

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA BEHCET EFENDİ VE
"TÂRÎH-İ MISIR" ADLI TERCÜMESİ
(İNCELEME VE METİN)

HANDE MELİHA İÇAÇAN
2501170403

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi HÜSEYİN SARIKAYA

İSTANBUL - 2020

ÖZ

MUSTAFA BEHCET EFENDİ VE
"TÂRÎH-İ MISIR" ADLI TERCÜMESİ
(İNCELEME VE METİN)
Hande Meliha İÇAÇAN

Tarih boyunca önemli bir merkez olma niteliğini koruyan Mısır, 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti'nin bir parçası haline gelmiş, fakat çok değil, bundan iki asır kadar sonra beynelmilel bir sorun olarak gündeme gelmiştir. Zamanla değişen yapısı nedeniyle tarihçiler tarafından önemsenmiş ve Mısır hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ikisi Abdurrahman el-Cebertî'ye aittir. Bunlardan ilki, dört ciltlik *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr* adıyla bilinen genel Mısır tarihini ihtiva eden eseridir. Diğeri ise Napolyon Bonapart önderliğinde Fransızların Mısır seferini konu edinen *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransîs*'dir.

Elinizdeki bu çalışma giriş ve üç ana bölümden müteşekkil olup, *Mazharu't-Takdîs*'in Mustafa Behcet Efendi tarafından yapılmış Türkçe çevirisi olan *Târîh-i Mısır* adlı eserin farklı nüshalarının mukayesesi ışığında günümüz harflerine çevirisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, ilk bölümde eserin müellifi 'Abdurrahman el-Cebertî ve mütercimi Mustafa Behcet Efendi'nin hayat hikayeleri ve eserleri hakkında malumatlar vererek, *Acâ'ibü'l-Âsâr* ile *Mazharu't-Takdîs* arasındaki münasebeti tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümü, *Târîh-i Mısır* adlı tercümeyle ayırarak, eserin muhtevası, üslubu, edebi özellikleri gibi çeşitli yönlerden hususiyetlerine değindik. Ayrıca bu bölümde, tespit ettiğimiz nüshaları tanıtarak nüshalar arası ilişkileri detaylandırdık. Üçüncü ve son bölüm ise *Târîh-i Mısır*'ı günümüz harflerine aktardığımız metin bölümünü teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 'Abdurrahman el-Cebertî, Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi, *Acâ'ibü'l-Âsâr*, *Mazharu't-Takdîs*, *Târîh-i Mısır*, Mısır, Bonapart.

ABSTRACT
MUSTAFA BEHCET EFENDİ AND
HIS TRANSLATION, "TÂRÎKH-İ MISIR"
(ANALYSIS AND TEXT)
Hande Meliha İÇAÇAN

Egypt remained an important center throughout the history and became a part of the Ottoman Empire in the 16th century during the reign of Yavuz Sultan Selim. But not so much, two centuries later, it emerged as an international problem. Due to its time-varying nature, Egypt has been very important to historians, and many researches have been conducted about Egypt. Two of these researches belong to Abd al-Rahman al-Jabartī. The first of these works is four volumes and is known as *Aja'ib al-Athâr fi'l-Tarâjim va'l-Akhabâr*, which contains general Egyptian history. The other work is *Mazhar al-Taqdîs bi-dhahâb Davlat al-Fransîs*, whose subject is the French campaign of Egypt under the leadership of Napoleon Bonaparte.

This study is composed of introduction and three main sections. It aims to reveal the translation of the book named *Târîkh-i Mısır*, which is the Turkish translation of *Mazhar al-Taqdîs* by Mustafa Behcet Efendi, to today's letters in the light of comparison of different copies.

Accordingly, we gave information about the life stories and works of the author of the work 'Abd al-Rahman al-Jabartī and its translator Mustafa Behcet Efendi in the first part and we tried to identify the relationship between *Aja'ib al-Athâr* and *Mazhar al-Taqdîs*. We devoted the second part to the translation called "*Târîkh-i Mısır*" and we mentioned the various aspects of the work such as its content, style, and literary features. By introducing the copies we identified, we detailed the relations between copies in the second part. The third and last section constitutes the text section in which we transferred "*Târîh-i Mısır*" to today's letters.

Key Words: 'Abd al-Rahman al-Jabartī, Mustafa Behcet Efendi, Aja'ib al-Athâr, Mazhar al-Taqdîs, Târîkh-i Mısır, Egypt, Bonaparte.

ÖNSÖZ

Tarihi olayların daha iyi tasvir edilebilmesi noktasında kronikler ayrı bir öneme sahiptir. Tarihçilerin en nadide kaynakları arasında yer alan bu kronikler, özellikle ihtiva ettikleri zaman dilimine yakın tarihte kaleme alınmışlarsa oldukça kıymetlidir.

Abdurrahman el-Cebertî tarafından telif edilmiş, Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası mesabesinde olan Fransızların Mısır'ı işgal sürecini konu edinen *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis* adlı eser bu kroniklerden biridir. Olaylara bizzat tanıklık etmiş olan Cebertî'nin böyle bir kronik kaleme almış olması, dönemin siyasi ve sosyal hadiselerini kavrayabilmek adına oldukça önemlidir. Eser, padişahın isteği ile Mustafa Behcet Efendi tarafından 1807 yılında Türkçeye tercüme edilmiş ve *Târîh-i Mısır* adıyla yayımlanmıştır.

Tez konusu belirlemeye çalıştığım dönemde, değerli danışman hocamın da tavsiyeleri ile neşir sahasındaki çalışmalara katkısı olacağını ümit ederek Mustafa Behcet Efendi'nin *Târîh-i Mısır* adlı tercümesine dair gerçekleştirilecek bir çalışmanın uygun olacağını düşündük.

Bu çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Mısır hakkında bazı malumatlar verilmek suretiyle Müslüman hakimiyetinde geçirdiği evreler ve Fransız işgal süreci kısaca açıklanmıştır.

Birinci bölüm, müellif Abdurrahman el-Cebertî ve mütercim Mustafa Behcet Efendi'nin hayat hikayelerini ve önemli eserlerini içermektedir. Bu bölümün ilk kısmında Cebertî'nin hayatı ve ailesi hakkında bazı bilgiler aktarıldıktan sonra, kendisinin en önemli eseri olan dört ciltlik *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr* adlı eser tanıtılmış ve bu eserin *Mazharu't-Takdîs* ile bazı farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Birinci bölümün ikinci kısmı ise Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin hayatı, eserleri ve terekesi hakkında çeşitli malumatları ihtiva etmektedir.

İkinci bölümde, tercüme bir eser olan *Târîh-i Mısır*'ın yazım süreci, muhtevası, usulü, edebi özellikleri ve bazı noksanlıklarına dikkat çekilmektedir. Yine bu bölümde, elde edilen nüshalar tanıtılmış ve tahlil edilmiştir. Verilen örnekler ile nüshalar arasındaki benzerlik ve farklar açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü, *Târîh-i Mısır*'a ait METİN teşkil etmektedir. Metni oluştururken, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, 10816 numaralı nüsha esas alınmış ve tercih edilen diğer nüshalar dipnotlarda gösterilmiştir.

Tez yazım sürecimin her aşamasında değerli bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen ve her daim desteğini hissettiğim kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Sarıkaya'ya müteşekkirim. Metinde geçen Arapça mısraların çözümü için yardımlarını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Sultan Şimşek ve Farsça özdeyişler için desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Nihat Değirmenci hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Lisans öğrenimim boyunca ve sonrasında akademik çalışmalar için beni teşvik eden, kıymetli tecrübelerini benimle paylaşan değerli hocam Dr. Selim Argun'a da bu vesile ile teşekkür etmek isterim. Tezim için gerekli kaynaklardan istifade ettiğim Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi İSAM Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederim. Çalışmamın hazırlandığı uzun ve yorucu maratonda çokça yardımlarını gördüğüm ve tezimi okuyarak değerli katkılarını sunan dostlarım Hale Nur Kılıç ve Halise Hunuma'ya müteşekkirim. Bu yoğun süreçte ve hayatımın her anında desteklerini daima arkamda hissettiğim, haklarını asla ödeyemeyeceğim sevgili babam Mehmet Ziya İçaçan ve değerli annem Habibe İçaçan'a ömrüm boyunca minnettarım. Değerli sabırlarından ötürü kıymetli ağabeyim ve kız kardeşime de en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hande Meliha İÇAÇAN

Tekirdağ 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
BİBLİYOGRAFYA	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİF İLE MÜTERCİMİN HAYATLARI

1.1. Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî (ö. 1825).....	5
1.1.1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti	5
1.1.2. Tarihçi Kimliği.....	7
1.1.3. Eserleri	8
1.1.3.1. Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr	8
1.1.3.2. Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis	13
1.1.3.3. Acâ'ibü'l-Âsâr ve Mazharu't-Takdîs Arasındaki Münasebet.....	15
1.2. Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi (ö. 1834).....	21
1.2.1. Ailesi ve Eğitimi	21
1.2.2. Görevleri ve Tıbbı Dair Katkıları	23
1.2.3. Kişilik Özellikleri.....	26

1.2.4. Vefatı ve Terekesi	28
1.2.5. Eserleri	30
1.2.5.1. Kolera Risâlesi	30
1.2.5.2. Hezâr Esrâr.....	31
1.2.5.3. Tertîb-i Eczâ.....	32
1.2.5.4. Makâle fî Emrâzi'l-Firengiyye	33
1.2.5.5. Risâle-i Telkîh-i Bakarî.....	34
1.2.5.6. Vezâif-i Âzâ	35
1.2.5.7. Rûhiye Risâlesi.....	36
1.2.5.8. Târîh-i Tabîî	37
1.2.5.9. Ma‘rifet-i Arz.....	38
1.2.5.10. Târîh-i Mısır	39

İKİNCİ BÖLÜM

BEHCET'İN TERCÜMESİ "TÂRÎH-İ MISIR"

2.1. Tercümenin Aidiyeti Tartışması	40
2.2. Yazılış Tarihi ve Sebebi.....	42
2.3. Muhtevası.....	43
2.4. Yazım Usulü.....	45
2.5. Edebi Hususiyeti	46
2.6. Hata ve Noksanlıkları.....	47
2.7. Değeri ve İlmî Kıymeti	49
2.8. Nüshalar ve Tahlili.....	51
2.8.1. Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'ye Atfedilen Nüshalar	52
2.8.2. Mütercim Ahmed Âsım Efendi'ye Atfedilen Nüshalar	55
2.9. Nüshaların Değerlendirilmesi ve Mukayesesi	59
SONUÇ.....	65
METİN TESİSİNDE DİKKAT EDİLEN ESASLAR.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

METİN	69
eş-Şürû‘ fi'l-maksûd	72
VEKÂYİ‘-I SENE ERBE‘A ‘AŞERA VE MÎ‘ETEYN VE ELF	159
VEKÂYİ‘-I SENE HAMSETE ‘AŞERA VE MÎ‘TEYN VE ELF	210
VEKÂYİ‘-I SENE SÎTTE ‘AŞERA VE MÎ‘ETEYN VE ELF	241
HÂTİME	258
EKLER.....	261

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: Oğlu
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Haz.	: hazırlayan
m.	: miladi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa, sayfalar
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Basım yeri yok

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV VESİKALARI

- BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayun), 674-32963.
BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayun), 1521-30.
BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayun), 1559-29.
BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayun), 1201-47157.
BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayun), 1229-47952.
BOA. C. DH. (Cevdet Dahiliye), 87-4306.
BOA. C. SH. (Cevdet Sıhhiye), 26-1287.
BOA. C. SH. (Cevdet Sıhhiye), 25-1203.
BOA. C. MF. (Cevdet Maarif), 69-3443.
BOA. C. ML. (Cevdet Maliye), 1-46.
BOA. AE. SMHD. II. (Ali Emiri, Mahmud II), 114-9674.

KAYNAK ESERLER VE ARAŞTIRMALAR

- Adıvar, A. Adnan : **Osmanlı Türklerinde İlim**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.
- Ahmed Abdurrahim Mustafa : "Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr li-'Abdirrahman el-Cebertî", **Mevsû'atu Tûrâsü'l-İnsâniyye**, Dârü'l-Fikr, Kahire, 1971, c. IV.
- Ahmed Âsım Efendi : **Âsım Efendi Tarihi**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 2015. c. I.
- Ahmed Âsım Efendi : **Târîh-i Mısır**, Fransa Milli Kütüphanesi, nr. 1283; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646, İstanbul; Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 1346; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2448; İstanbul Üniversitesi

- Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 9628; Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351, İstanbul.
- Ahmed Cevdet Paşa : **Târîh-i Cevdet**, Dârü't-Tibâ'atî'l-Âmire Matbaası, İstanbul, 1823-1895, c. I-XII.
- Akçura, Yusuf : **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Algar, Hamid : "Kâzerûniyye", **DİA**, Ankara, 2002, c. XXV, s. 146-148.
- Altan, Ebru : "Yafa", **DİA**, İstanbul, 2013, XXXXIII, s. 171-174.
- Apak, Adem : "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa, 2001, C. 10, S. 2, s. 145-160.
- Atalık, Kevser : "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi", **Nobel Medicus Portreler**, İstanbul, 2014, c.10, s. 99-100.
- Ayalon, David : "Cebertî, 'Abdurrahman b. Hasan", **Mevsû'atu a'lâmi'l-'ulemâ ve'l-üdebâ el-'Arab ve'l-Müslimîn : Cabir Cili**, Tunis: el-Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-Ulûm, Beyrut: Dârü'l-Cil, 2005, c. V.
- Ayalon, David : "The Historian al-Jabartî and His Background", **Bulletin of School of Oriental and African Studies**, London, 1960, c. 23, s. 217-249.
- Ayaz, Fatih Yahya : **Memlükler (1250-1517)**, İsam Yayınları, İstanbul, 2015.
- Babinger, Franz : **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

- Bayat, Ali Haydar : **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999.
- Bayrakdar, Mehmed : **İslam Bilim Adamları**, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2017.
- Behrens-Abouseif, Doris : "Kansu Gavri Külliyyesi", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 316-317.
- Beydilli, Kemal : "Selim III", **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 425-426.
- Beydilli, Kemal : "Vak'a-i Hayriyye", **DİA**, İstanbul, 2012, c. XLII, s. 454-457.
- Bilge, Mustafa L. : "Hayfa", **DİA**, İstanbul, 1998, c. XVII, s. 41-43.
- Bilge, Mustafa L. : "Arîş", **DİA**, İstanbul, 1991, c. III, s. 378-379.
- Bilge, Mustafa L. : "Asyût", **DİA**, İstanbul, 1991, c. III, s. 543-544.
- Bosworth, C. E. : "al-Jabarti and the Frankish Archaeologists", **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge, 1977, c. 8, S. 2, s. 229-236.
- Buzpınar, Ş. Tufan : "Nablus", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 265-268.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan : **Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr**, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1997, c. I-IV.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan : **Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr**, thk. Shmuel Moreh, Printiv Press, Jarusalem, 2013, c. I-IV.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan : **al-Jabarti's Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt, Târîkh Muddat al-Fransis bi-Mısr: Muharam-Rajab**

1213/15 June-December 1798, trc ve thk. Shmuel Moreh, Leiden, Brill, 1975.

- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan : **Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis**, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârül-Kütübil-Mısriyye, Kahire, 1998.
- El-Celyend, Muhammed es-Seyyid : "Muhammed Demirtaşî", **DİA**, İstanbul, 2005, c.XXX, s. 517-518.
- Creceius, Daniel. : "Al-Jabartî's Aja'ib al-Athâr fi'l-Tarâjim va'l-Akhbâr and The Arabic Histories, of Ottoman Egypt in the Eighteenth Century", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. Hugh Kennedy, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 221-235.
- Çavdar, Necati, Erol Karcı : "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme", **Turkish Studies**, 2014, c. 9/4, s. 255-286.
- Çetin, Atilla : "Ebûkîr", **DİA**, İstanbul, 1994, c. X, s. 279-280.
- Çolak, Kamil : "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2008, S. 2, s. 141-183.
- Demirbağ, Ömer : **Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıb, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Van, 1999.
- Demirhan, Ayşegül : "Ondokuzuncu Yüzyılda Üç Ünlü Türk Hekimi ve Bazı Belgeler", **Tıp Fakültesi Mecmuası**, 1983, S. 46, s. 198-205.
- Denon, Vivant : **Travels in Upper and Lower Egypt during the Campaigns of General Bonaparte in that Country**, çev. Arthur Aikin, London, 1803, c. I-II.

- Elbâni, Muhammed : **Da'ifu'l-Câmi'ü's-Sagîr ve Ziyâdetüh,**
Nasîrüddin Mekebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1988.
- Emecen, Feridun. : "Hızır İlyas", **DİA**, İstanbul, 1998, c. XVII, s. 417.
- Enginün, İnci : "Abdülhak Hâmid Tarhan", **DİA**, İstanbul, 1988, c. I, s. 207-210.
- 1910 : **The Encyclopaedia Britannica**, Encyclopaedia
Britanica Inc, New York, Eleventh Edition,
c. VIII-XV.
- Erdemir, Ayşegül : "Abdülhak Molla", **DİA**, İstanbul, 1988, c. I,
Demirhan s. 210-211.
- Erol, Halil İbrahim : Mısır'da Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı,
Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.
- Giray, Halim : **Divan-ı Halim Giray**, haz. M. Sadi Çögenli, Recep
Toparlı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Ofset Tesisleri, Erzurum, 1992.
- Gökay, Fahreddin Kerim : "Türk Tıp Tarihinde Nam Salmış Büyük Şahsiyetler,
Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi", **Sandoz**
Bülteni, İstanbul, 1983, Yıl 3, S. 11, s. 14-15.
- Grossman, Mark : **World Military Leaders: A Biographical**
Dictionary, Infobase Publishing, United States of
America, 2007.
- Güldöşüren, Arzu : II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı,
Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.
- Güner, Selda : "İşgal ve Reformların Gölgesinde Mısırlı Bir
Tarihçi: Abdurrahman el-Cebertî (1754-1822)",
Avrup Tarihinde Türk Eli: Gümeş Karamuk

- Armağanı**, haz. Ramazan Acun, Serhat Küçük, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 159-182.
- Hanna, Nelly : "The Chronicles of Ottoman Egypt", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. **Hugh Kennedy**, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 237-250.
- Holt, P. M. : "Al-Jabarti's Introduction to the History of Ottoman Egypt", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies of London**, London, 1962, c. 25, s. 38-51.
- Hourani, Albert : **Çağdaş Arap Düşüncesi**, çev. Hüseyin Yılmaz, Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- Howard, Edward : **Memoirs of Admiral Sir Sidney Smith**, R. Bentley, London, 1839, c. 1.
- İbn İyas : **Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi**, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (Ed.) : **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi : History of astronomy literature during the Ottoman period**, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar ve İhsan Fazlıoğlu. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1997, c. II.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (Ed.) : **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2006, c. I

- İhsanoğlu,
Ekmeleddin (Ed.) : **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, haz.
Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 2008, c. I.
- İzzet Hasan Efendi : **Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın
Napolyon'akarşı Mısır Seferi (1798-1802)**, haz.
M. İlkin Erkutun, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2009.
- İnan, Muhammed Abdullah: "Abdurrahman el-Cebertî", **Müerrihu Mısri'l-
İslâmiyye ve mesâdirü't-tarihi'l-Mısri**,
Matbaatü'l-Cenne, Kahire, 1969.
- Kabakcı, Enes : "Napoleon Bonabarte'ın Mısır Seferi (1798-1801)",
**Nizâm- Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve
Dönemi**, ed. Seyfî Kenan, İslam Araştırmaları
Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010, s. 339-350.
- Kaçalin, Mustafa S. "Mütercim Âsım Efendi", **DİA**, İstanbul, 2006,
c. XXXII, s. 200-202.
- Kahya, Kahta : **Mustafa Behçet Efendi ve Türkçe İlk Fizyoloji
Kitabı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara,
2017.
- Kalın, İbrahim : "Napolyon İle Ceberti Arasında: Modern Döneme
Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri",
Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu, İstanbul
Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire
Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, ed. Lütfi
Sunar, İstanbul, 2007, s.169-183.
- Kallek, Cengiz : "Bulak", **DİA**, İstanbul, 1992, c. VI, s. 387-390.
- Karabulut, Ali Rıza : **Mu'cemü'l-mahtûtât el-mevcude fî mektebât
İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu
Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler
Ansiklopedisi**, c. III, y.y., t.y.

- Karlıdağ, Bekir, Aykut : "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve İbn Sînâ'nın Kazancıgil Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risâlesi", **Yedi İklim Dergisi**, Haziran 1994, c. 7, S. 51, s. 47-56.
- Kâsım Abduh Kâsım : "Muhammed b. Kalavun", **DİA**, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 547-548.
- Kırbıyık, Kasım : "Cebertî, Hasan b. İbrahim", **DİA**, İstanbul, 1993, c. VII, s. 191-192.
- Kehhâle, Ömer Rıza : **Mu'cemü'l-Mü'ellifin: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye**, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, c. II.
- Keleş, Bahattin : "Memlûkler Döneminde İdârî Yapı", **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c. V.
- Kökcü, Alper Tunga, Nilüfer Demirsoy : "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve 19. Yüzyılda Osmanlı Tıp Eğitiminde Yenilikçi Hareket", **Türkiye Klinikleri J Med Ethics**, 2016, c. 24/2, s. 67-75.
- Kuran, Ercümen : "Müsbet Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1797-1839)", **VII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1970, c. 2, s. 671-675.
- Kurdoğlu, Veli Behçet : **Şâir Tabîbler**, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.
- al-Kurtass, Muthanna : **Sabir the Egyptian**, Author House, Indiana, 2008.
- Kütükoğlu, Bekir : **Vekayi'nüvis: Makaleler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1994.
- Lewis, B. : "Bahcat Mustafa Efendi", **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, 2009, c. III.

- Lutskiy, V. B. : **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi, 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, çev. Turan Keskin, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- Mackay, Pierre A. : "Hekimbaşı Ailesi ve Seyehatname", **Belleten**, Ekim, 1997, c. 41, S. 164, s. 653-655.
- Mackeys, Piers : **The British Victory in Egypt, 1801**, Routledge, Londra, 1995.
- Maksudoğlu, Mehmed : "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", **DİA**, İstanbul, 1993, c. VII, s. 190-191.
- Miot, Jacques : **Narrative of The French Expedition to Egypt and The Operations in Syria**, J. Davis, London, 1816.
- Moreh, Shmuel : "Reputed Autographs of 'Abd al-Rahmân al-Jabartî and Related Problems", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Cambridge University Press, 1965, c. 28, s. 524-540.
- Mustafa Behcet Efendi : **Târîh-i Mısır: Terceme-i Behcet Efendi**, İstanbul 1865; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, nr. 10816; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6034; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 19; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2452; Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 109.
- Mustafa Behcet Efendi : **Hezar Esrar**, Muhib Matbaası, İstanbul, 1869.
- Mustafa Behcet Efendi : **Makāle fî Emrâzi'l-Firengiyye**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 2680.

- Mustafa Behcet Efendi : **Çiçek Aşısı Risâlesi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 4295.
- Mustafa Behcet Efendi : **Târîh-i Tabîî Tercümesi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 1236
- Mustafa Behcet Efendi : **Rûhiye Risâlesi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 7045.
- Mustafa Behcet Efendi : **Frengi Risâlesi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 2680.
- Mustafa Behcet Efendi : **Ma‘rifet-i Arz**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY, nr. 1215.
- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib: **Dîvânü'l-Mütenebbî**, Beyrut, 1403/1983.
- Nicholls, David : **Napoleon: A Biographical Companion**, ABC-CLIO, California, 1999.
- Özalp, N. Ahmet : **Bilgelikler Divanı**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Özaydın, Zuhâl : Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1990.
- Özcan, Abdülkadir : "Çuhadar", **DİA**, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 381-382.
- Özel, Ahmet : "Acâ'ibü'l-Âsâr", **DİA**, İstanbul, 1988, c. I, s. 314.
- Öztürk, Necdet : **İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları, Osmanlı Tarihçileri -Ahmedî'den Ahmed Refîk'e-**, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015.

- Pekdoğan, Tuncay : "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, 2019.
- Philipp, Thomas (Ed.) : **Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt**, c. I-IV, çev. Thomas Philipp & Moshe Perlman, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1994.
- Phillips, Lawrence Barnett : **The Dictionary of Biographical Reference Containing One Hundred Thousand Names**, S. Low, Son, & Marston, London, 1871.
- Poonawala, Ismail K. : "The Evolution of al-Gabartî's Historical Thinking as Reflected in the Muzhir and the 'Agâ'ib", **Arabica: Journal of Arabic and Islamic Studies**, Leiden, 1968, c. XV, s. 270-288.
- Raymond, Andre : "Kahire", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 463-465.
- Richard, Ernest,
Louis Tuetey, : **Unpublished Correspondence of Napoleon I: Preserved in War Archives**, çev. Louise Seymour Houghton, c. I, 1804-1807, New York Duffield Company, 1913.
- Rose, Holland : **Napoleonic Studies**, George Bell and Sons, London, 1904.
- es-Sakkâr, Sâmi : "Remle", **DİA**, İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 560-561.
- Sarı, Nil : "Behcet Mustafa Efendi", **DİA**, İstanbul, 1992, c. V, s. 345.

- Sarı, Nil : "Mekteb-i Tıbbiyye", **DİA**, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 2-5.
- Sarıkaya, Hüseyin : "Mısır'ın İstirdâdını Ele Alan Vekâyi'nâmeler ve Mehmed Emîn Karahân-zâde'nin Târihçe'si", **İslâmi İlimler Dergisi**, Yıl 9, S. 2 (Güz 2014), s. 71-126.
- Sarıkaya, Hüseyin : "Mısır'ın İşgali (1798-1801) Karşısında Osmanlı İdaresi ve Toplumu", **Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş**, ed. Metin Ünver-Mustafa Tanrıverdi, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s. 453-481.
- Savran, Ahmet : **19. Yüzyıl Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum, 1987.
- Shaw, Stanford J. : **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008
- Seyyid, Eymen Fuâd : "Kalyûb", **DİA**, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 270.
- Seyyid, Eymen Fuâd : "Kahire, Kuruluşu ve Osmanlı Öncesi", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 173-175.
- Seyyid, Eymen Fuâd : "Nil", **DİA**, İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 122-123.
- es-Seyyid, Seyyid : "Mısır, Tarih/Osmanlı Dönemi", **DİA**, İstanbul
- Muhammed : 2004, c. XXIX, s. 563-569.
- Süreyya, Mehmed : **Sicill-i Osmanî**, haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, c. II.

- Sütçü, Tevfik : "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 16, İzmir, 2013.
- Şânî-zâde, Mehmed : **Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)**, haz. 'Atâ'ullah Efendi : Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2008, c. I.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. : **Türk Tıp Tarihi**, Taş Kitapçılık, Bursa, 1984.
- Şevki, Osman, : **Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Tahir, Bursalı Mehmed : **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1342, c.I-III.
- Thomas David (Ed.) : **Christian-Muslim Relations A Bibliographical History -Volume 13 Western Europe (1700-1800)-**, ed. David Thomas vd., Brill, Leiden, 2019, c. 37
- Tomar, Cengiz : "Mısır, Tarih/Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar", **DİA**, İstanbul, 2004, c. XXIX, s. 559-568.
- Toynbee, Arnold J. : **Medeniyet Yargılanıyor**, çev. Ufuk Uyan, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988.
- Tuna, Fırat : "Hezâr Esrâr Adlı Tıp Kitabının Latin Harflerine Aktarılması ve Tasnif Çalışması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2016.
- Uzluk, Feridun Nafiz : **Türk Tıbbiyesinin 748. Yıldönümü Dolayısı ile Hekimbaşı Mustafa Behçet: Zâti, Eserleri Üstüne Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954.

- Uzluk, Feridun Nafiz : "Hekimbaşı Yalısı", **Vakıflar Dergisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Tıpkı Basım PYS Vakıf Sistem Matbaası, Ankara, 2006, S. 9, s. 251-261.
- Uzluk, Feridun Nafiz : "Cholera Risâlesi", **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, 1935, c.I, S. 4, s. 145-151.
- Uzluk, Feridun Nafiz : "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Kitapları ve İslamlarda Bitik Sevgisi-Bitik Evleri", **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, 1935, c. I, S. 3, s. 87-102.
- Ülgen, Feham : "Abdülhak Hâmîd'in Ecdâdı", **Hayat Tarih Mecmuası**, (Nisan-Haziran 1973), c. I, S. 3, s. 32-36.
- Winter, Michael : "Attitudes Toward the Ottomans", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. Hugh Kennedy, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 195-210.
- Yalçinkaya, M. Alper : **Learned Patriots: Debating Science, State and Society in the nineteenth-century Ottoman Empire**, University of Chicago Press, Chicago, 2015.
- Yıldırım, Nuran : "Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında", **Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Cambridge, 1979, c. 3, s. 443-459.
- Yılmaz, Coşkun : "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler-II**, 2014, s. 25-91.
- Yılmazer, Ziya : "Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi", **DİA**, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 334-336.

- Zeydan, Corci : **Osmanlı Mısır'ı**, Tah. Muhammed Harb, çev. Mustafa Özcan, Ark Yayınları, İstanbul, 2015.
- Zirikli, Hayreddin : **el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min el-'Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müşrikîn**, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1986, c. III.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm : **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1802)**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, c. VI.

MÜRACAAT ESERLERİ

- Akbayar, Nuri : **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Devellioğlu, Ferit : **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, 2017.
- 1987-1990 : **Fihrisü'l-mahtutâtî't-Türkiye el-Osmâniyye: elleti iktinetha Dârü'l-Kütübi'l- Kavmiyye münzü 'âm 1870 hatta nihaye 1980 m.**, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, c. I.
- Kanar, Mehmet : **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul, 2016.
- 2011 : **Kuran-ı Kerîm Açıklamalı Meâli**, haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Mutçalı, Serdar : **İngilizce, Türkçe, Arapça Sözlük**, Dağarcık, İstanbul, 2001.

- Pakalın, M. Zeki : **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- Remzi, Muhammed : **el-Kāmûs-ü'l-Coğrâfî li'l-bilâdi'l-Mısriyye min 'ahdi kudemâ-i'l-Mısriyyîn ilâ seneti 1945**, Kahire, Dârü'l-Kütübî'l-Mısri, 1953, c. I-V.
- Sâmî, Şemseddin : **Kâmûsu'l-A'lâm**, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314.
- Sezen, Tahir : **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik sırayla)**, Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006.
- Yılmaz, Mehmet : **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü**, Sütun Yayınları, İstanbul, 2008, c. I-II.
- İBB Atatürk Kitaplığı : <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php> erişim 01.06.2020.
- Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Klavuzu : <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> erişim 01.06.2020.

GİRİŞ

Oldukça köklü bir geçmişe sahip olan Mısır, Müslümanlar tarafından 642 yılında fethedilmiştir. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Amr b. Âs komutasındaki ordu, Mısır'ı İslam toprağı haline getirmiş ve böylece yüzyıllar boyu sürecek hoşgörü medeniyetinin temeli atılmıştır.¹ Mısır'ın idaresinin Osmanlı Devleti'ne geçişi ise Yavuz Sultan Selim zamanında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu sultanı olan Selim, 1517 yılında Ridaniye Savaşı ile Mısır'ı Memlûkler'in elinden almış ve hilafet Osmanlılar'a geçmiştir.²

Osmanlı ve Fransa ilişkileri ise 16. yüzyılda başlamış olup Habsburglar'ın bu iki devletin ortak düşmanı olması sebebiyle kısa sürede güç kazanmıştır.³ Fakat zamanla dengeler değişecek ve iki yüzyıl kadar sonra Fransızlar, Mısır gibi önemli bir Osmanlı toprağını işgale girişecektir.

Mısır'ın işgalinin zeminini oluşturan pek çok etken bulunmaktadır. Mısır'da bulunan valiler, kölemenler ve sancak beylerinin kendi içlerindeki mücadeleler ve Osmanlı hakimiyetinin eski gücünü yitirmesi, Mısır'daki istikrarın bozulmasında etkili olmuştur. Fransız devlet adamlarının, ülkelerinin maddi refahı için Mısır'ın istirdadına dair sundukları raporlar, Fransız tüccarların Mısır'da zarara uğramaları ve Napolyon Bonapart'ın nüfuzunu artırmak için zaferler elde etme arzusu bu işgali tetikleyen diğer etmenlerdir.⁴

Bu saiklerin etkisi ile, 1798 senesine gelindiğinde Osmanlılar, hiç beklemedikleri bir işgal girişimine tanık olurlar. Bu girişim, kadim dost kabul ettikleri

¹ Adem Apak, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dinî Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, C. 10, S. 2.

² Corci Zeydan, **Osmanlı Mısır'ı**, Tah. Muhammed Harb, çev. Mustafa Özcan, Ark Yayınları, İstanbul, 2015, s. 95-117. Osmanlı'nın Mısır'ı fethine dair ayrıntılı bilgiler için bkz. İbn İyas, **Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi**, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

³ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 51-53.

⁴ Hüseyin Sarıkaya, "Mısır'ın İşgali (1798-1801) Karşısında Osmanlı İdaresi ve Toplumu", **Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş**, ed. Metin Ünver-Mustafa Tanrıverdi, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s. 453-481.

Fransızlara aittir.¹ Mısır seferi oldukça gizli tutulmuş olup Fransızlar önce Malta'yı, ardından İskenderiyye'yi işgal ederler ve tüm bunlar Fransız ordusu için Kahire'nin yolunun açılması anlamına gelir. Bu süreçte Napolyon, işgal karşısında tepki çekmemek için, padişahın desteği ile memlûklere karşı halkı korumak için geldiğini ve kendilerinin dostu olduğunu ısrarla vurgular.²

Dönemin şartları itibariyle Sultan III. Selim³, bu işgal karşısında ivedilikle harp ilan etmeyecek ve Fransa'nın rakibi olan İngiltere ile bir işbirliğine girişecektir.⁴ Serasker Yusuf Ziya Paşa karadan, Küçük Hüseyin Paşa ise donanması ile İngilizlere yardım için Mısır'a gitmek üzere yola çıkacaktır.⁵ İngiliz Amiral Nelson'un, Ebukır Limanı'na demir atan Fransızları hazırlıksız yakalayıp Fransız filosunu birkaç gemi hariç yok etmesiyle, Fransızlar için adeta işler tersine dönmüş, fakat Napolyon emellerinden vazgeçmemiştir.⁶ Bu zor süreci atlatabilmek ve Mısır'da kalıcı olabilmek için Suriye tarafına yönelmiş, ancak Cezzar Ahmed Paşa'nın Nizâm-ı Cedîd askeriyle birlikte Akka savunmasında gösterdikleri büyük başarı sebebiyle bu girişimi de sonuçsuz kalmıştır. Üç yıl kadar süren bu zorlu işgal süreci başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1801 yılına gelindiğinde Fransızlar işgal ettikleri yerlerden çekilmek zorunda kalmışlardır.⁷

Her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da Mısır'ın işgali sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Öyle ki, artık hiçbir şey aynı kalmayacak, Mısır'da yeni bir idari düzene geçilecektir. Bu işgal girişimi gerek Mısır, gerekse Fransızların Mısır seferi hakkında çok sayıda araştırma yapılmasına sebep olmuştur. Napolyon Mısır seferi için yola çıkarken beraberinde iki yüze yakın bilim ve sanat adamını da

¹ V. B. Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi, 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, çev. Turan Keskin, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 36-46.

² Enes Kabakçı, "Napoleon Bonaparte'ın Mısır Seferi (1798-1801)", **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, ed. Seyfi Kenan, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2010, s. 339-346.

³ Ayrıca III. Selim ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Stanford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

⁴ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 2008, S.2, s. 142. (141-183)

⁵ İzzet Hasan Efendi, **Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a karşı Mısır Seferi (1798-1802)**, haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2009, s. 94-99.

⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1802)**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, c. 6, s. 612-613.

⁷ Lutskiy, **Arap Ülkelerinin...**, s. 44-45; Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından...", s.156-160.

götürmüş ve Mısır'da bir enstitü kurmalarını istemiştir. Bu çalışmalar sonucunda yirmi üç ciltten müteşekkil *Description de l'Egypte* isminde Nil'in rejiminden tarıma, halk müziğinden yaşam tarzlarına kadar pek çok konunun işlendiği bir Mısır tasviri kaleme alınmıştır.¹ Herkes için bir dönüm noktası mesabesinde olan işgal girişimi hakkında pek çok İngilizce² ve Fransızca³ çalışma yapılmıştır. Yine konu hakkındaki eserlerin büyük yekününü de Osmanlı coğrafyasında yaşam sürmüş müelliflerin çalışmaları oluşturmaktadır.⁴

Elinizdeki bu çalışma, böylesi karmaşık bir ortamda Mısır topraklarında yaşamış Abdurrahman el-Cebertî tarafından kaleme alınan bir kroniğe aittir. Kronikler, dönemin hadiselerinin gün gün kaydedildiği eserler olup, tarihçiler için en önemli kaynaklardan biridir. Bilhassa ihtiva ettiği zaman diliminde kaleme alınmışsa, bu kronikler çok daha önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Çalışmamız, Mısır'ın işgali sürecindeki hadiseleri günü gününe açıklayan bir eser olma özelliğini haiz *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransîs*'in Türkçe tercümesi olan *Târîh-i Mısır* adlı eserin farklı nüshaları karşılaştırılarak ve incelenerek günümüz harflerine aktarılmasını konu edinmektedir. Cebertî, Mısır'ın değişen düzenine bizzat şahit olma imkanına sahip bir isim olarak, özellikle tanıklık ettiği bu süreci kaleme almıştır. Hadiseleri detaylıca açıklayan bir kronik olan bu kıymetli eserin, -dönemin daha iyi ve rahat anlaşılabilmesi adına- okuyucuların istifadesine sunulması amaçlanmıştır.

Tenkitli bir neşir örneği olan bu çalışmanın ilk bölümünde, Abdurrahman el-Cebertî'nin hayatı ve iki önemli eseri olan *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*⁵ ve *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransîs*⁶ adlı eserleri arasındaki münasebet incelenmiştir. Yine ilk bölümde, Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin yaşam

¹ Kabakcı, "Napoleon Bonaparte'in...", s. 345; Lutskiy, *Arap Ülkelerinin...*, s. 46.

² Bu konu hakkındaki çalışmaların bazıları şöyledir: Vivant Denon, *Travels in Upper and Lower Egypt during the Campaigns of General Bonaparte in that Country*, çev. Arthur Aikin, London, 1803, c. I-II; Piers Mackeys, *The British Victory in Egypt, 1801*, Routledge, Londra, 1995; Holland Rose, *Napoleonic Studies*, George Bell and Sons, London, 1904.

³ Bu konudaki çalışmalar için bkz. Sarıkaya, "Mısır'ın İşgali...", s. 454.

⁴ Konu ile ilgili bkz. Sarıkaya, "Mısır'ın İstirdâdını Ele Alan Vekâyi'nâmeler ve Mehmed Emin Karahân-zâde'nin Târihçe'si", *İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl 9, S. 2 (Güz 2014), s.71-126.

⁵ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire, 1997, c. I-IV.

⁶ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransîs*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l-Kütübîl-Mısriyye, Kahire, 1998.

öyküsü, resmî görevleri, vefatı, terekesi ve eserleri hakkında malumatlar detaylandırılmıştır.

İkinci bölümde *Târîh-i Mısır* adlı tercümenin çeşitli hususiyetleri üzerinde durularak eserin üslubu, edebi özellikleri, tercümenin noksanlıkları hakkında bilgi verilmiştir. Esere ait biri matbu olmak üzere toplam on beş nüsha tespit edilmiştir. Bunlardan matbu nüsha ve on bir yazma nüsha temin edilebilmiş ve incelenmiştir. Yazma nüshalar için İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Avusturya Milli Kütüphanesi ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan çeşitli yazmalar temin edilmiştir. Bu bölümde, elde edilen nüshalar tahlil edilerek çeşitli özelliklerine göre tasnif sürecinden geçirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, temel kaynağımız olan *Târîh-i Mısır*'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, 10816 numaralı nüshası esas alınıp kullanılmıştır. Tercih edilen diğer üç nüsha da karşılaştırmalı olarak dipnotlarda gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜELLİF İLE MÜTERCİMİN HAYATLARI

1.1. Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî (ö. 1825)

1.1.1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, kendi ifadesiyle h. 1167 (1753-54) yılında Kahire’de dünyaya gelmiştir.¹ Soyunun Habeşistan’da bulunan Cebert bölgesine dayanması sebebiyle Cebertî nisbesiyle anılmıştır.² Cebertî’nin Hanefî mezhebine mensup olduğu, kendi eseri olan *Acâ’ibü'l-Âsâr*’da kendisinden bahsettiği sırada isminin yanına eklediği *el-Hanefiyyü* ibaresinden anlaşılmaktadır.³

Cebertî’nin babası Hasan b. İbrahim henüz bir aylıkken yetim kaldı. Zeylailer Revakı şeyhi olan babasının vefatıyla, Hasan b. İbrahim henüz çok küçük olmasına rağmen şeyhliğe getirildi.⁴ Böyle bir ortamda yetişerek on yaşlarındayken Kuran-ı Kerim’i ve diğer dini kitapları ezberledi. Ezher ve Sinâniyye medreselerinde öğrenim görerek naklî ilimlerin yanı sıra kendisini aklî ilimlerde de oldukça geliştiren Hasan b. İbrahim, döneminin büyük ve tanınan alimlerinden biri oldu. Kendisinden geometri dersi almak üzere Avrupa’dan talebeler gelmiş ve bazı hediyeler de getirmişlerdir. Çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir ki kendi oğlu Abdurrahman el-Cebertî de bunlardan birisidir.⁵

Cebertî, dindar ve köklü bir aileye mensuptur ve Ezher hocalarından biri olan babasından Kuran-ı Kerim ve diğer ilimleri öğrenmiştir.⁶ Babasının yolundan giderek on bir yaşında hafız olan Cebertî, yine babasının vesilesi ile kıymetli hocalardan

¹ Cebertî, *Acâ’ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, thk. Abdurrahman Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, Kahire, 1997, c. I, s. 339.

² Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min el-'Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müşrikîn*, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1986, c.3, s. 304.

³ Cebertî, *Acâ’ibü'l-Âsâr*..., c. I, s. 1.

⁴ **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi : History of astronomy literature during the Ottoman period**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1997, c. II, s. 472.

⁵ Kasım Kırbıyık, "Cebertî, Hasan b. İbrahim", *DİA*, İstanbul, 1993, c. VII, s.191-192.

⁶ David Ayalon, "Cebertî, ‘Abdurrahman b. Hasan", *Mevsû‘atu a'lâmi'l-‘ulemâ ve'l-üdebâ el-‘Arab ve'l-Müslimîn : Cabir Cili*, Tunis: el-Munazzamatü'l- Arabiyye li't-Terbiye ve's-Sekâfe ve'l-Ulûm, Beyrut: Dârü'l-Cil, 2005, c. V, s. 102-104.

dersler alma ve devletin ileri gelenleri ile tanışma gibi fırsatlar elde eder. Ezher'den mezuniyetinin ardından geometri, matematik ve astronomi gibi alanlarda çalışmalarını yürütür. Babasının 1774 yılında vefatının ardından kendisine kalan miras sayesinde geçim sıkıntısı yaşamadan, dersler vererek ve öğrenciler yetiştirerek ilme adanmış bir ömür sürer.¹

İlerleyen yıllarda Cebertî, Osmanlı vezirlerinden Koca Yusuf Paşa'nın isteğiyle takvimler hazırlar.²

1798 senesinde Fransızlar Mısır'a ayak bastığında, Mısırlılar nezdinde meşruiyet sorunu yaşamamak adına Divan'da görev verilen Ezher ulemasından biri de Cebertî'ydî.³ General Menu tarafından oluşturulan bu divanda ayrıca Abdurrahman Şarkavi, Şeyh Muhammed Mehdi, Şeyh Halil Bekri ve Şeyh Feyyumi gibi dönemin diğer tanınan simaları da yer almaktaydı.⁴

Cebertî'nin Mehmed Ali Paşa döneminde Hanefî müftüsü ve saray muvakkiti olarak görev yaptığı bilinmektedir.⁵ Bununla birlikte, kendisi Mehmed Ali Paşa yönetimine muhalif bir isimdir.⁶ Ömrü boyunca devam eden bu muhalefeti sebebiyle Halil ismindeki oğlunun öldürüldüğüne dair söylentiler bulunmaktadır. Oğlunun vefatından duyduğu büyük üzüntü sebebiyle, görme yetisini kaybetmiş ve sosyal hayatla irtibatını kesmek suretiyle hayatının son dönemlerini evinde geçirmiştir. Bu uzleti sırasında mı vefat ettiği, yoksa düzenlenen bir suikastla mı öldürüldüğü konusunda kaynaklarda bir birlik yoktur. Ölüm tarihi ile ilgili de net bir veri bulunmamakla beraber, genel görüş 1825 yılında vefat ettiğinde birleşir.⁷

¹ Halil İbrahim Erol, Mısır'da Tarihçilik ve Tarih Yazıcılığı, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2019, s.93.

² Mehmed Maksudoğlu, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", **DİA**, İstanbul, 1993, c. VII, s. 190.

³ Selda Güner, "İşgal ve Reformların Gölgesinde Mısırlı Bir Tarihçi: Abdurrahman el-Cebertî (1754-1822)", **Avrup Tarihinde Türk Eli: Gümeş Karamuk Armağanı**, haz. Ramazan Acun, Serhat Küçük, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 168.

⁴ Muhammed Abdullah İnan, "Abdurrahman el-Cebertî", **Müerrihu Mısri'l-İslâmiyye ve mesâdirü't-tarihi'l-Mısri**, Matbaatü'l-Cenne, Kahire, 1969, s. 178.

⁵ Ahmet Savran, **19. Yüzyıl Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum, 1987, s. 65.

⁶ Maksudoğlu, "Cebertî...", s. 190.

⁷ Cebertî'nin ölüm tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerin karşılaştırması için bkz. Erol, **Mısır'da Tarihçilik...**, s. 95.

1.1.2. Tarihçi Kimliği

Abdurrahman el-Cebertî, Ezher ulemasından biri olmak suretiyle birçok öğrenci yetiştirmesi, cebirle ve asronomi ile ilgilenmesi gibi farklı meziyetleri olmasına rağmen, tarihçi kimliği ile öne çıkmış ve özellikle bu kimlikle tanınmış bir ilim adamıdır.

Eserlerinden biri olan *Acâ'ibü'l-Âsâr* incelendiğinde, eserin girişinde Cebertî'nin tarih felsefesi yaptığı ve tarih ilmine dair görüşlerini ortaya koyduğu tespit edilebilmektedir. Burada yazar, tarihin, geçmişte yaşayan peygamberler, veliler, alimler, yöneticiler, şairler ve diğer insanlar ve bunların yaşantılarını konu edinen bir ilim dalı olduğunu belirtmekte ve bu ilme vukufiyyetin kişiye sağlayacağı tecrübenin öneminden bahsetmektedir.¹

Yine Cebertî'nin adalet kavramını tartıştığı ve siyaset felsefesi yaptığı görülmektedir. Adaletin insanların bireysel yaşamlarında, birbiri ile ilişkilerinde, yöneticilerde, ilimde derinleşmiş kimselerde ve peygamberlerde olmak üzere beş mertebeye zuhur ettiğini beyan etmekte ve bu vesile ile devlet idarecilerine bazı öğütler vermektedir.²

Tarihe bakış açısını, tarihin tanımı, kapsamı, amacı ve konusu hakkında yaptığı açıklamalarla aktaran Cebertî, kendisinden sonraki araştırmacılar tarafından övgüyle anılmıştır. Eserlerinin, tarihte yaşanmış hadiselerle ışık tutması bakımından oldukça önemli olduğu çoğu tarihçi tarafından belirtilmiştir.³

Cebertî, Mısır'da yönetimde etkisi olan ve zamanla dönüşüme uğrayan farklı grupları müşahade etme fırsatı yakalamıştır. Genel hatları ile ifade etmek gerekirse, Mısır'da Memluk beylerinin yönetimde etkin olduğu dönem, Fransızların Mısır topraklarını işgal ettiği yıllar, Fransız işgalinin sona erdiği ve Mısır'a yeniden Osmanlı'nın hakim olduğu dönem ve son olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da hakimiyetini güçlendirdiği zaman dilimi olmak üzere dört farklı dönemden bahsedilebilir. Farklı süreçlere şahit olması onun tarihçi ruhunu beslemiş ve kendisine

¹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. I, s. 1-2.

² Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. I, s. 13-18.

³ Hatta Toynbee bununla da yetinmeyerek, eserinde Cebertî'yi eleştiren Batılı meslektaşlarını tenkit edip, Cebertî yerine okları kendilerine çevirmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. (bkz. Arnold J. Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988, s. 76-77.)

hadiseleri mukayese kabiliyeti kazandırmıştır. Ayrıca Cebertî'nin ne hanedana ne de Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya bir yakınlığının bulunması, kendisinin daha objektif bir tarih eseri sunmasına olanak sağlamıştır.¹ Bir başka ifadeyle, Cebertî her kesime eşit mesafede, Mısır'da yaşayan Arap ahalisinden bir fert olarak eserlerini kaleme almıştır.

1.1.3. Eserleri

Cebertî'nin en önemli eseri dört ciltten oluşan *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr*'dır. *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransîs* ise bir diğer eseri olup, daha kısıtlı bir zaman dilimini, yani Fransızların Mısır'ı işgal ettiği süreci kapsar. Bu iki eserden ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak aşağıda bahsedilecektir.

Ayrıca bazı çalışmalarda *Muhtasaru Tezkireti's-Şeyh Dâvûd el-Antâkî, Nakdün li-Kitâbi Elf leyle ve leyle ve Düstûru Takvîmi'l-kevâkibi's-seb'a* başlıklı üç eserinin daha varlığından söz edilmekle birlikte,² bu eserlerin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi bulamadık.

1.1.3.1. Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr

Dört ciltten müteşekkil olan bu eser, Cebertî'nin en önemli ve bilinen eseridir.³ Adından da anlaşılacağı üzere *terâcîm* yani biyografilerden ve *ahbâr* yani haberlerden, tarihi hadiselerden oluşmaktadır.

Eserin ilk cildi 1100/1688 senesi hadiseleri ile başlar ve 1190/1776 senesine kadar olan dönemi kapsar. Olaylar kronolojik sıra gözetilerek verilmekte ve yıllara göre sınıflandırılmak suretiyle okuyucuya sunulmaktadır. Cebertî, İslam tarih yazım usulünü takip ederek yıl içinde vefat etmiş tanınan simaları eserinde zikretmektedir. Bir başka deyişle, yazar ilk olarak yıl içinde yaşananları açıklamakta ve ardından vefeyât kısmında o yıl vefat eden alimler ve ileri gelenlerin isimlerini listeleterek, hayatları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.⁴ Önemli gördüğü hadiselerin vuku

¹ Selda Güner, "İşgal ve Reformların...", s. 177.

² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifin: Terâcîmu Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, c. 2, s. 86-87; Maksudoğlu, "Cebertî...", s. 191.

³ Bu çalışmada, *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr* adlı eserin Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim tarafından tahkiki yapıp, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye yayınevince 1997-98 senelerinde Bulak-Kahire'de basılan I-IV. ciltleri esas alınıp kullanılmıştır.

⁴ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. I, s. 263.

bulduğu tarihleri uzun uzadıya hatta bazen sayfalarca anlatan Cebertî, bazı yılları ise hiç eserine dahil etmemiş yahut 1108/1696-97 senesinde olduğu gibi bütün bir yılı iki paragrafta aktarmayı tercih etmiştir.¹

İlk cilt 655 sayfadan müteşekkil olup tarihi hadiselerden daha çok vefeyât kısmını içermektedir. Cebertî'nin 1167/1753-54 senesinde doğduğu düşünülürse, ilk cildin kapsamındaki yılların büyük çoğunluğunda dünyaya henüz gelmediği, yahut çok küçük yaşlarda olduğu fark edilecektir. Dolayısıyla hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığı yılları açıklarken yazar, daha çok biyografiler üzerinde durmuş ve aralara önemli bazı olayları serpiştirmiştir. Bu biyografiler yalnızca kişilerin hayatları hakkında bilgi vermeyip, aynı zamanda dönemin şartlarını ve hususiyetlerini de gözler önüne sermektedir. Nitekim, Cebertî'nin kendi babası olan Hasan b. İbrahim'in biyografisini verdiği esnada, babasının sahip olduğu kitaplar ve kendisinden ilim almaya gelen öğrenciler ile ilgili ayrıntılardan bahsetmesi, o dönemde Ezher'in ilmî değerine ışık tutmaktadır.²

İkinci cilt, 1190/1776 senesi olayları ile başlamakta ve 1212/1798 senesi ile sona ermekte olup, 411 sayfadan oluşmaktadır. Yirmi iki yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu eserde ilk cildin aksine vefeyât ve olay aktarımı oranları hemen hemen aynıdır. Yani Cebertî bu ciltte hadiseleri daha ayrıntılı anlatma yolunu seçmiştir. İlk ciltte olduğu gibi bazı senelerden hiç bahsedilmemiş ve yine 1210/1796 senesi örneğinde olduğu gibi bazen bir seneyi yalnızca üç satırla açıklamayı yeğlemiştir.³ Cebertî ilk cildin özellikle başlarında daha çok yılları esas olarak bir tasnif yapmaktadır ki, ikinci ciltte bunu biraz daha derinleştirerek hadiseleri aylara göre de ayırdığı görülmektedir.

Eserin üçüncü cildi 1213/1799 yılı ila 1220/1806 yılı arasındaki dönemin olaylarını içermektedir. 568 sayfalık bu cildin yaklaşık sekiz senelik zaman dilimini kapsadığı düşünüldüğünde, yazarın bu ciltte olayları daha ayrıntılı işlediği tespiti yapılabilir. Bu ciltte vefat edenlerden daha az bahsedilip, anlatının ana eksenini bu yıllarda yaşanan hadiseler olmuştur. Fransızların Mısır'ı işgal yıllarına denk gelen bu

¹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. I, s. 51-53. Sayfa aralığının üç sayfaya tekabül etmesi Cebertî'nin araya şiir eklemesi sebebiyledir.

² Erol, *Mısır'da Tarihçilik...*, s.117.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. II, s. 396.

bölümü Cebertî, daha sonra yalnızca Fransız işgaline odaklanarak kaleme alacağı *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis* adlı eserinde kullanacaktır. Cümle ve ifadelerin metinlerde hemen hemen aynı olması, Cebertî'nin *Acâ'ibü'l-Âsâr*'ın üçüncü cildini gözden geçirerek *Mazharu't-Takdîs*'i oluşturduğunu göstermektedir.

Acâ'ibü'l-Âsâr'ın son cildi ise 1221/1806 senesi hadiseleri ile başlayıp, 1236/1821 tarihi ile son bulmaktadır. Bu ciltte de olaylar ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Sözelimi, 1221 senesi hadiseleri ay ay bölümlere ayrılarak kırk iki sayfada aktarılmış ve daha sonra otuz sayfada ise o yıl içinde vefat eden önemli kişiler zikredilmiştir.¹ Dördüncü cilt toplamda 497 sayfadan oluşmakta ve eser bu cildin de tamamlanmasıyla beraber son bulmaktadır.

Yazar, ciltler arası geçişi keskin ayrımlarla belirtmemiş, bazen bir sonraki cildin başında, önceki cildin devamı olabilecek hadiseler yer vermiştir. Örneğin, ikinci cildin başında 1776 senesi Mart ayına dair hadiseye yer verilirken, ilk cildin sonunda daha ileri bir tarih olan 1776 yılının Ekim ayına ait bir olaydan bahsedilmektedir.

Cebertî'nin tarihe bakış açısının aktarıldığı bölümde açıklandığı üzere, eserin giriş bölümünde yazar, insanlık ve Mısır tarihinden kısaca bahsetmektedir. Burada tarih tanımı yapmakta ve tarih ilminin içeriği, gerekliliği ve önemi hakkında bazı malumatlar vermektedir. Giriş bölümünden sonra, haberler ve biyografileri yılları ve ayları esas almak suretiyle açıklamaya geçerek eserin ana bölümüne başlamaktadır. Eserin tarih-biyografi tertibinden oluşma usulü Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* ve İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk* gibi daha erken dönem örneklerine benzemektedir.² Olayları zaman dilimine göre kategorize etmesi ise İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmîl* isimli eserinde benzer hadiseleri peş peşe vermek suretiyle yaptığı kategoriye benzetilmiştir.³

Eserde konu sınırlaması bulunmayıp yazar, siyasi, toplumsal yahut tabîi hadiselerin hemen hemen tamamını kaydetme yolunu tercih etmiştir. Hatta eserde, her tarihçi tarafından kayda alınmayacak kadar hayatın akışı içerisinde gerçekleşen doğal hadiseler ve gündelik olaylara, kişilerin ahlaki özelliklerine ve dönemin adetlerine

¹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. IV, s. 1-72.

² Savran, *19. Yüzyıl Osmanlılar...*, s. 66.

³ İnan, "Abdurrahman el-Cebertî", s. 180.

dahi yer verilmiştir. Yine eser, dönemin sosyal yapısının anlaşılması için önemli bir kaynaktır. Nitekim, Cebertî *Acâ'ibü'l-Âsar*'ın son cildinde Mısır'a gelip orada çalışmalarını yürüten arkeolog bir gruptan bahsetmektedir ki, bu ve benzeri bilgiler dönemin kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için oldukça önemlidir.¹

Kroniğini oluşturma aşamasında yazar, şahit olma imkanı bulamadığı erken dönem hadiseleri için şifahi bilgilere, mezar taşlarına ve bazı resmî kayıtlara başvurmuştur.² Kullandığı diğer kaynakları zikretme konusunda oldukça çekingen davranırsa da,³ yazarın başka tarihçilerden de alıntılar yaptığı görülmektedir.⁴ Özellikle birinci cilt ve ikinci cildin ilk yarısını yazarken Ahmed Çelebi b. Abdülgani ve Ahmed Demurdaşî'den iktibasları mevcuttur.⁵ Bu isimlerden Ahmed Çelebi b. Abdülgani 18. yüzyılın ilk yarısında kronik kaleme almış bir ilim adamıdır.⁶ Kronikler arasında bu iki tarihçinin eserlerinin daha kolay ve günlük konuşma diline yakın bir üslup kullanılarak yazıldığı, Cebertî'nin ise eserini daha ciddi ve belgelere dayanarak kaleme aldığı görülmektedir.⁷ Cebertî hakkında kapsamlı araştırmalarda bulunan David Ayalon, Cebertî'nin Demurdaşî ile tanışmış olmasını yahut hakkında malumatı olup olmadığını dahi şüpheli bulurken,⁸ Daniel Crecelius bu konuda Ayalon ile ayrı düşüğünü ifade etmiş ve Cebertî'nin kroniğini kaleme aldığı senelerde vefat eden bu ismi çok iyi tanıdığını, kendisinden ve başka tarihçilerden de alıntılar yapıp tahrif etmeksizin bu bilgilere eserinde yer verdiğini belirtmiştir.⁹

¹ C. E. Bosworth, "al-Jabarti and the Frankish Archaeologists", **International Journal of Middle East Studies**, Cambridge, 1977, c. 8, S. 2, s. 229-236.

² Ahmet Özel, "Acâ'ibü'l-Âsar", **DİA**, İstanbul, 1988, c.I, s. 314.

³ P. M. Holt, "Al-Jabarti's Introduction to the History of Ottoman Egypt", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies of London**, London, 1962, c. 25, s.39.

⁴ Savran, **19. Yüzyıl Osmanlılar...**, s.66.

⁵ Ahmed Abdurrahim Mustafa, "Acâ'ibü'l-Âsar fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr li-'Abdirrahman el-Cebertî", **Mevsû'atu Tûrâsü'l-İnsâniyye**, Dârü'l-Fikr, Kahire, 1971, c. IV, s.559; Daniel Crecelius, "Al-Jabartî's Aja'ib al-Athâr fi'l-Tarâjim va'l-Akhbâr and The Arabic Histories, of Ottoman Egypt in the Eighteenth Century", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. Hugh Kennedy, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 226.

⁶ Michael Winter, "Attitudes Toward the Ottomans", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. Hugh Kennedy, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 207.

⁷ Nelly Hanna, "The Chronicles of Ottoman Egypt", **The Historiography of Islamic Egypt (C. 950-1800)** Ed. Hugh Kennedy, The Medieval Mediterranean Series, E.J. Brill, Leiden, 2001, c. XXXI, s. 244.

⁸ Ayalon, "The Historian al-Jabartî and His Background", **Bulletin of School of Oriental and African Studies**, London, 1960, c. 23, s. 233-234.

⁹ Crecelius, "Al-Jabartî's...", s. 227.

Halil el-Murâdî, Cebertî'nin hocası olan tarihçi Murtaza el-Zebidî'den önemli kimselerin biyografilerinin toplanılması konusunda yardım talebinde bulunmuş ve Cebertî de hocası ile beraber biyografiler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Hocası Zebidî'nin vefatıyla Murâdî, Cebertî'den topladığı bilgileri istemiş, fakat kısa süre içerisinde kendisi de vefat etmiştir. Cebertî'nin bu sıralarda bir araya getirdiği malumatlar da eserini oluştururken kullandığı kaynaklar arasında zikredilmelidir.¹

Cebertî'nin tarihî hadiselerin yazımında ise, olaylara şahit olduğu zaman diliminden itibaren taslak değerinde notlar tuttuğu ve daha sonra bu notları düzenleyerek eserini oluşturduğu bilinmektedir.²

Ömrünün tamamını Kahire'de geçiren yazar, Mısır'da bir dönüşüme şahitlik etmiştir. Osmanlı hakimiyetinin etkisini kaybedişi ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemi gibi dönüm noktalarına bizzat şahit olması eserinin önemini artırmaktadır.³ Aynı zamanda Cebertî'nin hadiseleri ayrıntılarıyla aktarmış olması da eserine önem kazandıran bir başka husustur. Nitekim, dönemin diğer yazarları olan el-Kal'avî, el-Haşşâb ve Şarkâvî gibi isimlerle karşılaştırılacak olursa, bu tarihçilerin eserlerinin Cebertî'nin *Acâ'ib*'ine göre kısa ve sınırlı bilgiler içerdiği görülecektir.⁴

Cebertî'nin eseri hemen herkes tarafından övgüyle anılmış ve ana kaynak olarak kabul edilmiştir. Gerek olayları yorum katmadan soğukkanlı bir şekilde aktarma şekli, gerekse pek çoğuna bizzat şahit olması eserine olan güveni artırmıştır.⁵ Hatta Cebertî, kadim geleneğe ait son önemli tarihçi olması yönü ile de övgülere mazhar olmuştur.⁶

Cebertî'nin eserinin yayımlanması, kendisinin Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya muhalefeti sebebiyle uzun bir süre yasaklanmıştır. Öyle ki yazar, pek çok ulemânın Kavalalı'ya biatına rağmen ona muhalefetini sürdüren nadir insanlardan biriydi.⁷ Bu

¹ Ayalon, *The Historian al-Jabartî...*, s. 224; Selda Güner, "İşgal ve Reformların...", s. 164.

² Ayalon, *The Historian al-Jabartî...*, s. 233-234.

³ İnan, "Abdurrahman el-Cebertî", s. 188.

⁴ Crecelius, "Al-Jabartî's...", s. 234.

⁵ Ahmed Abdurrahim Mustafa, "Acâ'ibü'l-Âsâr...", s. 557-558.

⁶ Albert Hourani, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, çev. Hüseyin Yılmaz, Latif Boyacı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 66.

⁷ Selda Güner, "İşgal ve Reformların...", s. 161.

muhalefet ve sert eleştirilerin bir sonucu olarak eseri ancak vefatından yarım asır kadar sonra 1878 yılında basılabildi.

Acâ'ibü'l-Âsâr'ın Fransız işgalini anlatan bölümü *Târîhu'l-Franseviyye fî-Mısır* ismiyle Edîb İshak tarafından basılmıştır. Daha sonra Hidiv Tevfik döneminin başlamasıyla beraber eserin önce üç ve dördüncü ciltleri, daha sonra ise birinci ve ikinci ciltleri Bulak'ta basıldığı görülmektedir.¹ 1904-1905 yıllarında eser dört cilt halinde Matbaatü's-Şarkıyye tarafından yayımlanmıştır.² 1997 senesinde ise Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim tarafından tahkikli neşri gerçekleştirilmiş ve yine Kahire'de basılmıştır.³ Yapılan baskılarda Bulak baskısı esas alınmıştır. *Acâ'ibü'l-Âsâr*'ın farklı nüshalarının ve Cebertî'nin diğer eseri olan *Mazharu't-Takdîs* ve bir taslak niteliğinde kaleme alınmış olan *Târîhu Müddeti'l-Fransîs bi-Mısır* gibi eserlerin karşılaştırılması sonucu Shmuel Moreh tarafından oluşturulan tahkikli neşir ise 2013 senesinde tamamlanmış güncel bir çalışmadır.⁴

Ayrıca mezkur çalışmanın Fransızca, İngilizce, Rusça ve Almancaya çevirileri de mevcuttur. *Merveilles Biographiques et Historiques ou Chronique de Cheikh Abd al-Rahman el-Djabarti* ismiyle 1888-1896 yılları arasında yayımlanmış olan Fransızca tercümesi fazlasıyla hatalıdır.⁵ İngilizceye tercümesi ise 1994 senesinde *Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt* ismiyle yayımlanmıştır.⁶

1.1.3.2. Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis

Cebertî, eserini *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis* şeklinde adlandırdığını belirtmektedir. Bununla beraber eserin Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim tarafından yapılan tahkikinde kitabın adı *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis* ismiyle kaydedilmiştir.⁷ Eserin incelediğimiz Türkçe yazmalarında

¹ Ayalon, *The Historian al-Jabartî...*, s. 230.

² Özel, "Acâ'ibü'l...", s. 314.

³ Abdurrahman el-Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l Kütübî'l Mısriyye, Kahire, 1997-98, c. I-IV.

⁴ Abdurrahman el-Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, thk. Shmuel Moreh, Printiv Press, Jerusalem, 2013, c. I-IV.

⁵ Özel, "Acâ'ibü'l...", s. 315; Ayalon, *The Historian al-Jabartî...*, s. 230.

⁶ *Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt*, I-IV, çev. Thomas Philipp & Moshe Perlman, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1994.

⁷ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârül-Kütübil-Mısriyye, Kahire, 1998, s. 9.

ise *Mazharu't-Takdīs bi-Hurûci Tâ'ifeti'l-Fransis* ismi zikredilmektedir.¹ Bu çalışmada eserin adı, Cebertî'nin ifade ettiği şekilde tercih edilecektir.

Cebertî, Yusuf Ziya Paşa'nın talebi üzerine eserini yazmaya başlamıştır. 1801 yılında tamamlanan *Mazharu't-Takdīs*, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya ithaf edilmiştir. Daha sonra Yusuf Ziya Paşa İstanbul'a döndüğünde Sultan III. Selim'e sunulan eser, yine padişahın isteği ile kısa zamanda Türkçeye tercüme edilecektir.

Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi kronolojik sıra içerisinde Fransızların Mısır'a gelişinden başlayarak işgalin son bulduğu ve Mısır'dan çıkıp gidişlerine kadar yaşanan olayları okuyucu ile buluşturmaktadır. Cebertî, Fransız işgali sırasında Mısır'da bulunduğundan, eserinin ana eksenini bizzat kendi şahit olduğu hadiseler oluşturmaktadır. Örneğin, balon gösterisini aktardığı bölüme "*Vaktâ ki, Cum'a geldi, ikindiden mukaddem nâs ve Frengler mahall-i mezbûra tecemmu' birle bu Fakîr dahi hâzır idim. Gördüm ki...*"² sözleriyle başlayarak orada bulunduğunu vurgulamıştır. Bu ve benzeri örneklerden anlaşılacağı üzere, bizzat yazarın içinde bulunduğu hadiselerin metinde yer alması eserin önemini artırmaktadır.

Cebertî düz bir anlatımı tercih etmeyerek kitapta sıklıkla ayet, hadis ve şiirlere yer vermek suretiyle anlatımı güçlendirmektedir. Özellikle Hasan b. Muhammed el-Attâr'ın yazdığı şiirleri eserine eklediğini bizzat ifade etmektedir.³

Eser Cardin tarafından *Journal d'Abdurrahman Gabarti pendant l'occupation Française en Egypte* ismiyle Fransızcaya tercüme edilerek 1835'de İskenderiyye'de ve 1838'de Paris'te yayımlanmıştır.⁴ Ayrıca *Yevmiyyâtü'l-Cebertî* adıyla Muhammed Ata tarafından 1958 senesinde Kahire'de basılmıştır.⁵ Yaklaşık yedi aylık gelişmelerin nakledildiği bölüm ise *Al-Jabarti's Chronicle of First Seven Months of the French*

¹ bkz. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, nr. 10816 vr. 2b, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6034 vr. 3a, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 19 vr. 3a, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2448 vr. 2b, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 9628 vr. 2b, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY nr. 2452 vr. 3a, Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 109 vr. 3a, Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 1346 vr. 2a, Fransa Milli Kütüphanesi, nr. 1283 vr. 2b, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646 vr. 3b, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351 vr. 2b.

² Metin vr. 24a.

³ Cebertî, *Mazharu't-Takdīs...*, s. 9.

⁴ Maksudoğlu, "Cebertî...", s. 190.

⁵ Necdet Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları, Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Refik'e-*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 679.

*Occupation of Egypt*¹ adıyla yayımlanmıştır. Ayrıca Türkçeye de çevirisi *Târîh-i Mısır* ismiyle mevcuttur ki, tezimizin ana konusunu bu metin oluşturmaktadır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, eserin Türkçe tercümesi olan *Târîh-i Mısır* adlı eser, Arapça aslı ile karşılaştırmalı olarak ayrıntılı bir biçimde aktarılacağından tekrara düşmeyi önlemek adına, bu başlık altında yalnızca bu bilgiler ile iktifa edilmesi uygun görülmüştür.

1.1.3.3. *Acâ'ibü'l-Âsar* ve *Mazharu't-Takdîs* Arasındaki Münasebet

Bilindiği üzere *Acaibü'l-Âsar*'ın üçüncü cildi Mısır'ın işgal yıllarına rastlamakta olup, *Mazharu't-Takdîs* ile aynı zaman dilimini ve dolayısı ile aynı hadiseleri kapsar. Yazar, iki eserini de bazı ibare farklılıkları dışında, hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak yazmıştır. *Acaibü'l-Âsar*'da naklettiği bilgileri gözden geçirerek ve yer yer bazı ekleme ve çıkarmalar yapmak suretiyle *Mazharu't-Takdîs* 'i tamamladığı anlaşılmaktadır.

Acaibü'l-Âsar'da Cebertî, eseri bir grup, bir zümre yahut herhangi birinin isteği üzerine yazmadığını dile getirmektedir.² Bununla beraber, *Mazharu't-Takdîs*'in girişinde eseri açıkça istek üzerine yazdığını ifade etmemiş olsa da, dönemin veziri Yusuf Ziya Paşa'ya dair övgü dolu ifadeler bu fikri destekler niteliktedir. Ayrıca yine burada Yusuf adına vurgu yapılmakta ve peygamber olan Hz. Yusuf ile Salahaddin Yusuf b. Eyyüb'den sonra Mısır'ın kurtarıcısı olma vasfının adeta bu kez Yusuf Ziya Paşa'ya aidiyetinden bahsedilmektedir.³

Acaibü'l-Âsar'da hadiselerin daha derinlemesine işlenmiş olduğu, eserde zikredilen ayrıntılardan anlaşılmaktadır. Örneğin yazar, 1213 senesi Cemâziyelâhir ayının sonunda, o ay içinde vuku bulan bazı olaylardan tarih vermeksizin bahsetmektedir ki, *Acaibü'l-Âsar*'da yedi sayfa olan bu bölüm *Mazharu't-Takdîs*'de üç

¹ Abd al-Rahman al-Jabarti, *al-Jabarti's Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt, Târikh Muddat al-Fransis bi-Mısır: Muharam-Rajab 1213/15 June-December 1798*, trc ve thk. Shmuel Moreh, Leiden, Brill, 1975. Bu kısım ayrıca Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim tarafından da tahkik edilmiştir. Bkz. Abdurrahman el-Cebertî, *Târihu Müddeti'l-Fransis bi-Mısır*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Dârü'l-Kütübî'l-Câmiî, Kahire.

² Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsar*..., c. I, s. 11-12.

³ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs*..., s. 7.

sayfa ile özetlenmiş ve bazı ayrıntılardan bahsedilmemiştir. Bu ayrıntılardan biri, yazarın şahit olduğu ve çok etkilendiğini belirttiği kimyasal deneylerdir. Cebertî, farklı sıvıların bir araya getirilmesiyle oluşan etkileşim sonucunda ortaya çıkan dumandan ve bir süre sonra bu karışımın insanların ellerine alıp inceleyebildikleri sarı bir taşla dönüştüğünden bahsetmektedir. Yine farklı sıvıların etkileşimi ile oluşturulan mavi ve diğer renklerde taşların ve bunların oluşum sürecinin kendisini oldukça şaşırttığını aktaran yazar, bu detaylara *Mazharu't-Takdîs* 'de yer vermemektedir.¹

Mazharu't-Takdîs 'de yer verilmeyen bir diğer ayrıntı ise, Fransızların Akka'daki yenilgilerinin ardından Mısır'a dönmeye karar verdikleri esnada, Bonapart'ın Mısır'daki Fransızlara gönderdiği mektuptur. Bonapart, on beş maddelik bir yazı kaleme alarak bu başarısızlığın sebeplerini açıklamıştır. Mısır'da bulunan Fransızlara gönderilen bu mektup, *Acaibü'l-Âsar* 'da açıklanmış olmasına karşın, *Mazharu't-Takdîs* 'de yinelenmemiştir.²

Serasker Kleber'in 1215 yılında öldürülmesi de *Mazharu't-Takdîs* 'de daha kısa ifadeler ile aktarılması tercih edilen olaylardan biridir. Oysa *Acaibü'l-Âsar* 'da Kleber'in öldürülme hadisesi açıklandıktan sonra, katil Süleyman Halebî ile Abdullah el-Gazzî, Muhammed el-Gazzî ve şahitlerin sorgulanması ve ifadelerinin alınması hakkında Fransız resmî dökümanları nakledilmiştir.³ Aynı yılın Şevvâl ayının sonunda verilen detaylar da *Mazharu't-Takdîs* 'e kaydedilmemiştir.⁴ Yine *Acaibü'l-Âsar* 'da, Fransız generaller olan Menou, Reynier ve Damas arasında gerçekleşen bir ihtilaf, aralarında geçen diyalogların detaylarına kadar esere dahil edilirken, *Mazharu't-Takdîs* 'de sade bir anlatımla kısaca aktarılmıştır.⁵

Mazharu't-Takdîs 'in daha sınırlı bilgiler içerdiği, özellikle 1216 senesinin aktarıldığı bölümde göze çarpmaktadır. Bilhassa Rebî'ulâhîr⁶, Cemâziyelevvel⁷, Cemâziyelâhîr⁸ ve Recep⁹ aylarında gerçekleşen olaylar *Acaibü'l-Âsar* 'da daha

¹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 54-61; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 83-86.

² Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 115-116; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 131.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 192-219; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 199.

⁴ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 245-246; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 228.

⁵ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 250; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 232.

⁶ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 308-313; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 291-293.

⁷ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 313-318; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 293-295.

⁸ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 318-323; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 295-297.

⁹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 323-324; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 297-298.

ayrıntılı anlatılırken, bu bilgilerin *Mazharu't-Takdîs* 'e özet mahiyetinde aktarıldığı ve Şaban ayı itibari ile de *Mazharu't-Takdîs* 'in tamamlandığı görülmektedir. *Acaibü'l-Âsar*'ın üçüncü cildi ise burada son bulmaz ve 1220 senesine kadar devam eder. *Acaibü'l-Âsar*'da bulunan vefeyât bölümlerinin 1215 senesi hariç¹ *Mazharu't-Takdîs* 'e dahil edilmemiş olması da, yazarın üç yıllık işgal sürecini naklettiği *Mazharu't-Takdîs* için, *Acaibü'l-Âsar*'ın yalnızca ilgili bölümlerini kullandığı ve bazı yerleri kısaltma tasarrufunda bulunduğunu göstermektedir.

Acaibü'l-Âsar'dan farklı olarak *Mazharu't-Takdîs* 'de Cebertî'nin cihâd çağrılarını adeta kalemi ile yanıtlayarak alenen tarafını belli etme gayreti içerisinde olduğu dikkat çekicidir.² Bu amaca binâen, *Acaibü'l-Âsar*'da zikredilmeyen bazı ayrıntı ve ek bilgilere *Mazharu't-Takdîs* 'de yer verildiği görülmektedir. Bu hususta en kapsamlı örneklerden biri, Napolyon Bonapart tarafından yayımlanan bildiridir. Fransızların Mısır'a ayak bastıkları günlerde Bonapart'ın, Mısır halkına düşman olmadığına dair insanları ikna etme çabasıyla yayımladığı bildirinin metni Cebertî'nin iki eserinde de yer almaktadır.³ *Acaibü'l-Âsar*'ın aksine,⁴ *Mazharu't-Takdîs* 'de bildiri metninin akabinde yazarın, Napolyon'un yalanlarını ve gerçek niyetini ortaya çıkarma gayesiyle bildiri metnini cümle cümle hatta kelime kelime tefsir ettiği ve bazı ayrıntılara dikkat çektiği görülmektedir. Örneğin, Napolyon'un halka hitaben söylediği "...benim bu taraflara teveccühüm ancak sizlerin hakkınızı zâlimlerden alıvermekdir."⁵ ifadelerinin ardından, "bu bir yalandır" yorumunu yapmaktadır.⁶ Yine yazar, Napolyon'un Hz. Peygamber ve Kuran'a kölemenlerden daha çok saygı duyduğuna dair sarf ettiği cümleler için "yalan üzerine yalan söylemektedir" şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır.⁷

Cebertî'nin Fransızlara karşı sert tutum ve ifadelerine *Mazharu't-Takdîs* 'de sık sık rastlanır. Örneğin, yazar Fransızlar için *el-kâfir*, *el-habîs* (şerli) ve *et-ta'îs*

¹ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 266-282; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 251-264.

² İbrahim Kalın, "Napolyon İle Cebertî Arasında: Modern Döneme Girerken Oryantalizmin Yeni Yüzleri", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları, ed. Lütfi Sunar, İstanbul, 2007, s. 171.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 4-6; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 23-25, Metin, vr. 4b-6a.

⁴ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 26-28; karşı. Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 6.

⁵ Metin, vr. 6a.

⁶ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 26.

⁷ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 27.

(bedbaht) benzeri sıfatları kullanmaktadır.¹ Sözelimi 1214 senesi Rebî'ulevvel hadiselerinin aktarıldığı bölümde yazar, Napolyon'un kendi yerine Kleber'i tayin ederek Mısır'dan ayrıldığına dair vakıayı zikrederken, Kleber'in yüzünde tebessüm ve neşe bulunmadığından bahsederek kendisini *misli'l-la'ini'l-evvel* ifadelerini kullanmak suretiyle Napolyon Bonapart'a benzetmektedir.² Bununla birlikte, yazarın bu bilgiler için başvurduğu *Acaibü'l-Âsar*'da bu ibare *misli Bonaparta* şeklinde nakledilmiş ve lanetli anlamına gelen *el-la'in* sıfatı kullanılmamıştır.³ Bartelamin isminde Fransız generalden bahsederken de, *Acaibü'l-Âsar*'da kullanmadığı *el-kâfir* sıfatına yer vererek, Fransızlara olan öfkesini vurgulamaktadır.⁴ Yazarın sert tutumunu gösteren en çarpıcı ifadelerinden biri ise, Cirâr ismindeki bir Fransız'dan bahsederken kullandığı *kelb* ifadesidir. Köpek anlamına gelen bu sözcüğün *Acaibü'l-Âsar*'da yer almazken, *Mazharu't-Takdis*'e eklenmiş olması ilginçtir.⁵

Bazen de yazarın, *Acaibü'l-Âsar*'da kullandığı bazı olumlu ifadeleri, *Mazharu't-Takdis*'de metinden çıkardığı görülmektedir. Sözelimi, Fransızların Demenhur ve Reşid'e ulaştıklarına dair çıkan haberleri aktarırken, bazı kimselerin evlerinden ayrılarak Fuva'ya doğru gittiklerini, bazılarının ise beldelerinde kalıp, eman talep ettiklerini anlatır. *Acaibü'l-Âsar*'da, eman isteyenler bu kimseler için *el-'ukalâ* (anlayabilenler, akıllılar) ibaresini kullanırken, *Mazharu't-Takdis*'de aynı sıfatı kullanmayı tercih etmez.⁶ Yine *Acaibü'l-Âsar*'da Bonapart için kullandığı *el-kebîr* (büyük) ibaresini, *Mazharu't-Takdis*'de yinelememiş ve yalnızca *Bonapart* şeklinde kullanmıştır.⁷ Cebertî, benzer üslup değişikliğini, Venture adında bir tercümandan bahsettiği sırada da sürdürmüştür. *Acaibü'l-Âsar*'da *el-lebîb* (zeki) sıfatını kullanarak keskin zekalı biri olduğunu söylediği bu isimden *Mazharu't-Takdis*'de bahsederken, daha evvel kullandığı *el-lebîb* (zeki) sıfatını *el-la'in* (lanetli) şeklinde değiştirmiştir.⁸

¹ Ismail K. Poonawala, "The Evolution of al-Gabartî's Historical Thinking as Reflected in the Muzhir and the 'Agâ'ib", *Arabica: Journal of Arabic and Islamic Studies*, Leiden, 1968, c. XV, s. 276-277. Ayrıca örnek için bkz. Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 88, 202. Karşılaştırma için ayrıca bkz. Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 63.

² Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 27.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 135.

⁴ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 47; Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 75.

⁵ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 251; Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 233.

⁶ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 4; Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 22.

⁷ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 10; Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 33.

⁸ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr*..., c. III, s. 115; Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 131.

Cebertî'nin, Yusuf Ziya Paşa'yı övmek için yer verdiği bazı şiirleri de dikkat çekicidir ki bunlar *Acaibü'l-Âsar*'da zikredilmemiştir.¹ Akka'daki Fransız yenilgisinin ardından da *Mazharu't-Takdîs*'de üç sayfalık şiire yer verilirken *Acaibü'l-Âsar*'da aynı şiirin oldukça kısa bir bölümü aktarılmıştır.²

Mazharu't-Takdîs'de uzun uzadıya işlenen konulardan bir diğeri ise, 1213 yılında Ezher ulemasının, Fransızlardan kurtulabilmek için oluşturduğu zikir halkaları ve iştirak ettikleri dua meclisleridir. *Acaibü'l-Âsar*'da bu durum bir iki cümle ile özetlenirken, *Mazharu't-Takdîs*'de oldukça detaylı bir anlatıma başvurulması, durumun düzelmesi için ulemanın çabalarına vurgu yapar niteliktedir.³

Aynı yıl, Fransızların Mısır'a girdikleri günlerin tasvir edildiği bölümde, Bonapart'ın Elî Mehmed Bey konağında durup konakladığı ve bir önceki yıl inşa edilen bu konağın Fransızlara kısmet olduğuna dair hadiseler aktarılmaktadır. *Acaibü'l-Âsar*'da, bunlara ek olarak, bazı Fransızların şehre girmeyip yola devam ettiği, ellerinde silah olmadan çarşıya uğrayarak halkla neşeli bir şekilde konuştukları ve ihtiyaçları olan malları ücretini ödeyerek satın aldıkları anlatılmaktadır. Hatta onlardan birinin, karşılığında Fransa riyali vermek suretiyle bir tavuk aldığından bahsedilmektedir. İşgalci bir topluluk için olumlu sayılabilecek bu hadiseler *Mazharu't-Takdîs*'de zikredilmemiştir.⁴

Acaibü'l-Âsar'da yer alan Fransızlar ile ilgili olumlu bilgilerden biri de yaptıkları köprülerdir. Fransızlar Kasru 'Aynî'den Ravza'ya uzanan, insanların yürüyerek ve binekleri ile gidebilecekleri bir köprü inşa etmişlerdir. Yine Ravza'dan Gize'ye gidiş için inşa edilen köprü, gerçekleştirilen bazı astronomik ve bilimsel çalışmalara dair ayrıntıların *Mazharu't-Takdîs*'de yinelenmediği görülmektedir.⁵

1214 yılına ait bazı hadiselerin sıralandığı bölümde ise, yıl içindeki olayları özetlerken yazar, Fransızların Şarkıyye, Garbiyye, Kalyubiyye vilayetlerinden toplanan arpa ve saman gibi mallara el koyduğunu ve her bir beldeden bin at ve bin deve yahut bunların bedeli kadar para alındığını açıkladıktan sonra, *Acaibü'l-Âsar*'da

¹ Poonawala, "The Evolution of...", s. 287.

² Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 117; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 132-134.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 7; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 30.

⁴ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 15-16; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 38.

⁵ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 92-93; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 120.

"Biz ülkeleri ancak halkı zulümde ısrar edince helak ederiz."¹ mealindeki ayet-i kerimeyi zikretmektedir. Mısır halkının başına gelenler için bir bakıma kendi hatalarını sebep göstermek için zikrettiği bu ayeti *Mazharu't-Takdîs*'de kullanmamıştır.²

Cebertî *Acaibü'l-Âsar*'da, 1215 yılında Mustafa Paşa'nın hapisten çıkışını, kendisine takdim edilen hediyeleri, Dimyat'a gönderildikten ve orada kısa bir süre yaşadktan sonra vefatını birkaç cümle ile aktarmaktadır. Bununla birlikte, *Mazharu't-Takdîs*'de bu bölümde daha detaylı bilgiler verdiği ve *Köse Paşa* olarak bilinen Mustafa Paşa'nın ne kadar cesur ve övgüye layık olduğunu vurguladığı görülmektedir. Özellikle Ebehor vakasındaki cesaretinden övgüyle bahsetmiştir ki bu, eserde, Fransızların aleyhine olan hadiselerin detaylıca işlendiği bölümlerden yalnızca biridir.³

Üç yıllık bu süreçte, Mısır'da pek çok divan oluşturulmuştur. Bu divanların iki eserde işleniş tarzının farklı olması, Cebertî'nin değişen üslubunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Oluşturulan bu divanlarda ulemadan önemli isimler de yer almış olmasına karşın, *Acaibü'l-Âsar*'daki detaylı anlatım *Mazharu't-Takdîs*'de terk edilerek ayrıntıdan uzak ve kısa ifadeler tercih edilmiştir. Örneğin, 1215 senesindeki divanlardan birinde, *Acaibü'l-Âsar*'da zikredilen ve divanda yer alan Şeyh eş-Şarkâvî, Şeyh el-Mehdî, Şeyh el-Emîr, Şeyh Halil Bekrî ve Şeyh Feyyûmî gibi önemli isimlerin hiçbirisi *Mazharu't-Takdîs*'de belirtilmemiş, yazar yalnızca katılımcıların sayısını vermekle yetinmiştir.⁴ Yine aynı yılın Zilhicce ayında gerçekleşen bir başka divan *Acaibü'l-Âsar*'da ayrıntıları ile nakledilmiştir. Fransızlar tarafından hazırlanan Abdullah Menu imzalı mesaja dair detaylar burada bulunmasına rağmen, *Mazharu't-Takdîs*'e kaydedilmemiştir.⁵

Örneklerden anlaşılacağı üzere Cebertî, *Acaibü'l-Âsar*'da yorumdan uzak bir anlatım tarzı sürdürmekle birlikte, *Mazharu't-Takdîs*'de Fransızları yeren ifadelere çok sık başvurarak sert bir tutum sergilemiştir. Bunun sebepleri tartışılmış ve bazı

¹ "وما كُنَّا مُهْلِكِي الْفُرَى إِلَّا وَ أَهْلُهَا ظَالِمُونَ" = Biz ülkeleri ancak halkı zulümde ısrar edince helak ederiz." anlamındaki bu ayet Kasas Suresi 28/59. ayetten alıntılanmıştır.

² Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 186; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 199.

³ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 222; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 205.

⁴ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 225-226; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 208.

⁵ Cebertî, *Acâ'ibü'l-Âsâr...*, c. III, s. 257-258; Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 241.

tarihçiler Cebertî'nin bu tutumunu suçluluk psikolojisine bağlamışlardır. Çünkü Fransızlar tarafından oluşturulan son divanda görev alan Cebertî'nin, diğer divanlarda görev alan ulemanın isimlerini eserinde zikretmiş olmasına karşın¹, kendi görevinden bahsetmemesi ilginçtir.² Aldığı görevden hissettiği suçluluğu örtmek için, eserinde bu kadar sert bir tutum sergilediği düşünülmüştür.³ Diğer bir görüş ise, Cebertî'nin *Mazhar*'ı yazarken daha duygusal ve dolayısı ile daha taraflı davrandığıdır.⁴

Konu ile ilgili farklı yorumlar yapılmış olsa da bu değişimi Cebertî'nin zihin dünyasında yaşadığı bir dönüşümden ziyade, üslup değişimi olduğu yönünde yorumlamak daha isabetli olacaktır. Zira, Cebertî'nin eserin padişah tarafından okunacağını biliyor olması, karşılaşması muhtemel herhangi bir sorun yaşamaması adına bu tarz refleksel bir önlem almasına neden olmuştur.

1.2. Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi (ö. 1834)

1.2.1. Ailesi ve Eğitimi

11 Safer 1188/23 Nisan 1774 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Behcet Efendi'nin babası Mehmed Emin Şükûhî Efendi, annesi ise Nefise Hanım'dır.⁵ Nefise Hanım,⁶ Sultan III. Mustafa döneminde Cerrahbaşı olan ve I. Abdülhamid döneminde Hekimbaşılık görevine yükselen Hafız Hayrullah Efendi'nin kızıdır.⁷ Mehmed Emin Şükûhî⁸ Efendi ise Dîvân-ı Hümâyûn katiplerinden olup, şairliği ile de tanınmaktadır.⁹ Bu çiftin iki kız üç erkek olmak üzere beş evlatları olmuştur ki, erkek

¹ Örnek için bkz. Cebertî, *Mazharu't-Takdis*..., s. 39.

² Ayalon, *The Historian al-Jabartî*..., s. 245.

³ Moreh, "Reputed Autographs of 'Abd al-Rahmân al-Jabartî and Related Problems", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Cambridge University Press, 1965, c.XXVIII, s. 537.

⁴ Poonawala, "The Evolution of...", s. 285.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c. I, s. 479.

⁶ Nefise Hanım 15 Rebiülevvel 1211/18 Eylül 1796 tarihinde vefat etmiş olup, kabri Üsküdar Doğancılar'da Nahuhi dergâhı haziresinde bulunmaktadır; bkz. Feridun Nafiz Uzluk, *Türk Tıbbiyesinin 748. Yıldönümü Dolayısı ile Hekimbaşı Mustafa Behcet: Zâtî, Eserleri Üstüne Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1954, s. 13.

⁷ Fahreddin Kerim Gökay, "Türk Tıp Tarihinde Nam Salınmış Büyük Şahsiyetler, Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi", *Sandoz Bülteni*, İstanbul, 1983, Yıl 3, S. 11, s. 14.

⁸ Mehmed Emin Şükûhî Efendi'nin nerede vefat ettiği ve kabrinin nerede bulunduğu bilinmemektedir; bkz. Uzluk, *Türk Tıbbiyesinin...*, s. 12.

⁹ Şiirlerine örnek için bkz. Uzluk, *Türk Tıbbiyesinin...*, s. 12.

çocuklarından en büyüğü olan Behcet Efendi ile ortanca olan Abdülhak Molla tıpla ilgilenmiş ve Hekimbaşılık yapmışlardır.¹ Abdülhak Molla hem müderrislik hem Hekimbaşılık görevlerini yürüten nadir kimselerden olup, kadılığa kadar yükselmiştir.² Küçük erkek kardeşi, *Enderun Tarihi*'ni kaleme almış olan Hızır İlyas Efendi'dir. İlyas Efendi ağabeylerinin aksine tıpla ilgilenmeyip tarihçi kimliği ile ön plana çıkan bir ilim adamıdır.³ Kız kardeşleri ise Hatice Hanım ve Fatma Hanım'dır. Türk edebiyatının ünlü şairlerinden Abdülhak Hamid Tarhan da bu aileye mensup olup, Behcet Efendi'nin kardeşi Abdülhak Molla'nın torunudur.⁴

İlk evliliğini kendisinden önce vefat edecek olan Mükerrerme Hanım ile gerçekleştiren Behcet Efendi'nin, bu evlilikten Rabia isminde bir kızı dünyaya gelmiştir. Behcet Efendi vefat ettiğinde ikinci eşi olan Ganime Hanım ile evli idi. Bu evlilikten de Nebihe isminde bir kızı olmuştur. Bir arşiv vesikasında Havva ismindeki kızına tefviz olunan eshamdan bahsedilmekle birlikte,⁵ terekesinde Havva Hanım'ın adı geçmemektedir. Bu vesika 1830 yılına ait olduğuna göre, Havva Hanım'ın, babasının dört yıl sonraki vefatına kadar geçen birkaç yıl içerisinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Behcet Efendi'nin altı kızının olduğunu belirten çalışmalar olmakla birlikte,⁶ bunların isimlerinin terekede yer almıyor olması, kendisinden evvel, belki de küçük yaşlarda vefat ettiklerini düşündürmektedir.

Eğitimli bir aileden gelen Behcet Efendi, kardeşi Abdülhak Molla ile Süleymaniye Tıp Medresesi'nde ilim alır ve eğitimini başarı ile tamamladıktan sonra müderris olarak görev hayatına başlar.⁷ Yirmi yaşlarında iken İtalyanca ve Latince öğrenmeye karar verip Yahya Naci Efendi'den dersler alır. Arapça, Farsça, Almanca ve Fransızca da bildiği diller arasındadır ve özellikle Avrupa dillerine hakimiyeti,

¹ Uzluk, **Türk Tıbbiyesinin...**, s. 12.

² Arzu Güldöşüren, II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı, **Doktora Tezi**, İstanbul, 2013, s. 265, 342.

³ Feridun Emecen, "Hızır İlyas", **DİA**, İstanbul, 1998, c. XVII, s. 417.

⁴ İnci Enginün, "Abdülhak Hâmid Tarhan", **DİA**, İstanbul, 1988, c. I, s. 207-210. (Ayrıca Hekimbaşı ailesinin şeceresi için bkz. Pierre A. Mackay, "Hekimbaşı Ailesi ve Seyahatname", **Belleten**, Ekim, 1997, c. 41, S. 164, s. 655.

⁵ BOA. C. ML., nr. 1-46.

⁶ Zuhâl Özeydin, Tanzimat Devri Hekimi Hayrullah Efendi'nin Hayatı ve Eserleri, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1990, s. 25-26.

⁷ Esin Kahya, **Mustafa Behçet Efendi ve Türkçe İlk Fizyoloji Kitabı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2017, s. 13.

kendisini dönemin uleması arasında seçkin kılan bir özelliktir.¹ Büyük Hayrullah Efendi tarafından kardeşi Abdülhak Molla ile birlikte Venedik'e gönderildiği de bilinmektedir. Dedeleri kendileri ile birlikte, domuz etinden midelerinin zarar görmemesi için, bir de aşçı göndermiştir.²

1.2.2. Görevleri ve Tıbbı Dair Katkıları

Şeyhülislam Mekkî Efendi döneminde, Behcet Efendi'ye beylerbeyi rütbesi takdim edilir.³ 1791 yılında Sinan Ağa Medresesi'nde yardımcı hekim olarak göreve başlayan Behcet Efendi, 1796 yılından itibaren saray hekimleri arasındaki yerini alarak yedi sene kadar görevini yürütür. O yıllarda Hekimbaşı olan Naîm Nu'man Efendi'nin görevinden azledilmesiyle de 1803 yılında Hekimbaşı olarak yeni görevine başlar.⁴ Behcet Efendi'ye Hekimbashılık görevi birden fazla kez verilmiş olup, ilk görevi beş yıl kadar devam etmiştir. Bu görevi yürüttüğü esnada, 1806 yılında kendisine ayrıca İzmir kadılığı pâyesi de verilmiştir.

Behcet Efendi bu ilk görevi süresince, yani III. Selim'in hükümrânlığı döneminde, tıp öğreniminin gelişebilmesi için yeni okullar açılması talebinde bulunmuştur. Taleplerinin tamamının gerçekleşmesi dönemin şartları itibari ile pek mümkün olamasa da 1805 yılında *Rum Tıbbiyesi*'nin kurulmasına ön ayak olmuştur.⁵ Bu okul, Kuruçeşme'deki Rum Okulu'nun içinde bir şube olarak Dimitrişko Morozbeyzade isminde bir Rum tarafından açılmış ve eğitim için Rum öğrenciler kabul edilmiştir.⁶ Behcet Efendi'nin açılmasında rol oynadığı okullardan bir diğeri ise 1806 senesinde açılan *Tersâne Tıbbiyesi*'dir.⁷ Fakat bu okullar uzun ömürlü olamamışlardır. 1807 senesine gelindiğinde ise, Sultan III. Selim'in padişahlığının son

¹ M. Alper Yalçınkaya, **Learned Patriots: Debating Science, State and Society in the nineteenth-century Ottoman Empire**, University of Chicago Press, Chicago, 2015, s. 31.

² Uzluk, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Kitapları ve İslamlarda Bitik Sevgisi-Bitik Evleri", **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, 1935, c. I, S. 3, s. 91.

³ Nil Sarı, "Behcet Mustafa Efendi", **DİA**, İstanbul, 1992, c. V, s. 345.

⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, c. II, s. 364.

⁵ Bu okulun açılabilmesi için kaleme aldığı layihanın metni için bkz. Uzluk, **Türk Tıbbiyesinin...**, s. 15-16.

⁶ Kahya, **Mustafa Behcet...**, s. 16.

⁷ Kevser Atalık, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi", **Nobel Medicus Portreler**, İstanbul, 2014, c.10, s. 99.

bulması ile Behcet Efendi de görevinden azledilmek suretiyle saraydan uzaklaştırılmıştır.¹ 1809 senesinde, babası Mehmed Emin Efendi için mansıp bedeli olarak ayrılan yıllık bin kuruşun üç yıldır verilmediğini ve bu sebeple zarurette olduğunu ifade eden arzuhalinden², bu birkaç yılın kendisi için zorlu geçtiği anlaşılmaktadır.

II. Mahmud döneminde Mısır kadısı olarak görev yapan Behcet Efendi, 1812 yılında Mekke pâyesi, daha sonra ise Medine-i Münevvere payesi³ ve İstanbul kadılığı payelerini alır.⁴ Sultan II. Mahmud'un validesi Nakşidil Sultan hastalandığında, kendisinin tedavi sürecinde başarılı olamayan dönemin Hekimbaşılık görevini yürüten Mustafa Mesut Efendi'nin azledilmesiyle, 1816 senesinde Behcet Efendi ikinci kez Hekimbaşı olur. Bu görevin Behcet Efendi'ye verilmesinde dönemin nüfuzlu isimlerinden Halet Efendi'nin etkili olduğu düşünülmüştür ki Behcet Efendi'yi bu görev için öneren de kendisidir.⁵

Behcet Efendi bu ikinci görev sürecinde, 1821 yılında Anadolu kazaskeri olur⁶ ve Meclis-i Vâlâ'da görev alır. Fakat bu görevi de fazla uzun sürmeyecek, bu defa araları bozulan Halet Efendi'nin olumsuz etkisi ile, 1821 yılında yeniden azledilerek Edirne ilinin Keşan kasabasına sürülecektir. Bu süreçte kardeşi Abdülhak Molla da kendisi ile birlikte ve iki kardeş, Keşan'da bir süre zorunlu olarak kalırlar.⁷ Sultan II. Mahmud'un neşeli olduğu bir zamanda küçük kardeşleri Hızır İlyas, II. Mahmud'dan kardeşlerinin affını istemiştir.⁸ Böylece on bir ay kadar devam eden sürgün son bularak Behcet Efendi ve Abdülhak Molla İstanbul'a dönerler.⁹ Bir süre sonra Behcet Efendi Rumeli pâyesi ile onurlandırılır.

¹ Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, c. II, s. 364.

² BOA. C. DH., nr. 87-4306.

³ BOA. HAT., nr. 1521-30.

⁴ Sarı, "Behcet...", s. 345; Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, c. II, s. 364.

⁵ Ahmed Cevdet Paşa, **Târîh-i Cevdet**, Dârü't-Tibâ'ati'l-Âmire Matbaası, İstanbul, 1823-1895, c. XI, s. 15.

⁶ B. Lewis, "Bahcat Mustafa Efendi", **The Encyclopaedia of Islam**, Leiden, 2009, c.III, s. 148.

⁷ BOA. HAT., nr. 1559-29.

⁸ Ali Haydar Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999, s. 137.

⁹ Cevdet, **Târîh**, c. XII, s. 66.

1823 senesinde ise Behcet Efendi'nin üçüncü ve son Hekimbaşılık görevi başlar. Bir yıl kadar sonra Rumeli kazaskerliğine getirilir.¹ Bu kez daha tecrübeli olan Behcet Efendi, başından beri kurulmasını arzu ettiği tıp okulunun açılmasına nihayet öncülük eder. Süleymaniye Tıp Medresesi artık ihtiyaca karşılık vermekte oldukça zorlandığından, II. Mahmud Hekimbaşı'nın bu arzusuna uyar. Behcet Efendi bu yeni okula alınacak talebelerin ve hocalarının Müslüman olması, diğer iki muallimin görevlendirilmesinde ise önceliğin yine Müslümanlara verilmesi arzusundadır.² Behcet Efendi'nin, *Mekteb-i Tıbbiyye* adıyla da anılan *Tıbhâne-i Âmile*'nin kurulmasının önemini açıklamaya binaen kaleme aldığı dört arızası bulunmaktadır.³ Kendisinin bu girişimleri sonucunda 1827 senesinde *Tıbhâne-i Âmile* kurulmuştur.⁴ Behcet Efendi de burada hem nazır hem de muallim olarak görev yapmıştır. Yine kardeşi Abdülhak Molla da *Tıbhâne*'de hocalık görevinde bulunmuştur.⁵ 1829'da ise *Cerrâhhâne-i Âmile* kurulmuştur ki, daha sonraları *Tıbhâne-i Âmile* ile birleştirilecektir.⁶

Avusturya İmparatoru'nun *Tıbhâne-i Âmile*'de kullanılmak üzere bir sandık dolusu araç gereci hediye olarak takdim ettiği bilinmektedir.⁷ Behcet Efendi de buradaki öğrencilerin yetişmesine büyük önem vermiş ve gerekli malzemelerin sağlanabilmesi için sık sık takrirler sunmuştur. Muallim Konstantin'in derslerde kullanması için temin edilmesini istediği malzemelere dair sunduğu takrir bunlardan yalnızca biridir.⁸

Osmanlı Devleti, Rusya'daki kolera salgını nedeniyle 1831 yılında karantina uygulamak mecburiyetinde kalmıştır. Behcet Efendi'nin en önemli katkılarından biri de karantina usulünün ülkede uygulanabilirliği adına gösterdiği çabadır. Bu tedbirlerin önemine ve uygulama usulüne dair kaleme aldığı risale ile halkı aydınlatmıştır. Ayrıca

¹ BOA. AE. SMHD. II., nr. 114-9674.

² BOA. C. SH., nr. 26-1287.

³ Bu arızalardan en kapsamlısı dördüncüsüdür. Dördüncü arızanın tam metninin günümüz harflerine çevirisi için bkz. Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılk...**, s. 142-146.

⁴ Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiyye", **DİA**, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 2-5.

⁵ Feham Ülgen, "Abdülhak Hâmîd'in Ecdâdı", **Hayat Tarih Mecmuası**, (Nisan-Haziran 1973), c. I, S. 3, s. 36.

⁶ Necati Çavdar, Erol Karcı, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme", **Turkish Studies**, 2014, c. 9/4, s. 258.

⁷ BOA. HAT., nr. 1201-47157.

⁸ BOA. C. MF., nr. 69-3443.

Boğaz'da karantina uygulanabilmesi için bazı yerler belirlenmesine dair bir tahrir de sunmuştur.¹ Bu tahrirde kolera'nın, tâûn ve vebadan on kat daha tehlikeli ve öldürücü bir hastalık olduğunu ve alınacak önlemlere bir an evvel başlanmasının önemini vurgulamıştır.

Behcet Efendi, Müneccimbaşı Hüsnü Efendi ile birlikte sundukları arızada, güneş ve ay tutulmalarının hesaplanmasında Avrupa'da geçerli olan yeni usullerin uygulanmasını önermiştir. Bu yeni uygulamaya 1800 yılından sonra geçildiği bilinmektedir.² Yine Mehmed Rakım Efendi ile birlikte, daha fazla kişiye ulaştırılmasının mümkün olabilmesi için, el ile yazılarak hazırlanan takvimlerin artık matbaada çoğaltılması talebinde bulunmuştur.³

Behcet Efendi, 1826 senesinde gerçekleşen ve Vak'a-i Hayriyye⁴ olarak bilinen yeniçeriliğin kaldırılması hadisesine de şahitlik etmiştir. Ocağın ilgasına dair çalışmaların yürütüldüğü günlerde şeyhülislamlıkta gerçekleşen meclis-i umûma dönemin uleması, önemli müderrisleri ve büyük camilerin vaizleri ile birlikte Behcet Efendi de katılmıştır.⁵

Yine 1826 senesinde İstanbul'da çıkan yangından zarar görenlerden biri de Mustafa Behcet Efendi'dir. Bu yangında iki evi yanan Behcet Efendi'ye bazı hediyeler gönderilmiş ve kendisi bu hediyeler için müteşekkîr olduğunu belirten bir mektup kaleme almıştır.⁶

1.2.3. Kişilik Özellikleri

Behcet Efendi yumuşak bir mizaca sahip olması sayesinde hızlıca yükselme imkanı bularak, azledilme gibi üzücü hadiselerin ardından dahi eski görevlerini ve hatta daha iyilerini elde edebilmiştir.

Aydın fikirli ve bilgili bir ilim adamı olan Behcet Efendi, çevresindeki hemen herkese ve hükümdara kendisini sevdirmiştir. 1828 yılında II. Mahmud tarafından

¹ BOA. HAT., nr. 1229-47952.

² Ercümen Kuran, "Müsbet Bilimlerin Türkiye'ye Girişi (1797-1839)", **VII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1970, c. 2, s. 675.

³ BOA. HAT., nr. 674-32963.

⁴ Kemal Beydilli, "Vak'a-i Hayriyye", **DİA**, İstanbul, 2012, c. XLII, s. 454-457.

⁵ Güldöşüren, II. Mahmud Dönemi..., s. 28-29.

⁶ BOA. C. SH., nr. 25-1203.

Behcet Efendi'ye bir kese altın ve Sakız Adası arpalığı hediye edilmiştir ki, bu hadiseler padişahın kendisinden ne derece memnun olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹ Ayrıca II. Mahmud'un Behcet Efendi'nin Bebek'te bulunan yalısını ziyaret de ettiğini, Abdülhak Hamit Bey'in anlatımından öğrenmekteyiz.²

Uyumlu bir yapısının olmasına karşın, bazı problemler yaşadığı kimseler de olmuştur. Örneğin, ikinci kez Hekimbaşı olmasında rol oynayan Halet Efendi ile aralarında bir sürtüşme yaşandığı ve aynı ortamda bulundukları bir sırada uyuyan Halet Efendi için "*Fitneyi uyandırmayın*" ifadelerini kullandığı bilinmektedir.³

Yine dönemin önemli ilim adamlarından biri olan Şânî-zâde'nin⁴ yükselmesini önlemek için elinden geleni yapmıştır. Behcet Efendi Cebertî'nin *Mazharu't-Takdîs*'ini tercüme ettiğinde "*Bizim devlette herşey böyle ber- 'aks yapılır. İşte böyle müverrihi Hekîmbaşı ve Hekîm'i Vak'anüvis ettiler.*" gibi sözler sarf edilmiştir. Şânî-zâde'nin de "*Behcet Efendi Hekîmbaşı ise ben de Başhekîm'im*" ifadelerini kullandığı, özellikle aralarındaki anlaşmazlığı bilenler tarafından halk arasında hızlıca yayılmış ve konuşulmuştur.⁵ Aralarındaki sürtüşmenin sonucu ve ayrıca Şânî-zâde'ye Bektaşilik de isnat edilmesiyle, Şânî-zâde vak'anüvislik görevinden azledilmiştir.⁶

Behcet Efendi tasavvuf ile de ilgilenmiştir. Hekimbaşı ailesi ve Üsküdar'da bulunan Nasûhî dergahı arasında kuvvetli bir gönül bağı bulunmaktadır.⁷ İlgi alanları arasında, evinin bahçesinde meyve ağaçları yetiştirmek ve bahçe işleri ile ilgilenmek sayılabilir.⁸ Ayrıca "*Behcet*" mahlası ile⁹ şiirler kaleme alan Behcet Efendi'nin gazeli, rubaileri ve bazı Farsça beyitleri mevcuttur. Aşağıdaki dizeler Behcet Efendi'ye ait olup, şiirlerine örnek olarak zikredilebilir.

¹ Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 140-141.

² Uzluç, "Hekimbaşı Yalısı", **Vakıflar Dergisi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Tıpkı Basım PYS Vakıf Sistem Matbaası, Ankara, 2006, S. 9, s. 251.

³ Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 137.

⁴ Ziya Yılmaz, "Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi", **DİA**, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 334-336.

⁵ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, **Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)**, haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2008, c. I, s. LVI.

⁶ Bekir Kütükoğlu, **Vekayî'nüvis: Makaleler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1994, s. 200.

⁷ Uzluç, **Türk Tıbbiyesinin...**, s. 67.

⁸ Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 147.

⁹ Ali Rıza Karabulut, **Mu'cemül-mahtûât el-mevcude fî mektebât İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi**, c. 3, s. 1578.

Olsun mu derd-i hasrete insan tabib-i nâz
Gelmez misin bu haste-i hicrânı görmeğe¹

*

Târ ü mâr eyler heman evrâk-ı ayşın rüzgâr
Bir ser-âmed gonceyi bir lahza handan görmesin²

*

Yine aşağıdaki Farsça dörtlük de Behçet Efendi'ye aittir.

Mühr-i hestî-i merâ la'l-i tu peygâm koned
Fikr-i sîb-i zekanet meyve-i men hâm koned
Rûşen ez çeşm-i siyâh tu fitil-i dâğem
An ki kindîl men ez rovgan-ı bâdâm koned³

1.2.4. Vefatı ve Terekesi

Adı daima hizmetleri ve tıbbî katkıları ile anılan Behcet Efendi, 60 yıllık bir ömrün ardından yakalandığı hastalık sebebiyle 1249/1834 senesinde vefat etmiştir. İstanbul Üsküdar Doğancılar'da Nasuhi Tekkesi haziresinde medfundur.⁴ Aynı hazirede dedesi Hayrullah Efendi, annesi Nefise Hatun ve kendisinden otuz yıl kadar sonra vefat edecek olan kardeşi Hızır İlyas Efendi'nin de kabirleri yer almaktadır.

Kabrinin başındaki taşa talik hattı kullanılarak kaleme alınmış "*Hüve'l-Bâkî, Sâbika Rumeli Kadiaskeri Re'îs-i etıbbâ-i Hazret-i Şehriyârî merhûm ve mağfûr el-*

¹ Veli Behçet Kurdoğlu, *Şâir Tabîbler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 244.

² Kurdoğlu, *Şâir Tabîbler*, s. 244.

³ "Senin la'l dudakların varlık mührüme haber yollamada, elmaya benzeyen çene topağın meyvamı hamlaştırmada, gönlüm dağındaki fitil, siyah gözlerinden aydınlanmış, benim kandilime yağ vermede" anlamındadır; bkz. Kurdoğlu, *Şâir Tabîbler*, s. 244-245.

⁴ Uzlu, *Türk Tıbbiyesinin...*, s. 72.

*Hâc Mustafa Behcet Efendi'nin ve cemî'-i ümmet-i Muhammed'in rûh-i şerîfleriyçün Fâtîha. Sene 1249 fî 19 Zâ.*¹" satırları bulunmaktadır.

Behcet Efendi'nin vefatından yaklaşık bir hafta kadar sonra düzenlenen terekesi, Coşkun Yılmaz tarafından transkripsiyon ve incelemesi yapılarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.²

Bu tereke, ömrünün uzun yıllarını Hekimbaşı olarak sürdüren ve aynı zamanda kendisini ilmiyede de geliştiren bir ilim adamının ardında bıraktıklarına, kütüphanesine, eşyalarına ve çevresindekilere ışık tutması bakımından oldukça mühimdir.

Tereke incelendiğinde Behcet Efendi'nin, Demirkapı Dâye Hatun Mahallesi'nde yer alan konak, Bebek'te bulunan yalı ve Çamlıca'daki konak olmak üzere ikamet amacıyla kullandığı üç konutunun bulunduğu görülmektedir.³

Ardında bıraktığı mirasçıları, eşi Ganime Hanım, kızları Nebihe Hanım, kendisinden evvel vefat eden hanımı Mükerrerme Hanım'dan doğan kızı Rabia Hanım, kardeşleri Abdülhak Molla, Hatice Hanım ve Fatma Hanım'dır.

Terekede Behcet Efendi'ye ait kişisel eşyalardan ev eşyalarına kadar hemen her çeşit maldan bahsedilmektedir. Söz gelimi, terekede altın saat, dürbün, kürk gibi kıymetli eşyalar yer almakla birlikte, kavanoz tepsi, yorgan gibi günlük eşyalar da kaydedilmiştir.⁴ En önemli ve dikkat çekici bölüm ise terekenin büyük yekününü oluşturan kitaplarının zikredildiği bölümdür. Ömrünü hizmetler ifa ederek geçiren bu ilim adamının kitaplarının maddi değeri, terekede zikredilen toplam mal varlığının yaklaşık 1/5.6'sına denk gelmektedir.⁵ Bu ayrıntı, Behcet Efendi'nin kitaplara ve ilme verdiği değere ışık tutması bakımından önemlidir.

Tereke varisleri naklettikten sonra, "*müteveffâ-yı mûmâ ileyhî bey' olunan kütübüdür ki ber vech-i âtî zikr olunur*" ifadeleriyle Behcet Efendi'nin kitaplarını

¹ 19 Zilka'de 1249 = 30 Mart 1834. Vefatı 19 Zilka'de tarihi 20 Zilka'de'ye bağlayan gece yarısı gerçeklemiştir.

² Coşkun Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler-II**, 2014, s. 25-91

³ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 31-32.

⁴ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 50-53.

⁵ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 84.

sıralamaya başlar.¹ Tekrarlar ile birlikte bin yedi yüze yakın kitap sayılmasına rağmen, terekede Dâye Hâtun Mahallesi'ndeki konakta ve Bebek'teki yalıda iki adet eczâ odasının içerisinde bulunan kitapların ismi zikredilmeksizin toplam maddi tutarının kaydedilmiş olması sebebiyle, Hekimbaşı'nın kitaplarının tamamının sayısı ve isimleri bilinmemektedir.² Fakat bu bilgiler Behcet Efendi'nin hususi kütüphanesinin büyüklüğü ve çeşitliliğini göstermesi bakımından kafidir. Ayrıca araştırmamızın temel konusunu oluşturan *Târih-i Mısır* adlı eser de bu zengin kütüphane içerisinde zikredilmektedir.³

1.2.5. Eserleri

1.2.5.1. Kolera Risâlesi

Kolera hakkında yazılmış olan bu risale mikrobun belirtileri ve bu rahatsızlığa karşı alınması gereken önlemler hakkında bilgiler ihtiva etmekte olup, Behcet Efendi'nin telif eserlerindendir. *İllet-i Cedîde Risâlesi* ismiyle de bilinmektedir.

Eser, bir giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş ve ilk bölümde hastalığın Hindistan'da ortaya çıkışı, yayılış süreci ve belirtileri aktarılır. İkinci bölümde hastalıktan korunma üzerinde durulur. Bu süreçte kabak, taze fasulye gibi hafif yemekler tercih edilmesinin önemi vurgulanır. Üçüncü ve son bölümde ise hastalığa karşı alınabilecek tedbir ve ilaçlar hakkında bazı malumatlar verilir.⁴

Hastalığın görülmesiyle, toplumda yayılmasının önüne geçilmek amacıyla Behcet Efendi kısa bir zaman diliminde bu risaleyi kaleme alarak insanları kolera hakkında bilinçlendirmiştir. Kendisi, 1831 yılında Osmanlı'ya gelen bu mikrobun yayılmasına karşı alınacak en mühim tedbirin karantina olduğunu düşünmektedir. Karantina mekanının tesisi için Boğaz'da yer ayrılması hususunda bir de takrir sunmuştur.

¹ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 35-48.

² Mustafa Behcet Efendi'nin kitapları Alman şarkiyatçı Gustav Flügel tarafından yayımlanan katalogda sıralanmıştır. Terekede zikredilen ve Gustav Flügel'in listelediği kitapları incelemek için bkz. Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 35-50, 87-91.

³ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 39.

⁴ Tuncay Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2019, s. 25-29.

Arapça ve Almancaya da çevirileri yapılmış olan bu eser,¹ İstanbul'da 1831 senesinde yayımlanmıştır.² Dört bin nüsha halinde basılarak vezirlere, ulemaya, askerlere, devlet emrinde çalışanlara ve mahallelere dağıtılmıştır.³ Eserin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi'nde TT, 16317 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Ayrıca, Feridun Nafiz Uzluk tarafından transkripsiyonu yapılmış⁴ ve Tuncay Pekdoğan tarafından "*Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında çalışılmıştır.⁵

1.2.5.2. Hezâr Esrâr

Tıbbıa dair halk arasında kullanılan ilaçların derlemesinden oluşan bu eserin yazımına Behcet Efendi başlamış olmasına karşın, bitirmeye kendisinin ömrü vefa etmeyince kardeşi Abdülhak Molla tarafından devam edilmiştir. Abdülhak Molla'nın vefatının ardından ise oğlu Hayrullah Efendi eserin yazımını sürdürmüş ve Hezâr-ı Esrâr 1000 madde olarak yayımlanmıştır.⁶

Eserde, zeytin yağına düşüp ölü gibi olan arının üzerine sirke döküldüğünde kurtulacağı,⁷ horozun midesinde bulunan *hacerü't-dîk* ismindeki taşı yanında bulundurmaının kişiyi daha güçlü hale getireceği ve Râzî'den nakille, peynirin yılan yastığı bitkisinin yaprağına sarıldığında küflenmeyeceği gibi farklı pek çok ayrıntı zikredilir.⁸ Aktarılan bilgiler farklı kimselerden yahut eserlerden nakille aktarılıyorsa, bu eser ve kişi isimleri de özellikle belirtilmiştir. Eserde ilginç maddeler de

¹ Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 148.

² Mustafa Behcet Efendi, **İllet-i Cedîde Risâlesi**, Dârü't-Tıbaatü'l-Âmire, İstanbul, 1831.

³ Nuran Yıldırım, "Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında", **Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları**, Cambridge, 1979, c. 3, s. 446; Uzluk, **Türk Tıbbiyesinin...**, s. 85.

⁴ Uzluk, "Cholera Risâlesi", **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, 1935, c.I, S. 4, s. 145-151

⁵ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 15-29.

⁶ Ayşegül Demirhan Erdemir, "Abdülhak Molla", **DİA**, İstanbul, 1988, c. I, s. 210-211. Eserin yayımlanma tarihi **DİA** maddelerinde hicri 1285 senesi olarak kaydedilmiştir. Bu tarih, miladi olarak ise 1868/69 yıllarına denk gelecektir. Bununla beraber Ali Haydar Bayat'ın eserinde, Hezâr Esrâr'ın 1862 senesinde yayımlandığı bilgisi mevcuttur. (Karşılaştırma için bkz. Sarı, "Behcet...", s. 345; Erdemir, "Abdülhak...", s. 210-211; Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 148.)

⁷ Fırat Tuna, "Hezâr Esrâr Adlı Tıp Kitabının Latin Harflerine Aktarılması ve Tasnif Çalışması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2016, s. 86.

⁸ Tuna, "Hezâr Esrâr...", s. 89.

bulunmaktadır. Örneğin altmışıncı maddede, bir hanımın haberi yokken ve uyurken yastığının altına keçinin boynuzu konulduğunda, yapıp ettiklerini ve sakladıklarını uykusunda anlatacağı bilgisi *Kitabü'l-Esrâr*'dan nakille aktarılmıştır.¹

Behcet Efendi'nin bu eseri, Adnan Adıvar tarafından "*eskilerin saçma sapan ilaçlarını toplama*" ifadeleriyle eleştirilmiştir. Kendisi, Avrupa görmüş ve modern tıp eğitimi almış biri olan Hayrullah Efendi'nin bu süreci devam ettirerek, eserde açıklanan maddeleri 1000'e kadar çıkarmış olmasını şaşkınlıkla karşılamaktadır.²

Eserin yazma nüshaları İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 84483 ve nr. 84484 şeklinde ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi'nde TT, nr. 14611 şeklinde kayıtlı olarak bulunmaktadır. Ayrıca Abdülhak Molla ve Hayrullah Efendi'nin yaptığı eklemelerle birlikte Muhib Matbaası tarafından 1869 yılında basılmıştır.³ Eserin bu basımı, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Yazmalar Bölümü'nde, K.06036 ve K.0238 demirbaş numaraları ile muhafaza edilmektedir. Ayrıca, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar kısmından online olarak ulaşılabilir. Eser, Fırat Tuna tarafından "*Hezâr Esrâr Adlı Tıp Kitabının Latin Harflerine Aktarılması ve Tasnif Çalışması*" başlıklı yüksek lisans tezi olarak 2016 senesinde çalışılmıştır.⁴

1.2.5.3. Tertîb-i Eczâ

Eser, hacca giden yolcuların sağlıklı olmaları amacıyla hazırlanmış bir rehber niteliğindedir. Mustafa Reşid Efendi hacca gittiğinde, insanların sağlığının bozulduğunu ve tedavi yöntemlerinin bilinmemesinden dolayı pek çok kimsenin vefat ettiğini müşahade eder. Bunun üzerine farklı tedavi usullerini içeren bir rehber hazırlar ve Behcet Efendi de ilavelerde bulunarak bazı ilaçların terkibi ve kullanım yollarını içeren bu eseri meydana getirir.

Eserde, öncelikle *çinoglaza* isminde bir ilaçtan ve ishali kestiğinden bahsedilir. Ardından diğer ilaçlar açıklamaları ile birlikte listelenmiştir ki, bu sıra *zac ruhu*, 'ayn-

¹ Tuna, "Hezâr Esrâr...", s. 90.

² Abdülhak Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 195.

³ Mustafa Behcet Efendi, **Hezar Esrar**, Muhib Matbaası, İstanbul, 1869.

⁴ Transkripsiyon için bkz. Tuna, "Hezâr Esrâr...", s. 82-184.

ı seratân, afyon ruhu, kâğıd hindi, demir hindi şeklinde devam eder. İlaç terkiplerinin genellikle mide hastalıklarına ve sıcaktan oluşabilecek rahatsızlıklara karşı olduğu görülmektedir. Örneğin, nişadır ruhu çöl sıcaklığında güneş çarpmasını önlemek için, sirkencübin ise yaz günü harareti alması için önerilmiştir.¹

Eser, yine hac ile ilgili olan Mehmed Edîb b. Mehmed Dervîş'e ait *Nehcetü'l-menâzil* ve Murad Nakşibendi'ye ait *Nebzetü'l-menâsik* adlı eserler ile birlikte basılmıştır.² Bir nüshası Milli Kütüphane'de Mustafa Reşîd Efendi ismiyle ve nr. 2033/2 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Ayrıca Tuncay Pekdoğan'ın "*Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*" başlıklı yüksek lisans tezinde transkripsiyonunu yaptığı eserlerden biri de *Tertîb-i Eczâ*'dır.³

1.2.5.4. Makâle fî Emrâzi'l-Firengiyye

Frengi Risâlesi ismiyle bilinen bu kitap⁴, Behcet Efendi'nin Türkçeye kazandırdığı eserlerden biridir. Avusturyalı bir cerrah olan Johannes von Plenck tarafından yazılmıştır.⁵ Eserin başında Behcet Efendi kısa bir açıklama yaparak, makalenin frengi hastalığının sebepleri, alametleri ve tedavisi hakkında olduğunu, Nikola isminde bir tabip tarafından İtalyancaya aktarıldığını ve kendisinin de bu tercümeyi kullanarak eseri Türkçeye çevirdiğini belirtmektedir.⁶ Eser üç bölümden oluşur. Her bölüm de kendi arasında makalelere ayrılır ve genel olarak civanın frengi üzerindeki etkileri üzerinde durulur.

Eserin yazılış tarihi ile ilgili kaynaklarda birlik yoktur. Bazı çalışmalarda tercümenin 1803 yılında yapıldığına dair malumat aktarılırken,⁷ diğer bazı

¹ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 41-46.

² Sarı, "Behcet...", s. 345.

³ Eser ile ilgili bölüm için bkz. Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 31-46.

⁴ Eserin incelediğimiz nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, nr. 2680 şeklinde kayıtlı olup 54 varaktır.

⁵ İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tıbbi Bilimler...*, c. I, s. 481.

⁶ Mustafa Behcet Efendi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2680, vr. 1b-2a.

⁷ Ayşegül Demirhan, "Ondokuzuncu Yüzyılda Üç Ünlü Türk Hekimi ve Bazı Belgeler", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1983, S. 46, s. 199, Bekir Karlıdağ, Aykut Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risâlesi", *Yedi İklim*

araştırmalarda tercüme tarihi 1828¹ yahut 1830² olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, elimizdeki nüshanın sonunda *Safer 1218* tarihi kaydedilmiştir ki, bu da 1803 yılına tekabül ettiğinden, tercümenin 1803 senesine ait olduğunu göstermektedir.

Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, nr. 2680 ve TY, nr. 4209 şeklinde kayıtlı iki yazma nüshası ve İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda 34 Ae Tıb 221 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüshası ve Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde H. 565 numaralı bir nüshası bulunmaktadır.

1.2.5.5. Risâle-i Telkîh-i Bakarî

Bu kıymetli eser, *Çiçek Aşısı Risâlesi* olup, Behcet Efendi'nin çeviri eserlerinden biridir. 1798 senesinde İngiliz bir hekim olan Edward Jenner çiçek hastalığına karşı inek aşısını bulmuştur.³ *An Inquiry Into the Causes and Effect of the Variolae* adlı eseri kaleme almış ve eseri, 1801'de J. Marshall *Vajuolo Vaccino* ismiyle İtalyancaya çevirmiştir. Behcet Efendi de bu çeviriyi kullanarak eseri 1801 yılında Türkçeye tercüme etmiştir.⁴

Eser bir mukaddime, iki bab ve bir hatimeden müteşekkildir. Mukaddime kısmında Behcet Efendi, çiçek hastalığından ve aşının keşif sürecinden kısaca bahsetmekte ve okuyucuya konu hakkında şerhler düşmektedir.

Avrupa'da bu illet sebebiyle pek çok kimse yaşamını yitirmiştir. Behcet Efendi, bir yılda bu hastalık sebebiyle vefat edenlerin sayısının, diğer sebepler ile gerçekleşen ölümlerin hemen hemen yarısına tekabül ettiği yılların yaşandığını aktarmaktadır.⁵ Bu aşı, inekten alınan bir maddenin *insan-ı sahîha* yani henüz hastalığa yakalanmamış insanlara zerk edilmesiyle uygulanmıştır. Elli binden fazla

Dergisi, Haziran 1994, c. 7, S. 51, s. 48. (47-56), Bedi N. Şehsuvaroğlu, Türk Tıp Tarihi, Taş Kitapçılık, Bursa, 1984, s. 153.

¹ Mehmed Bayrakdar, **İslam Bilim Adamları**, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2017, s.189.

² İhsanoğlu vd., **Osmanlı Tıbbi Bilimler...**, c. I, s. 481; Bayat, **Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık...**, s. 148.

³ Osman Şevki, **Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 155-156.

⁴ İhsanoğlu vd., **Osmanlı Tıbbi Bilimler...**, c. I, s. 479.

⁵ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 64.

kişi üzerinde yapılan bu uygulama başarı ile sonuçlanmış ve bu kişiler hastalığa yakalanmamışlardır.¹

Yazar, aşıyı keşfeden Jenner adlı tabipten ve İngiltere’de tecrübe edilen bu aşının diğer ölkelere yayıldığından da bahsetmektedir. Jenner ineklerin sütünü sağan köy halkını gözlemleyerek orada çiçek hastalığına yakalanmayanların süt sağan insanlar olduğunu tespit etmiştir ve bu vesile ile aşıyı geliştirmiş, aş *telkîh-i Jenner* ismiyle de anılmıştır.²

Birinci bölümde çiçek hastalığının *cüderî-i sahîh* ve *cüderî-i tabî’î* olmak üzere iki çeşidinden bahsedilmekte ve bu hastalıklar detaylandırılmaktadır. İkinci bölümde ise, çiçek aşısının faydalarından ve kişilerin bünyelerini kuvvetlendirici bir etkiye sahip olduğundan bahsedilmektedir.

Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY, nr. 7048, TY, nr. 0316, TY, nr. 4295, TY, nr. 4295 TY, nr. 7048 şeklinde kayıtlı ve Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları bölümünde H. 568 numarası ile kaydedilmiş yazma nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca Tuncay Pekdoğan’ın "*Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi’nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*" başlıklı yüksek lisans çalışmasında, eserin transkripsiyon ve incelemesi yapılmıştır.³

1.2.5.6. Vezâif-i Âzâ

Fisyolociya Tercümesi olan bu eser Antonio Caldani isminde bir İtalyan tarafından kaleme alınmıştır. Behcet Efendi III. Selim’in isteği üzerine eseri tercüme etmiştir. Eser iki bölümden oluşmakla birlikte, Behcet Efendi ilk bölümünü tercüme ettiğini belirtmektedir. Tercüme tarihi 1796’dır.⁴

Eserin ilk bölümünde vücudu oluşturan maddeler ele alınmaktadır ki, bunlar donmuş ve sıvı maddeler olmak üzere iki kısma ayrılarak işlenmiştir. İkinci kısım damarlar üzerinedir. Bu bölümde atardamar ve toplardamarlar üzerinden damarların yapıları incelenmektedir. İlerleyen bölümlerde ise, kalbin hareketi, kan dolaşımı, lenf

¹ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 63.

² Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 65-66.

³ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 47-74.

⁴ Esin Kahya, **Mustafa Behcet Efendi ve Türkçe İlk Fizyoloji Kitabı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2017, s. 25-27.

damarları, beynin anatomik yapısı ve kaslar gibi çeşitli konular işlenmiştir. Behcet Efendi çeviri esnasında bazı yorumlarda ve şerhlerde bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Eserin iki nüshası *Terceme-i Fisyolocya* ismiyle Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları'nda H. 547 ve H. 566 demirbaş numaraları ile kayıtlıdır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, 4253 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır. Eser, Esin Kahya tarafından "*Mustafa Behçet Efendi ve Türkçe İlk Fizyoloji Kitabı*" başlığı ile doçentlik tezi olarak çalışılmış ve bu çalışma yayımlanmıştır.

1.2.5.7. Rûhiye Risâlesi

Eser, *kuşûr-ı lebeniyye* adı ile de bilinen rûhiye hastalığı ile ilgilidir. Bu hastalık, halk arasında konak ismiyle anılan ve küçük çocuklarda görülen bir çeşit deri hastalığıdır.

Bu kısa risâle bir giriş, dört bâb ve bir sonuçtan müteşekkildir. Giriş bölümünde risâlenin hastalığın sebepleri ve alametlerinden hakkında kaleme alındığından bahsedilmektedir. Süt emen çocukların yanaklarında ârız olan bu illetin bazen gözlerde ve göğüs kısmında da görülebildiği belirtilmektedir.¹

Risâlenin ilk bâbı, kuşûr-ı lebeniyyenin sebepleri hakkındadır. Behcet Efendi burada farklı doktorların görüşlerini zikretmektedir. İletin gerçek sebebinin belli olmadığı görüşünde olan tabipler bulunmakla birlikte, bu hastalığı kanın hararetine bağlayan doktorlar da olmuştur. Bu görüşe göre, kandaki zararlı madde dışarı atılamayınca deri üzerinde kızarıklık ve şişlikler hasıl olmaktadır. Yine hastalığın genetik olduğuna dair fikir beyan eden tabipler de mevcuttur.²

İkinci bölümde hastalığın belirtileri üzerinde durulmaktadır. Çocuğun yanağında yara şeklinde kızarıklar halindeki noktacıkların oluştuğu, bunların yarılmasıyla iltihap aktığı ve ardından yaraların kabuk bağladığı ifade edilmiştir.³

Üçüncü bölümde de yine hastalığın genel özelliklerinden bahsedilerek, durumun genellikle ciddi tehlikeler barındırmadığı açıklanmaktadır. Fakat yanlış

¹ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 83-84.

² Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 84.

³ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 84-85.

tedavi ve hatalı ilaç kullanımında çocuğun ölümüne sebep olabilecek kadar ciddi bir hal alabileceği vurgulanmıştır.¹

Dördüncü bölüm ise hastalığın tedavisi hakkındadır. Bu konuda iki usûl açıklanmıştır ki, bunlardan ilki herhangi bir ilaç kullanmadan hastalığın kendiliğinden geçmesinin beklenmesidir. İkinci yöntem ise ilaç ile tedavidir. Bunun için de taze menekşe yaprakları ve sütü kaynatarak elde edilecek bir merhem önerilmiştir.² Hâtime bölümünde bulaşıcı bir hastalık olan bu illetten nasıl korunacağı açıklanarak eser bitirilmiştir.

Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, nr. 7045 şeklinde kayıtlı bir nüshası ve Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları'nda H. 569 numarası ile kayıtlı müellif hattı bulunmaktadır. Ayrıca Tuncay Pekdoğan tarafından transkripsiyonu yapılmak suretiyle "*Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında çalışılmıştır.³

1.2.5.8. Târîh-i Tabîî

Eser, Buffon tarafından kaleme alınmış olan *Historie Naturelle* adlı eserin Türkçeye tercümesidir. Ansiklopedi niteliğinde olup, 36 cildi Buffon tarafından kaleme alınmış, kendisinin vefatından sonra ise oğlu tarafından eserin yazımına devam edilmiştir. Behcet Efendi eseri cilt cilt çevirmek istemişse de ömrü vefa etmediğinden bu arzusuna erişememiştir.⁴

Tabiat tarihi olan bu ansiklopedi, coğrafyadan fiziğe, hayvanlardan jeolojiye kadar pek çok konuyu ihtiva eder ve Behcet Efendi'nin tıp alanı dışındaki ender çevirilerindendir.

¹ Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 85-86.

² Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 86-88.

³ Tez çalışmasının Ruhiye Risâlesi ile ilgili kısmı için bkz. Pekdoğan, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 74-89.

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu vd., **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul, 2006, c. I, s. 154-155.

Eserin incelediğimiz nüshasında,¹ Behcet Efendi'nin çevirdiği bu bölümün, kuş çeşitleri özelinde hayvanlar hakkında olduğu görülmektedir. Eserin başlarında tavuklardan, yumurtlamalarına dair hususiyetlerden ve bu konuda çeşitli hekimlerin görüşlerinden bahsedilir. Ardından tavus kuşu, turna, güvercin, kumru, toygar kuşu, hüma kuşu, papağan gibi hemen her çeşit kuş türünden ayrı bir şekilde bahsedilmektedir.² Bu hayvanların boyları, renkleri, tüylerinin özellikleri ve çeşitleri açıklanarak haklarında detaylı malumatlar verilmektedir. Örneğin, papağandan bahsedilen kısımda, papağan çeşitleri sıralanmıştır. Bunlardan biri olan lori papağanının da kendi içinde yedi çeşidinin bulunduğu söylenerek, bunlar da ayrıca açıklanmıştır.³ Eserde hâtime bölümünün bulunmayışı, Behcet Efendi'nin tercümeyle devam etme niyetinde olduğunu göstermektedir.

Eserin Hekimbaşı Hayrullah Efendi tarafından istinsah edilmiş nüshası Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda A 1476/12 demirbaş numarası ile, bir diğer nüshası ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, 1216 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

1.2.5.9. Ma'rifet-i Arz

Eserin incelenen yazma nüshasında⁴ bulunan "*'Ammim Re'isü'l-etıbbâ'-i's-sultânî Mustafâ Behcet Efendi merhûmun terceme eylediği Buffon nâm hekimin Ma'rifet-i arz kitâbından ikinci cildidir.*"⁵ şeklindeki ibareden, eserin *Historie Naturelle* adlı eserden bir bölümün tercümesi olduğu anlaşılmaktadır. Eserin sonunda ise "*İşbu cild-i sâni bu mahalde netice-pezir olup cild-i sâlise mübâşeret olundu*" ifadeleri yer almaktadır.

Eserde kainattan bahsedilmektedir ki, denizlerden ve sahillere söz açılmak suretiyle esere başlanır. Denizin bazı yerlerinde yoğun taşlar bulunduğu, bazen ise

¹ Eserin incelediğimiz nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY, 1236 numara ile kayıtlı yazma nüshasıdır.

² Örnekler için bkz. Mustafa Behcet Efendi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 1236, vr. 54b, 92b, 99b, 110b, 122b.

³ Mustafa Behcet Efendi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 1236, vr. 138b-143a.

⁴ Mustafa Behcet Efendi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 1215. Nüsha 92 varaktan oluşmaktadır.

⁵ Mustafa Behcet Efendi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 1215, vr. 1b.

tepecikler oluştuğu zikredilir. İlerleyen bölümlerde de yeryüzünden, kürre-i arzın oluşmasından ve hususiyetlerinden bahsedilir.

Eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunmakta olup TY, 1215 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

1.2.5.10. Târîh-i Mısır

Bu eser Abdurrahman el-Cebertî'ye ait olan *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis* adlı eserin tercemesi olup, Fransızların Mısır'ı işgali hakkında yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir.

Behcet Efendi'nin terekesinde de bulunan eser¹, araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Eserin içeriği, yazılış sebebi, edebi özellikleri ve ilmî değeri gibi hususiyetler ikinci bölümde etraflıca açıklanacak olup, eserin nüshaları tanıtılacaktır. Bu hususiyetlerin daha rahat anlaşılabilmesi adına, eserin Arapça aslından da faydalanılacak ve konu karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Ayrıca *Terceme-i Hayvânât*, *Ameliyât-ı Tıbbiyye*, *Hikmet-i Tabîi*, *Mütala'a-i Tabîi* ve *Müdâvât-ı Basîte Hakkında Risâle* adlı tercümelerin de Behcet Efendi'ye aidiyeti Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde zikredilmekteyse de,² bu eserlerin muhtevası veya nüshaları hakkında tam bir bilgiye sahip değiliz.

¹ Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet...", s. 39.

² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1342, c.3, s. 209-210.

İKİNCİ BÖLÜM

BEHCET'İN TERCÜMESİ

"TÂRÎH-İ MISIR"

2.1. Tercümenin Aidiyeti Tartışması

Mazharu't-Takdis'i Türkçeye kazandıran mütercim kim olduğu konusunda, araştırmalarda bulunan bilgiler birbiri ile ayniyet arz etmemektedir. Çalışmaların bir bölümü mütercim olarak Mustafa Behcet Efendi'yi zikrederken,¹ diğer bir bölümü ise eseri Mütercim Ahmed Âsım'a (ö. 1819)² atfetmektedir.³ Eseri hem Mustafa Behcet Efendi'nin hem de Mütercim Âsım'ın tercüme ettiğini düşünen tarihçiler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ise eseri önce Mütercim Âsım'ın dilimize kazandırdığını ve daha sonra Mustafa Behcet Efendi'nin bu tercümeyle bazı düzeltmeler ve ilaveler yapmak suretiyle yeni bir tercüme meydana getirdiğini savunmaktadırlar.⁴ Görüldüğü üzere literatürde bu konuda gerçeği yansıtmayan bir bilgi yığını mevcuttur.

Tezimiz vesilesi ile incelediğimiz nüshalarda da bu konuda bir birlik bulunmamaktadır. İleride ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere, nüshaların bazılarında Mütercim Âsım'ın,⁵ bazılarında ise Behcet Efendi'nin⁶ ismi geçmektedir. Fakat nüshaların tamamı incelendiğinde, metinlerdeki ufak tefek farklılıkların dışında, iki ayrı mütercime ait olamayacak derecede birbiri ile aynı olduğu görülmektedir. Bu

¹ Nil Sarı, "Behcet Mustafa Efendi", **DİA**, İstanbul, 1992, c V, s. 345.

² Mütercim Âsım Efendi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Âsım Efendi", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 200-202.

³ Tevfik Sütçü, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi", **Tarih Okulu Dergisi**, S. 16, İzmir, 2013, s. 546.

⁴ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 369-370.

⁵ İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2448 vr. 2b; İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 9628 vr. 2b; Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 1346 vr. 2a; Fransa Milli Kütüphanesi, nr. 1283 vr. 1b; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646 vr. 3b; Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351 vr. 2b.

⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, nr. 10816 vr. 2b; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6034 vr. 3a; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 19 vr. 3a; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY nr. 2452 vr. 3a; Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 109 vr. 3b;

da eserin tek bir mütercim eliyle kaleme alındığını gösterir. Buradan hareketle iki farklı tercüme yapıldığına dair var olan yorumların gerçeği yansıtmadığı ve metni tam anlamıyla incelemeden yapıldığı aşikardır.

Mustafa Behcet Efendi'nin Mütercim Âsım'ın tercümesini gözden geçirip bazı eklemeler yaptığı görüşü de doğru değildir. Zira böyle bir gözden geçirme veya düzeltme olsa idi, Mustafa Behcet Efendi'nin bunu, metnin giriş veya hâtime bölümünde zikretmesi beklenirdi. Buna karşın, nüshalarda böyle bir ibareye rastlanmamaktadır. Buradan anlaşılabileceği üzere, tercümenin ya Mustafa Behcet Efendi'ye ya da Mütercim Âsım Efendi'ye ait olması gerekmektedir ki, bu noktada birinci ihtimalin doğruluğuna dair kanaatimiz, sebepleriyle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

Mısır'ın işgali dolayısıyla, seferin kaynakları üzerine bir araştırma kaleme alan Hüseyin Sarıkaya tarafından bu konu etraflica tartışılmış ve tercümenin Behcet Efendi'ye aidiyetine dair bazı tespitler yapılmıştır. Örneğin, Sarıkaya, *Şâni-zâde Târîhi*'nin Türk Tarih Kurumu'nda muhafaza edilen bir nüshasında, Cevdet Paşa tarafından yazılmış olduğu düşünülen bir notta "*Ve bir de Behcet Efendi mukaddemâ Fransızların Mısır'a istilâsı hakkında muharrer olan Târîh-i Cebertî'yi lisân-ı 'Arabî'den Türkçeye terceme eylemiş olması mülâsebesiyle, kendüsünde bir müverrihlik şî'ârı vâir idi.*" sözlerinin sarf edildiğini tespit etmiştir ki, bu ibârenin varlığı, mütercimin Behcet Efendi olduğu fikrini desteklemektedir. Ayrıca eserin, Behcet Efendi'nin tercümesi olduğu zikredilerek *Cerîde-i Havâdis*'de yayımlanmış olması ve Mütercim Âsım'ın *Târîh*'inde ve diğer hiçbir eserinde bu tercümeden bahsetmemiş olması bu kanaati desteklemek suretiyle dikkatleri celb etmektedir.¹

Sarıkaya'nın açıkladığı detayların yanısıra, mütercimin çeviri esnasında yaptığı bazı yorumlar da dikkat çekicidir. Örneğin, Fransızların başhekimi mesâbesinde olan bir hekimin cüderi hastalığına dair bir risale kaleme aldığını ve bu risalenin nüshalarının Dîvân'da bulunan meşayihâ hediye edildiğinin aktarıldığı bölümde, mütercim, "*Fakîr mütercim derim ki, musannîfin cüderî 'ilâcına dâ'ir nüsha*

¹ Hüseyin Sarıkaya, "Mısır'ın İstirdadını Ele Alan Vekâyi'nâmeler ve Mehmed Emîn Karahân-zâde'nin Târîhçe'si", **İslâmî İlimler Dergisi**, Yıl 9, S. 2 (Güz 2014), s.78-79; Mütercim Ahmed Âsım Efendi, **Âsım Efendi Tarihi**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 2015. c. I, s. CXXXIII.

*dediği, ol senelerde İngiltere'den zuhûr eden öküz aşısı dedikleri san'atdır ki, ile'l-ân Âsitâne-i Devlet-âşiyân'da isti'mâli şâyî' ve menâfi'-i celîlesi gün-be-gün rû-nümâ olmaktadır."*¹ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu örnekte görüleceği üzere, mütercimim tıbbî ifadelerle dair ayrıntılı bilgiler veriyor olması, Behcet Efendi'nin Hekimbaşı olmasından ileri gelen, tıba dair mevcut bilgilerinin eserinde tezahürü şeklinde yorumlanabilir. Gerek Sarıkaya'nın yaptığı tespitler, gerekse mütercimim tıbbî terimlere vukufiyetinden hareketle, tercümenin kuvvetle muhtemel Mustafa Behcet Efendi'ye ait olduğu kanaatindeyiz.

2.2. Yazılış Tarihi ve Sebebi

Mustafa Behcet Efendi'ye *Mazharu't-Takdîs*'i dilimize kazandırma görevi dönemin padişahı tarafından verilmiş olup, cüz cüz tamamlanan bölümler padişaha takdim edilmiştir.² Eser, tamamlandıktan sonra *Târîh-i Mısır* ismiyle yayımlanmıştır.³

Mütercimim eserini hangi tarihte tamamladığı konusu ise açıklanmaya muhtaçtır. Yazar, eserinin giriş bölümünde "... bi-'inâyetillâhi Te'âlâ eyser evkâtde karîn-i hitâm ve bin iki yüz yirmi iki evâ'ilinde temâm oldu"⁴ ifadelerini kullanırken, hâtime bölümünde ise "... 'ibârât-ı sehele ve ma'rûfe üzere terceme olunup, bi-'inâyetillâhi Te'âlâ bin iki yüz yirmi beş Rebî'ulûlâ guresinde karîn-i hitâm olmuştur."⁵ ifadelerine yer vermektedir. Verilen ilk tarih Sultan III. Selim, ikinci tarih ise II. Mahmud dönemine denk gelmektedir.

Behcet Efendi'ye üç kez Hekimbaşılık görevi verilmiştir. İlk görevi 1803-1807 yılları arasında, ikinci görevi 1816-1821 yılları arasındadır. Üçüncü ve son Hekimbaşılığı ise 1823 senesinde başlayarak 1834 yılında vefatına kadar devam etmiştir. İlk Hekimbaşılık görevi, III. Selim'in⁶ tahttan indirilmesiyle son bulmuştur. Giriş bölümündeki "*bin iki yüz yirmi iki evâ'ilinde*" ibaresi, 1222 senesinin ilk dört ayı olan Muharrem, Safer, Rebî'ulûlâ ve Rebî'ulâhîr aylarını kapsamakta ve 1 Muharrem - 29 Rebî'ulâhîr 1222 arasındaki zaman dilimi, 11 Mart - 6 Temmuz 1807 tarihlerine

¹ Metin, vr. 66b.

² Metin, vr. 2b.

³ Mehmed Maksudoğlu, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *DİA*, İstanbul 1993, c. VII, s. 190-191.

⁴ Metin, vr. 2b.

⁵ Metin, vr. 83a.

⁶ Kemal Beydilli, "Selim III", *DİA*, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 425-426.

rastlamaktadır. Yani bu tarihlerde Behcet Efendi görevinden henüz azledilmemiştir. Hâtime bölümündeki "*bin iki yüz yirmi beş Rebî'ulûlâ gurresinde*" ifadesi ise, Hekimbaşılik görevini yürütmediği 6 Nisan 1810 tarihine denk gelmektedir. Oysa mütercim, tercümeyle başlarken yaptığı açıklamalarda kendisinden "...*bu 'Abd-i kalîlû'l-bidâ'a Re'isü'l-etıbbâ Mustafâ Behcet dâ'ileri...*"¹ ifadelerini kullanarak bahsetmiştir ki, bu ifadesinden, eseri tercüme ettiği sıralarda Hekimbaşı olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca eserin giriş bölümünde, III. Selim'in Mısır'ı düşman işgalinden kurtarmadaki başarısından dolayı Mısır'ın üçüncü fâtihi ilan edilmesini tercüme ederken kullandığı, "*Binâ-berîn hâlâ revnak-efrûz-ı dîhîm-i Saltanat, erîke-i pîrây-ı taht u devlet, kâtî '-ı a'nâku'l-keferatı ve'l-müşrikîn, kâmi '-i elviyetü'l-muhâlîfîn, el-mücâhid fî-sebîlillâhi ...*"² şeklindeki ifadelerinde "*hâlâ revnak-efrûz-ı dîhîm-i Saltanat*" ibaresine yer vermiş olması, kendisinden bahsedilen III. Selim'in hâlâ sultan olduğunu göstermektedir.

Hâtime bölümündeki, "*bin iki yüz yirmi beş Rebî'ulûlâ gurresinde karîn-i hitâm olmuşdur.*" ibaresinde *Rebî'ulûlâ* kısmında bir hata görülmemektedir. Zira bu ay, ilk dört aydan biri olup, giriş bölümündeki *evâ'il* ibaresini desteklemektedir. Bununla birlikte, yukarıda açıklanan detaylardan hareketle, hâtime bölümünde belirtilen yılın 1225 şeklinde kaydedilmiş olmasının bir istinsah hatası olabileceğine dair kuvvetli bir kanaat hasıl olmaktadır. Tercüme, 9 Mayıs-7 Haziran 1807 tarihleri arasına denk gelen 1222 senesi Rebî'ulûlâ ayında tamamlanarak III. Selim'e takdim edilmiş olmalıdır.

2.3. Muhtevası

Mütercim, bu eseri 10 Muharrem 1213/24 Haziran 1798 tarihi olayları ile yani Fransızların İskenderiyye'ye gelişleriyle başlatmış ve 1216 yılı Şa'bân ayı³ hadiseleri ile sonlandırmıştır. Eser, Fransızların Napolyon Bonapart önderliğinde Mısır'a karşı giriştikleri işgal sürecini ve bu süreçte yaşananları gün gün anlatmaktadır.

¹ Metin, vr. 2b.

² Metin, vr. 1b.

³ 1- 29 Şa'bân 1216 = 7 Aralık 1801- 4 Ocak 1802.

Metnin Arapça aslı Hz. Adem'in yeryüzünde halife olarak yaratılması ile başlayan, Hz. Peygamber (s.a.v), dört halife ve sonrasında müslümanlar tarafından kurulan devletlerin tarihi serüveninin anlatıldığı bölümle başlamaktadır. Bu bölümde Cebertî yalnızca tarihi olaylardan bahsetmemiş, aynı zamanda halku'l-Kur'an gibi tarihi süreçte etkileri hissedilen kelâmî meseleleri de kısaca ele almıştır. Giriş mahiyetindeki on yedi sayfalık bu bölüm tercümede yer almamaktadır.¹ Bununla birlikte Mustafa Behcet Efendi, metnin muhtevasını okuyucuya kısaca aktarmayı ve Cebertî'nin on yedi sayfada anlattıklarını özetleyen iki buçuk sayfalık bir girişle başlamayı tercih etmiştir.² Burada Fransızların İskenderiyye'ye 1213 senesinde vardığından, bu işgalin İstanbul'da duyulmasıyla Yusuf Ziya Paşa'nın Serdâr-ı ekrem tayin edilmesinden ve Mısır'ın düşman varlığından temizlenmesinden kısaca bahsetmektedir.

Giriş bölümünün ardından, 1213 yılı Muharrem ayında Fransızların İskenderiyye'ye gelişiyle yaşanan olaylar silsilesi izah edilmeye başlanmıştır. İskenderiyye'nin akabinde Fuva, Rahmaniyye ve Mısır içlerine kadar ulaşan Fransızların, halkın tepkisini çekmemek adına yayımladıkları bildiri ve mektuplar eserde açıklanmıştır. Bu mektuplarda Fransızlar asıl amaçlarının halkın haklarını korumak olduğunu ve kendilerinin İslam düşmanı olmadıklarını ısrarla belirtmişlerdir. Üç yıl süren işgal süreci sırasında Fransızlar ile yaşanan hadiseler ve hatta tarih kitaplarında yer alma ihtimali pek de bulunmayan bazı günlük olaylar dahi eserde yer almaktadır. Üç yılın sonunda Fransızların Mısır'dan ayrılma sürecinde gerçekleşen aşamaların aktarılmasıyla eser sona ermektedir.

Hâtime bölümünde, metnin giriş kısmında anlatılanlara paralel olarak, eserin içeriğinden kısaca bahsedilmekte ve Behcet Efendi eserle ilgili bazı yorumlarda bulunmaktadır. Eserin, Cezzar Ahmed Paşa'nın 'Akka muhasarası ve Ebuhûr muharebeleri gibi konularda eksiklerinin bulunduğunu belirten yazar, bu manada eserin dönemini tam anlamıyla aydınlatan bir tarih kitabı olmadığı yorumunu yapmaktadır. Bununla beraber eseri büyük oranda başarılı bulan mütercim, Cebertî'yi böyle kıymetli bir eser kaleme alabildiği için övgüyle anmaktadır.³

¹ Cebertî, **Mazharu't-Takdis...**, s. 1-17.

² Metin, vr. 1b-2b.

³ Metin, vr. 82b.

2.4. Yazım Usulü

Târîh-i Mısır, tercüme bir eser olmakla birlikte, harfî harfine tercüme edilme gayesiyle kaleme alınmamıştır. Behcet Efendi, Arapça metnin tamamını tercüme etmek yerine, mükerrer ve lazım olmayan yerleri atladığını ve çeviri sırasında kelime bazında tercümeden ziyade manânın aktarılmasını önemsediğini beyan etmiştir.¹ Nitekim, metnin Arapça aslında bulunan dizelerin ve uzun şiirlerin tamamı tercümede yer almamaktadır.² Yine 1215 senesi olaylarının anlatıldığı bölümün sonunda vefat eden kişilerin isimlerinin yer aldığı yaklaşık 12 sayfalık vefeyât bölümü tercümeyle dahil edilmemiştir.³

Bazı yerlerde ise mütercim, hadiseyi özetlerken bazı ayrıntıları atlamayı tercih etmiştir. Örneğin, işgalin başladığı sıralarda Bonapart tarafından Mısır halkı için kaleme alınan, Fransızların tek amaçlarının halkın haklarını zalimlerden almak olduğunu beyan eden mektuptan bahsederken, Cebertî'nin mektubu neredeyse cümle cümle açıkladığı ve metin kritiği yaptığı bölümü tercümeyle almaya gerek görmemiştir.⁴ Cebertî'nin mektubu açıkladığı kısmın devamında kaleme aldığı, Fransızlar ile ilgili temizlik anlayışlarının olmadığı ve yataklarına dahi ayakkabı ile basabildikleri gibi kültürlerine ait pek çok ayrıntı da tercümede bulunmamaktadır.⁵

Behcet Efendi'nin, özellikle mektuplar ve bildiriler olmak üzere bazı yerlerde ise yalnızca tercüme ile yetinmediği ve bu kısımların Arapça aslını da metne dahil ettiği görülmektedir. Sözelimi, Bonapart'ın niyetini açık etmek için yazdığı ve daha önce bahsettiğimiz mektupta, önce mektubun aslı olan Arapça metni, daha sonra ise bu mektubun tercümesini kaleme almıştır.⁶

Mektubun çevirisini bitirdikten sonra ise, mütercim, "*Musannif bu mahalde mektûbun ba'zı mahallerini şerh u tahşîye ve usûle tatbîk dâ'iyesine düşüp, müteşâbihâtıdan olan ba'zı mahall ve mevzi 'leri gâh te'vîl ve gâh ibtâl ile iltizâm-ı mâ-lâ yelzem tekellüfüne dûcâr olmuş...*"⁷ ifadelerini kullanarak Cebertî'nin burada bazı

¹ Metin, vr. 83a.

² Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.132-134, 178, 245-246, 286-287.

³ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 252-263.

⁴ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 26-29.

⁵ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 28.

⁶ Metin, vr. 4b-7a.

⁷ Metin, vr. 7a.

şerhler yaptığını, lüzumu olmayan ayrıntılara girdiğini ve kendisinin bu kısımları tercüme etmediğini belirtmiştir.¹ Buradan hareketle, Behcet Efendi'nin çeviri yaparken bazı yerlerde okuyuca bilgi vermeyi ihmal etmediği ve salt tercüme yerine metne bazı açıklamalar eklemeyi uygun gördüğü söylenebilir.

Yazarın yaptığı bir diğer ekleme ise 1215 senesi Şaban ayı² olaylarının anlatıldığı bölümde yer almaktadır. Cebertî, Fransızlardan bir hekimin cüderî hastalığına ve bu hastalığın ilacına dair bir risale kaleme aldığından ve bu risalenin nüshalarının Dîvân meşâyihine hediye edildiğinden bahsettiği sırada, Behcet Efendi "*Fakîr mütercim derim ki*" şeklinde bir giriş yapmak suretiyle musannıfın bahsettiği hastalığın o senelerde İngiltere'de ortaya çıkan *öküz aşısı* olarak bilinen bir hastalık olduğu hakkında okuyucuyu bilgilendirmiştir.³

Verilen örneklerle bakıldığında eserin muhtasar bir eser olma özelliği taşıdığını ve gerekli görülen yerlerde mütercim tarafından çeşitli ilavelerin de yapıldığını söylemek mümkündür.

2.5. Edebi Hususiyeti

Mütercim özensiz ve düz bir anlatımdan ziyade söz sanatlarına yer verdiği akıcı bir üslup tercih etmiştir. Örneğin, metnin giriş bölümünde Türkçenin güzelliği ve zerafeti bir gelin edasına benzetilmek suretiyle telmih sanatına başvurulmuştur.⁴

Yine giriş bölümünde yazar, Mısır'ı Fransızlardan kurtarmadaki başarısından dolayı III. Selim'i överek Mısır'ın üçüncü fâtihi olarak göstermiştir. Bir başka ifadeyle, Mısır'ı 642 senesinde fetheden Amr b. Âs⁵ ve 1517 senesinde fetheden Yavuz Sultan Selim⁶ ile III. Selim arasında benzerlik kurmak suretiyle tevriye sanatını kullanarak Türkçenin inceliklerinden faydalanmıştır.⁷

¹ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 26-29.

² Şa'bân 1215 = 18 Aralık 1800-15 Ocak 1801.

³ Metin, vr. 66b-67a.

⁴ Metin, vr. 2b.

⁵ Cengiz Tomar, "Mısır, Tarih/Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar", *DİA*, İstanbul 2004, c. XXIX, s. 559-568.

⁶ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır, Tarih/Osmanlı Dönemi", *DİA*, İstanbul 2004, c. XXIX, s. 563-569.

⁷ Metin, vr. 1b.

Metinde ağır bir dil kullanmamış, eseri kolay ve bilinen ibareler üzere tercüme ettiğini ifade etmiştir.¹ Metindeki hadiselerin sade, anlaşılır ve akıcı bir üslup kullanılarak sunulduğu dikkat çekmektedir.

Ayrıca yazar, metni tercüme ederken yer yer Farsça² ve Arapça³ şiir ve özdeyişlere başvurmuş ve bazı deyim ve atasözlerini kullanmıştır. Bunların yanısıra eserde Koca Râgıb Paşa⁴ ve Halim Giray⁵ gibi isimlerin beyit ve dizelerine de yer verilmiştir. Yazarın bu kullanımlarla manayı zenginleştirme yolunu tercih ettiği görülmektedir.

2.6. Hata ve Noksanlıkları

Metin özenle tercüme edilmiş olmasına rağmen, eserde mütercimnin dikkatinden kaçan bazı hatalar tespit edilmiştir. Bu hatalar okuyucuyu yanıltmamak adına metinde düzeltilmiş olup, orijinal halleri dipnotlarda belirtilmiştir. Bu başlık altında, tercümeyle dair bazı noksanlıklar, örnekleri ve tespit edilebilen sebepleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Eserin, 1 Şa'bân 1214/29 Aralık 1799 tarihinde Fransızların Mısır'ı tahliyesi üzerine yapılmış olan antlaşmanın maddelerinin sıralandığı bölümünde bazı hatalar mevcuttur. Osmanlıca nüshalarda on yedinci maddeden sonra on sekizinci madde başlığı atılmış, fakat on dokuzuncu maddenin içeriğinden bahsedilmiştir.⁶ Daha sonra ise on dokuzuncu madde için bir başlık atılmayıp yirminci maddeye geçilmiştir. Muhtemelen mütercim, on sekiz ve on dokuzuncu maddelerde geçen "*Fransaviyye*" ve "*selâse*" gibi ortak kelimeler sebebiyle yanılarak on sekizi atlayıp, tercümeyle bir sonraki maddeden devam etmiştir.

Metinde on beşe yakın yerde ismi geçen *Ahmed Mahrûkî* isminin bazı yerlerdeki yazımında da hata bulunduğu tespit edilmiştir. Dönemin önemli tacirlerinden biri olan Ahmed Mahrûkî'nin ismi Arapça metinde her yerde "*Ahmed*"

¹ Metin, vr. 83a.

² Metin, vr. 3a.

³ Metin, vr. 80b.

⁴ Metin, vr. 45a.

⁵ Metin, vr. 30a.

⁶ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.164; Metin, vr. 49a.

Mahrûkî" şeklinde yazılmış olmasına rağmen, mütercim iki yerde "*Mehmed Mahrûkî*" şeklinde kaleme almıştır.¹ Fakat Behcet Efendi'nin metnin ilerleyen yerlerinde bu hatadan döndüğü ve kelimeyi aslına uygun olarak "*Ahmed*" ismiyle yazdığı görülmektedir.²

Metindeki tarihler hususunda mütercimin dikkatinden kaçan pek çok yerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, 1213 senesi Şa'bân ayı hadiselerinin aktarıldığı bölümde yazar, 21 Şa'bân 1213 olarak kaleme alması gereken yeri 11 Şa'ban 1213 olarak kaydetmiştir.³ Doğal olarak akabindeki tarih olan 23 Şa'ban 1213 tarihini de 13 Şa'bân 1213 şeklinde yazmıştır.⁴ Yine 1213 senesinde Ramazan ayının *yedisi* olması gereken tarih *dokuzu*, Şevvâl'in *yirmi dördü* olması gereken tarih *on dördü* şeklinde yazılmıştır.⁵ 1214 yılı olaylarında ise Muharrem⁶, Safer⁷ ve Rebî'ulevvel⁸ aylarında bazı tarihlerde benzer hatalar mevcuttur. Yapılan tarih hatalarının çoğunlukla *yirmi* yazılması gereken yerlerde *on* ibaresinin yazılması şeklinde yapıldığı görülmektedir. Nitekim, 1215 senesi olaylarının anlatıldığı bölümde de mütercim Zilka'de ayının *yirmi bir*, *yirmi iki* ve *yirmi üçü* olması gereken tarihlerde *on bir*, *on iki* ve *on üç* ibarelerini kaydetmek suretiyle aynı yanlışlığa düşmüştür.⁹ Oysa bu tarihlendirmelerin tamamında Cebertî'nin doğru tarihi kaydettiği görülmektedir.

Ayrıca mütercim, eserin Arapça aslında bulunan bazı tarih hatalarında müellife sadık kalmış ve metindeki bu hataları düzeltmemiştir. Nitekim, metnin başında yer alan Fransızların İskenderiyye'ye geliş sürecinin anlatıldığı bölümde, önce 10 Muharrem 1213 tarihinin günü Pazar olarak verilmiş ve birkaç satır sonra 8 Muharrem 1213 tarihi için Perşembe günü ifadesi zikredilmiştir. Oysa bu gün, aslında Cuma gününe denk gelmelidir. Yazar, yapılan tarih hatasını Cebertî'den aynen nakletmiş ve herhangi bir düzeltmeye gitmemiştir.¹⁰ Tashih edilmeyen bu yanlışların mütercimin tercihinden ziyade, kendisi tarafından fark edilmemiş olma ihtimali ağır basmaktadır.

¹ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.44,50; Metin, vr. 12b,14a.

² Metin, vr. 25a, 25b, 50a, 50b, 52a, 53b, 58a, 68a, 81a, 81b.

³ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.98; Metin, vr. 27b.

⁴ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.99; Metin, vr. 28a.

⁵ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.104,119; Metin, vr. 29a, 33b.

⁶ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.139,142; Metin, vr. 41b.

⁷ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.148; Metin, vr. 43b.

⁸ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.152; Metin, vr. 45a.

⁹ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.232-233; Metin, vr. 72b, 73a.

¹⁰ Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s.18; Metin, vr. 2b.

Zikrettiğimiz misallerde görüleceği üzere, *Târîh-i Mısır*'da bolca yer alan özellikle tarihlendirme hataları, tercümenin hızlı bir şekilde yapıldığını düşündürmektedir. Tercüme tamamlandıktan sonra, yeniden gözden geçirme ve tashih etme imkânı bulunamamış ve eser, mevcut hali ile III. Selim'e takdim edilmiş olmalıdır.

Müterciminin yazım usulünden bahsederken açıkladığımız gibi, eser kelime kelime tercüme edilmemiş ve bazı bölümler atlanmıştır. Bu atlamalar mütercimin tercihi olmakla birlikte, eserin Arapça aslının tamamını içermemesi sebebiyle tercümeyle ait noksanlıklardandır.

Daha önce belirttiğimiz üzere, metinde tespit edilen hatalar okuyucuyu yanıltmaması açısından düzeltilmiş olup, asıl halleri dipnotlarda tarafımızca belirtilmiştir.

2.7. Değeri ve İlmî Kıymeti

Araştırmamızın konusunu teşkil eden bu eser, dönemin siyasi ve sosyal tarihini öğrenmemiz açısından önemlidir. Behcet Efendi, tercümeyle başlarken *Mazharu't-Takdîs*'in nadir ve eşsiz bir eser olduğunu belirterek önemine dikkat çekmiştir.¹

Behcet Efendi'nin, metni ana konusuna odaklanarak tercüme etmeyi yeğlediği, konunun dışında olduğunu düşündüğü ayrıntıları atladıktan sonra "*fenn-i târîhin vazîfesi olan mahalden tercemeye şürû' olundu*"² şeklinde yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır. Böylece metni olay örgüsünden uzaklaştırmamış ve konu bütünlüğünün bozulmamasına dikkat etmiştir. Bu konuya ilişkin örnekleri mütercimin eserini yazım usulünden bahsettiğimiz 2.4. maddesinde belirttiğimiz için tekrar açıklamayı tercih etmedik.

Literatür incelendiğinde, Fransızların Mısır seferini ele alan genel tarih kitaplarının sayısı çok az olmamakla birlikte,³ hususi olarak bu konuya dair yazılmış olan kaynakların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bunlar, İzzet Hasan Efendi

¹ Metin, vr. 2b.

² Metin, vr. 7a.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıkaya, "Mısır'ın İstirdâdını...", s. 72-126.

tarafından kaleme alınan "*Ziyânâme*"¹, Nikola et-Türki'ye ait olan "*Zikrû temellüki cumhûri'l-Fransaviyyeti'l-aktâri'l-Mısriyye ve'l-bilâdi's-Şâmiyye*", Mustafa Resmî tarafından yazılıp Cezzâr Ahmed Paşa'ya ithâf edilen "*Vak'anâme-i Mısır*" adlı eser ve Behcet Efendi'nin "*Târîh-i Mısır*" isimli eserinin Cebertî'ye ait Arapça aslı olan "*Mazharu't Takdîs*"² dir.² Görüldüğü üzere gerek Arapça gerek Türkçe olarak kaleme alınmış eserlerin sayısı oldukça kısıtlıdır. Özellikle Türkçe eserlerdeki bu açığın kapanmasına yardımcı olmak adına bu çeviri önemlidir.

Eser, olayları gün gün açıklayan bir kronik olup, okuyucunun zihninde siyasi tarih kronolojisi çizmesi bakımından kıymetlidir. Bunun yanı sıra mütercim yalnızca siyasi tarihe odaklanmayı tercih etmemiş, sosyal tarihe dair ayrıntıları da atlamadan tercüme etmiştir. Sözgelimi, 1213 senesi hadiselerini Türkçeye kazandırırken, 1 Şevvâl/8 Mart 1799 tarihine denk gelen bayram gününde kadın erkek herkesin kabir ziyaretleri yaptığı, hatta bayram namazında imamın Fâtihâ suresini unuttuğu ve namazın tekrar kılındığı gibi ayrıntıları dahi tercümeyle dahil etmiştir.³ Yazarın tercüme esnasında atladığı yerlerin genel olarak Cebertî'nin kişisel görüşleri, bildirilere dair yaptığı açıklamalar ve metindeki şiirler olduğu görülmektedir. Mütercimin bu tercihlerinin de eserin tarihi değerine gölge düşürmediği ve ona muhtasar bir eser olma özelliği kazandırdığını söylemek mümkündür.

Eserde bulunan tercüme hatalarını 2.6. maddesinde zikretmiştik. Bu hatalar incelendiğinde yapılan yanlışların yazarın eksik Arapça bilgisinden kaynaklanmadığı fark edilmektedir. Hatta mütercimin eserin Arapça aslının bazı gramatik hatalar ve gereksiz tekrarlar barındırdığını söylemesi de kendisinin Arapçaya vukûfiyet derecesini göstermektedir.⁴ Mevcut hataların genel manada tarihlerde on günlük kadar fark olması şeklinde gerçekleştiği düşünüldüğünde, metinde, eserin kaynak değerini büyük oranda düşürecek hatalar yekûnu bulunmadığını söylemek isabetli olacaktır.

Netice itibarıyla, Fransızların 1798 senesinde başlattığı ve üç yıl kadar süren Mısır seferi konusuna dair yapılan ve yapılacak olan araştırmalar için Behcet

¹ Bu eser, M. İlkin Erkutun tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve yayımlanmıştır. Bkz. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, haz. M. İlkin Erkutun, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.

² Sarıkaya, "Mısır'ın İstirdâdını...", s. 77-86.

³ Metin, vr. 31a.

⁴ Metin, vr. 83a.

Efendi'nin Türkçeye kazandırdığı bu eseri oldukça kıymetlidir. Muhtasar bir eser olması ve sade ve akıcı bir üslupla kaleme alınması *Tarih-i Mısır*'a anlaşılma kolaylığı ve daha fazla kitleye hitap etme avantajı kazandırmıştır. Bununla birlikte, eser tercüme bir yapıt olmasına karşın, çeviri esnasında seçilen ve ayrıştırılan ayrıntılar Behcet Efendi'nin kişisel tercihleridir. Bu sebeple, eser bu bilinçle okunmalı ve *Tarih-i Mısır* okunduğunda kitabın Arapça aslındaki tüm ayrıntılara vâkıf olunamayacağı farkında olunmalıdır. Cebertî'nin hadiseleri aktarırken kullandığı şiirlere ve bazı olayların ardından yaptığı yorum ve açıklamalara ulaşmak isteyen okuyucuların eserin Arapça aslından faydalanmaları gerekmektedir.

2.8. Nüshalar ve Tahlili

Bu başlık altında *Mazharu't-Takdîs bi-hurûci Tâ'ifeti'l-Fransîs* adlı esere ait tespit edebildiğimiz tüm Türkçe nüshalar genel hatları ile tanıtılacaktır. İnceleme fırsatı bulduğumuz nüshalarda iki farklı mütercim adı geçtiği için bunları, Mustafa Behcet Efendi'ye atfedilen nüshalar ve Mütercim Âsım Efendi'ye atfedilen nüshalar olmak üzere, iki ana başlık altında incelemeyi uygun gördük. Nüshaların tavsifinde yalnızca yazma nüshaları değil, matbu nüshayı da tanıtmayı tercih ettik. Mustafa Behcet Efendi'nin adı geçen bu nüshayı da yazma nüsha olmamasına karşın, konu bütünlüğünün bozulmaması adına Behcet Efendi'ye atfedilen diğer nüshaların tanıtıldığı başlık altında inceledik. Bu doğrultuda nüshaların içerik, şekil, yazı tipi, müstensih ve istinsah tarihi gibi çeşitli özelliklerine değindik.

Nüshalara isim verirken yalnızca dipnotlarda göstermeyi tercih ettiklerimiz yerine, bütün nüshaları farklı kodlarla isimlendirme yolunu seçtik. Böylece, nüsha tahlili sırasında kelime tasarrufu sağlamayı amaçladık.

Aşağıda ilk olarak Behcet Efendi'ye ait olan nüshalar, daha sonra ise Mütercim Âsım Efendi'ye atfedilen nüshalar tanıtılacaktır. Bu aşamada önce tercih edilen nüshalara yer verilmiş ve diğer nüshaların tanıtımı sonraya bırakılmıştır. Ayrıca nüsha tavsifini gösteren tabloda, dipnotlarda belirtilmek üzere seçilen nüshalar kalın punto ile belirtilmiş olup, nüsha tavsif ve tahlilinin daha kolay anlaşılmasının sağlanması amaçlanmıştır.

2.8.1. Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'ye Atfedilen Nüshalar

Bu başlık altında Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'ye atfedilen beş yazma ve bir matbu nüsha hakkında bilgi verilecektir. Yazma nüshalardan dördü İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Diğeri ise Avusturya Milli Kütüphanesi'nden temin edilen yazma nüshadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, nr. 10816 (İ)

Nüshanın başında "*Mazharu't-Takdîs bi-hurûci Tâ'ifeti'l Fransîs 'Abdurrahman b. Hasan Cebertî, mütercimi Re'îsü'l-etıbbâ Mustafâ Behcet*" ifadesi yer almakta ve "*İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kütüphanesi*" mührü bulunmaktadır. Yine aynı sayfada yer alan kısa bir ibare sayesinde eserin Mehmed 'Âtîf'a ait olduğu ve kendisinin Zilkade 1253/Ocak-Şubat 1838 tarihinde bu kitabı satın aldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra kitap Muhlis adındaki şahsa geçmiş ve Muhlis Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal İnal Bey'e kısa bir not yazarak şunları söylemiştir: "*Beyefendi afedersiniz. Sizde fazla olarak Sicill-i 'Osmânî'nin birinci veyâhud dördüncü ciltlerinden var mıdır? Varsa lûtfen bana veriniz, ben de size bir târîh kitâbı vereyim.*" Böylece, nüsha Mahmud Kemal İnal'a geçmiştir.

Nüsha 82 varak ve 25 satırdan oluşmaktadır. 19,8x11,8 cm ebadında olup, talik hattı ile yazılmıştır. Metin yazımı için âharlı bir kağıt tercih edilmiştir. Metnin ilk sayfasında tezhipli bir serlevha bulunup, metin yaldızlı bir çerçeve içerisinde kaleme alınmıştır. Daha sonraki sayfalarda ise kırmızı mürekkeple çizilmiş çerçeve tercih edilmiştir. Metinde yer alan bazı önemli ibareler ve tarihler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı Arapça ibareler ise siyah mürekkeple yazılmış olup, üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüsha eksiksiz ve dikkatle yazılmış kıymetli bir nüshadır. Müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nüshanın sonunda da yine "*İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kütüphanesi*" yazılı bir mühür bulunmaktadır. Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlamakta ve "*...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur*" ibareleri ile son bulmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6034
(Ü1)

Talik hattı ile yazılmış olan bu nüsha 96 varaktan müteşekkildir. 21 satır olup, 26x16 cm ölçülerinde yazılmıştır. Mor meşin, şemseli bir cilde sahiptir. Ön yüzünde "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi" yazılı bir mühür bulunmaktadır. Besmele, ilk sayfasında bulunan tezhipli süsleme içerisinde yer almaktadır. Tüm sayfalar yaldızlı bir çerçeve içerisine yazılmış olup önemli görülen ifadeler kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir. Nüsha tam olmakla beraber yazım hatalarının oldukça fazla olması özensiz yazılmış olduğu izlenimini vermektedir. Müstensih ve istinsah tarihi hakkındaki bilgileri metnin sonunda "*Kad temme hâzihi'n-nüşatü'n-nâdire bi-kalemi'l-'abdi'-fakîr Hâfız İbrâhîm, el-müftehiru bi-hıdmeti İmâmeti Re'îsi'l etıbbâ[-i] Cihândârî. Fî 7 Ra 1260.*" ifadeleriyle yer alan Arapça ferağ kaydından öğrenmekteyiz. Buna göre müstensih Hafız İbrahim ve istinsah tarihi 7 Rebî'ulevvel 1260 /27 Mart 1844'tür.

Nüsha, *Bismillâhirrahmânirrahîm. "Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bârgâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup..."* ibaresi ile başlayıp "*...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur*" ibareleri ile tamamlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 19
(Ü2)

Nüsha 108 varak, 21 satırdır. 17,5x25 cm ebadında yazılmıştır ve kırmızı meşin bir cilde sahiptir. Talik hattı kullanılmıştır. İlk sayfası müzehheptir ve metin yaldızlı çerçeve içerisine kaydedilmiştir. İlerleyen sayfalarda ise çerçeveler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Önemli görülen yerler ve tarihler kırmızı mürekkeple yazılmış, ayrıca ayet ve mısraların altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Varak numarasının yanı sıra her bir sayfaya kırmızı mürekkeple sayfa numarası da eklenmiştir. Nüshanın 1258/1842-43 yılında istinsahı tamamlanmış olup, müstensihi Ahmed Fakîrî Efendi'dir. Ferağ kaydı şöyledir: "*Kad vaka'a'l-ferâğ min tahrîri hâze'l-kitâbı 'an-yedi'l-fakîri'l-mukrif bi'l-'acz ve't-taksîr Ahmed Fakîrî el-müderresü bi-medîneti İşkodra. Fî seneti semân ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.*"

İ nüshası 6b sayfasına denk gelen yerde, kelime benzerliğinden dolayı atlanarak yazılmayan ibarelerin sayfanın kenarına not alınmış olması ve bu yazının istinsahta kullanılan yazı ile aynı olması, müstensihin eseri, istinsahı sırasında veya sonrasında yeniden gözden geçirdiğini ve gerekli yerlerde bazı düzeltmelere gittiğini göstermektedir.¹

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ‘-ı mehâmid ü senâ ve merfû‘-ı bârgâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlamakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta‘mîr ü tenkîh buyurulmak eşi‘a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile hitam bulmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY nr. 2452 (Ü3)

110 varak ve 17 satırdan müteşekkil olan nüsha, 23,7x16,8 cm ebadında yazılmıştır. Nesih hattı kullanılarak kaleme alınmıştır. Eserde serlevha ve metnin içine yazıldığı çerçeve bulunmamaktadır. Bazı başlıklar ve önemli görülen yerler kırmızı mürekkeple yazılmış ve yine bazı satırların altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Müstensihin Hüsni isminde bir şahıs olduğunu ve istinsahın 2 Rebiülahir 1268/25 Ocak 1852 tarihinde tamamlandığını metnin sonunda bulunan şu ifadelerden anlıyoruz: "*Du‘â-yı hayr ile yâd ola. Tahrîr eyleyen Hüsni. Benim maksûdımı ihsân edenler ber-murâd olsun. Fî 2 R 1268.*"

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ‘-ı mehâmid ü senâ ve merfû‘-ı bârgâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ifadeleri ile başlamakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta‘mîr ü tenkîh buyurulmak eşi‘a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile sona ermektedir. Metinde satır atlama ve kelime yazım hataları gibi pek çok hata bulunması, nüshanın itinasız olduğunu göstermektedir.

Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 109 (V1)

Nüsha 135 varak ve 17 satır olup 20,8x12,7 cm ölçülerinde yazılmıştır. Metinde talik hattı kullanılmıştır. Başında serlevha ve besmele bulunmamaktadır.

¹ Metin, vr. 6b, Ü2 vr. 9a.

Sayfalarda çerçeve de kullanılmamıştır. Önemli görülen yerlerde kırmızı mürekkep kullanılmış ve bazı yerlerin altı kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. İstinsah tarihi 1247/1831-32 olup, müstensih belli değildir. Müstensih pâyendeyi sayfanın alt kısmına değil, satırın sonuna eklemeyi tercih etmiştir.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ‘-ı mehâmid ü senâ ve merfû‘-ı bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" şeklinde başlamakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta‘mîr ü tenkîh buyurulmak eşi‘a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile son bulmaktadır.

Matbu Nüsha

Eser "*Târîh-i Mısır Terceme-i Behcet Efendi*" başlığını taşımaktadır. Yazma eserlerden farklı olarak üç dört satır kadar atlanarak metne "*Ma‘lûm ola ki, ibtidâ-yı âferînişden kıyâmete degin ber-muktezâ-yı takdîr..*" ifadeleriyle başlanmış ve "...tesviye vü tashîh ve ta‘mîr ü tenkîh buyurulmak eşi‘a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile tamamlanmıştır. 260 sayfa 21 satırdır. Nüshada oldukça fazla kelime hataları bulunmaktadır.

Tercüme, önce *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*’in "Nev‘iyye" bölümünde 11 Muharrem 1282 - 23 Safer 1282/6 Haziran - 18 Temmuz 1865 tarihleri arasında tefrika edilmiştir. Tefrika tamamlandığında ise aynı yıl yayımlanarak satışa çıkarılmıştır.¹

2.8.2. Mütercim Ahmed Âsım Efendi’ye Atfedilen Nüshalar

Bu başlık altında Mütercim Ahmed Âsım Efendi’ye atfedilen nüshalar tanıtılacaktır. Bu nüshalardan ikisi Fransa Milli Kütüphanesi ve Avusturya Milli Kütüphanesi’nden temin edilmiştir. Diğerleri ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Mısır Milli Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

Fransa Milli Kütüphanesi, nr. 1283 (P)

87 varak ve 21 satırdan müteşekkil olan bu nüsha 28,5x17 cm ebadındadır. Nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Nüshanın başında kütüphaneye ait bir mühür

¹ Sarıkaya, "Mısır’ın İstirdâdını...", s. 79.

bulunmaktadır. Yine aynı sayfada "*Târîh-u Mazhari't-takdîs bi-hurûci tâ'ifeti'l-Fransîs. Müellifi 'Abdurrahman el-Cebertî, mütercimi Okyanus Hacı 'Âsım Efendi'dir. Münderecâtı Fransızların Mısır'a istîlâsından hurûcuna kadar vukû'âtı hâvîdir ki, Tevârih-i Osmâniyye'de bu tafsîlât yoktur.*" ifadeleri yer almaktadır. Metnin ilk sayfasında "*Kâmûs mütercimi 'Âsım Efendi merhûmun Mısır târihi tercemesi*" şeklinde bir başlık bulunmaktadır. Nüshada serlevha ve çerçeve yer almazken bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sayfanın üst kısmında kırmızı mürekkeple yazılan sayfa numaraları bulunmaktadır. Metnin sonunda yer alan kayıttan anlaşıldığına göre müstensihî Hâriciye Mektûbî Kalemî Seyyid Hasan Fahrî ve istinsah tarihi 13 Muharrem 1273/13 Eylül 1856'dır.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bârgâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ile başlamakta ve "*...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur*" ibaresi ile son bulmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646 (R)

Talik hattı kullanılarak yazılmış olan nüsha 140 varak ve 19 satırdır. 24x15-17,7x91 cm ölçülerinde kaleme alınmıştır. Müstensihî Ahmed el- Hırsovavî olup istinsah tarihi 1276/1859-60'dır. Nüshanın başında ve sonunda "*T.C. Millet Genel Kütüphanesi*" yazılı bir mühür bulunmaktadır. İlk sayfası müzehhep ve metnin başında "*Terceme-i Târîh-i Mısır'dır ve Vak'a'-i Fransız*" şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış bir başlık bulunmaktadır. Metin kırmızı mürekkeple çizilmiş çerçeve içerisine yazılmıştır. Tarihlerde yer yer kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yine önemli görülen bazı yerlerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bârgâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlar ve "*...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur*" ibareleri ile sona erer.

Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 1346 (V2)

76 varak ve 29 satırdan oluşan nüsha talik hattı ile yazılmıştır. Metnin başında serlevha ve başlık bulunmamaktadır ve metin çerçeve içine alınmadan yazılmıştır. Ayların başlangıcını gösteren tarihlerde kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. İkinci varakta sayfanın kenarına düşülmüş notta "*Mütercim-i Kāmûs ve Burhân-ı Kâtî* ' ve *Siyer-i Halebî olan mûmâ ileyh 'Âsım Efendi'dir.*" yazmaktadır. Metnin sonunda bulunan ferağ kaydından anlaşıldığı üzere müstensih Ahmed el-Hırsohavî ve istinsah tarihi 1264/1847-48'dir.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ* ' -ı *mehâmid ü senâ ve merfû* ' -ı *bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlamakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile tamamlanmaktadır.

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2448 (Ü4)

Nüsha 87 varak ve 23 satırdır. 24,4x17,5 cm ebadında olup rika hattı ile yazılmıştır. İlk sayfada İstanbul Üniversitesi'ne ait bir mühür bulunmaktadır. Bazı başlıklar ve tarihler kırmızı mürekkep ile yazılmış, metin için çerçeve tercih edilmemiştir. Nüshada müstensih ve istinsah tarihine dair herhangi bir ibare veya başlık yer almamaktadır.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ* ' -ı *mehâmid ü senâ ve merfû* ' -ı *bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlayarak, "...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile sona ermektedir.

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 9628 (Ü5)

94 varak 25 satırdan oluşan nüsha talik hattı ile yazılmıştır. 65, 89 ve 90. varaklar eksik olup tam bir nüsha değildir. Nüshanın başında "*İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi*" yazılı bir mühür bulunmaktadır. İkinci sayfada yeşil mürekkeple çizilmiş bir çerçeve içerisine "*Fî ezmineti Sultân Selîm Hân-ı Sâlis b. Sultân Mustafâ*

Hân-ı Sâlis" yazılı bir ibare mevcuttur. Üçüncü varakta sayfanın kenarında yer alan notta "*Mütercim-i Kāmûs ve Burhân-ı Kâtı' ve Siyer-i Halebî olan mûmâ ileyh 'Ayintâbî 'Âsım Efendi'dir.*" yazmaktadır. Metin kırmızı çerçeve içerisine yazılmış olup bazı başlık ve tarihlerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Bazı önemli yerlerin ise kırmızı mürekkep ile altı çizilmiştir. Mütercimi ve istinsah tarihi belli değildir.

Nüsha, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlamakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile son bulmaktadır.

Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351 (A)

Talik hattıyla yazılmış olan nüsha 74 varak ve 28 satırdır. İlk sayfasında nüshanın Arkeoloji Müzesi'ne ait olduğunu gösteren bir mühür bulunmaktadır. İlk sayfa müzehhep değildir ve metin çerçeve içine alınmadan yazılmıştır. Üçüncü varakta sayfanın kenarında "*Mütercim-i Kāmûs ve Burhân-ı Kâtı' ve Siyer-i Halebî olan mûmâ ileyh 'Âsım Efendi'dir.*" yazılı bir not bulunmaktadır. Metinde bazı önemli yerlerin kırmızı mürekkep ile altı çizilirken, tarihler ve bazı başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Nüsha yıprandığından bazı satırlar okunamamaktadır.

Nüshaya, "*Bismillâhirrahmânirrahîm. Envâ'-ı mehâmid ü senâ ve merfû'-ı bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup...*" ibaresi ile başlanmakta ve "...tesviye vü tashîh ve ta'mîr ü tenkîh buyurulmak eşi'a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur" ibareleri ile tamamlanmaktadır.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. Y/0103

Bordo meşin kaplı, şirazeli ve zencirekli bir cilde sahip olan nüsha 148 yaprak ve 19 satırdır. Talik hattı ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1270/1853-54 ve müstensihi Ahmed el-Hırsovavî'dir.

Mısır Milli Kütüphanesi, Târîh-i Türkî Halîl Ağa, nr. 33

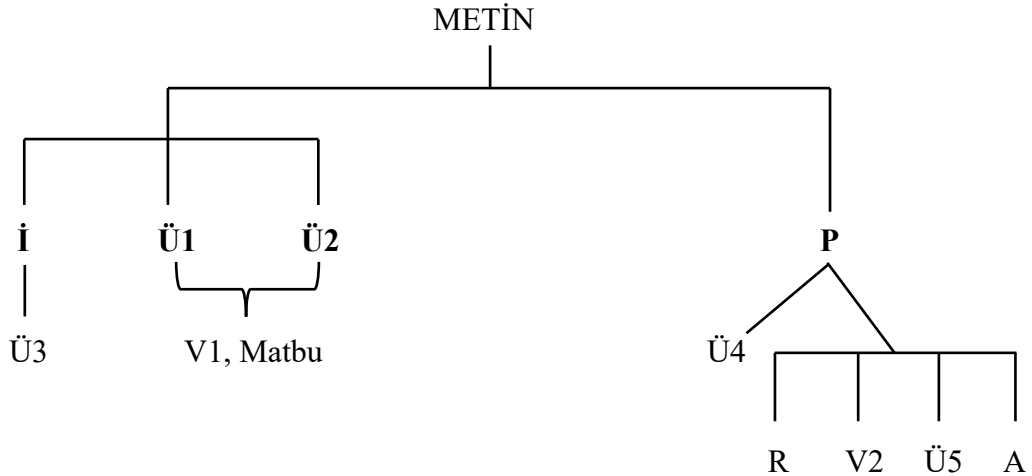
Nüsha talik hattı ile kaleme alınmıştır. 103 varak ve 21 satırdan müteşekkildir.¹ Nüşayı tüm girişimlerimize rağmen temin edemediğimizden inceleme fırsatımız olmamıştır.

Mısır Milli Kütüphanesi, Târîh-i Türkî, nr. 58

Talik hattı ile yazılmış olan bu nüsha 115 varak 19 satırdır. İstinsah tarihi mevcut değildir.² Nüşayı tüm girişimlerimize rağmen temin edemediğimizden inceleme imkânımız olmamıştır.

2.9. Nüşaların Değerlendirilmesi ve Mukayesesi

Bu bölümde araştırmamız vesilesi ile inceleme imkânı bulduğumuz nüshaların mukayeseli bir şekilde genel özellikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Metin kısmında dipnotlarda gösterilmek üzere İ, Ü1, Ü2 ve P nüshaları tercih edilmiştir. Bu nüshaların hangi sebepler ile seçilerek dipnotlarda gösterilmeye karar verildiği ve nüshaların hangi hususiyetlerine göre tarafımızca gruplara ayrıldığı gibi ayrıntılar, örnekleriyle birlikte izah edilecektir.

¹ Fihrisü'l-mahtutâtî't-Türkiye el-Osmâniyye: elleti iktinetha Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye münzû 'âm 1870 hatta nihaye 1980 m., el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1987-1990, Kahire, c. I, s. 258.

² Fihrisü'l-mahtutâtî't-Türkiye..., s. 258.

İnceleme fırsatı bulduğumuz 11 nüshanın tamamı istinsah nüshalarıdır. Bu nedenle, bu çalışmada, müellif nüshasına en yakın nüsha olma özelliği taşıyacak ve en fazla özenle istinsah edilmiş olan nüsha belirlenmeye gayret edilmiştir. İncelenen nüshalar temelde iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birinci gruba ait nüshalarda mütercim olarak Mustafa Behcet Efendi'nin ismi geçerken, diğer grupta incelediğimiz nüshalar mütercim olarak Ahmed Âsım'ı zikretmektedir.

İki gruba ait nüshaların ortak farklılıklarının bulunması, grupların farklı kaynakları kullandığına işaret etmektedir. Nitekim beş farklı yerde birinci grupta bulunan nüshalarda yer alan satırlar, Ahmed Âsım'a atfedilen altı nüshanın tamamında atlanmıştır. Örneğin, Mustafa Behcet'e atfedilen grubun nüshalarında bulunan *"Temessük ve hücec sicillâtda mukayyed ve mutâbık bulunduğu takdirde dahi, mazmûn-ı hüccet beyyine ile isbât oluna. Ba'de's-sübût, kıymetine nazar u tahmîn ile behâ takdîr olunup, her yüz gurûşda iki gurûş Cumhûr cânibine edâ vü teslîm oluna. Ammâ yedinde hücceti olmayup, yâhûd sicillâtda kaydı bulunmayup ve bulunduğu takdîrde mazmûnını isbât ve ityân-ı beyyineden 'acz getürenlerin 'akârât u emlâkları gasb ve Cumhûr tarafından zabt u fûruht oluna."*¹ ifadelerinde *"sicillâtda"* kelimesinden sonra sehven birkaç satır atlanıp, bir sonraki *"sicillâtda"* ifadesinden devam edilmiştir.²

Yine iki nüsha grubu arasında yer yer farklı kelime tercihleri görülebilmektedir. Söz gelimi birinci grup nüshaları, İ nüshası 36b sayfasına denk gelen yerde *"dühât"* kelimesini kullanırken, ikinci grup nüshalarında aynı yerde aynı anlama gelen *"mâhir"* ifadesini görmekteyiz.³ Yine Mustafa Behcet'e atfedilen nüshalarda *"beyne'r-ra'ıyye"* ibaresine yer verilirken, ikinci grup nüshalarının tamamı aynı yerde *"beyne'n-nâs"* ifadesini kullanmıştır.⁴ Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Mütercim Ahmed Âsım'a atfedilen nüshaların tamamı aynı hata ve farklılıkları içeren tek bir nüshaya dayanmaktadır.

Mütercim Âsım'ın adı geçen nüshaları kendi içlerinde inceleyecek olursak, hepsinin istinsah tarihi kayıtlı olmadığından, hangi nüshanın önce kaleme alındığı

¹ Metin, vr. 16b

² R, vr. 28b, V2, vr. 15b, Ü4, vr. 17b, Ü5, vr. 19b, A, vr. 16b, P, vr. 18a.

³ Metin, vr. 36b.

⁴ Metin, vr. 40b

tespit edilememektedir. Bununla birlikte R ve V2 nüshalarının müstensihî Ahmed el-Hırsovavî olup, nüshaların istinsah tarihlerinden anlaşıldığı üzere, kendisi 1264 senesinde V2 nüshasını, daha sonra 1273 yılında ise R nüshasını yazmıştır. V2 nüshasında bulunmayan satır atlama ve kelime hazifleri gibi pek çok hata, daha sonra kaleme alınan R nüshasında yer almaktadır. Örneğin, İ nüshası 36b sayfasına denk gelen yerde müstensih, V2 nüshasında eksiksiz olan satırlarda, R nüshasını yazarken muhtemelen alt alta gelen "*müsâfir*" kelimelerinde yanılarak satır atlamış ve ikinci "*müsâfir*" kelimesinden devam ederek yazmıştır.¹ Nüshalar incelendiğinde, müstensih'in daha evvel gerçekleştirdiği istinsahı esnasında daha dikkatli davrandığı görülmektedir.

Bu grubun diğer iki nüshası olan Ü5 ve A nüshalarından Ü5 nüshası eksik bir nüshadır. A nüshası ise yıpranmış ve bazı satırları okunamamaktadır. Bu iki nüshanın diğer nüshalarla ilişkisi tespit edilememiştir.

P ve Ü4 nüshaları ise birbiri ile ilişkili nüshalardır ki ortak farklılık, hata ve satır atlamaları mevcuttur. Örneğin, 1214 senesi hadiselerinin anlatıldığı bölümde verilen sulhnâmenin on yedinci maddesinde her iki nüshada da "*elli gün ... yüz kîse akçe*" ibaresi atlanmıştır.² Yine aynı sulhnâmenin on dokuzuncu maddesinde her iki nüshada da atlanan bir bölüm bulunmaktadır.³ Bununla birlikte, iki nüshanın birbirinden bağımsız satır atlamaları da mevcut olduğuna göre, bu iki nüshanın aynı hataları barındıran ve bireysel satır atlama hatalarını içermeyen, tespit edemediğimiz üçüncü bir nüshadan faydalanılarak yazıldığı fikri öne çıkmaktadır.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Âsım Efendi'ye atfedilen nüshaların temelde tek bir nüshaya dayandığı ve okuyucuya kolaylık olması açısından dipnotlarda yalnızca bir nüshanın gösterilmesinin yeterli olacağı görülmektedir. Bu nüshalardaki kelime hataları oldukça benzer olup, arada büyük farklar bulunmamaktadır. Ortak satır atlamaların yansırı R nüshasında altı, V2 nüshasında dört farklı yerde satır atlandığı, Ü5 nüshasında eksik üç vırağın bulunduğu, A nüshasının yıpranmış ve okunamayan bölümlerinin olduğu ve Ü4 nüshasındaki mevcut kelime hatalarının çoğunun P nüshasında yer almadığı göz önüne alındığında, altı nüsha arasından P nüshasının

¹ R, vr. 63b, V2, vr. 33b.

² Ü4, vr. 53a, P, vr. 51a.

³ Ü4, vr. 53a, P, vr. 51a.

diğerlerinden daha titiz bir çalışma ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple metinde bu grubu temsil etmesi adına P nüshası tercih edilmiştir.

Mustafa Behcet Efendi'ye atfedilen gruba ait nüshalara baktığımızda, Ü1 nüshası satır atlama hatalarının oldukça az olduğu fakat yazım hataları yönünden zengin bir nüshadır. Müstensih, hı (خ) harfî kullanılarak yazılması gereken hitâb,¹ tevbîh,² hâtır,³ hisâm,⁴ hattât,⁵ tahliye,⁶ hâ'if⁷ gibi kelimelerin yazımında ha (ح) harfîni kullanmıştır. Yine dat (ض) harfî kullanarak yazılması gereken hâzır⁸ ve zâbit⁹ gibi kelimerin yazımında zı (ظ) harfîni kullanmıştır. Ayrıca çoğu yerde, sipârîş¹⁰ kelimesinde olduğu gibi harflerin yerlerini değiştirerek yazma, 'anîfe¹¹ ibaresinde olduğu gibi fe (ف) harfî yerine kaf (ق) harfîni kullanma ve umûr¹² ifadesinde olduğu gibi bazı harfleri eksik yazmak suretiyle yapılan hatalar mevcuttur. Bu örneklerden hareketle müstensihin nüsha yazımında yeterince dikkatli davranmadığı sonucuna varılmaktadır. Farklı yazım ve kelime tercihlerinin okuyucuya aktarılması açısından faydalı olacağını düşündüğümüzden, nüshadaki farklılıklar metin içerisinde dipnot ile gösterilmiştir.

Ü2 nüshası da dipnotlarda göstermeyi tercih ettiğimiz nüshalardan biri olup, genel hatları ile Ü1 nüshasına benzemekle birlikte, bazı kelime yazımlarında ondan ayrılmaktadır. Müstensih beş farklı yerde sehven satır atlamıştır.¹³ Hıyânet,¹⁴ harâb,¹⁵ hasta,¹⁶ hâne¹⁷ ve tahrîb¹⁸ gibi hı (خ) harfî ile yazılması gereken kelimeleri ha (ح) harfî kullanarak yazmıştır. Yine müstensih, "Bonaparta" ifadesini metnin tamamında

¹ Metin, vr. 33a.

² Metin, vr. 44b.

³ Metin, vr. 49b, 50a, 57a.

⁴ Metin, vr. 56b.

⁵ Metin, vr. 62b.

⁶ Metin, vr. 74a.

⁷ Metin, vr. 70a.

⁸ Metin, vr. 34b, 72a.

⁹ Metin, vr. 33a, 44b, 51a.

¹⁰ Metin, vr. 10b.

¹¹ Metin, vr. 20a.

¹² Metin, vr. 20a.

¹³ Metin, vr. 7b, 34a, 67a, 68b, 71a.

¹⁴ Metin, vr. 34a.

¹⁵ Metin, vr. 55b.

¹⁶ Metin, vr. 56a.

¹⁷ Metin, vr. 60a.

¹⁸ Metin, vr. 64b.

"Ponaparta" şeklinde yazmayı tercih etmiştir.¹ Nüshada bazı yerlerde diğer nüshalarda bulunanlardan farklı ifadelere yer verilmiştir.² Bazı yerlerde ise, İ nüshası 46a sayfasında bulunan "... ol tarafda kanâdîl ikâd olunmağa ..." ibaresinde olduğu gibi, ifadeyi tamlama şeklinde kullanmayı tercih ederek "ikâd-ı kanâdîl" şeklinde yazmıştır.³

V1 nüshası birinci gruba dahil nüshalar içerisinde yer alan ve kelime seçimi ve hatalarında Ü1 ve Ü2 nüshalarına tabi olmuş bir nüshadır. Örneğin, *hıyâm* kelimesinin hatalı yazımında Ü1 nüshası ile aynı özelliği göstermektedir.⁴ İstinsah sırasında dört yerde satır atlanmıştır.⁵

Nüshada mütercim olarak Mustafa Behcet Efendi'nin adı geçmekle beraber, yer yer ikinci grup nüshaları ile uyum sağladığı görülmektedir. Örneğin, İ nüshası 62a sayfasına denk gelen Ser'asker Kleber'in öldürüldüğü hâdisenin anlatıldığı yerde, ikinci grup nüshalarının tamamında var olan satır atlama hatası V1 nüshasında da bulunmaktadır.⁶ Yine V1 nüshasında var olan bir satır atlanma hadisesi, R nüshasında da aynı yerde bulunmaktadır.⁷ Tercih edilen diğer nüshalar ile benzeşik özelliklerinin bulunmasından dolayı bu nüsha dipnotlarda gösterilmemiştir.

İ ve Ü3 nüshaları kendi içinde benzerlikler gösteren nüshalar olup, İ nüshası kelime hataları ve satır atlamaların en az olduğu, yalnızca bir yerde satır atlanmış olan ve oldukça düzenli yazılmış bir nüshadır ki, metin yazımında da tercih edilen nüsha budur. Ü3 nüshası müstensihinin ise on altı yerde satır atlattığı⁸ düşünülürse aynı özenle yazılmadığı açıktır. Örneğin, Ü3 nüshasında müstensih İ nüshası 12b sayfasına denk gelen yerde, "*Kurîn kurbunda malları yağmaya başladılar. Kibâr-ı tüccârdan Seyyid Mehmed Mahrûkî'nin üç yüz bin iryâl akçesi yağmâ olundu.*" ifadesini yazması gerekirken aradaki bölümü atlayıp, "*Kurîn kurbunda malları yağmâ olundu.*"⁹ şeklinde yazmıştır. İ nüshasında iki farklı cümledeki "yağmâ" kelimeleri alt alta denk

¹ Metin, vr. 8b, 10a, 63a.

² Metin, vr. 37b, 38b, 40a.

³ Metin, vr. 46a.

⁴ Metin, vr. 51b.

⁵ V1, vr. 18a, 53a, 64a, 80a.

⁶ Metin, vr. 61a, V1, vr. 100a.

⁷ V1, vr. 80a, R 83b.

⁸ Ü3, vr. 13b, 16a, 31b, 34a, 35a, 41a, 52b, 54a, 55b, 62a, 65a, 80b, 91a, 99b, 106b, 110a.

⁹ Metin, vr. 12b, Ü3, vr. 16a.

gelmektedir. Muhtemelen Ü3 nüshası İ nüshasından çoğaltılırken sehven bir alt satırdan devam edilmiştir. Yine İ ve Ü3 nüshalarında "*Ve sizler güzel bilürsüz ki, biz a'dâmızı elbetde kahr ve muhabbetimize mu'âvenet ederiz.*" cümlesinin atlandığı görülmektedir.¹ İ nüshasındaki satır atlamaların tek örneği olan bu yerin, Ü3 nüshası tarafından tekrarlanmış olması, müstensih'in İ nüshasından faydalandığını gösteren bir başka örnektir.

Ü3 nüshası diğer nüshalarda atlanmış fakat İ nüshasında bulunan kelimelerin neredeyse tamamında İ nüshasına tâbi olmuştur.² "*Degin*" yerine "*dek*"³, "*mektûbı*" yerine "*mektûb-ı mezkûr*"⁴ ve "*vardıklarından sonra*" yerine "*vardıkda*"⁵ örneklerinde olduğu gibi farklı kelime tercihlerinde de bu iki nüshanın benzerlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Tüm bunlardan anlaşıldığına göre, Ü3 nüshası müstensih'i istinsah esnasında İ nüshasını kullanmış olmalıdır. Bu nedenle her iki nüshanın dipnotlarda gösterilmesine gerek görülmediğinden, daha düzenli ve dikkatli yazılmış olan İ nüshası tercih edilmiştir.

Matbu nüshada da mütercim olarak Mustafa Behcet Efendi'nin adı geçtiği için bu nüsha da anlam bütünlüğünün bozulmaması amaçlanarak, yazma eser olmamasına rağmen, birinci grup nüshaları arasında zikredilmiştir. Nüshada "*kâfir*,"⁶ *küffâr*⁷, *kefere*⁸ gibi dini içerikli kelimelerin tamamında "*düşmen, kimesne, tâ'ife, a'dâ*" gibi daha yumuşak ibâreler kullanılması dikkat çekicidir. Yazım hataları yönünden zengin bir nüsha olup İ, Ü1 ve Ü2 nüshalarından farklı özellikler barındırmaması sebebiyle dipnotlarda gösterilmemiştir.

Sonuç olarak, incelediğimiz nüshalar içerisinde İ, Ü1, Ü2 ve P nüshaları açıkladığımız sebeplerden dolayı, metin bölümünde dipnotlarda gösterilmek üzere tercih edilmiş olup; Ü1 ve Ü2 nüshaları gösterildiğinde V1 ve matbu nüsha, İ nüshası gösterildiğinde Ü3 ve P nüshası gösterildiğinde Mütercim Âsım'a atfedilen nüshaların tamamı gösterilmiş olacaktır.

¹ Metin, vr. 30b, Ü3, vr. 41a.

² Metin, vr. 13b, 14a, 19a.

³ Metin, vr. 9b.

⁴ Metin, vr. 10b.

⁵ Metin, vr. 14a.

⁶ kâfir İ, vr. 11a, kimesne s 33.

kâfir İ, vr. 11b, a'dâ s 35.

⁷ küffâr İ, vr. 12a, a'dâ s 37.

⁸ Kıptî keferesi İ, vr. 11b, Kıptî tâ'ifesi s 34.

SONUÇ

Kronikler, tarihi hadiselerin aydınlatılmasında rol oynayan nadide eserlerdir. Bu kroniklerden biri olan *Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis*'de, 'Abdurrahman el-Cebertî olayları gün gün tarihlendirmek suretiyle detaylıca kaydetmiştir. Eser, Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Mısır'ın, 1798 yılında Fransızlar tarafından işgalini ve üç yıl süren bu süreçte gerçekleşen çeşitli siyasi, askeri ve günlük hadiseleri konu edinmektedir.

Cebertî'nin bir diğer eseri olan *Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr, Mazharu't-Takdîs*'den daha geniş bir zaman dilimini kapsaması hasebiyle genel bir Mısır tarihi olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, *Acâ'ibü'l-Âsâr*'ın üçüncü cildi ve *Mazharu't-Takdîs* aynı zaman dilimini içerir. Bu ayrıntı bize, iki eser arasındaki münasebetin kavranabilmesi adına eserleri karşılaştırma fırsatı sunmuştur. Yapılan karşılaştırma sonucunda, *Acâ'ibü'l-Âsâr*'da bilgilerin çok daha detaylı kaydedildiği, *Mazharu't-Takdîs*'de ise yazarın daha çok işgale yoğunlaştığı görülmektedir. Verilen detayların derinliğinden, *Acâ'ibü'l-Âsâr*'ın daha evvel kaleme alındığı ve daha sonra yeniden gözden geçirilerek ve bazı kısaltmalar yapılarak *Mazharu't-Takdîs*'in oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Eserin III. Selim tarafından okunacağını biliyor olması, Cebertî'nin *Mazharu't-Takdîs*'in hemen her sayfasını, tarafını belli etme gayretiyle yazmasına neden olmuştur. Yazarın, Fransız generaller için kullandığı -*Acâ'ibü'l-Âsâr*'da yer almayan- *kâfir*, *şerli*, *lanetli* gibi sıfatlar, bu gayreti gösteren en bariz örneklerdendir. Yine, *Acâ'ibü'l-Âsâr*'da zikredilen, Fransızlar ile ilgili olumlu sayılabilecek tüm ayrıntıların bu eserde atlanmış olması, Cebertî'nin değişen üslubunu göstermesi bakımından mühimdir ki, kendisi objektif olmayan bu tutumu sebebiyle eleştirilebilir.

Çalışmamızın ana konusunu ise, tüm taraflı yanlarına rağmen dönem ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunan, hatta pek çok tarih kitabında yer almayacak günlük hadiseleri dahi içeren *Mazharu't-Takdîs* gibi önemli bir kroniğin Türkçeye tercümesi olan *Târîh-i Mısır* oluşturmaktadır. Mustafa Behcet Efendi, padişahın isteği üzerine kısa süre içerisinde eseri dilimize kazandırmıştır.

Çalışmamız vesilesi ile eserin Fransa, Avusturya ve Türkiye’de bulunan on bir yazma nüshası temin edilmiş ve bu nüshalar arasında mukayese yapılmıştır. Kendi içlerinde oluşturulan gruplarla, nüshalardan dördünün, incelenen diğer tüm nüshaları temsil edeceği tespit edilmiş ve bu dört nüsha metin bölümünde dipnotlarda gösterilmiştir. Böylece, metin bölümünde tüm nüshaları mukayese imkanına sahip olunacaktır.

Mazharu't-Takdīs ve *Târih-i Mısır* karşılaştırıldığında, -Behcet Efendi’nin kendisinin de belirttiği üzere- eserin kelime bazlı tercüme edilmediği görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Behcet Efendi, eserin Arapça aslında bulunan şiirler, Cebertî’nin görüş ve yorumları gibi bazı detayları atlamayı tercih etmiş ve muhtasar bir eser meydana getirmiştir.

Mütercim bazı yerlerde ise, esere şerhler düşmüştür. Özellikle hakkında risale kaleme alınıp meşayıha dağıtılan bir hastalığa dair detayları tercüme ederken yaptığı yorum ve açıklamalar dikkat çekici ve kendisinin tıbbı vukufiyyetini göstermesi bakımından mühimdir.

Tercümede çeşitli söz sanatlarına yer verilmiş ve özensiz bir dil kullanılmamıştır. Yine tarihi akışta, metnin aslına sadık kalınmıştır. Tespit edilen tarih hataları, eserin hızlı bir şekilde tercüme edildiğini ve yeniden gözden geçirilmeksizin Sultan III. Selim’e takdim edildiğini düşündürmektedir. Mevcut hataların bazı kelime ve tarih yazım yanlışları olduğu düşünüldüğünde, bunların eserin tarihi değerine gölge düşürecek nitelikte olmadığı görülmektedir. Bununla beraber, tercümeyle dahil edilmeyen bölümler Behcet Efendi’nin kişisel tercihleri olduğundan esere ait noksanlık olarak zikredilebilir. Bu minvalde, *Târih-i Mısır* okunduğunda, eserin Arapça aslındaki her ayrıntıya vakıf olunamayacağı bilinmelidir.

Netice itibarıyla, *Târih-i Mısır*, akıcı ve anlaşılır üslubu ve konu bütünlüğünden ayrılmayan muhtasar yapısı ile, Fransızların Mısır seferi hakkında dilimize kazandırılmış kapsamlı ve kıymetli eserlerden biri olup, bu çalışma vesilesi ile araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

METİN TESİSİNDE DİKKAT EDİLEN ESASLAR

Metin oluşturulurken İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Koleksiyonu, TY, 10816 numaralı nüsha **İ**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, 6034 numaralı nüsha **Ü1**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, 19 numaralı nüsha **Ü2** ve Fransa Milli Kütüphanesi, 1283 numaralı nüsha **P** harfiyle isimlendirilmiştir. Metnin yazımında İbnülemin nüshasının varak numaraları esas alınmıştır. Metinde tercih edilen ibareler dipnotta ilk sırada verilmiş, diğerleri ise iki nokta (:) konulduktan sonra yazılmıştır. Nüshalarda bulunmayan ifadeler dipnotlarda “—” işareti ile gösterilmiştir.

Metnin yeni harflere çevirisi esnasında uzatmalar için ^, hemze harfi için ’ ve ‘ayn harfi için ‘ işaretlerini kullandık. Arapça ifadelerde elif-lâm (ل) takısı bulunan yerlerde kelimeler arası geçişler için ' işaretini tercih ettik. Böylece hemze işareti ile karışmasının önüne geçmeyi amaçladık. Yine özel isimlere gelen ekleri ayırmak için ' işaretini kullandık. Kaf (ق) ve gayn (غ) harflerinden sonra gelen uzatmaları ā, ī, ū şeklinde göstermeyi tercih ettik. Nüshalarda eksik yazılan kelime ve ibareleri metne ilave ederek, bu eklemeleri [] (köşeli parantez) işareti içerisinde belirttik. Nüshalarda bulunan fazla kelimeleri < > içerisinde gösterdik. Kolay anlaşılabilmesi için dipnotlarda verdiğimiz bazı ek bilgiler için de [] işaretini kullanmayı uygun gördük.

Tercih edilen **İ** nüshasında yer alan kırmızı mürekkeple yazılmış tarih ve başlık gibi yerleri **kalın punto** kullanarak yazdık. Nüshalarda yanlış yazılan ibare ve tarihleri okuyucuyu yanıltmaması adına metin içerisinde düzeltip bunları dipnotlarda belirttik. Metinde yer alan ayet, hadis, şiir ve darb-ı meseller gibi Arapça ve Farsça verilen yerleri dipnotlarda kendi imlâları ile yazarak, bulabildiklerimizin Türkçe anlamlarını kaynakları ile birlikte dipnotlarda gösterdik.

Metin tesisinde konuşma dilini önemseyip kelime sonlarındaki "b" (ب) harflerini "p" harfine çevirmenin uygun olacağını düşündük. Ayrıca metinde geçen "olundı" "bulundı" "üçüncü" kelimelerinde olduğu gibi ye (ي) harfiyle biten

ifadelerin yazımında da günümüz Türkçesine yakınlığı esas alıp "okundu", "bulundu", "üçüncü" şeklinde yazdık.

Metinde geçen yer isimlerinin tespitinde Muhammed Remzi¹, Tahir Sezen² ve Nuri Akbayar'ın³ eserlerinden istifade ettik. Ayrıca ayetlerin çevirileri için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kur'an-ı Kerîm Meâli*'nden⁴ faydalandık. Hicri tarihlerin miladi karşılıklarının tespitinde ise Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan çevrimiçi Tarih Çevirme Kılavuzu'nu kullandık.⁵

¹ Muhammed Remzi, *el-Kâmûsü'l-Coğrâfi*, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Mısri, 1953, c. I-V.

² Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik sırayla)*, Ankara, 2006.

³ Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2002.

⁴ *Kur'an-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

⁵ <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> , erişim 01.06.2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

[1b] Bismillâhırrahmânırrahîm

Envâ‘-ı mehâmid ü senâ ve merfû‘-ı bâr-gâh-ı Cenâb-ı kibriyâ kılınup, salavât-ı¹ bî-had ve teslîmât-ı lâ-yu‘add Rasûl-i Hudâ, hâce-i her dû-serâ, şefî‘-i rûz-i cezâ Peygamber-i "*Ve mâ yentiku ‘ani’l hevâ*"² "*În hüve illâ vahyün yûhâ*"³ hazretleri kibeline ithâf u ihdâdan sonra **ma‘lûm ola ki**, ibtidâ-yı âferînişden kıyâmete degin ber-muktezâ-yı takdîr Hayy u Mecîd ve ber-hikem-i "*Yef‘alü mâ-yeşâ*"⁴ ve "*Yahkümü mâ-yürîd*"⁵ sükkân-ı ‘âlem ve tavâ‘if-i nev‘-i benî Âdem beynlerinde muhârebe vü mukâtele ve müşâcere vü mukâbele eksik olmayup, infisâh u irtibât ve inkıbâz u inbisâtıdan ‘ibaret olan ebdân-ı düvel ‘ârıza-i sû‘-i mizâc u i‘tilâl ve şâ‘ibe-i fiten ü ihtilâlden hâlî olmamak ile her karnda bir ‘âfet ve her batında bir nev‘ ‘illet ve sebebe muvâfık havâdis ve ahvâl-i irâ‘e vü izhâr eylemek ‘âdât-ı kadîme dehr-i bukalemûn ve resm-i dîrîn-i sipihr-i muşâ‘bid-nümûndan idügi ma‘lûm-ı mütesaffihân garâ‘ib-i âsâr ve mefhûm-ı mütenebbi‘ân-ı tevârîh-i emsârdır.

Binâ-berîn hâlâ revnak-efrûz-ı dîhîm-i Saltanat, erîke-i pîrây-ı taht u devlet, kâtı‘-ı a‘nâku’l-keferati ve’l-müşrikîn, kâmi‘-i elviyetü’l-muhâlifîn, el-mücâhid fî-sebîlillâhi⁶ ve’l-dîni’l-vahîd lâ-yu‘ârizu ehadün fî-‘asrihi’l-Fâtihî’s-sânî, li-Mısrihi’s-sâlis,⁷ beyne âbâ‘ihî ve eslâfihî **şevketlü kerâmetlü mehâbetlü ‘azîmetlü velî-**

¹ salavât-ı İ, Ü2, P : salât-ı Ü1

² "وما يَنْطِقُ عَنْ الْهَوَىٰ" = O nefis arzusu ile konuşma." anlamına gelen bu cümle Necm, 53/3. âyetten alıntılanmıştır.

³ "إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ" = (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. " anlamına gelen bu cümle Necm, 53/4. âyetten alıntılanmıştır.

⁴ "يَفْعَلْ مَا يَشَاءُ" = Allah dilediğini yapar." manasındaki bu cümle Hz. Zekeriyya’nın ilerlemiş yaşına rağmen bir evlat ile müjdelendiğine dair bilgi veren Âli İmran, 3/40. ayetin sonundan alıntılanmıştır.

⁵ "يَخْكُمُ مَا يُرِيدُ" = Allah istediği hükmü verir." anlamına gelen bu cümle, Mâide, 5/1. âyetin sonundan alıntılanmıştır.

⁶ fî-sebîlillâhi İ, Ü1, Ü2 : fî-sebîli P

⁷ Mısır, Amr b. Âs tarafından 642 senesinde, Yavuz Sultan Selim tarafından ise 1517 senesinde fethedilmiştir. (daha geniş bilgi için bkz. Cengiz Tomar, "Mısır, Tarih/Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar", **DİA**, İstanbul 2004, c. XXIX, s. 559-568; Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır,

ni'met-i 'âlem Efendimiz hazretlerinin cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnlarından dört-beş sene sonra e'âzîm-i düvel-i Efrenciyye'den Françe Devlet ehâlîsi beynlerine fiten ü şikak ve tefettût ü iftirâk târî olup, iki fırkaya münkasem ve her bir fırka digeri ile ceng ü cidâl ile bilâhare serbestiyet iddi'â eden fırkadan galebe vü kuvvet nümâyân ve derûn-ı şehri-i Paris'de Kralların ifnâ birle, [2a] beyne'd-düvel hark-ı nâmûs u şân eylediklerinden sonra, ibtidâ'-i tuğyândan mebde'-i târîh i 'tibâr ile esâmî-i şuhûr u eyyâm ve a'dâd-ı esâbi'a varıncaya degin¹ kavânîn-i kadîme-i resmiyye ve nevâmîs-i siyasiyye vü mülkiyye dahî maslahat-ı vakte tatbîk ile ta'dîl ü tebdîl ve bu vechile nizâm-ı me'âlî-i umûr ve mehâmm-ı mesâlih, cumhûr-ı rû'esâ-yı cem'iyetden Müdirân-ı hamse 'unvânıyla beş nefer kimesnelere nakl ü tahvîl eyledi. Françe Devleti ba'de-ezîn Serbestiyyet ve Cumhûriyyet'den 'ibâret bir nev' digeri cem'iyet olup, hem civârlarıyla nice müddet âheng-i ceng ü peykâr, 'alâ-vefkî'l-merâm ahz-ı kâm u nâm ile beldelerine ba'de'r-rücû' teşyîd-i mebânî-i nizâm ve tesdîd-i kavâ'id-i mesâlih-enâma şürû' olduğu evânlarda, Hind tarafında İngilterelüye rahne vü hasâra tarîk-i eshel 'add olunan Mısru'l-Kâhire istîlâsına beyne'l-Müdirân karar verilmiş olup, hâlâ Françe İmparatoru ve İtalya Kralı olan Birinci Bonaparta² ol zemân Müdirân-ı cumhûrdan olmağın, bu emr-i hatîrin zîr-i hicâb-ı kuvveden sâha-i fi'³ u zuhûra gelmesi onun dūş-ı ihtimâm u tedbîrine tahmîl ve Mısır Ser'askeri nasb olunup, Tolun tersânesinden 'asâkir ile meşhûn sefâyin-i harbiyyeye irkâb⁴ ve agyârdan nihân olmak zımnında, "*İngiltere Seferi*" 'unvânıyla İskenderiyye cânibine izhâb olunmuş idi.

Devlet-i 'aliyye'nin bünyân-ı sulhı Françelü ile muhkemü'l-esâs ve kavâ'im-i nîgehdârî vü dostî 'adîmü'l-indirâs olmak mülâhazasıyla⁵ bu emr-i nâgeh-zuhûr hayâl ü hâtıra gelan mevâddan olmamağın, hudûd u sügûrı muhâfaza ve 'asâkir-i vâfiye ile teşhîn ve tahsîn-i me'mûrine müfâvazaya dimâğ olunmadığından, bin iki yüz on üç

Tarih/Osmanlı Dönemi", **DİA**, İstanbul 2004, c. XXIX, s. 563-569.) Müellif bu şahıslar arasında benzerlik kurmak sûretiyle Fransızları Mısır'dan çıkarmadaki başarısından dolayı III. Selim'i de Mısır'ın üçüncü fâtihi olarak göstermiş ve bir tevriye sanatı yapmıştır.

¹ varıncaya degin İ : varıncaya dek Ü1,Ü2,P

² Bonaparta İ, Ü1 : Ponaparta Ü2,P

³ fi'1 İ,P : 'akl Ü1,Ü2

⁴ irkâb İ,Ü1,Ü2 : süvâr P

⁵ mülâbesesiyle İ : mülâhazasıyla Ü1,Ü2,P

senesi Muharrem'inde¹ sefâyin-i mezbûre İskenderiyye Limanı'na bağteten vürûd ve kal'aya hücum² u iktihâm ile 'alâ gafletin mahrûse-i Mısır'ı igtinâm eylediklerinde, derhâl Âsitâne-i devlet-âşiyâne'de Vekîl-i mutlak-ı Padişâh-ı Dâra-gulâm ve kâfil-i umûr-ı 'ibâd-ı enâm, Vezîr-i dilîr sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri Serdâr-ı ekrem ta'yîn buyurulup, Ordu-yı hümayûn [2b] ile ol tarafa ba's ü tesyîr ve bahran ve berren hasr u tazyîk ile bi-'avn ü 'inâyet-i Bârî ve yümn-i teveccüh-i hazret-i³ şehriyârî kalem-rev-i Mısır bî-gânelerden tathîr ve eshel-i vech üzere feth u teshîr olundukda, a'lâm-ı 'ulemâ'-i Mısriyye'den Şeyh Hasan Cebertî merhûmun necl-i necîbi 'Abdurrahmân Efendi cenâbları Françelülerin ibtidâ'-i vakt-i vülûclarından intihâ-yı yevm-i hurûclarına degin⁴ derûn-ı şehirde sûret-nümâ-yı mir'ât-ı zuhûr olan vekâyî' u ahbâr ve havâdis-i rûz-gârı hâvî 'ibârât-ı 'Arabiyye üzere keşîde-i silk-i sûtûr eyledigi *Mazharu't-takdîs bi-hurûci tâ'ifeti'l-Fransîs* nâm târîh-i nefîs⁵ ki, hadd-i zâtında pîrâye-i kitâbe-i hâdisât ve ser-nâme-i sahâ'if-i nâdirât olmağa lâayık u cedîr bir eser-i bî-nazîr olmağın, bu 'Abd-i kalîlül'-bidâ'a Re'îsül-etibbâ Mustafâ Behcet⁶ dâ'îleri kitâb-ı mezbûrun fehâvîsi zebân-ı nâzik-i edâ-yı Türkî'de cîlve-ger-i minassa-i zuhûr olmasına taraf-ı hazret-i şehriyârîden⁷ me'mûr buyurulup, cüz' cüz' terceme olundukca hâk-i pâ-yı hümayûnlarına takdîm kılınarak⁸ bi-'inâyetillâhi Te'âlâ eyser evkâtde karîn-i hitâm⁹ ve bin¹⁰ iki yüz yirmi iki evâ'ilinde¹¹ temâm oldu. Ve minallâh'i't-tevfîk ve bi-yedihî ezmeti'l-umûri ve't-tahkîk.

¹ Muharrem 1213 = Haziran-Temmuz 1798.

² hücum Ü1,Ü2,P : — İ

³ hazret-i İ,Ü1,Ü2 : — P

⁴ degin İ, P : kadar Ü1, Ü2

⁵ nefîs İ,Ü1,P : — Ü2

⁶ Re'îsül-etibbâ Mustafâ Behcet İ,Ü1,Ü2 : es-Seyyid Ahmed 'Âsım P

⁷ taraf-ı hazret-i şehriyârîden Ü1,Ü2 : — İ,P

⁸ cüz' cüz' kılınarak Ü1 : cüz' cüz' buyurularak Ü2 ; — İ,P

⁹ hitâm Ü1,Ü2,P : hisâm İ

¹⁰ bin İ : — Ü1,Ü2,P

¹¹ Eserin tamamlanma tarihine dair kanaatlerimiz için bkz. s. 43-44.

eş-Şürû‘ fi'l-maksûd

Françelilerin¹ İskenderiyye'yi istîlâ² ile Mısır'a duhûl eyledikleri havâdisleri beyânına şu vechile bed' olunur ki, bin iki yüz on üç senesi şehr-i Muharremü'l-harâm'ın onuncu Bâzâr³ günü⁴ İskenderiyye'den sâ'î yediyle Mısır'a tahrîrât vürûd edüp mazmûnu bu ki, şehr-i mezbûrun sekizinci Cum'a günü⁵ İskenderiyye açıklarında on 'aded İngiliz⁶ gemileri görünüp, müddet-i kalîle mürûrında diğer on beş gemi dahi sefâyin-i mezbûreye mülhak oldukda, ehâlî: "Bu tecemmu'un aslı ayâ ne ola?" deyü tefekkürde iken, nâ-gâh donanmadan bir küçük sandal ayrılıp, karaya vâsıl ve derûn-ı sandaldan on nefer Freng çıkup, şehre duhûl ve a'yân-ı şehirden Seyyid Muhammed Küreyyim ve sâ'irleriyle ba'de'l-mülâkât dediler ki: "Fransızlar külliyyetlü cem'iyet ile kemin-gâhlardan çıkup, bu tarafa sû'-i kastları der-kâr idigi⁷ ba'zı hâlâtdan mütebeyyin ü münfehim olmağla, kavm-i⁸ mezbûr eger [3a] bu taraflara teveccüh ederse sizin⁹ onların def'ine kudretiniz olmadığı ma'lûmumuz olduğundan nâşî, ne tarafa gittikleri hâlâ dahi ma'lûm olmamağla tecessüs zımnında geldik" dediler. Mezbûr Seyyid Muhammed Küreyyim bu kelâmı istimâ' eyledikde, hîle vü mekîdeye haml ile mesfûrlara cevâb-ı haşîn¹⁰ ve kelâm-ı dürüst îrâd eylemedi. Ba'dehû dediler ki: "Çünkü bizim dostâne bu îkâz ve îrâdımızı sanî'aya haml ile gûş u kabûl etmediniz. Bâri biz açıklarda meks ile kal'ayı mekr-i düşmenden muhâfaza edelim. Hemân siz bize iktizâ eden suyu¹¹ yetiştirmekde ve behâsı ile zâd u zehâyir¹² vermekde imdâd edin" dediler. Yine mezbûr Seyyid Muhammed ve sâ'ir â'yân-ı şehir

¹ Françelilerin İ,Ü2 : Françelülerin Ü1,P

² İskenderiyye'yi istîlâ İ,Ü2,P : istîlâ-yı İskenderiyye Ü1

³ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁴ Onuncu Ü1,Ü2,İ : on birinci P. 10 Muharrem 1213 = 24 Haziran 1798 Pazar.

⁵ Nüşhalarda bu ibare حميس (Perşembe) olarak geçmektedir. Cebertî de ilgili tarihin gününü Perşembe olarak zikretmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 18. Mütercim, müellifin verdiği bilgiye sadık kaldığından, aslında Cuma olması gereken günü Perşembe olarak kaydetmiştir. Zira iki satır önce 10 Muharrem 1213 tarihinin günü Pazar olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla aynı ayın sekizinci günü Cuma gününe denk gelecektir. 8 Muharrem 1213 = 22 Haziran 1798 Cuma.

⁶ İngiliz İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P

⁷ idigi İ : idügi Ü1,Ü2,P

⁸ kavm-i İ,Ü2,P : merkûm-ı Ü1

⁹ sizin İ : siz Ü1,Ü2,P

¹⁰ حشין Ü1 : حشن İ,Ü2,P

¹¹ suyu P : su İ,Ü1,Ü2

¹² zehâyir İ,Ü1 : zehâ'ir Ü2,P

i'timâd etmeyüp: "Bu belde, Devlet-i 'aliyye memâlikinden olup, burada¹ Fransızların ve başkaların² geleceği ve maslahatı yokur. Siz işinize gidin" deyü mesfûrları reddetdiler³. İngilizler gördüler ki,⁴ bunların kelâm-ı ma'kûl istimâ'ına isti'dâdları yok⁵. [Mısra]' :

Ziybek sezast gûş-i suhen nâ şenide râ.⁶

me'âlin gûyâ olarak gemilere 'avdet ve açıkda tîmûr bırakup, civârda olan ba'zı sügûru muhâfazaya takayyüd etdiler. Ehâlîye bunların gelişi garîb görünüp, bu tavırlarını mekr ü hîleye haml ile der-'akab Buhayra Kâşifi'ne haber irsâl ve kal'ayı muhâfaza içün 'urbân 'askeri taleb eylediler. Haber-i mezkûru mü'eyyed tahrîrât mazmûnı Mısır'da ehâlîye mün'akis oldukda, her köşede bir galûta ve her mahalde erâcîf u ükzûbe çoğaldı.

Ba'dehû müte'âkiben gemilerin gıtdiklerini mü'eyyed yine mekâtib vürûd etmekle, erâcîf mündefi' ve herkes yerlü yerinde⁷ müsterîh⁸ oldu. Ammâ Mısır begleri bu havâdise aslâ vücûd vermeyüp, gelecek Fransız 'asâkirinin kesret-i kuvvetlerini nazarlarında taklîl ü tahkîr ve cemî-i milel-i Efrenciyye müttefikan Mısır'a gelseler kuvvetlerine tâb-âver-i mukâvemet olmayacakları⁹ zu'm u bâtılına düşüp gâfil durdular. "*er-Re'yü kable şecâ'ati's-şüc'ânı ve hüve evvelün ve hiye'l mahallü's-sânî*".¹⁰

¹ burada İ,Ü2,P : buraya Ü1.

² başkaların İ,P : başka düvelin Ü1 ; başka devletlerin Ü2

³ reddetdiler İ,Ü1,P : reddeylediler Ü2

⁴ gördüler ki İ,Ü2,P : bakdılar ki Ü1

⁵ yok İ,Ü2,P : yokdur Ü1

⁶ "Söz dinlemeyen kulağa cıva yaraşır." anlamındaki bu Farsça özdeyiş, söz dinlemeyen kimsenin kulağına cıva dökülerek sağır etmek gerektiğini vurgulamaktadır.

⁷ yerinde İ,Ü1,P : yerine Ü2

⁸ müsterîh P : — İ,Ü1,Ü2

⁹ olamayacakları İ,Ü2,P : olamayacaklarını Ü1

¹⁰ "الرأي قبل شجاعة الشجعان / هو الأول و هي المحل الثاني" = Akıl her zaman cesareten önce gelmelidir. Bu ikisinin sıralaması ise ilki akıl, ikincisi cesarettir." anlamına gelen bu mısra el-Mütenebbîye ait olan beytin ilk kısmından mülhem olarak yazılmıştır; bkz. Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hüseyin el Kindî Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, Beyrut 1403/1983, s. 414.

Vaktâ ki, Muharrem'in yirmi dördü¹ oldu. [3b] İskenderiyye ve Reşîd² ve Demenhûr'dan³ feryâd-nâmeler gelüp, mazmûnu bu ki, Muharrem'in on sekizinci Bâzâtertesi⁴ günü⁵ cem'iyet-i kesîre ile France⁶ donanması İskenderiyye Limanı'na duhûl ve karaya 'asker çıkarup, İskenderiyye'de⁷ mukîm Fransa Konsolosu ve iş erlerinden birkaç nefer kimesne taleb eylediler. Mezbûrlar vardıkda, sefinede alıkoyup, bir gice ta'vîk etdiler. Ol gice ehâlînin haberleri olmaksızın bağteten karaya 'asker⁸ döküp, sabaha degin⁹ cerâd-ı münteşir gibi etraf-ı beldeyi istî'âb eylediler. Ehâlî bu tecemmu'ı gördükde, Buhayra¹⁰ Kâşifi ve 'urbân 'asâkiriyle müdâfa'aya kast ile cenge ibtidâr ve hamle-i vâhidede 'urbân mütehezzim olup, etrâfa perîşân ve bakiyyesi derûn-ı kal'aya gürîzân oldular. Françeliler¹¹ 'akablarınca kal'aya duhûl ve büyü u hîtân aralarında teterrüs eden şüc'ân-ı müslimîn ile vâfir ceng ü cidâl ve tarafeynden îkâd-ı nâ'ire-i harb u kıtâl olunup, bilâhare düşmenin kesreti ve kal'anın harâbiyyet ile edevât-ı harbiyyeden hâlî olması ile¹² nâçâr istîmân eylediler. Ba'dehû emânı mütezammin münâdiler nidâ edüp, herkes işine meşgûl oldukda, bakiyye-i 'asâkir bi'l-küllîyye şehre duhûl ve bâlâ-yı kal'aya banderasın asup, ehâlîden birkaç nefer kimesne taleb olunup, herkes elinde olan silâhını¹³ teslîm ve cânib-i sadrına "Françe gülü" ta'bîr olunan *Kokarda*¹⁴ nâm nişân ta'lîk olunmak emr olundu. Nişân-ı mezbûr yüzlük miktarı çuka ve harîrden masnû' üç 'aded devâ'ir-i¹⁵ tâmmenden 'ibâretidir ki, devâ'ir-i mezbûre¹⁶ siyah ve kırmızı ve beyaz renkler ile mülevven olup, birinin dâ'iresi âharın dâ'iresinden sağır olmak vechile birbirine mülâsık gül resminde

¹ 24 Muharrem 1213 = 8 Temmuz 1798 Pazar.

² Reşîd İ,Ü1,P : — Ü2

³ Mısır'ın kuzeyinde ve Nil Deltası'nın batısında bulunan bir şehirdir; bkz. Muhammed Remzi, *el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi li'l-bilâdi'l-Mısriyye min 'ahdi kudemâ-i'l-Mısriyyîn ilâ seneti 1945*, Kahire, 1958, c. III, s. 284-285.

⁴ Bâzâtertesi İ : Pazarertesi Ü1,Ü2 ; — P

⁵ 18 Muharrem 1213 = 2 Temmuz 1798 Pazartesi.

⁶ France İ : Françe Ü1,Ü2,P

⁷ İskenderiyye'de İ,Ü2,P : İskenderiyye Ü1

⁸ 'asker İ,Ü2,P : — Ü1

⁹ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

¹⁰ بخيره İ,Ü2,P : بحيره Ü1

¹¹ Françeliler İ, Françelüler Ü1,Ü2,P

¹² olması ile İ,Ü2 : olmasıyla Ü1,P

¹³ سلاحنى İ,Ü2,P : سلاحنى Ü1

¹⁴ فوقوردا Ü1,Ü2,P : فوقوراد İ

¹⁵ دوائر İ,Ü1,P : دائر Ü2

¹⁶ mezbûre İ,Ü2,P : mezkûre Ü1

bir şekildir ki, Fransa cumhûrına tâbi‘ olanlar devâ’ir-i mezbûreyi sadrına ta‘lîk şürûtundandır.

İmdî bu haber-i mevhûş¹ Mısır'a vâsıl oldu² ve beyne'n-nâs inzi‘âc-ı kesîre hâsıl olup, ekserîsi bir tarikle firâra agâz eyledi. Bu esnâda ümerâdan İbrâhîm Beg Kasru'l-‘Âynî'de³ ve Murâd Beg Cîze'de bulunmağın Murâd Beg Cîze'den [4a] İbrâhîm Beg'in yanına vürûd ve Kādî-i belde ve ‘ulemâ ve meşâyih ve bakıyye-i ümerâyı yanlarına da‘vet ve bu vâkî‘ayı meşveret etdiklerinde, ittifâk-ı ârâ ile şöyle karar⁴ verdiler ki: "Bu hâdis⁵ ‘ale't-tafsîl tahrîr u mahzar olunup, Mısır Vâlisi Bekir Paşa ile cânib-i Devlet-i ‘aliyye'ye i‘lâm eyleyeler⁶." Ve Murâd Beg Ser‘asker hükmünde olup, Bekir Paşa Devlet-i ‘aliyye tarafından bunlara nev-be-nev imdâd yetiştire deyü Meclis-i meşveret bu tedbîr ile miskiyyü'l-hitâm oldu.

Ba‘de inkızâ‘ü'l-meclis ‘askere ceng etmege bir şevk-i cedîd hâsıl olup, beş gün meks ile zehâyir ve bârût ve çerge vü çadır tanzîmine başlandı. Lâkin bu zehâyir u mühimmâtın cem‘u iddihârı için ümerâ‘-i Mısriyye kîselerinden bir akçe ve bir habbe sarf etmeyüp, halkın üzerine tahmîl u salyâne etmeleriyle, fukarâ bir kat dahi bunlardan müteneffir ü münze‘ic ve yeniden hedef-i tîr-i inkisâr oldular.

Ba‘dehû Murâd Beg Kasru'l-‘Âynî'de salât-i Cum‘a'yı edâ birle "Cisrû Esved" nâm mahalde nasb-ı hıyâm ve Trâbluslî ‘Ali Paşa ve Nasûh Paşa ve ‘asâkir-i sâ‘ire tob ve bârûtlarıyla gelinceye kadar iki gün meks ü ârâm eyledi.

Kalyoncu ‘askeri ve Megârib⁷ ricâli Murâd Beg'in inşâ etdirdiği küçük kayıklar ile gelmekde olup, Murâd Beg Cisrû Esved'den hareket eyledikten sonra bir mahalde meks ve Mısır'a haber irsâl eyledi ki, Mısır'da gayet kavî vü kalın olmak üzere yüz otuz arşun bir tîmûr zencîr i‘mâl olunup, Mugayzil Burcu'nun⁸ taraf-ı

¹ موحش Ü2 : موحش İ,Ü1,P

² vâsıl oldu İ,Ü2,P : vâsıl Ü1

³ Kasru'l-‘Âynî'de : kasr-ı ‘aynîde İ,Ü1,Ü2,P. Nüşhalarda "kasr-ı ‘aynî" ifadesi yer almakla birlikte Arapça metinde bu ibare "Kasru'l-‘Âynî'de" şeklinde özel ad olarak geçmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 20.

⁴ şöyle karar Ü1,Ü2,P : şu cevâb u karâr İ

⁵ hâdis⁵ : hâdiseyi İ,Ü1,Ü2,P

⁶ eyleyeler İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ مغاربه İ,Ü1,P : مضاربہ Ü2

⁸ 1228 senesinde kurulmuş olan bu yer, Reşid yakınlarında, Nil Nehri'nin doğu kıyısında ve Fuva şehrinin kuzeyinde yer almaktadır; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfî...**, c. I, s. 147.

şarkıyyesinden garbiyyesine varınca Reşîd Boğazı'na ta'lik oluna ki, Françe¹ gemileri mürûrına bu tarîk ile mâni' ola ve boğaz-ı mezbûr dâhilinde evfak kayıklardan birbirine mülâsık olmak vechiyle köprü tanzîm ve tob² ve cebe-hâne ile ta'biye olunup, küffâr sefâyini mürûrına bu tarîkle mâni' ola. Bu tedbîrlerin cümlesi Trâbluslî 'Ali Paşa'nın re'y u işâretiyle olup, zann etdiler ki, Françelüler sefâyin ile Reşîd'den hücûm eyleye. Ammâ bu tedbîrlere vakit kalmayup, düşmen İskenderiyye'ye mâlik olduğu gibi eglenmeyüp Mısır'a teveccüh birle, Rahmâniyye'de Murâd Beg ordusuna [4b] mülâkî oldu. Nitekim 'an-karîbin tahrîr olunsa gerekir.

Ammâ Murâd Beg 'askerini alup, Mısır'dan çıkdıktan sonra, derûn-ı nâsa havf-ı 'azîm târî olup, gûnâ-gûn erâcîf çoğalmağa başladı ve sârikler dahî fûrce bulup, gicelerde hâneleri yağmâ vü âdem soyulmak emsâli hâlât³ zuhûr etdiginden, esvâk hâlî ve bir kimsede⁴ başlı başına meşy ü harekete kudret kalmadı. Bu hâl birkaç gün⁵ mümtedd oldukda, Vâli ve Yeniçeri Ağası meşveret birle kûşe kûşe⁶ münâdîler nidâ edüp, kulûb-ı nâsdan def'-i vahşet olunup, gicelerde dahi dekâkîn ve kahvehâneler⁷ güşâd olunup⁸, hem dehşet zâ'il⁹ hem derûn-ı şehir bî-gâne¹⁰ ve harâmî duhûlünden masûn ola.

Bundan sonra Françe ordusu Demenhûr ve Reşîd kasabalarına vâsıl olup, ehâlî ba'de'l-istikbâl Nîl kenarında Fuva¹¹ tesmiye olunan karyeye emân ile dâhil olduğu haberi¹² Muharrem'in yirmi beşinci Bâzârertesi¹³ günü¹⁴ Mısır'a¹⁵ vürûd eyledi. Françelü Mısır'a dâhil olmazdan mukaddem, def'-i mezâlim zımnında gûyâ Devlet-i

¹ Françe İ : Françe Ü1,Ü2,P

² tob Ü1,Ü2,P : — İ

³ hâlât İ,Ü2,P : hâlâtdân Ü1

⁴ kimsede İ,Ü1,P : kimesnede Ü2

⁵ gün İ,Ü1,P : — Ü2

⁶ kûşe kûşe İ,Ü1 : kûşe-be-kûşe Ü2,P

⁷ kahvehâneler İ,Ü2,P : kahvehânelerde Ü1

⁸ olunup İ : olundu ki Ü1,Ü2,P

⁹ hem dehşet zâ'il İ,Ü1,P : herkes havf ve dehşetleri zâ'il Ü2

¹⁰ bî-gâne İ,Ü2,P : bî-gânelerden Ü1

¹¹ Fuva, eski adı Buva olan, zamanla B harfinin F harfine dönüşmesiyle Fuva şeklinde anılmaya başlayan, ticaretin, verimin ve çeşitli meyvelerin olduğu eski bir köy olup, Garbiye vilayetinde bulunmaktadır; bkz. Muhammed Remzi, *el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...*, c. II, s. 113.

¹² haberi P : — İ,Ü1,Ü2

¹³ Bâzârertesi İ : Pazartesi Ü1,Ü2,P

¹⁴ 25 Muharrem 1213 = 9 Temmuz 1798 Pazartesi.

¹⁵ Mısır'a Ü1,Ü2,P : haberi İ

‘aliyye cânibinden me’ mûren geldik yollu, etrâf-ı bilâdda basma evrâk neşr eylediler ki, halkı kendülere celb ve tevhîm¹ eyleyeler. Ve bu kâğıdlar mukaddemâ Malta fethinde çıkarup, İskenderiyye'de âzâd eylediği esirler vâsıtasıyla vâsıl² oldu ki, mezbûr esirleri İnbâba³ Muhârebesi'nden mukaddem bir kayığa koyup, İbrâhîm Beg'e ırsâl eylemişdi⁴. Ve Malta keferesinden kati vâfirin esîr hey'etine koyup, mezbûr kâğıdlar anlar vâsıtasıyla neşr olunmuşıdı. Zîrâ Malta keferesinin ekserî⁵ ‘Arabî bilüp, lugât-ı Megâribe üzere tekellüm eylediklerinden nâşî, bu vechile kulûba ilkâ-yı⁶ vesvese ve muhârebeden tenfîr ü tahdî‘a⁷ vesîle ittihâz eyledi. Sonra muhârebe günü bu esîrlerin cümlesi gözden nihân olup, Françe ordusunda⁸ müctemi‘ oldukları tahkîk olunmuşdur. Mısır'a vürûd eden mektûbun sûreti budur ki, bi-‘aynihî tahrîr olunur.

Sûret-i mektûb-ı Françe⁹

Bismillâhirrahmânirrahîm

Lâ ilâhe illallahu lâ velede lehû velâ şerîke fî mülkihi min tarafti'l-cumhûri'l-Fransavî el-mebnî ‘alâ esâsi'l-hürriyyeti ve't-tesviyeti es-Ser‘askerü'l-kebîru Bonaparta¹⁰ emîru'l-cüyûşi'l-Franseviyye[ti], [5a] yu‘arrifü ehâliyye Mısra cemî‘ahüm enne min zemânin medîdin, es-senâciku ellezîne yetesellatûne fî-bilâdi'l-Mısriyye[ti], yete‘âmelû[ne]¹¹ bi'z-züllî ve'l-ihikâri fî-hakki'l-milleti'l-Franseviyye[ti] ve yazlimû[ne] tüccârahâ bi-envâ‘i'l- belasi ve't-te‘addîyi. Fehadara el-âne sâ‘atü ‘ukûbetihim vâ-hâsratâh min-müddeti ‘usûrin tavîle[ti]n] hâzihi'z-zümreti'l-memâliki'l-meclûbîn min-bilâdi'l-Abâzâ ve'l-Gürcistân yüfsidû[ne] fî'l-iklîmi'l-ahsenillezîne lâ yücedü fî kürrati'l‘arzi külliha. Fe-emmâ Rabbü'l‘âlemîn el-kâdiru ‘alâ

¹ tevhîm İ,Ü2,P : tevehhüm Ü1

² vâsıl İ,Ü2,P : vârid Ü1

³ İnbâba İ : İbnâye Ü1 ; İbnâbe Ü2 ; İnbâne P. İnbâba, Mısır'ın kuzey kesiminde yer alan ve Giza vilayetinde bulunan ufak bir şehirdir. Asıl adı Nebâbe olup, zamanla İnbâba diye anılır olmuş, daha sonraları ise bu isim İmbâba şeklinde kullanılmaya başlanmıştır; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. I, s. 131-132.

⁴ eylemişdi İ : eylemiş idi Ü1,Ü2 ; eylemişdi P

⁵ ekserî İ,Ü1,P : ekserîsi Ü2

⁶ ilkâ-yı İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ tahdî‘a İ,Ü1,P : tahvîle Ü2

⁸ ordusunda Ü1,P : ordusuna İ,Ü2

⁹ Sûret-i mektûb-ı Françe P : — İ,Ü1,Ü2

¹⁰ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹¹ يتعاملوا İ,Ü1,Ü2 : يتعاملوا P

küllî şey'in kad hatteme 'alâ inkızâ' i devletihim. Yâ eyyühe'l-Mısriyyîn kad yekülû[ne] leküm innenî mâ nezeltü fî hâze't-tarafî illâ bi-kasti izâleti dîniküm, fe-zâlike kizbün sarîhün fe-lâ tusaddikühü, ve külü li'l-Mısriyyîn innenî mâ-kadimtü ileyküm illâ likeymâ uhallisa hakkaküm min-yedi'z-zâlimîn, ve innenî ekseru mine'l-memâlîki a'bûdullahe Subhânehü ve Te'âlâ ve ehterimu nebîyyehü Muhammede ve'l-Kur'âne'l-'azîm. Ve külü eyzan le-hüm inne cemi'en-nâsi mütesâ[vû]ne 'indallâhi ve inne's-şey'ellezî yüfferikuhum min ba'zihim fe-hüve'l-'aklü ve'l-fezâ'ilü ve'l-'ulûmu fekad ve beyne'l-memâlîki¹ mâ el-'aklü ve'l-fezâ'ilü ve'l-ma'rifetü² elletî tümeyyizühüm 'anî'l-âharîn, ve yestevcibü ennehum yetemellekû[ne] vahdehüm küllema yahlû bi-hî hayâte'd-dünyâ, haysümâ tûcedü arzun muhassabetun fe-hiye muhtassatun li'l-memâlîki ve'l-cevâriyyü'l el-ecmeletü ve'l-haylü'l-ahsenü ve'l-mesâkinü'l-eşhâ, fe-hâzâ küllühü lehüm hâssan. İn-kâneti'l-arzu'l-Mısriyye[tü] iltizâmün li'l-memâlîki fe-liyurunâ el-hüccete elletî ketebehâ le-hüm Allahü fe-lâkinne Rabbü'l-'âlemîn hüve ra'ûfun ve 'âdilün 'ale'l-beşeri bi-'avnihi Te'âlâ min el-yevmi fesâ'idin lâ-yüstesnâ ehaden min ehâlîyi Mısra 'anî'd-dühûli fî'l-menâsibi's-sâmiyye[ti]³ ve 'an-iktisâbi'l-merâtibi'l-âliyye[ti] fe'l-ukalâu ve'l-fudalâu ve'l-'ulemâ'u beynehüm seyüdebbirû[ne]l-umûra ve bi-zâlike yeslühu hâlu'l-ümmeti külliha.

Sâbikan fî'l-erâziyyi'l-Mısriyyeti kâneti'l-müdüni'l-'azîmetü el-halîcâtü'l-vâsi'atü, ve'l-bahrü'l⁴-mütekâsiratü ve mâ-zâle zâlike küllühü ille't-tama'u ve zülmü'l-memâlîki. Eyyühe'l-kudâtu ve'l-meşâyihu ve'l-e'immetu ve yâ eyyühe's-şurbâciyyetu ve a'yâne'l-beledi külü li-ümmetiküm inne'l-Fransaviyye[te] hüm eyzan müslimîne hâlisîne ve isbâten li-zâlike kad-nezelü fî-Rûmiyyeti'l-kübrâ, ve harrabû fî-hâ kürsiyye'l-Pâpâ⁵ ellezî kâne yehussu dâimen en-Nasârâ 'alâ muhârabeti'l-İslâmi sümme [5b] kasadû cezîrete Malta[te] ve taredû fî-ha'l-kavâ[l]lire⁶, ellezîne kânû yez'umûne ennallâhe Te'âlâ yetlübü min-hüm mukâtelete'l-müslimîne ve ma'a-zâlik el-Franseviyye[tü] fî-küllî vaktin mine'l-evkâti, sârû'l-muhibbîne'l-ahlasîne li-

¹ beyne'l-memâlîki Ü1,Ü2,P : — İ

² ma'rifetü Ü1,Ü2,P : + beynel memâlîk İ

³ fî'l-menâsibi's-sâmiyye[ti] Ü1,Ü2,P : fî's-sâmiyye[ti] İ

⁴ البحر İ : المبحر Ü1,Ü2,P

⁵ Papa İ : Bâbâ Ü1,Ü2,P

⁶ الكواكير Ü1,Ü2 : الكولير İ ; الكواكير P

hazreti's-Sultâni'l- 'Osmânî¹ ve a'dâ'u a'dâihî edâmallahü mülkehü, ve bi'l-kulûbi'l- memâlîki, imtene'û min-tâ'ati's-Sultâni gayra mütemessilîn li-emrihî, fe-mâ [e]tâ'û aslen ille'ttama'u [fî] enfüsihim, tûbâ sümme tûbâ li-ehâli-i'l-Mısra ellezîne yettefikû[ne] me'anâ bi-lâ te'hîrin fe-yüslihu hâlühüm ve ya'lû[ne] merâtibehüm, tûbâ eyzan li'llezîne yek'adû[ne] fî-mesâkinihim gayra mâ'ilîn li-ehadin mine'l-ferikayni'l- muhâribeyn, fe-izâ ya'rîfû[ne]nâ bi'l-ekseri yetesâra'û[ne]² ileynâ bi-küllü kalbin, lâkin el-veylü sümme'l-veylü³ li'llezîne yettehizû[ne] ma'a'l-memâlîki ve yüsâ'idû[ne]hüm fi'l-harbi 'aleynâ fe-mâ yecidû[ne] tarîke'l-halâsi velâ yebkâ minhüm eserün.

el-Mâddetü'l-ûlâ:⁴ *Cemî'u'l-kurâ el-vâki'atü fî dâ'iratin karîbetin bi-selâsi sâ'âtin 'ani'l-mevâzi 'illetî yemürrü bi-ha'l- 'askerü'l-Franseviyyü fe-vâcibün 'aleyhâ entürsile li's-Ser'askeri ba'za vükelâin min-'indihâ likeymâ ya'rîfû el-müşâru ileyhi ennehüm etâ'û ve ennehüm nassabû es-sancâke ellezî hüve ebyazun ve kühliyyun ve ahmerün.*

el-Mâddetü's-sâniyetü: *Küllü karyetin elletî tekûmu 'ale'l- 'askeri'l-Fransaviyyi tühraku bi'n-nâri.*

el-Mâddetü's-sâlisetü: *Küllü karyetin elletî tutî'u li'l- 'askeri'l-Fransaviyyi el-vâcibü 'aleyha nasbe's-sancâki'l-Fransaviyyi ve eyzan nasbe's-sancâki's-sultâni'l-Osmanî⁵ muhibben dâme bekâhü.*

el-Mâddetü'r-râbi'atü: *el-Meşâyıhu fî külli beledin, li-yahtimû hâlen cem'a'l-erzâki ve'l-büyûtu ve'l-emlâku yübâ'u'l⁶-memâlîke ve 'aleyhim el-ictihâdü ez-zâidu likey lâ yüzi'a ednâ şey'in minhâ.*

el-Mâddetü'l-hâmisetü: *el-Vâcibü 'ale'l-meşâyıhu ve'l-kudâti ve'l-eimmeti, ennehüm yülâzimû[ne] vezâifehüm ve 'alâ külli vâhidin min-ehâliyyi'l-büldâni yebkâ fî-meskenihî- mutmeinnîne⁷ ve kezâlike tekûnü es-salâtü'l-kâimeten fî'l-cevâmi'i 'ale'l-*

¹ العثماني Ü1,P : Ü2 العثماني

² yetesâra'û[ne] Ü1,P : yesâra'û[ne] Ü2

³ el-veylü sümme'l-veylü Ü1,P : el-veylü P

⁴ el-mâddetü'l-ûlâ Ü1,P : el-mâdde el-mâddetü'l-ûlâ Ü2

⁵ العثماني Ü1,P : Ü2 العثماني

⁶ تباع Ü1,P : تباع Ü2,P : تباع Ü

⁷ mutmeinnîne Ü1,P : musmainnîne Ü

'âdeti, ve'l-Mısıriyyüne bi-ecmâ'ihim yeşkurû[ne]¹ fazlallahi Subhânehû ve Te'âlâ min-inkirâzi devleti'l-memâlik-i kâilîne bi-savtin 'âlin. Edâmallahü iclâle's-sultâni'l-Osmanlî² edâmallahü iclâle'l'askeri'l-Fransaviyyi, le'anallahü'l-memâlike, ve eslaha hâle'l-ümmeti'l-Mısıriyyeti. Tahrîren bi-mu'askeri İskenderiyye fî 13³ şehr-i⁴ Mesidor⁵ senete 1213⁶ [6a] min-ikâmeti'l-cumhûri'l-Fransaviyyi ya'nî fî-evâhiri şehri Muharrem senete hicriyye, intehâ.⁷

¹ yeşkurû[ne] Ü1,Ü2 : li-yeşkurû İ,P

² Edâmallahü iclâle's-sultâni'l-Osmanlî İ,Ü1,Ü2 : — P

³ 13 İ,Ü1,Ü2 : — P

⁴ Ü2 سیهر İ,Ü1,P شهر

⁵ Fransız İhtilali'nden sonra bir süre kullanılan cumhuriyet takviminde onuncu ay Messidor olarak adlandırılmaktadır.

⁶ 13 Messidor VI = 20-30 Muharrem 1213 = 4-14 Temmuz 1798.

⁷ بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لا إله إلا الله لا ولد له ولا شريك في ملكه من طرف الجمهور الفرنساوي المبني على أساس الحرية والتسوية، السر عسكر الكبير بوناپارت أمير الجيش الفرنسية يعرف أهالي مصر جميعهم أن من زمان مديد، السناجق الذين يتسلطون في البلاد المصري يتعاملو بالذل والاختيار في حق الملة الفرنسية و يظلمو تجارها بأنواع البلبس والتعدي. فحضر الآن ساعة غفوتهم وأخسرتا م مدة غصور طويل هذه الزمرة المماليك المجلوبين من بلاد الأتازا والكرجستان ففسد في الإقليم الأحسن الذين لا يوجد في كرة الأرض كلها . فأما رب العالمين القدر على كل شيء قد ختم على إقصاء دولتهم. يا أيها المصريون قد يقول لكم إنني ما نزلت في هذا لرف إلا بقصد إزالة دينكم ، فذاك كذب صريح فلا تصدقوه و قولو للمصريين إنني ما قدمت إليكم إلا لكيما أخلص حقه من يد الظالمين، إنني أكثر من المماليك أعذاه سبحانه وتعالى وأحترم نبيه محمد و القرآن العظيم. و قولوا أيضا لهم إن جميع الناس متساون عذاه، وإن الشيء الذي يفر من بعضهم فهو العقل والفضائل والعلوم فقط، بين المماليك ما العقل والفضائل والمعرفة التي تميزهم عن الآخرين، و يستوجب أنهم يتملكوا وحدهم كلما دخلوا به حيات الدنيا حيثما توجد أرض مخصصة فهي مختصة للمماليك والجواري الأجل والاحسن والمسكن الأشهي، فهذا كله لهم خاصا. إن كانت الأرض المصري التزام للممالك فليزونا الحجة التي كتبها لهم الله فليكن رب العالمين هو رؤوف وعادل على البشر بعونه تعالى من اليوم فصاعدا لا يستثنى أحد من أهالي مصر عن الدخول في المناصب السامي عن اكتساب المراتب العالي فالعقلا والفضلا والعلماء يبينهم سيدن الأمور وذلك يصلح حال الأمة كلها.

سابقا في الأراضي كانت المدن العظيمة والخليجات الواسعة والمنجر المتكاثرة و مازال ذلك كله إلا المطمع وظلم المماليك. أيها الفضاة والمشايخ والأئمة و يا أيها الشورباجي و أغنيان البلد قولوا لأمتكم إن الفرنسيون هم أيضا مسلمين خالصين و إنبياء ذلك قد نزلوا في رومية الكبرى. خربو فيها كرسي البابا الذي كان يخذ دائما النصارى على مخارية الإسلام، ثم قصدوا جزيرة الماط و طردوا فيها الكواير الذين كانوا يزعمون أن اه تعالى يطلب منهم مقاتلة المسلمين، و مع ذلك الفرنسيون في كل وقت من الأوقات صاروا المجبين الأخلصين لحضرة السلطان العثماني و أعداء أعدائه، أدام الله ملكه و بالقلوب المماليك، إمتنعوا من طاعة السلطان غير متمثلين لأمره، فما طاعوا أصلا إلا الطمع أنفسهم طوبى ثم طوبى لأهالي مصر الذين يتفقو معنا بلا تأخير فيصلح حالهم و يعلمو مزايتهم طوبى أيضا للذين يفعو في مساكنهم غير مائلين لأحد من الفريقين المحاربين، فإذا عرفونا بالأكثر يتسارعو إلينا بكل قلب لكن الولي ثم الولي للذين يتخذو مع المماليك و يساعدهم في الحرب علينا فما يجدو طريق الخلاص ولا يبقى منهم أثر.

المادة الأولى : جميع القرى الواقعة في دائرة قريبة بثلاث ساعات عن المواضع التي يمر بها العسكر الفرنسي فواجب عليها أن ترسل للسر عسكر بغض وكلا من عديها لكيما يعرفو المشار إليه أنهم أطاعوا و أنهم نصبوا السناجق الذي هو أبيض وكحلي وأخضر.

المادة الثانية : كل قرية التي تقوم على العسكر الفرنسي فواجب عليها نصب السناجق الفرنسي وأيضا نصب سناجق السلطان العثماني مجبا دام بقاءه.

المادة الرابعة : المشايخ في كل بلد ليختصوا حالا جمع الأرزاق والنبوت والأملق يباع المماليك وعليهم الإجهاد الزائد لكي لا يصعب أدنى شيء منها.

المادة الخامسة : ألوجب على المشايخ والفضاة والأئمة أنهم يلازموا وظانفهم و على كل واحد من أهالي البلدان ينفي في مسكنه مطمئنين وكذلك تكون الصلوة قائمة في الجوامع على العادة والمصريون باجمعهم يشكرو فضل الله سبحانه وتعالى من إقراض دولة المماليك قائلين بصوت عال أدام الله إجلال السلطان العثماني، أدام الله إجلال العسكر الفرنسي، لعن الله المماليك، وأصلح حال الأمة المصرية تحريرا بمعسكر اسكندرية في شهر مسيدور سنة ١٢١٣ من إقامة الجمهور الفرنسي يعني في أواخر شهر محرم سنة هجرية.

Mektûb-ı mezbûrun¹ siyâk ve ‘ibâresi bu vechile² olup, terceme-i me’âlî dahi böyledir ki:

Hürriyyet ve tesviye esâsına mübnî Fransa Cumhûrî tarafından mürsel Emîru'l-cüyûşî'l-Fransaviyye, Ser‘asker-i kebîr Bonaparta³ kibelinden cemî‘i ehâlî-i Mısriyye’ye ‘arz u inhâ olunur ki, zemân-ı medîdden berü bilâd-ı Mısriyye’ye müstevlî olan begler Françe milletine züll ü ihtikâr mu‘âmelesi birle tüccârına envâ‘-ı cevri ü te‘addî ve zulm ü gadr eder olduklarından, ümerâ’-i mezbûrenin ‘ukûbât-ı izmihlâlleri vakti henüz şimdi hulûl etmegin, bunlar Abâzâ ve Gürcistân memâlikinden meclûb bir alay tâ‘ife-i bâgiye kürre-i arzda bir misli dahi bulunmayan iklim-i Mısriyye’yi temellük ve ifsâd eylediklerinden, Cenâb-ı Rabbü'l-‘âlemîn *el-kâdirü ‘alâ külli şey’in*⁴ hazretlerinin bunlar üzerine irâde-i Yezdâniyye’si zuhûr ve inkizâ’-i mülk ü devletlerine irâde-i Kâhire’si bürûz eylemiştir.

Ey ehâlî-i Mısriyye! Benim izâle-i dîn ve şerî‘at zımnında bu tarafa geldigimi hâvî⁵ begler tarafından sizlere ilkâ olunan kelimâtın cümlesi kizb-i sarîh ve buhtân-ı kabîh olup, bir vechile tasdîk etmedikden mâ‘adâ, siz anlara söyleyin ki, benim bu taraflara teveccühüm ancak sizlerin hakkınızı zâlimlerden alıvermektir. Ben sizlerin hâkim ve zâbitınız olan kölemenlerden ziyâde Allah Te‘âlâ’ya müte‘abbid ve Cenâb-ı sürûr-ı kâ’inât ve Kur‘ân-ı bâhir-ül-beyyinâta ihtirâm eder mekûlesindenim. Siz yine anlara söyleyin ki, Cenâb-ı Allah’ın ‘indinde herkes mütesâviyyü'l-akdâm olup, beyinlerinde medâr-ı temeyyüz fekat ‘akl ü fezâ’ il ü ‘ulûm iken, kölemen tâ‘ifesinin ‘akl ü me‘ârif ü fezâ’ ile da’ir ne sermâyeleri vardır ki, hattâ âharlardan temyîz edeler!⁶ Bu tâ‘ife Mısır gibi nevâbit u erzâk ile mâl-â-mâl böyle kesîretü'l-enhâ belde-i fesîhayı istedikleri gibi tasarruf edüp, güzel atlar ve a‘lâ konaklar ve cevârî-i hasnâ bunlara muhtass olup, bî-vechin memâlik-i Mısriyye’yi temellük etmededirler. Lâkin Cenâb-ı Rabbü'l-‘âlemîn kullarına ra’ûf u ‘âdil olup, bu günden sonra Mısır’da menâsıb-ı

¹ Mektûb-ı mezbûrun İ,Ü2,P : Mektûbun Ü1

² bu vechile Ü1,Ü2,P : — İ

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ "القَادِرُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ" = Herşeye gücü yeten" anlamındaki bu cümle, "Hükümdarlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." anlamına gelen Mülk, 67/1. âyetten mülhem olarak kaydedilmiştir.

⁵ hâvî Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ temyîz edeler Ü1,Ü2,P : mümtâz olalar İ

sâmiyye ve rûteb-i ‘âliyyeye kimesne irtifâ¹ edeceği kalmayup, herkes beynlerinde birbirleriyle [6b] mütesâvîdir. Fekat ‘ukalâ ve fuzalâ ve ‘ulemâ bunlardan mütemeyyiz olup, yakıncacık da hâkim-i hüküm-fermâ bunlardan olacaktır.

Ey kudât ve meşâyih ve e’imme ve çorbacıyân ve a’yân-ı belde! Ümmet ve neferâtınıza söyleyin ki, Françelüler hâlis müslimîn ‘idâdındandır. Bunun isbâtı budur ki, müslümanlar ile muhârebeye dâ’imâ hass u tergîb eden Rimpapa'nın taht-gâhı Kızıl Elma'ya varup, tahrîb² ve Papa'yı tefzîh u iskât eylediler. Kezâlik Malta Cezîresi'nde müslimîn ile muharebeyi rıza-yı Bârî ile farz-ı ‘ayn zu‘m u i‘tikâd eden kavalierleri³ tard u teb‘îd eylediler⁴. Bunlar ile beraber hâlâ⁵ Padişâh-ı İslâm hazretlerinin Françelüler muhibb-i hâlisi olup, düşmenine düşmenlerdir ve itâ‘atden rûgerdân ve nefislerine mutî‘ kölemen tâ‘ifesine dahi düşmenlerdir. Bizim ile bilâ-te’hîr ittifâk edenlere müjdeler olsun ki, müreffehu'l-hâl ve merâtib-i ‘âliyye ashâbı olacaklardır. Ve şol kimesnelere dahî müjdeler olsun ki, tarafeyn-i câniblerine temâyülden mübâ‘adet birle menzillerinden mukîm ve bizi müşâhede etdiklerinde hulûs-ı kalb ile tarafımıza müsâra‘at eyleyeler. Ve şol tâ‘ife ve yl ‘ale'l-veyl olsun ki, kölemenler ile müttehid ve bizim ile muhârib ola. Anlar tarîk-i halâs bulamayup, sahîfe-i ‘âlemden eserleri hakk olsa gerekdir.

Evvelki Mâdde: Françe ‘asâkiri bu mevzi‘de⁶ mürûr eder iken ol mevzi‘a üç sâ‘at bu‘dî olan cemî‘-i kurâ ehâlîsi Ser‘asker-i Cumhûr'a içlerinden birkaç nefer âdem irsâl eyleyeler ki, Ser‘asker-i müşârun ileyh anların itâ‘atlerini ma‘lûm edine ve sefid ve sürh ve siyâh elvândan mürekkeb Françe bandırasın nasb eyleye.

İkinci Mâdde: Her bir karye ki, Françelüye mukâvemet ve müdâfa‘a göstere, ol karye bi'l-küllîye ihrâk olunur.

¹ irtifâ‘ İ : irtikâ Ü1,Ü2,P

² تخریب İ, : تحریب Ü1,Ü2,P

³ P قواکیرلری : İ,Ü1,Ü2 قوالیرلری

⁴ eylediler İ : etdiler Ü1,Ü2,P

⁵ hâlâ Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ mevzi‘de İ,Ü1,Ü2 : mevzi‘den P

Üçüncü Mâdde: Bir karye ehâlîsi ki, Françelüye itâ‘at göstere, Françe bandırasın nasb¹ eylemek şartındandır². Kezâlik muhibbimiz olan Padişâh-ı İslâm *dâme bekâhû*³ hazretlerinin sancâğını beraber nasb eyleye.

Dördüncü Mâdde: Her beldenin meşâyıhı kölemenlerin cemî‘-i erzâk ve büyût u emlâkların temhîr [7a] eyleyüp⁴, şey‘-i ednâ zâyî‘ olmamak üzere ihtimâl eyleyeler.

Beşinci Mâdde: Meşâyıh ve kudât ve e‘immeden⁵ herkes kendü maslahatlarıyla meşgûl olup, ehâlî mutma‘innen meskenlerinde olalar. Ve ‘âdet-i belde üzere cevâmî‘de nemâzlar edâ olunup, bi-cem‘ihim herkes kölemenlerin inkırâz-ı satvetleri teşekkürünü hâvî Cenâb-ı Allah‘ın ni‘metine şükr⁶ ü senâ edeler ve savt-ı bülend ile Devlet-i ‘aliyye ve ‘asâkir-i Françeviyye‘nin deymûmiyyet ü ve iclâline du‘â ve kölemenlere⁷ la‘n ve nefrîn⁸ eyleye, intehâ.

Musannif bu mahalde mektûbun ba‘zı mahallerini⁹ şerh u tahşîye ve usûle tatbîk dâ‘iyesine düşüp, müteşâbihâtdan olan ba‘zı mahall ve mevzi‘leri¹⁰ gâh te‘vîl ve gâh ibtâl ile iltizâm-ı mâ-lâ yelzem tekellüfüne dûcâr olmuş. Ma‘a-hâzâ ki, kavm-i mezbûrun edyândan bir dîn iltizâmları olmayup, maslahat ve politikalarına kangı mezheb uyar ise ol mezhebe sûrî ittibâ‘ eder mekûle¹¹ olmağla, Musannif Cami‘-i Ezher‘de tadrîs ve neşr-i ‘ulûma şugl ile etvâr-ı düvel ve ahvâl-i Avrupa‘dan gâfil ‘ale‘l-husûs Françelünün¹² revîş ü etvâr ve ahlâk u ‘âdetlerinden bi‘l-küllîyye zâhil olmağın yazdıkları mektupda mezkûr tevhit-i Bârî vü ta‘zîm-i Hazreti¹³ Muhammedî ve Kur‘ân-ı ‘azîmü‘ş-şân‘a¹⁴ dâ‘ir ekâvîli tevfiğ u te‘vîl dâ‘iyeleriyle şerh eylemiş. Akvâl-i mezbûre tatvîl-i bilâ-tâ‘ilî mutavvî olmağın metâvisi tayy olunup, fenn-i târîhin vazîfesi olan mahalden tercemeye şürû‘ olundu.

¹ nasb Ü1,Ü2,P : — İ

² şartındandır İ,Ü2,P : şürûtındandır Ü1

³ "دَامَ بَقَاءً = Ömrü dâim olsun" anlamına gelen bu ifade bir dua cümlesidir.

⁴ eyleyüp İ,Ü1,P : edüp Ü2

⁵ e‘immeden İ,Ü1,Ü2: e‘imme P

⁶ şükr İ,Ü2,P : sükr Ü1

⁷ kölemenlere İ,Ü1,P : kölemenlerin cümlesine Ü2

⁸ nefrîn İ,P: tefrîn Ü1,Ü2

⁹ mahallerini Ü2 : mahallerin İ,Ü1,P

¹⁰ mahall ve mevzi‘leri Ü1 : mahalleri mevzi‘ieri Ü2 ; mevzi‘leri İ,P

¹¹ mekûle İ : takımlardan Ü1,Ü2,P

¹² Françelünün İ,Ü2,P : Françelülerin Ü1

¹³ Hazreti Ü1 : — İ,Ü2,P

¹⁴ Kur‘ân-ı ‘azîmü‘ş-şân‘a Ü1 : Kur‘ân-ı Nebvî‘ye Ü2 ; Kur‘ân‘a dâ‘ir İ,P

Şehr-i Muharrem'in yirmi sekizinci Pençşenbih günü¹ Françe'nin Fuva ve Rahmâniyye taraflarına hücumı haberi vâsıl oldu.

Şehr-i Saferü'l-hayr'ın² gurre si Ahad günü³ haber mütevâtir oldu ki, Muharrem'in yirmi dokuzuncu Cum'a günü⁴ Mısır Ser'askeri ile⁵ Françeliler mülâkî olup, tarafeynden fi'e-i kalîle telef olur olmaz, Murâd Beg ve Mısır Ser'askeri münhezim olup, Murâd Beg'in cebe-hâne ve âlât-ı harbiyye ile meşhûn sefinesi Tobcı-başî Çerdeli Halîl ile ma'an muhterik olmuş. Mezbûr Halîl ma'iiyetindeki Kalyoncu 'asâkiri Françe tekneleri ile⁶ gerçi hayli rüstemâne ceng [7b] etmişler. Çünkü kazâ'-i ilâhî yerin bulacak, sefineye ateş isâbet edüp, bârût müşte'il ve 'asâkir hevâya perrân⁷ oldukların Murâd Beg müşâhede edecek, ahmâl u eskâlini terk ile münhezimen firâr eyledi.

Murâd Beg Mısır'dan çıkup, düşmen istikbâline gitdikden sonra, küllü yevm 'ulemâ Cami'-i Ezher'de müctemi' olup⁸ *Buhârî-i şerîf* kırâ'atı ve sâ'ir ezkâr u da'vâta meşgûl olurlar idi. Kezâlik Halvetiyye ve Sa'diyye ve Rifâ'iyye emsâli fukarâ-i meşâyih Cami'-i Ezher'de ezkâr u da'vâta iştigâl ve etfâl dahî kûşe-be-kûşe "*Yâ-Latîf*" ism-i şerîfî tilâvetine müdâvemet ederler idi. Çünkü Mısır'a bî-gâneler dühûlü mukadder imiş. Kazâ'-i mübreme te'sîr-i ed'îye mümteni' ise dahî, yine lutf-i 'Azîmî müşâhede olunup, lillâhi'l-hamd fethi müyesser oldu.

Vaktâ ki, Murâd Beg'in haber-i hezîmeti şâyî' oldu. Derûn-ı Mısır'da nâsa havf u inzi'âc târî olup, İbrâhîm Beg Bûlâk⁹ cânibine râhî oldu. Valî-i belde ve 'ulemâ ve rû'esâ-yı nâs bir yere cem' olup meşveret etdiklerinde, Bûlâk'dan Şübrâ'ya¹⁰ varınca meteris olmak ve ümerâ vü kâşifân Bûlâk'da İbrâhîm Beg ma'iiyetinde bulunmak tedbîrine karar verildi.

¹ 28 Muharrem 1213 = 12 Temmuz 1798 Perşembe.

² Saferü'l-hayr'ın Ü1,Ü2 : Safer'in İ,P

³ 1 Safer 1213 = 15 Temmuz 1798 Pazar.

⁴ 29 Muharrem 1213 = 13 Temmuz 1798 Cuma.

⁵ Ser'askeri ile İ,P : Ser'askeriyle Ü1,Ü2

⁶ tekneleri ile İ,P : tekneleriyle Ü1,Ü2

⁷ perrân İ,Ü2,P, berrâyin Ü1

⁸ müctemi' olup İ : müctemi' Ü1,Ü2,P

⁹ Bulak, Mısır'da ticari önemi olan ve matbaasıyla ünlü bir liman şehridir. Fransızların işgali sırasında şehrin büyük kısmı zarar görmüştür; bkz. Cengiz Kallek, "Bulak", *DİA*, İstanbul, 1992, c. VI, s. 387-390.

¹⁰ Şübrâ, Kahire şehrinde yine aynı isimle anılan Kahire bölgesinin kısımlarından biridir, bkz. Cebertî, *Mazharu't-Takdîs...*, s. 30.

Yevm-ü İsney¹ Murâd Beg İnbâba'ya² vâsıl olup, Peştîl'den nihâyet İnbâba'ya³ dek Trâbluslî 'Alî Paşa ve Nasûh Paşa ve sâ'ir ümerâ meteris hafrine meşgûl oldular ve Cîze'de inşâ olunan sefineleri sâhil-i İnbâba'ya nakl ve derûnuna tob ve cebe-hâne ve 'asâkir tarh u ta'biye eyledi. Yine bu kadar⁴ 'asâkir ve inşâ olunan meterisler ile ümerânın kulûbı mutma'inn olmayup, İskenderiyye alındığı haberi geldiği gibi hânelerinde mevcûd bi'l-cümle tuhaf u tefârîka dâ'ir eşyâların fukarâ hânelerine gizli gizli nakl ile kendi hallerine düşüp, tebassur u ihtiyâtdan gâfil oldular. Ümerâ vü kibârın bu dehşetlerini nâs gördüklerinde ızdırâb u elemeleri dû-bâlâ olup, herkes kendü başı kaygusına düşmüş idi. Agniyâdan ve harb u darba kâdir kati çok kimesneler küffâr ile harb için İskenderiyye'ye gitmek murâd etdiler ise dahî, İbrâhîm Beg rızâ⁵ vermeyüp, murâd edenleri dahî men' eyledi⁶.

Bâzâartesi⁷ günü **[8a]** meterise duhûl için nefîr-i âmm olunup, ehl-i sûk dahî dükkânlarını⁸ sedd etdiler. Ehl-i hiref ve sinâ'atden her tâ'ife çadırlar ve harâb mahallerde ve mesâcidde ârâm ile birbirlerinden akçe istikrâz ile Megâribe⁹ ve tavâ'if-i sâ'ireden 'asker tahrîri¹⁰ ile cemî'-i nâs mâ-meleklerini ve nihâyet vüs' ü tâkatlerin sarf eylediler. Lâkin dehr müsâ'ade eylemeyüp, murâdları fî'le çıkmâğa vakit¹¹ kalmadı. Fukarâ vü zu'afâ tablların darb ve bayrakların küşâd ederek, ezkâr-ı muhtelif e üzere sayha vü feryâd ile sahrâya çıkdılar. Nakîbü'l-eşrâf Seyyid 'Ömer Efendi beyne'l-'avâm "*alem-ü Nebevî*" tesmiye olunan sancağı kal'adan çıkarup, yanına nice bin fukarâ müctemi' oldukdan sonra, sayha vü tekbîr ile râkiben önlerine düşüp, Bûlâk tarafına 'azîmet eyledi. Ve bu esnâda Mısır nâsdan hâlî kalup, esvâk mesdûd¹² oldu.

¹ 2 Safer 1213 = 16 Temmuz 1798 Pazartesi.

² İnbâba İ : İbnâye Ü1,Ü2 ; İnbâne P

³ İnbâba İ : İbnâye Ü1,Ü2 ; İnbâne P

⁴ eyledi. Yine bu kadar İ,Ü1,P : — Ü2

⁵ rızâ İ,Ü2,P : امرأ Ü1

⁶ eyledi İ,Ü2,P : eylediler Ü1

⁷ Bâzâartesi İ : Pazartesi Ü1,Ü2,P

⁸ dükkânlarını İ,Ü2,P : dükkânların Ü1

⁹ Megâribe İ,Ü1,P : Me'âribe Ü2

¹⁰ tahrîri İ : tahrîr Ü1,Ü2,P

¹¹ vakit hepsi : — 2452

¹² mesdûd Ü1,Ü2,P : ma'dûd mesdûd İ

Ancak hânelerde nisvân ve harekete muktedir olmayan sıbyân ve zu'afâ meks ile esvâk hâlî ve levs ü ednâsdan mâlî oldu. Ve bârût ve kalayın si'ri behâya çıkup, bârûtun bir rıtlı altmış nısfıyye ve rasâs doksan nısfıyyeye fırladı. Eslihanın vücûdı bile kalmayup, ehâlî ve re'âya ellerine silâh bedeli 'asâ ve mızrâk aldılar. Meşâyih u 'ulemâ Bûlâk'da 'Ali Beg'in zâviyesine müctemi' olup, du'â ve tesbîhe meşgûl oldular. Ba'zılar hâneler ve zâviyelere girüp, ba'zılar¹ dahî çadırlarda ârâm etdiler. Hulâsa Mısır'da kâ'in ekser ricâl Bûlâğ'a² hicret eyleyüp, me'vâsı olmayanlar giceleri Mısır'da gündüzleri Bûlâk'da eglenürler idi. İbrâhîm Beg, Mısır'a mücâvir 'urbâna haber gönderüp, Şubrâ Nevâhîsi'nde bulunmalarını istid'â eyledi. Kezâlik, Murâd Beg ma'ıyyetine Buhayra ve Cîze ve Sa'îd ve Habîr³ emsâli mahallerde 'asâkir-i kesîre müctemi' olup, gün-be-gün mütezâyid olmakda ve turuk munkatı' ve esbâb-ı me'âş mu'attıl olduğundan, küllü yevm kesb-i cedîde muhtâc olan fukarânın hâlî dîger-gün oldu.

Ammâ bilâd-ı eryâf⁴ bir hâle vardı ki, nâs birbirlerin katl ve malların yağmâ eder olup, 'arab dahi etrâf ve nevâhîye münteşir oldu. Ve Kutr-ı Mısır dahi katl u gârâtdan 'ibâret [8b] lenüp, derûn-ı Mısır'da ticaret tarîkiyle mukîm tâ'ife-i Efrenc ve nasârâdan ümerâ-yı Mısıriyye mal talebiyle ba'zıların kal'aya habs ve ba'zıların hânelerinde tazyîk ederek, emvâl ü eşya ve eslihaların teftîş ve gasb eder oldular. Râzı olmayanları dahi katl etdiler. Sonra hükkâm⁵ bu emr-i şenî'i men' etmese idi, yehûd ve nasârâdan kimesne kalmayup, katl olunurlar idi.

Bundan sonra, gün-be-gün düşmenin yaklaştıkları haberi tevârüd etmekde olup⁶, kangî taraftan geleceğinde ihtilâf olundu. Ba'zılar berr-i şarkîden, ba'zılar garbîden ve ba'zılar iki taraftan duhûlünü tahmîn etdiler. Küberâ-yı kavimden bir kemisne kâdir olamadı ki, câsûs irsâl edüp, yâhud çarkacı⁷ cengi tarîkiyle dil alup, ne

¹ ba'zılar İ,Ü2, : ba'zıları Ü1,P

² Bûlâğ'a İ,Ü1,P : Bûlâk cânibine Ü2

³ Habîrî : Cenîrî İ,Ü1,Ü2,P. Nûshalarda imla hatası ile yazılmış olan bu kelime, aslında Habîrî isminde Kahire'ye bağlı bir yerleşim yeridir, bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 32.

⁴ eryâf İ,Ü1,Ü2 : 'urbân P

⁵ hükkâm İ,Ü2,P : — Ü1

⁶ olup İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ çarkacı İ,Ü1,Ü2 : çarhacı P

tarafdan hücum edeceğin ma'lûm edineler. Hemân İbrâhîm Beg ve Murâd Beg 'asâkirini cem' ile düşmenin fi'line müntazır oldular.

Safer'in altıncı günü¹ Francelü² "*Cisr-i esved*"³ nâm mahalle vâsıl, Cumaertesi Ümmü Dînâr'a⁴ dâhil olduklarında, fellâhîn ve re'âyâdan cem' iyyet-i kesîre istikbâl ve teba' iyyet eylediler. Zannolunur idi ki, Françelü berr-i şarkî ve garbîden hücum eyleye. Lâkin hılâf-i zann, sonra berr-i garbîden zuhûr u duhûl eyledi.

Ve bu günde berr-i garbîden 'asâkir-i kesîre İnbâba'ya⁵ mücâvir Beştîl⁶ Nâhiyesi'nde⁷ Françe çarkasına müsâdefe birle üzerlerine at ile hücum etdiklerinde, mütetâbi'atü'l-vürûd tob ve humbara dâneleriyle cem' iyyetleri[n] perîşân ve bu hinde Küçük Eyyûb Bey şehîd oldu. 'Abdullah Kâşif ki, şecâ'at u ikdâm ile ma'rûf cesîm-i 'abd-i zencî idi. Kezâlik şehîd düşüp, Elfî Mehmed Beg'in kölelerinden ve kâşiflerinden çok kimesneler dahi telef oldu. Ve bu hücum altı bin kadar 'asker ile "*Deze*"⁸ nâm Cenerâl taburu idi ki, istilâdan sonra mesfûr Sa'îd içine ta'yîn olunmuş idi.

Ammâ, Bonaparta⁹ ordusu ba'îd mahalde¹⁰ olmağın¹¹ bu vak'ada bulunmayup, ba'de'l-hezîme mülâkî oldu. Murâd Beg meterisine Françe ordusu karîb oldukda, gemilerden Kalyoncu 'askeri ve sâ'ir¹² çıkup, ceng etdiler. Ol günün sabahısı Dimyat'dan vâfir Arnabud dilâverleri yetişüp, İnbâba'da¹³ meterise duhûl ve yine cenge mübâşeret [9a] etdiklerinde, rü'esâdan birkaçı şehîd düşdüğü¹⁴ gibi bakiyyesi münhezim oldular.

¹ 6 Safer 1213 = 20 Temmuz 1798 Cuma.

² Francelü İ : Françelü Ü1,Ü2,P

³ Cisr-i esved, İnbâba'ya bağlı kadim bir köydür, bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 33.

⁴ Ümmü Dînâr'a Ü1,P : Ümmü Dünyâ'da İ,Ü2. Ümmü Dînâr, eski bir köydür; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 33.

⁵ İnbâba'ya İ,Ü1,Ü2 : İnbâne'ye P

⁶ Beştîl : Peştîl İ,Ü1,Ü2,P. Beştîl Gize vilayetinde bulunan eski bir köydür; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. II, s. 59.

⁷ Nâhiyesi'nde İ,Ü1,Ü2 : Karyesi'nde P

⁸ Metinde Deze şeklinde yazılmış olan Fransız generalin tam adı Desaix Luis Charles'dır; bkz. "Desaix De Veygoux, Louis Charles Antoine", **The Encyclopaedia Britannica**, Encyclopaedia Britanica Inc, New York, 1910, c. VIII, s. 78.

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁰ mahalde İ,Ü2,P : mahallerde Ü1

¹¹ olmağın İ,Ü2,P : bulunmağın Ü1

¹² sâ'ir İ,Ü1,Ü2 : sâ'ir 'asker P

¹³ İnbâba'da : İnbâba'yada İ,Ü1,Ü2 ; İnbâne'de P

¹⁴ düşdüğü İ,Ü1,P : düşdükleri Ü2

Berr-i şarkî 'asâkiri dahî cengi müşâhede etdiklerinde, ümerâdan bir cemâ'at sefinelere rûkûb ve berr-i garbî taraflarına müteveccih oldular. Lâkin sefâyin kalîl olduğundan cümlesi binemeyüp, râkib olanlar dahi rûz-gâr muhâlif ve gündoğusu tarafından hûbûbundan nâşî, Nîl'de fırtına zuhûr ve 'askerin gözlerine doğru munsabb olan gubârdan göz gözü görmeyüp, bu vechile 'asker-i garbî inhizâmına sebeb-i müstakil olmuşdur.

Bundan sonra Murâd Beg ile muhârebeye gelan tâbûr muktezâ-yı fenn-i harb üzere tîrenpete ve nefir çalarak meterise mütekarrib dört tarafını ihâta birle tob ve humbara dânelerin ol kadar yağdırdı ki, duhân-ı bârût ve hûbûb-ı riyâhla münteşir gubârdan 'âlem zûlmât içinde kalup, tevâlî-i kar' u darbdan zemîn mütezelzil ve kulaklara samem târî oldu. Muhârebe-i mezkûre çâryek sâ'at mürûrında 'asâkir-i garbî münhezîm olup, sefinelerde olanlar dahî ihâta-i düşmen ve zalâm-ı bârûtdan ekserîsi garîk ve ba'zıları dahi esîr düşüp, bu vechile düşmen tarafından meteris zabt olundu. Murâd Beg bu hâli müşâhede eyledikde, yanında olanlar ile ma'an Cîze'ye firâr ve Cîze'de ba'zı umûrını dört sâ'at zarfında ba'de't-temîm, Kibeliyye tarafında râhî oldu. Ma'reke-gâh olan berr-i İnbâba'da¹ siyâb ü emti'a vü esliha ayaklar altında kalup, kimse iltifât etmedi. "Ağâ" ta'bîr olunan Süleymân Beg ve karındâşı Küçük İbrâhîm Beg tahlîs-i nefis için kendilerin suya atup, Süleymân Beg halâs ve digeri gark oldu.

'Asker-i garbî münhezîm olduğu ân Françelü tob ve humbaraların berr-i şarkî tarafına çevirüp, gülle yağdırdıkda 'askerde bir sayha ve vâveylâ kopup, Paşa ve ümerâ² ve İbrâhîm Beg vesâ'iri çerge vü çadırların terk ile 'Âdiliyye'ye ve ba'zıları derûn-ı Mısır'a firâr eylediler.

İşbu firâr edenlere kemâl-i hüzn ü feza' istîlâ ile feryâd u enîn etdikce, büyütda olan nisvân u zu'afâ dahi vakt-i gurûba degin sayha ile tesbîh u du'â etdiler. İbrâhîm Beg 'Âdiliyye'ye vardıkda, yanında olan sâ'ir begler ile ma'an Mısır'dan³ haremelerini yanına götürdiler ve ba'zılar⁴ dahi haremelerin [9b] cevârî gibi piyâde üftân ve hîzân ve gice ve gündüz yol yürüyerek 'Âdiliyye'ye nakl eyledi. Baba oğuldan ve oğul babadan bî-gâne olup, herkes kendü derdine meşgûl: *"ve men necâ bi-ra'sihî fe-kad*

¹ İnbâba'da İ : İnbâba'ya Ü1 ; İnbâye'de Ü2 ; İnbâne'de P

² ümerâ' İ,Ü2 : ümerâ Ü1,P

³ Mısır'dan İ : Mısır'da Ü1,Ü2,P

⁴ ba'zılar İ,Ü2,P : ba'zıları Ü1

rabiha"¹ deyerek gürûh gürûh firâra agâz etdiler. Ve ol gice sabaha degin belli başlı olanların ba'zısı Sa'id'e ve ekserî şark tarafında firâr edüp, 'iyâllerin nakle muktedir olmayan zu'afâ kazâya rızâ birle oldukları yerde meks etdiler, "ve lillahi 'âkibetü'l-umûr."²

Ol gicenin 'işâsında³ beyne'n-nâs şâyi' oldu ki, Freng; Bûlâk ve Cîze ve Tîmûrkapı'ya gelüp, külliyyen ihrâk ve nisâ vü ricâlini⁴ katl eylemiş ola. Bu havâdis cümleden ziyâde halkı iz'âc ve tekdîr eyledi. Sonra şöyle⁵ tashîh olundu ki, İnbâba⁶ kıyısında⁷ Murâd Beg'in sefinesi derûnında kâ'in Kalyoncu 'asâkiri hezîmeti mu'âyene etdiklerinde sefîne ile Cîze'ye firâr eylemişler. Ol esnâda Cîze'ye kaçmış bulunup, mezbûr sefîneye rûkûp, ve kible tarafına teveccüh etmiş. Nîl suyunda killet olduğundan esnâ'-i râhda gemi oturup, tahlîs ve tahliyeye dahî vakit olmadığından, düşmene kalmasun yollu Murâd Beg gemiyi ihrâk eylemiş ve derûnında mevcûd bârût[un] semâya doğru işti'âlini görenler zann etmişler⁸ ki, ol tarafları küffâr ihrâk eyleye. Ve bu esnâda, Mısır'da mevcûd a'yân-ı nâs ve Nakîbü'l-eşrâf ve ba'zı meşâyih'in firârların⁹ görenlere havf u dehşet müstevlî olup, birbirlerini tesâbuk ederek hâric-i beldeye hurûc etdiler. Topal eşek ve katır bî-çârelerinin behâları iz'âf-ı muzâ'af olup, ekser¹⁰ nâs malların berdûş¹¹ ve ac ve 'üryân mâşiyyen firâr etdiler. Bir¹² hayvân tedârik edebilen evlâdını yâ zevcesini bindirüp, kendüsi rikâbında pûyân oldu. 'Aceze-i nisvân çocuklarını arkalarına alup, ağlayarak revân olur idi. Herkes mal ve

¹ " مَنْ نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ = Kendini kurtaran kârdadır." (Gemisini kurtaran kaptandır.)

² " وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُور = İşlerin sonu ancak Allah'a varır." anlamına gelen bu cümle Hacc, 22/41. ayetinden alıntılanmıştır.

³ 'işâsında İ,Ü2,P : عشايتند Ü1

⁴ nisâ vü ricâlini İ,Ü1,P : ricâl vü nisâsını Ü2

⁵ şöyle İ,Ü2,P : — 6034

⁶ İnbâba İ : İnbâye Ü1,Ü2,P

⁷ kıyısında İ,Ü1,P : muhârebesinde Ü2

⁸ etmişler İ,Ü2,P : imişler Ü1

⁹ firârların İ,Ü2,P : karârlarınÜ1

¹⁰ ekser İ,Ü1,P : ekserî Ü2

¹¹ berdûş Ü1,Ü2,P : — İ

¹² bir Ü2,P : — İ,Ü1

metâ'ından alabildiği kadarı ile iktifâ ve bakiyyesin¹ terk ederlerdi². Halkın bu firârî³ Bâzâr gicesi⁴ ibtidâsından sabaha dek⁵ mümtedd olup, Mısır hâlî kaldı.

Vaktâ ki, bu kadar müslimîn ebvâb-ı beldeden çıkup, [10a] sahrâya yayıldılar, 'urbân ve fellâh tâ'ifeleri bunları istikbâl birle ellerinde bulunan emti'a vü elbiseye dâ'ir ne var ise yağmalayup, sedd-i ramak ve setr-i 'avret edecek eşyalarına varıncaya dek gasp etdiler. Müdâfa'a kasdında olanları 'urbân katl edüp, bu kadar 'ibâd-ı müslimîn sahrâ vü mağaralarda⁶ zelîl ü 'uryân kaldılar. Bu musibet-i 'uzmânın Mahrûse-i Mısır'da misli gayr-i mesbûk ve tevârîh-i mütekaddiminde dahi gayr-ı manzûrdur.

Bâzâr⁷ günü 'ale's-sabâh⁸ halk ne işleyeceğin⁹ şaşırup, Françe'nin¹⁰ duhûlüne muntazır oldular. Ya'ni ba'zı 'ulema vü meşâyih Câmî'-i Ezher'de ictimâ' ve bi'l-istişâre şöyle rey' etdiler ki: "Bonaparta'ya¹¹ bir mektûb yazılup, murâdı ne idi ki¹², istiknâh olunsâ¹³!" Ba'dehû cümle lisânından bir mektûb tahrîr ve Françe¹⁴ lisânına vâkıf bir Magribî yanına bir kimesne dahi terdîf olunup, mektûbla ma'an gönderildi. Magribî orduya vâsıl ve mektubu Bonaparta'ya¹⁵ verdikde, tercümân vesâtetiyle: "Kani sizin 'uzmâ ve meşâyihiniz, rahat ü emniyetleri içün bizim huzûrumuza müsâra'atda niçün te'hir eylediler?" dedi. Magribî: "Sizden emânı müş'ir bu mektubu tahrîr ve benimle irsâl eylediler" deyü cevâb eyledi. "Ben anlara emânı mütazammın kağıd tahrîr ü irsâl eylemiş idim. Hoş midi yine tahrîr olunsun!" deyü diger kağıd i'tâ ve Magribî'yi Mısır'a ircâ' eyledi.

¹ bakiyyesin hepsi : hepsin M

² ederlerdi İ : ederler idi Ü1,Ü2,P

³ firârî İ,Ü1,P : firârları Ü2

⁴ 8 Safer 1213 = 22 Temmuz 1798 Pazar.

⁵ dek İ : degin Ü1,Ü2,P

⁶ مغارة لرده İ : مغارة لرده Ü2 ; مغازالرده Ü1 ; مغاذه لرده P

⁷ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁸ 'ale's-sabâh Ü1,Ü2,P : — İ

⁹ işleyeceğin İ,Ü2,P : işleyeceğini Ü1

¹⁰ Françe'nin İ : Françelünün Ü1,Ü2,P

¹¹ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹² idi ki İ,Ü2 : idü ki Ü1,P

¹³ oluna İ,P : olunsâ Ü1,Ü2

¹⁴ Françe İ,Ü1 : France Ü2,P

¹⁵ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

Mazmûn-ı mektûb

"Cîze ordusundan ehl-i Mısır'a hitâb olunur ki: Biz sâbıkda sizlere irsâl olunan mektûbda zikreyledik idi ki, bizim Mısır'a 'azîmetimiz ancak Fransa milletini tahkîr ve tüccâr u devletin emvâlini gasb eden begler izâlesi için¹ olup, berr-i garbîye vâsıl olduğumuzda mezbûrlar cezâ'-ı mâ-yüstehaklarına vusûlle ba'zıların katl ve ba'zıların esîr eyledik. Ve ba'zıları dahi havfa dûçâr olduklarından firâra âgâz edüp, kutr-ı Mısır'da bunlardan ahad kalmayıncağa degin cüst-i cûdan hâlî degiliz. Ammâ meşâyıh u 'ulemâ ve ashâb-ı revâtib ve ra'îyye meskenlerinde ferîh u mutma'in [10b] olsunlar, aslâ zararımız yokdur", intehâ.

Bu mazmûnda mektûb-ı mezkûr² i'tâdan sonra dedi ki: "Şehirde kâ'in cemî'i meşâyıh u çorbâcılar huzûrumuza gelsünler. Anlara dîvân edüp, içlerinden 'akl ü dâniş ashâbı yedi nefer kimesne intihâb ve rû'esâ nasb olunacaktır." deyü sipârîş³ eyledi. Magribî Mısır'a gelüp, mektubı i'tâ ve sipârîşi⁴ takrîr eyledikde, nâs itmi'nân u huzûra varup, Şeyh Mustafâ es-Sâvî⁵ ve Şeyh İbrâhîm el-Feyyûmî emsâli a'lâm-ı beldeyi irsâl eylediler. Bunlar orduya varup mülâkî oldukda⁶, Bonaparta⁷ rîş-hand edüp: "Siz kibâr-ı meşâyıh-ı Mısıriyye'den iken her biriniz havfa zehâbla niçün külliyyetle gelmediniz? Varın bakiyye-i 'ulemâ vü meşâyıhınıza tahrîr edin, gelsünler korkmasunlar." dedikde, derhâl Bonaparta'nın⁸ emâneti ve huzûrına da'vetini⁹ tahrîr u i'lâm etdiler. Ba'dehû, Şeyh Sâdât ve Şeyh Şarkâvî yanınca beraber biraz kimesneler¹⁰ dahi gelüp, Nakîb 'Ömer Efendi ve Şeyh Zerencî 'adem-i itmi'nân ile gelmediler. Ve bu günde Mısır'da evbâş-ı nâs ve dilenci tâ'ifesi müctemi' olup, İbrâhîm Beg ve Murâd Beg ve sâ'ir ümerâ konakların ihrâk ve eşyâların yağmâ ile rahîs behâ üzere fûrûht etdiler.

¹ izâlesi için İ,P : izâlesiyçün Ü1,Ü2

² mektûb-ı mezkûr İ : mektûbı Ü1,Ü2,P

³ sipârîş İ,Ü2,P : pipârîş Ü1

⁴ sipârîşi İ,Ü2,P : sinpârîşi Ü1

⁵ es-Sâvî Ü1,Ü2,P : es-Sâfi İ

⁶ oldukda İ : olduklarında Ü1,Ü2,P

⁷ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁸ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁹ da'vetini İ,Ü2,P : da'veti Ü1

¹⁰ biraz kimesneler İ,Ü2 : beraber kimesneler Ü1 ; biraz kimesne P

Safer'in onuncu Bâzâtertesi¹ günü² Françelü Mısır'a dâhil olup, Bonaparta Özbekiyye'de Elfî Mehmed Beg konağına nüzûl eyledi. Elfî kazandığı akçeyi mezbûr konağa sarf edüp, henüz tekmîl olmuş iken bu hâdisе zuhûr ve hezâr tekellûf ile tezyîn ü ferş³ eyledi ki, büyût-ı 'adîde Bonaparta'ya⁴ nasîb oldu.

Pençşenbih günü⁵ Françe rü'esâsı⁶ huzûrlarına meşâyih u ocaklıdan ba'zı kimesneler da'vet olunup, ricâl-i Dîvân'dan olmak üzere on nefer şeyh ta'yîn olundu ki, anlar Şeyh 'Abdullah Şarkâvî ve Şeyh Halîl Bekrî⁷ ve Şeyh Mustafâ Sâvî ve Şeyh Süleymân Feyyûmî ve Şeyh Muhammed Mehdî ve Şeyh Musa Serîsî ve Seyyid Mustafâ Demenhûrî ve Şeyh Ahmed 'Arîşî ve Şeyh Yusuf Şibrihîti ve Şeyh Mustafâ Devâhilî idiler. Kâdî-i Belde ve Paşa Kethudâsı Mustafâ Beg bu meclisde [11a] bile olup, Mehmed Ağâ Re'îs-i Mustahfızîn ve Şa'râvî 'Ali Ağâ Za'im-i Mısır ve Hasan Ağâ İhtisâb Ağâsı nasb olundu. Bu meclisde min-ba'din kölemen cinsine menâsıb tevcîh olunmayacak ve zâbitân⁸ ancak hânedân-ı Etrâkdan nasb olunacağı gereği gibi tefhîm olundu.

Ba'dehû erbâb-ı Dîvân nasb olunanlar Bonaparta'ya⁹ evbâş-ı nâs u erâzil yağmalarından teşekkî etdiklerinde, cevâbında: "Ya ben mukaddem sizlere kölemen hânelerin hıfz u temhîr için tavsiye vü tahrîr¹⁰ etdim idi, niçün etmediniz?" dedi. "Bizim bu emre kudretimiz yokdur, ancak hükkâm u zâbitân¹¹ vazîfesidir" dediler. Bundan sonra dekâkîn u esvâk küşâdı için zâbitâna emr olunup¹², nehb ü gârât men'î zımnında kûşe-be-kûşe münâdîler nidâ etdirildi. Yine müsmir olmayup, dekâkîn mesdûd ve kulûb-ı nâs mer'ûben bâkî kaldı. Ba'dehû Françelü tarafından sultatlar ta'yîn olunup, beglerin hânelerin küşâd ve eşyâların nakl ile kapuları açık terk

¹ Bâzâtertesi İ : Pazarertesi Ü1,Ü2,P

² 10 Safer 1213 = 24 Temmuz 1798 Salı. Metinde 10 Safer tarihinin günü Pazartesi olarak belirtilmesine rağmen aslında bu gün Salı gününe denk gelmektedir.

³ tezyîn ü ferş İ,Ü2,P : ferş ü tezyîn Ü1

⁴ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

⁵ 12 Safer 1213 = 26 Temmuz 1798 Perşembe.

⁶ rü'esâsı İ,Ü1,Ü2 : rü'esâ Fransa

⁷ Halîl Bekrî Ü1,Ü2,P : Halîl İ

⁸ ضابطان İ,Ü2,P : ظابطان Ü1

⁹ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹⁰ tahrîr Ü1,Ü2,P : — İ

¹¹ ضابطان İ,Ü2,P : ظابطان Ü1

¹² olunup İ,Ü1,P : olundu Ü2

olundukdan sonra evbâş-ı nâs girüp, buldukları bakiyyesini¹ tekrar yağmâ etdiler ve müte'allakât ve etbâ'-ı hânelerin dahi refte refte tecessüs ile derûnunda 'asker iskân olundu. Ocaklı ve ba'zı hâne ashâbı kapısı üzerine Françe bayrağı asup, yâhûd cumhûr tarafından verilen basma emân kağıdını yapışdırup² hânelerin muhâfaza etdiler.

Esâfil-i nasârâdan Musikî Çarşısı'nda mukaddemâ şîşeci ba'dehû Elfî Beg tobcusu "*Bartelamin*"³ nâm kâfir, Mustahfazîn Kethudâsı nasb olunup, raht u bisâtla⁴ müzeyyen esbe süvâr ve etrâfını hademe ihâta birle, başında kalafât ve dûşunda kubûr yenli kürk ile esvâk⁵ pûyân ve Yahyâ Kâşif hânesinde iskân olunmuş idi. Ve mahall-i Dîvân Özbekiyye'de Kâ'id Ağâ hânesinde ta'yîn olunup, Re'îsü'd-dîvân anda mukîm idi. Ve Mısır Kâ'im-makâmı "*Dubuy*"⁶ nâm Cenerâl Bereketü'l-fil Vâlisi İbrâhîm Beg hânesinde ikâmet edüp, Şeyhü'l-beled makâmındaki Cenerâl, Büyük İbrâhîm Beg hânesin kabullendi. "*Macellon*" nâm Cenerâl, Murâd Beg hânesinde ve Rûznâmecî Şeyh Bekrî konağında oturup⁷, Kıptî [11b] keferesi hergün âmed-ü şûd ile defâtir mütâla'a olunurdu⁸. Ve bundan sonra Françe 'asâkiri fevc fevc derûn-ı Mısır'a duhûl⁹ edüp, esvâk u büyût Freng ile mâl-â-mal oldu. Velâkin kimesnenin mâl u 'ırzına ta'arruz olunmayup, eşyâyı semeninden ziyâde behâ ile ahz ederler idi.

Frengler me'kûlât cinsine birden koyulup, ehl-i sûk¹⁰ şey' satmadan acz târî oldu ve kaht müstevlî olup, etmeke ramâd ve turâb katır oldular. Yumurtanın dört dânesi yarım paraya satılır iken, bir dânesi yarım paraya çıktı. Ve Frengler civârında nâs dükkanların açup¹¹, ka'k ve simid ve balık kavurması ve pişmiş et ve pilic kebabı

¹ bakiyyesini İ : bakiyyeyi Ü1,Ü2,P

² yapışdırup İ : yapışdırmağla Ü1,Ü2,P

³ Metinde Bartelamin imlası ile yazılmış olan bu isim Barthélemy-Catherine Joubert olup, Fransız bir generaldir; bkz. "Joubert, Barthélemy-Catherine", *The Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britanica Inc, New York, 1911, c. XV, s. 521-522.

⁴ bisâtla İ,Ü2,P : bisât ile Ü1

⁵ esvâk Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ Metinde Dubuy (دبوى) şeklinde yazılmış olan Fransız generalin tam adı Dominique Martin Dupuy'dur; bkz. Ernest Richard, Louis Tuetey, *Unpublished Correspondence of Napoleon I: Preserved in War Archives*, çev. Louise Seymour Houghton, 1804-1807, New York Duffield Company, 1913, c. I.

⁷ Oturup İ,Ü1,P : oturdup Ü2

⁸ olunurdu İ : olunur idi Ü1,Ü2,P

⁹ duhûl İ,Ü1,P : vürûd Ü2

¹⁰ sûk İ : sûka Ü1,Ü2,P

¹¹ açup İ,Ü1,P : — Ü2

emsâli me'kûlât tabh ve bey' ederler idi. Nasârâ[ya] mahsûs¹ dükkânlar ve kahve-hâneler icâd birle envâ' müskirât sürilür idi ve esvâkda bâde ve 'arak-fürûşlar su sakası misâli gezüp, nidâ ederler idi.

Ne'üzü billâh bu esnâlarda begler sâyesinde dünyaya sığamayan etbâ'-ı erbâb-ı Dîvân şefâ'atiyle azâd olunup, Câmi'-i Ezher'de üsve'-i hâl ile sadakaya muhtâc oldular. *Ülâ'ike 'ibretün li-üli'l-ebsâr*^{2,3}

Yevmü's-Sebtde⁴ nâs Dîvân mahalline da'vet olunup, müslimîn ve nasârâ⁵ tüccârından beş yüz bin riyâl⁶ taleb olundu. Tahfif recâ olundukda, ısrâr birle tahsîline⁷ şiddet olundu. Ve bu günde: "Her ne kadar büyütdan emvâl nehb olundu ise Kâ'im-makâm Konağı'na teslîm olunsun ve illâ zarar-ı 'azîme mü'eddî olur" deyü münâdîler nidâ eyledi. Ve beglerin haremlerine emân verilüp: "Hânelerinde sâkin olsunlar ve zevclerinden mâl kaldıysa izhâr eylesünler" deyü nidâ edüp, Murâd Beg zevcesi Nefise Hânım kendü ve müte'allikâtı için yüz yirmi bin altun teslîm ve sâ'ir ümerâ zevcâtı dahi hallerince müsâdere olundu. Hulâsa ibdâ' olunan Dîvân, cerâyimden⁸ 'ibâret olup, emvâl-i kesîre zabt olundu. Ve yine kurâ ve kasabâtda muhtefî olanlar için dahî münâdîler⁹ nidâ edüp: "Emândır gelsünler" deyü Dîvân'a da'vet olundular. Bu esnâda nasârâdan kati çok kâfir vâsıta olup, hem cumhûra akçe tahsîl hem kendüleri intifâ'landılar.

Bâzâr¹⁰ günü¹¹ nâsdan [12a] at ve deve ve esliha taleb olunmağla Silâh Çarşusu'nda dükkânlar basılup, ne var ise ba'de'l-gasb sandıklar ile nakl olundu. Emvâl u defâyine mazanne olan habâyâ vü zevâyâ mi'mârân u mühendisîn vâsıtalarıyla feth

¹ mahsûs İ,Ü1,Ü2 : — P

² ebsâr İ,Ü1,Ü2 : elbâb P

³ "أولئك عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَبْصَارِ" = Bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır'' anlamına gelen bu cümle Nûr, 24/44. âyetinden mülhem olarak kaydedilmiştir.

⁴ 14 Safer 1213 = 28 Temmuz 1798 Cumartesi.

⁵ nasârâ İ,Ü2,P : re'âyâ Ü2

⁶ riyâl İ,Ü1 : iryâl Ü2,P

⁷ tahsîline İ,Ü2,P : tahlîsine Ü1

⁸ cerâyimden İ,Ü2,P : + cerâyimden Ü1

⁹ münâdîler İ : münâdî Ü1,Ü2,P

¹⁰ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

¹¹ 15 Safer 1213 = 29 Temmuz 1798 Pazar.

ü keşf ve¹ zabt olundu. Dilenciler Şeyhi tazyîk olunup, neferâtının gasp etdikleri malı² dahi ellerinden³ alındı.

Salı günü⁴ tüccâr ve ehl-i sûk cem' olunup, altmış gün mehl ile emvâl taleb olundukda, Câmi'-i Ezher ve Meşhed-i Hüseyinî'de tecemmu' ve meşâyih vâsıtasıyla şefâ'at olunup, nısfına tenzîl ile dâ'ire-i mehl tevsî' olundu. Bu günlerde mahallât kapuları hedm olunmak için sultatlar ta'yîn ve taraf taraf hedme şürû' olundukda, nâsa havf müstevlî⁵ olup, Cum'a nemâzında iken müslimîn katl-i 'âm olunacak havâdisleri yayıldı.

Safer'in yirmisinde⁶ hüccâcdan mekâtîb vürûd etmekle, Ser'asker Bonaparta'ya⁷ i'lâm ve Emîru'l-hacc'a emân istid'â olundukda, cevâbında: "Emân yokdur, lâkin yanında kölemen ve 'askerden kimesne bulunmayup, ahad-i nâs gibi gelür ise gelsün" dedi. "Ya hüccâcı buraya kim îsâl eylesün?" dediler. "Biz anlara dört bin kadar Fransız 'askeri göndeririz, anlar îsâl eder" dedi. Ba'de inkızâ'î'l-meclis, Emîru'l-hacc'a mektûb tahrîr olunup: "Dâru'l-hamrâ'ya gelindikden sonra, tavakkuf birle diger mektûba müntazır olasız mefhûmı iş'âr olundu.

Safer'in yirmi⁸ üçünde 'Âdiliyye taraflarına kati vâfir Françe 'asâkiri çıkup, bundan sonra dahi her gün fevc fevc⁹ çıkmakda idi. Çehârşenbih gicesi bizzat Bonaparta¹⁰ dahi hurûc ve 'askerin ucu Hânke¹¹ ve Ebû Za'bel¹² Kabîlesi taraflarına vardıkda, muhârebe vü mukâtele birle beldelerin nehb ü ihrâk ve Belbîs¹³ tarafına¹⁴

¹ ve İ,Ü1,P : ile Ü2

² malı Ü1 : — İ,Ü2,P

³ ellerinden Ü1 : — İ,Ü2,P

⁴ 17 Safer = 31 Temmuz 1798 Salı.

⁵ müstevlî İ,Ü2,P : târî Ü1

⁶ 20 Safer 1213 = 3 Ağustos 1798 Cum'a.

⁷ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

⁸ yirmi : on İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda *on üçünde* şeklinde yazılan bu tarih, metnin akışındaki tarihsel uyumu bozmakta ve eserin Arapça aslına uymamaktadır. Aslında bu gün *Safer'in yirmi üçü* şeklinde kaydedilmelidir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 43. 23 Safer 1213 = 6 Ağustos 1798.

⁹ fevc fevc Ü1,Ü2,P : — İ

¹⁰ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹¹ Hânke şehri Kahire yakınlarında bir yerleşim yeridir; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. II, s. 32.

¹² Ebû Za'bel : Ebû Zu'ayl İ,Ü1,Ü2,P. Ebû Za'bel, Mısır'da Kahire yakınlarında bir yerleşim yeridir; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. II, s. 31.

¹³ Belbîs, Kahire'ye bağlı bir kasabadır; bkz. Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik sırayla)**, Ankara, 2006, s. 71.

¹⁴ tarafına İ,Ü1,P : taraflarına Ü2

‘âzim oldular. Ammâ hüccâc Belbîs'e ba‘de'n-nüzûl Minûfiyye ve Garbiyye emsâli, ‘urbân ve fellâhîn delâletleriyle mahallerine vâsıl ve Emîru'l-hacc Sâlih Beg, İbrâhîm Beg himâyetine¹ dâhil oldu. ‘Asâkir-i mesfûre Belbîs'e vâsıl olduklarında zabt edüp, derûnundaki hüccâc emân ile Mısır'a irsâl olundu.

Bâzâr² gicesi Sa‘îd'de bulunan beglere küffârın hücum [12b] edeceği haberi vâsıl oldukda, yanlarında bulunan tüccâr u ashâb, eskâli terk ile cümlesi Kureyn³ taraflarına⁴ firâr eylediler. Sabah oldukda, tâ‘ife-i ‘urbâna yemîn verilüp, mal ve canlarına hıyânet etmeyeceklerine ‘ahd ü mîsâkdan sonra ‘urbân yine ‘ahdlerine durmayup, Kureyn kurbunda malların yağmaya başladılar. Kibâr-ı tüccârdan Seyyid Mehmed⁵ Mahrûkî'nin üç yüz bin iryâl⁶ akçesi yağmâ olundu. Ba‘dehû ‘urbân girü dönüp, Françelüye teba‘iyyet etdiler. Mezbûr Seyyid Mehmed, Bonaparta'ya⁷ varup, ‘urbânın hıyânet u nehbinden feryâd u teşekkî eyledikde: "Niçûn bize⁸ teba‘iyyet etmeyüp kölemenlere ilticâ etdiniz" deyü tevbihden⁹ sonra Kureyn şeyhi "*‘Ali Ebû Haşebe*" nâm kimesne nehb-i emvâl olunan mahalli göstermek için ol cânibe me‘mûr oldu. Ve yanına Françe ‘asâkiri koşulup, nehb ü yağmâ¹⁰ olunan mahalle vardıklarında, buldukları eşyayı ahz ve ashâbına teslim olundu.

Şehr-i Rebî‘ulevvel'in ikinci günü¹¹ Françe ‘asâkiri Kureyn[in] şarkî nevâhîsine vâsıl olduklarında, İbrâhîm Beg yanında olanlar ile ma‘an emvâl u eşyaların ba‘zı mahallere îdâ‘ ile Sâlihiyye'ye¹² firâr eylediler. Bunların yanına ‘urbân ve derme çatma birâz ‘asâkir mülâkî olup, cenge müttehî oldular. Cevâsîs-i ‘arab vâsıtasıyla mahalli teveccühleri cumhûr tarafına mün‘akis cem‘iyyet-gâhlarına şebhûn eylediklerinde, İbrâhîm Beg ve Sâlih Beg ve kölemenler cenge mübâşeret ve bir sâ‘at

¹ himâyetine İ,Ü1,P : ma‘iyyetine himâyetine Ü2

² Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

³ Kureyn adlı bu yerleşim yeri eski bir köydür, bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 43.

⁴ taraflarına İ,Ü1,P : tarafına Ü2

⁵ Mehmed : Ahmed İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda bu ifade "*Ahmed*" olarak yazılmış olmasına rağmen aslında dönemin önemli tacirlerinden olan Mehmed Mahrûkî'den bahsedilmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 44.

⁶ Aslı riyâl olan bu kelime Avusturya ve İspanya devletlerinin kullandığı bir çeşit gümüş sikkedir.

⁷ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

⁸ bize İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ توبيخ İ,Ü2,P : توبيخ Ü1

¹⁰ yağmâ İ,Ü2,P : — Ü1

¹¹ 2 Rebî‘ulevvel 1213 = 14 Ağustos 1798 Salı.

¹² Sâlihiyye, Şam’ bağlı olan bir kasabadır; bkz. Sezen, **Osmanlı Yer...**, s. 441.

nücûmı kadar mümtedd olup, Françelü münhezim olmağa karîb olmuşken, ‘urbân emvâl u eşyâların yağma etdiklerini gördükleri gibi cengi bırağup, ‘urbâna sataşdılar. Bonaparta¹ bu hinde ‘askerini çeküp, bir fırkasını etrâfa ba‘de’n-neşîr, Pençşenbih gicesi kendüsi Mısır’a dâhil oldu.

Rebî‘ulevvel’in beşinci Cum‘a günü² Vefâ’-i Nîl³ vakitleri olmağla sâbıkân olagelan vech üzere tezyîn-i esvâk u mahallât emr olunup, nâs bağcalara ve mikyâs kenarlarına çıktılar. Ve bi’n-nefs Bonaparta⁴ dahi Kādî ve Paşa Kethüdâsı ve sâ’ir a’yân u eşrâf ile ma‘an atlara süvâr ve tob şenligi ederek mahall-i mikyâsa vardılar. Bu esnâda İngiliz gemileri vürûd ve İskenderiyye pîşgâhında Françe [13a] sefâyinini ihrâk eylediği havâdisi⁵ söylenür idi. Bu vâkı‘adan Fransçelü küllî ızdırâb ve telâşa düşüp, havâdis söylenmege yasâğ olunmuş idi.

Nasârâ beynlerinde havâdis-i mezbûrenin tefevvüh u şuyû‘u haber⁶ verilmegin birkaç nefer dahi mu‘âheze olundukda, Sabuncular Hânı’nda kâ’in bir bâzergândan istimâ‘ların haber verdiler. Bâzergân ihzâr u istintâk oldukda: "Bir nasrâniden işitdim" dedi. Nasrânî dahi ihzâr olundukda, kaziyyeyi külliyyen inkâr eyledi. Doğru haber⁷ vermezsele⁸ ikisinin dahi lisânları kat‘ olunmak üzere iki yüz riyâl cerîme taleb olundu. Meşâyıh recâ eylediklerinde kabûl olunmayup, ba‘dehû: "Bunları itlâk edin, biz riyâli irsâl ederiz" dediler. Yine kabûl olunmadı. Şeyh Sâvî iki yüz riyâl gönderdikde, yine girü redd eylediler. Bundan sonra bu misillü havâdis külliyyen munkatı‘ olup, nâs keff-i lisân eylediler.

Fi’l-vâkı‘ İngiliz donanması İskenderiyye pîşgâhında Françe sefâyini ile muhârebe ve "*Nısf-ı dünyâ*" ismiyle müsemma kebîr üç enbârlıların ihrâk ve bakiyyesini ahz u istisâl eyledikleri sahîh idi. Ve bu günde Françelüden bir gürûh dahi

¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

² 5 Rebî‘ulevvel 1213 = 17 Ağustos 1798 Cum‘a.

³ Vefâ’-i Nîl, Nil Nehri’nin periyodik olarak taşkınlarını ifade eden bir kavramdır. Nil’in yüksekliği 16 zirâa geldiğinde Nil’in taşması bayramı kutlanırdı; bkz. Eymen Fuad Seyyid, "Nil", *DİA*, İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 122-123.

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ havâdisi İ : havâdis Ü1,Ü2,P

⁶ haber İ,Ü1,P : — Ü2

⁷ doğru haber P: — İ,Ü1,Ü2

⁸ vermez ise İ : vermezsele Ü1 ; vermezler ise Ü2,P

Bahrî¹ ve Şarkıyye² câniblerine çıkdılar. Nîl ceryâna âğâz edüp, halîcler doldukda, Françelünün mühimmât ü edevâtları Özbekiyye'de olmağla, Özbekiyye Köprüsü sedd olunup, Nîl'in Bereke'ye duhûlü men' olundu. Ve yine Bonaparta³ meşâyıha hitâb birle: "Mevlîd-i Nebevî kırâ'atı vakti⁴ hulûl eylemiş, 'âdât-i kadîme üzere niçûn kırâ'at olunmuyor?" dedikde: "Umûr-ı mu'attıla ve îrâdda kıllet olduğundan, te'hîr iktizâ eyledi" deyü 'özü eylediler. Derhâl kırâ'atıçûn tenbîh edüp, üç yüz Françe riyâli teslîm eyledi. Ba'dehû mahall-i mevlid kanâdîl ile tezyîn olunup, bi'n-nefs Bonaparta⁵ ve sâ'ir rü'esâ-yı Fransa atlara binüp, mahall-i mevlide 'azîmet ve meydanda envâ'-i lu'blar icrâ ve tob ve fişenkler atıldı. Ol meclisde Şeyh Bekrî'ye fâhîr kürk ilbâs olunup, Nekâbet-i eşrâf mansıbı tevcîh ve cemî' sâdâta tehniye vü tebrîk evâmiri neşr olundu. Ve bu günde İbrâhîm Beg ve ümerâdan ba'zıların Gazze'ye duhûlü haberi tevârüd eyledi.

Rebî'ulevvel'in on beşinde⁶ [13b] "Deze" nâm Cenerâl Bâşbûğ ve "Ya 'kûb"⁷ nâm Kıbtî müdebbir-i umûr nasb olunup, cem'ıyyet-i kesîre ile Sa'id derûnına irsâl olundu ki, mezbûr Ya'kûb anların mizâc u 'âdâtını ve habâyâ vü zevâyâda merkûz emvâlini Bâşbûğ'a ta'lîm u irâ'e eyleye. Ve yine bu günlerde nâsdan emvâl u eşyâ taleb olunmağa⁸ şiddet olunup, hattâ ba'zı Fransızlar Devlet-i 'aliyye ricâlî ziyî ü libâsına taklîd edüp: "Bu işler Devlet-i 'aliyye'nin izn ü ruhsatı iledir, sakınup mûmâna'at etmeyesiz" deyü halkı tahzîr ederler idi.

Bonaparta⁹ Akka'da Cezzâr Ahmed Paşa'ya hediye vü mektûb tertîb edüp, bir Freng ve nasârâdan tüccâr ziyinde üç nefer zimmî ile irsâl eyledi. Mezbûrlar Dimyât'dan sefîneye binüp, Cezzâr Paşa'ya vâsıl olduklarında, hediye vü mektûbı kabûl etmeyüp, nasrânîleri ayağı tozıyla ircâ' eyledi.

¹ Bahrî Ü1,Ü2,P : tecrî İ

² Şarkıyye, Aşağı Mısır'da bulunan ve Vech-i Bahrî Nâibliği'ne bağlı bir vilâyetdir; bkz. Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdârî Yapı", **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, c. V, s. 603.

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ vakti İ,Ü1: — Ü2,P

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ 15 Rebî 'ulevvel 1213 = 27 Ağustos 1798 Pazartesi.

⁷ Ya'kûb İ,Ü2,P : Yâkûb Ü1

⁸ olunmağa İ,Ü1,Ü2 : olunmağla P

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

Kezâlik, bu esnâda Bâb-ı Şa'riyye'de¹ vâki' Rıdvân Kâşif hânesine mühendis ve mi'mâr ile bir gürûh Freng gelüp, içerü duhûl istediler. Kâşifin zevcesi: "Bin üç yüz riyâl i'tâ² ile mukaddemâ emân kâğıdı alup, kapusına yapışdırmış olmağın mesfûrları men' edeyim" dedi. "Sende beglerin gizli emvâli var imiş, teftîşe me'mûruz" deyü zor ile içerü duhûl ve mazanne olan mahalleri aradılar. Bir mahzen derûnunda yirmi 'aded 'askerî şervâlî ve yelek ve sâ'ir emti'a zuhûr eyledi. Altında bir mahzen dahi bulunup, esliha vü tabanca ve tüfenk ü bârût sandıkları emsâli eşyâ zuhûr eyledi. Bir mahall dahi hafr olundukda, biraz akçe ve bir altın gügüm içinde denânîr-i zeheb zuhûr ve gasbdan sonra hâtûn u câriyeleri üç gün ba'de'l-habs dört bin riyâl cerîme ile ıtlâk olundu. Bu hâdiseden sonra esliha talebinde şiddet olunmağla: "Üç günden sonra bi'l-cümle büyüteftîş³ olunacaktır." deyü⁴ ve her kimde zuhûr eder ise bilâ-emân katl olunacağını⁵ münâdîler nidâ ve nâsa havf-ı 'azîm tareyân⁶ edüp, ba'dehû icrâsına müsâmaha vü iğmâz olundu.

Mâh-ı mezbûrun yirmisinde⁷ Paşa Kethüdâsı Mustafâ Beg Emîrül-hacc nasb olunmağın mühimmât-ı haccın tehyi'esini ta'ahhüd eyledi. Ve bu mâhda [14a] ashâb-ı mâlikâne vü mukâta'ât iltizâm taleb etmekle, defâtir-i kadîmeye ba'de'n-nazar ziyâde zamm görünmegin iltizâmât-ı kadîmi vechi üzere olmasın ashâbı ta'ahhüd etdiler.

Rebî'in yirmi beşinci Pençşenbih günü⁸ İskenderiyye ricâlinden Seyyid Muhammed Küreyyim katl olundu. Mezbûr Seyyid Muhammed zamm-ı kâf ile ve feth-ı ra ve teşdîd-i mîm ile "Küreyyim" lakabıyla mülakkab bir kimesne idi ki, evâ'il-i hâlinde İskenderiyye Kapânı'nda⁹ kantarcı hafîfü'l-hareketi ve hüsnü'l-mu'âşeretü olduğundan, müslimîn ve nasârâ ile güzelce geçinüp nâm tahsîl ederek, Dârü's-sa'âde vekîli Sâlih Beg'e ittisâl-i kesb edüp¹⁰, ba'dehû Murâd Beg'e müntesib oldu. Ekser umûra müdâhale birle tüccâr-ı sâ'ire 'ale'l husûs Freng tâcirlerin ziyâde rencîde etmiş

¹ Bâb-ı Şa'riyye, Kahire'nin kuzeyde bulunan kapılarından birisidir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 69.

² i'tâ İ,Ü2,P : — Ü1

³ teftîş İ,Ü2,P : tefîş Ü1

⁴ deyü İ : — Ü1,Ü2,P

⁵ olunacağını İ : olunur deyü Ü1,Ü2,P

⁶ tareyân İ,Ü1,P : târî Ü2

⁷ 20 Rebî'ulevvel 1213 = 1 Eylül 1798 Cumartesi.

⁸ 25 Rebî'ulevvel 1213 = 6 Eylül 1798 Perşembe.

⁹ kapân İ : kabbân Ü1,Ü2,P

¹⁰ edüp İ : — Ü1,Ü2,P

idi. Françelüler¹ İskenderiyye'yi zabt etdikleri mezbûrdan mâl mütâlebesiyle hasr u tazyîk olunmuş idi. Mısır'a vardıkda², Kasr-ı 'Aynî'de Françe 'aleyhine dâ'ir mekâtibi tutmağla gayzları dû-bâlâ olup, Mısır'da habs olunmuş idi. Meşâyıh bi'd-defe'ât³ recâ etdiler ise dahi hayyiz-i kubûle düşmemekle bilâhare "*Macellon*" nâm kâfir⁴ on iki sâ'at mehl ile, yâ şu kadar akçe yâhud katl olunacağı işrâb eyledi⁵. Meşâyıh-ı Dîvân ve Seyyid Mehmed⁶ Mahrûkî'ye haber irsâl⁷ ile her ne kadar istigâse vü istimdâd birle: "Beni kurtarın yâ müslimîn!" deyü feryâd eyledi ise de, herkes kendü nefsiyle meşgûl ve imdâd vakti olmadığından, bir hımara bindirilüp⁸, etrâfını sultanlar ihâta birle darb ederek, Remîle'ye dek götürüp, anda şehîd eylediler⁹. Ser-i maktû'ını bir sırık tepesine nasb ile "Françelü emrine muhâlefet edenin cezâsı budur" deyü nidâ ve sokak sokak gezdirdiler. Sonra etbâ'ı re's ü cesedini ahz ve defn eylemişlerdir¹⁰.

Ve yine bu mâhda¹¹ Bonaparta¹² meşâyıhı da'vet ve meclisine müctemi' olduklarında, Bonaparta odadan hurûc ve meks-i tavîlden sonra yine duhûl eyledi. Yedinde beyaz ve kırmızı ve siyah renkler ile mülevven biraz teylesân olmağla, teylesânın birini Şeyh Şarkâvî'nin omuzına vaz' eyledikde, Şarkâvî'nin levni mütegayyir olmağla¹³ i'tizâr ile teylesânı yere vaz' eyledi. Tercemân der'-akab: "Niçûn kabûl buyurmadınız? Siz¹⁴ Ser'asker Bonaparta¹⁵ hazretlerinin muhibbî olduğunuzdan [14b] kendü ziyy ü 'alâmetiyle¹⁶ sizi ta'zîm kasd eyledi ki, hatta bununla sâ'irlerden mütemeyyiz¹⁷ olasız" dedikde, Şeyh ve sâ'irleri: "Bizim muktezâ-

¹ Françelüler Ü1,Ü2,P : Françe İ

² vardıkda İ : vardıklarından sonra Ü1,Ü2,P

³ bi'd-defe'ât İ,Ü1,P : defe'ât ile Ü2

⁴ kâfir : Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ eyledi İ,Ü1,Ü2 : — P

⁶ Mehmed : Ahmed İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda bu ifade "*Ahmed*" olarak yazılmış olmasına rağmen aslında dönemin önemli tacirlerinden olan Mehmed Mahrûkî'den bahsedilmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 50.

⁷ haber irsâl İ : irsâl-i haber Ü1,Ü2,P

⁸ bindirilüp İ,Ü1,Ü2 : bindirüp P

⁹ eylediler : İ,Ü2,P : etdiler Ü1

¹⁰ eylemişlerdir İ,Ü2,P : etdiler Ü1

¹¹ Rebî'ulevvel 1213 = Ağustos-Eylül 1798.

¹² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹³ mütegayyir olmağla İ : mütegayyir ve Ü1,Ü2,P

¹⁴ siz İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁶ 'alâmetiyle İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁷ mütemeyyiz İ,Ü1,P : temyîz Ü2

yı dînimiz bu ‘alâmeti taklîd ile ‘indallâhi¹ ve'l-müslimîn kadrımız zâyi‘ olur. Bunun için isti‘fâ ederiz" dediler. Ser‘asker bunların taklîdden imtinâ‘ını tahkîkan bildikde: "Bâri cânib-i sadrınıza cumhûr nişânı kokarda ta‘lîk edin" dedi. "Beynimizde meşveret için çend-rûz mühlet verilsün" deyü istid‘â etdiklerinde, on iki güne kadar imhâl olundu. Meclisden şeyhler gitdikden sonra, Şeyh Sâdât tekrâr da‘vet olunup vârid oldukda, Bonaparta lütf ile mu‘âmele birle elini eline alup, gâh ellerini ve gâh omuzunu takbîl ederek bir ağır elmâs yüzük dahi hîbe eyledi. Beynlerinde vâfir mükâlemâtdan sonra itâ‘at u mehabbet ‘alâmeti olan Françe nişânı kokarda ta‘lîk olunmasına münâdîler nidâ eyledi. Ekser nâs ibâ² vü istikrâh ve ba‘zıları dahi: "Ne mâni‘! Dîne muhill³ degildir, ‘adem-i imtisâlinden zarar me‘mûl olan mekrûh[un] irtikâbı câ‘izdir" deyü kokarda takındılar. Lâkin sonra çok geçmeyüp men‘i için nidâ olundu, ba‘dehû a‘yân u eşrâfa muhtass kılındı. Anlar dahi Ser‘asker huzûrına vardıklarında takup, çıkdıkları zemân ref‘ ederlerdi⁴. Sonra çok sürmeyüp yine külliyyen terk olundu.

Evâ‘il-i şehirde⁵ kendülerine mahsûs ‘îd vakti hulûl etmegin, ‘îd-i mezbûr dahi, bu tâ‘ife mukaddemâ kralların katl ve bed‘-i cumhûriyye vaz‘ eyledikleri yevme re’s-i sene ve ‘îd i‘tibâr olunmağla, bir gün Özbekiyye Berekesi ‘îde mahall ta‘yîn⁶ olundu ki, Şemsin Burc-ı Mîzân'a intikâli ve⁷ i‘tidâl-i Harîfî zemânına mutâbıkdır. Mahall-i mezbûrun sûretini dahi beyân edelim. Ya‘nî Özbekiyye Berekesi vasatına âlât u mancınık vesâtetiyle bir direk ikâme vü nasb olunup⁸, kâ‘ide-i ‘amûd kâmet-i insan mikdârı turâb ile metânet verildikden sonra, bâlâda ‘amûda tahtalardan masnû‘ ucu sivri dört köşe bir kalıb ikâme ve üzeri koyu kırmızı kumâş ile setr olundu. Esfeline⁹ kâ‘ide yollu bir şey’ dahi rabt ve üzerine siyâh ve beyâz renklerle mülevven bir atlas [15a] ta‘lîk olundu. Kezâlik, Hevâşiyye Kapısı mukâbilinde haşebden ma‘mûl mukaffes bir küre-i ‘âliye dahi nasb ve üzeri sarı kumâş ile leff olunup, kürenin

¹ ‘indallâhi İ,Ü2,P : ‘indallâhi ve Ü1

² ibâ İ,Ü2,P : — Ü1

³ محل İ : محل Ü1,Ü2,P

⁴ ederlerdi İ,P : ederler idi Ü2 ; eder idiler Ü1

⁵ şehirde : İ,Ü1,P : şehirlerde Ü2

⁶ ta‘yîn İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ ve İ,Ü2,P : — Ü1

⁸ olunup İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ Esfeline İ,Ü1,Ü2 : Esfelinde Ü2

‘ulyâsına bir levha ta‘lîk olundu ki, levha üzere Mısır'da vâki‘ ceng ve sûret-i inhizâm nakş u tasvîr olunmuş idi. Ve yine "*Kantaratü'd- Dekke*"¹ nâm mahall ki, su oradan Bereke'ye duhûl eder, ol nâhiyede vâfir direkler dikilüp, dâ'ire hey'etinde ucları bir küreye muttasıl idi. Direkler mâ-beynine ipler tanzîm ve kanâdîl ta‘lîk olunup, fişeng ve mehtâba dâ'ir edevât rabt olunmuş idi. İmdi bu a‘mâl ile müddet-i vâfire ‘abese iştigâl eylediler.

Rebî‘ulâhır gurresi Çehârşenbih günü² Murâd Beg ve yanında mevcûd ümerâ vü ‘asâkir-i sâ'ire üzerlerine Françe ‘askeri hücum etdiklerinde, Murâd Beg Feyyûme, ‘Osmân Bey berr-i şarkî yoluyla dâğ ardından Gazze'ye firârı haberi vürûd eyledi. İbrâhîm Beg'den meşâyıha mektûb vürûd³ ve şöyle tahrîr olunmuş ki: "Ey meşâyıh! Nüfûs u ra‘iyyenizi hıfz ile mütma'in olunuz ki, Pâdişâh-ı İslâm Efendimiz Hazretleri külliyyetlü ‘asker tehyi'e ve tanzîm buyurup, yakıncacıkda inşa'allah Te‘âlâ⁴ tarafınıza geleceklerdir" intehâ.

Vaktâ ki, mektûb duyulup cumhûra mün‘akis oldukda, Bonaparta⁵ tarafından mektûb mutâlebe ve mazmûnı terceme⁶ olundukdan sonra: "Begler böyle⁷ dâ'imâ yalan söylerler⁸" deyü iltifât etmedi. Ammâ, bundan mukaddem mektûb ihfâ olunduğu haberi Bonaparta'ya⁹ vâsıl oldukda, ol günde dahi Meşhed-i Hüseyinî'de nâsın izdihâm u tecemmu'ını mektûbdan nâşî hîleye haml ile atına süvâr ve biraz ‘asker ile tashîh için Şeyh Sâdât'ın hânesine teveccüh eyledikde, esnâ-yı râhda tecemmu‘-ı nâsa dûçâr ve sebep-i cem‘iyyetden su‘âl eyledikde, nâs Françeliler'in zevâline fevc fevc fâtiyhâya âgâz eylediler. Bonaparta¹⁰ iltifât etmeyüp, Şeyh Sâdât hânesine vürûd ve sebep-i mektûb ve cem‘iyyetden su‘âl eyledikde, sâ'ir meşâyıh dahi ihzâr olundukda, anlar dahi: "Ma‘lûmumuz degildir" deyü cevâb verdiler¹¹. Sonra yine şeyhler arasında [15b]

¹ Dekke, Bağdad Hankin'e bağlı bir kazadır; bkz. Sezen, **Osmanlı Yer...**, s. 143. Kemerli köprü anlamına gelen "*kantara*" ifadesiyle Dekke kazasına ait köprü kastediliyor olmalıdır.

² 1 Rebî‘ulâhır 1213 = 12 Eylül 1798 Çarşamba.

³ vürûd İ,Ü1,Ü2 : vürûd edüp P

⁴ Te‘âlâ İ : — Ü1,Ü2,P

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ terceme İ,Ü2,P : kırâ'at Ü1

⁷ böyle P : — İ,Ü1,Ü2

⁸ söylerler İ,Ü2,P : söyler Ü1

⁹ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹⁰ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹¹ deyü cevâb verdiler İ : dediler Ü1,Ü2,P

mektûb zuhûr ve Ser'askere mefhûmı ifâde olundu¹. Ammâ sebeb-i cem'iyet şu imiş ki, Devlet-i âliyye ricâlinden İskenderiyye'de mukîm olan² bir kimesne ziyâret-i Meşhed kasdıyla Mısır'a vürûd etdikde, nâs şahs-ı mezbûrî 'Osmânlı libâsıyla gördükleri gibi, devlet³ cânibinden elçi gelmiş Françeliler'i Mısır'dan ihrâc edecekmiş, yollu halka bir ferah târî ve işiden Meşhed'e tecemmu' eylemiş.

Mâhın on birinci Cum'aertesi⁴ sabahı 'îd ma'hûd olmağla toplar⁵ atılıp, 'amûdlar üzere bândıralar nasb olundu. Françe ricâli tabl u nehkâre çalarak Bereke-i Hayâle'ye müctemi' ve sınıf-ı mütenâsibe üzere durdular. Meşâyih ve bi'l-cümle a'yân u eşrâf ve rû'esâ-yı ekbât u nasârâ, Bonaparta⁶ serâyına med'uvven tecemmu' ve meydâna karşı büyük odada sınıf sınıf oturdular. Ekbât u nasârâ elbise-i fâhira giyinüp, "*Kuyumcu Çerces*"⁷ ve "*Filinbus*"⁸ nâm nasrânî ağır şemseli kerrâke ile alaya katılmış idi. Meydânda Françe 'asâkiri sufûf-ı mütenâsibe üzere biraz ceng ta'lîmi, ba'dehû toplar atılıp, 'asâkir Bonaparta⁹ etrâfını ihâta eylediler. Bu hinde papas hey'etinde bir Freng cebinden kağıd ihrâc ve miyânede cehren kırâ'at eyledikde, cümlesi sem'-i kabûl ile hamûş¹⁰ oldular. Gâlibâ mezbûr kağıd biraz va'z u nesâyih ve ed'iyeyi müştetil idi. Ba'dehû, Bonaparta meydândan¹¹ serâya hirâm ve huzzâr u züvvâra ziyâfet ü ikrâm olundu. Ahşâm oldukda, meydândaki ipler ve temâsîl üzere merbût¹² kanâdîl u mehtâblar îkâd ve fişengler atılıp meclis münkazî oldu.

Ertesi gice Bonaparta¹³ Cîze'ye 'âzim ve sabahısı 'acele¹⁴ Murâd Beg ve şark taraflarına 'asker çıkarıldı. Ve yine Kâ'im-makâm-ı Mısır "*Dubuy*" nâm Cenerâl Murâd Beg zevcesine irsâl-i haber ve Çukedâr 'Osmân Beg zevcesin taleb eyledi. Meşâyih taraflarından mürsel Mehdî ve Serîsî şefâ'atleri kabûl olunmayup, yine talebinde ısrâr

¹ ifâde olundu İ : ma'lûm oldu Ü1,Ü2,P

² olan Ü2 : — İ,Ü1,ÜP

³ devlet İ,Ü1,P : devlet-i 'aliyye Ü2

⁴ 11 Rebî'ulâhır 1213 = 22 Eylül 1798 Cumartesi.

⁵ toplar İ: toplar Ü1,Ü2,P

⁶ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁷ چرجیس İ,Ü2 : چرجیس Ü1 ; چرجیس P

⁸ فلتبوس İ,Ü2: فلتبوس Ü1 ; فلتبوس P

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁰ خموش İ,Ü2,P : خموش Ü1

¹¹ Bonaparta meydândan İ,Ü1,P : meydândan Ponaparta Ü2

¹² merbût İ,Ü2,P : merbût ve Ü1

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ 'acele İ,Ü2,P dsc : عجله Ü1

olundu. Meger ise bir kimesne mezbûre hâtûn tarafından zevcine bir boğça duhân ve kürk ve beş yüz¹ altun irsâline gider imiş. Meşâyıh, hâtunı mahalline ircâ‘ istediler. Kâ'im-makâm ‘adem-i kabûlle ol [16a] gice hânesinde iskân, ertesi ücyüz riyâle² kat‘ ile sebîli tahliye olundu.

Pençşenbih günü³: "Her kimde dışı katır bulunur ise rızâsıyla Kâ'im-makâm serâyına îsâl ve kıymeti olarak⁴ elli riyâl ahz eylesün, getürmiyenlerin katırları ellerinden cebren ahz ve üç yüz riyâl tecrîm olunurlar" deyü münâdîler nidâ eyledi. İşidenler fevc fevc satmağa ibtidâr ve bu hînde lâgar u zayıf katır ashâbı⁵ iş görüp, ferbih⁶ ü tüvânâ sâhibleri hâ'ib u hâsir oldu.

Bu mâhda yine münâdîler nidâ etdiler ki⁷: "Hâne kapısı önüne ve her üç⁸ dükkân hizâsına giceleri sabâha degin⁹ birer kandîl ta'lik u îkâd oluna. Ve herkes hâne vü dükkânı önünü süpürüp, ‘ufûnât u ecsâm-ı meyyiteden tathîr u tanzîf eylesünler. Kezâlik, Megâribe tâ'ifesinden gurabâ vü battâlîn üç güne degin¹⁰ beldelerine çıksunlar, gitsünler" deyü nidâ olundu. Ba‘dehû üç günden¹¹ sonra¹² dört sâ‘at mehl ile yine münâdîler nidâ etdiler ki, tâ'ife-i mezbûre Bonaparta¹³ serâyına müctemi‘ ve feryâd ederek: "Nereye gidelim? Bir mahal gösterin, tarîk ber-mesdûd, bahr ise İngilis donanmasından gayr-i meslûk. İskenderiyye'ye gitsek kaht u galâ ve in'idâm-ı mâ' ile cümlemiz helâk oluruz" deyü figân etdiklerinde, ‘afv u igmâz olundu.

Bu günlerde Mi'mâr Za'im, Süveys taraflarına Kapudân nasb olunup¹⁴ ve bir bayrak Françe ‘askeriyle gönderildikde, karşularına ‘urbân çıkup, İbrâhîm Ağâ'yı katl ve cem'iyeti perîşân eylediler.

¹ mezbûre hâtûn tarafından zevcine bir boğça duhân ve kürk ve beş yüz İ : bir boğça duhân tarafından zevcine tütün ve kürk ve Ü1,Ü2 ; bir boğça duhân ile tarafından zevcine tütün ve kürk ve P

² üç yüz İ,Ü2,P : üç Ü1

³ günü : gün İ,Ü1,Ü2,P

⁴ olarak İ,Ü2,P : ola olarak Ü1

⁵ ashâbı İ : sâhibleri Ü1,Ü2,P

⁶ ferbih İ,Ü2,P : : قريه Ü1

⁷ etdiler ki İ,Ü2,P : edüp Ü1

⁸ üç İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ degin İ,Ü1,P dsc : kadar Ü2

¹⁰ degin İ,P : kadar Ü1,Ü2

¹¹ günden İ,P : gün Ü1,Ü2

¹² sonra : İ,Ü1,P : — Ü2

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ olunup : — İ,Ü1,Ü2,P

Kā'id Ağâ Konağı mukaddemâ mahall-i Dîvân ta'yîn olunmuş idi¹. Meşâyih bir müddet konağa âmed-şûd, ba'dehû kimse gelmamekle² terk olundu. Bundan sonra "*Mahkemetü'l-Kazâyâ*" ismiyle bir başka dîvân dahî tertîb ve tab' u müsâmahayı³ tekdîr edecek elfâzla⁴ şûrûta rabt olunduktan sonra, altı nefer tüccâr-ı müslimîn ve altı nefer küberâ-yı Kıbtîyye re'îs i'tibâr olundukda⁵, Defterdâr Eyyûb Bey kâtibi Maltî, Kādî'-i Kebîr nasb olundu ki, cemî'-i umûr-ı tüccâr ve mevârîs ve de'âvî-yi 'âmme bu mahkemede istimâ' vü hükm oluna. Ve Dîvân-ı mezbûrun 'uhûd u şurûtını hâvî basma kâğıdlar eşrâf u a'yâna taraf taraf irsâl ve esvâk u mahallât ve mescid kapularına ilsâk [16b] olundu. Şöyle ki: "Cemî' emlâk u 'akârât⁶ ashâbı⁷ hüccetlerini mahkeme-i mezbûreye îsâl ve mütemellik oldukları emlâk, bey' tarîkiyle mi, irs ü intikâl⁸ tarîkiyle midir, ma'lûm olunduktan sonra sicillâta tatbîk oluna. Ve herkes şu kadar tatbîk akçesi versün. Temessük ve hücec sicillâtta mukayyed ve mutâbık bulunduğu takdirde dahi, mazmûn-ı hüccet beyyine ile isbât oluna. Ba'de's-sübût, kıymetine nazar u tahmîn ile behâ takdîr olunup, her yüz gurûşda iki⁹ gurûş Cumhûr cânibine edâ vü teslîm oluna. Ammâ yedinde hücceti olmayup, yâhûd¹⁰ sicillâtta kaydı bulunmayup ve bulunduğu takdirde mazmûnını isbât ve ityân-ı¹¹ beyyineden 'acz getürenlerin 'akârât u emlâkları gasb ve Cumhûr tarafından zabt u fûruht oluna. Kezâlik, tereke-i meyyite dahi şu kadar akçe takdîr ile her kim vefât eder ise yirmi dört sâ'at mürûrında tahrîr oluna. Kadr-i mu'ayyenden nâkıs çıkarsa vereseye, ziyâde çıkar ise Cumhûra 'â'id ola. Vefât eder oldukda, Dîvân'dan izin kâğıdı ahz ve harc verilmeyince defn olunmaya. Ve meyyit üzerine iddi'â-yı dîn edenler¹² mahkeme-i mezbûrda ba'de'l-isbât yedine kâğıd verile. Alacağı tekmiâl oldukda, yine kâğıd mahalline redd oluna" deyü bunun emsâli iltizâmât u evkâfa şûrût¹³ bağlanup, müsâfirîn geldikce kâğıd almaları ve tıfl dünyâyâ geldikde,

¹ olunmuş idi İ,Ü1, : olunmuşidi Ü2,P

² gelmamekle İ : gelmemekle Ü1,Ü2,P

³ müsâmahayı İ,P : sâmihayı Ü1,Ü2

⁴ elfâzla İ,Ü1,P ; elfâz Ü2

⁵ olundukda İ,Ü2,P : olunduktan sonra Ü1

⁶ emlâk u 'akârât İ,Ü2,P : 'akârât u emlâk Ü1

⁷ ashâbı İ,Ü2,P : — Ü1

⁸ intikâl İ,Ü2,P : — Ü1

⁹ iki İ,Ü2,P : ikiyüz Ü1

¹⁰ sicillâtta mukayyed ve.... olmayup, yâhud İ,Ü1,Ü2 : — P

¹¹ ityân İ,Ü1,P : isbât Ü2

¹² edenler İ,Ü2,P : olanlar Ü1

¹³ şûrût İ,Ü1,Ü2 : dâ'ir şûrût P

defter olunmak emsâli lâ yu‘addü ve lâ yuhsâ bida‘ u tekâlîf tahmîl olundu. Ve bu nizâm halkın emvâl u eşyâsın soymağa mücerred bir âlet u mekîde idi.

Kezâlik bu mâhda, "Devlet-i ‘aliyye ve Cumhûra dâ’ir sohbet olunmasun ve mecrûh ‘asker¹ vürûd etdikde, masharaya alınmasun" deyü münâdîler nidâ etdirildi. Ümerâ yanlarında olan Kalyoncu ‘asâkiri: "Siz² beglerle ittihâd³ ve bizimle muhârebe eylediniz" deyü Bûlâk sâhilinde ve Cemâliyye’de olan emvâl ü eşyâları cumhûr tarafından zabt oldundu. Dimyât Serdârı Ceddâvî Hasan Beg Kethüdâsı Mehmed Ağâ ihzâr olunup, İbrâhîm Beg tâbi‘i ile ma‘an kal‘ada habs olundu.

Ve yine bu mâhda, Mısır Kal‘ası [17a] dâhilinde olanlar[ın] hâric-i sûra çıkmaları nidâ olunup, kal‘a tahliye olundukdan sonra, ebniye-i kadîme ve ba‘zı dîvârlar hedm birle⁴ yeniden ta‘mîr ve burc u bârûlarına toblar⁵ ta‘biye olundu. Bâbü'l-‘aze⁶ tarafındaki burcları bi'l-küllîyye hedm ile mehâsini tağyîr ve bu kadar âsâr-ı mülûk ve ebniye-i hükemâ tahvîlden sonra Yûsuf Salâhaddîn Kasrı gibi erkân-ı şâhika ve a‘mide-i bâsikayı hâvî mehâsin-i selâtîn ve âsâr-ı esâtîn mahv u fânî oldu. Melik Nâsır Muhammed bin [Seyfeddîn] Kalâvûn Mescidi’nin minber u mihrâbın ihrâb⁷ ve ferş ü edevâtını⁸ yebâb eylediler. *Hasbünallâhü ve ni‘me’l-vekîl*.⁹ [Misra]‘:

Âhir dedigin eder zemâne.

Yine Bahr-i Yûsuf’da mukîm Murâd Beg ve tevâbi‘i içün biraz ‘asker bu evânda techîz u irsâl olundu.

Mâhın on altıncı Pençşenbih günü¹⁰ "Bir kimesne ki, yehûd yâ¹¹ nasrânî ile gavgâ vü müşâcere eyleye, Bonaparta¹² serâyına ‘azîmet eylesün" deyü nidâ etdirildi.

¹ ‘asker Ü1,Ü2,P : ‘askeri İ

² siz 6034, İ,Ü1,P : سر Ü2

³ İttihâd ve İ,Ü1,Ü2 : ittihâd edüp ve P

⁴ birle İ,Ü2,P : olunup Ü1

⁵ toblar İ,Ü1,P : toplar Ü2

⁶ باب العذب İ,Ü1,P : باب الضرب Ü2

⁷ ihrâb İ,Ü2,P : احراب Ü1

⁸ edevâtını İ, : edevâtı Ü1,Ü2,P

⁹ "حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ" = Allah bize yeter, O ne güzel vekildir." anlamına gelen bu cümle, Âl-i İmrân, 3/173. ayetin son kısmından mülhem olarak söylenmiştir.

¹⁰ 16 Rebî‘ulâhır 1213 = 27 Eylül 1798 Perşembe.

¹¹ yâ İ,Ü2,P : yâhûd Ü1

¹² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

Kezâlik iki maktûlün başını münâdî eline alup: "Kölemenlerden mektûb irsâl eyleyenin hâli budur" deyü nidâ eyledi. Ve yine bu günde: "Özbekiyye mekâbiri misillü şehre yakın olan mahallere mevtâ defn olunmayup, uzak mahallerde ve begler mezâristanında çukurları 'amîk u vâsi' olmak üzere defn olunsun" deyü muhkem tenbîh olundu. Kezâlik: "Herkes esvâbların sûtûhlarda sersinler ve hânelerin 'ufûnâtı müzîl buhûrât ile tebhîr eylesünler" deyü sirâyet-i tâ'ûndan ihtirâzen münâdîler nidâ etdirildi. Zîrâ bu tâ'ifenin zu'm u i'tikâdlarından zemân-ı sayfda 'ufûnât bâtin-ı arzda müsahhanen bâkî kalup, şitâ duhûl eyledikde, Nîl ve emtârın sereyânı birle agvâr-ı arziyyeye bürûdet istîlâ eder. Bu sûretde yazdan müterâkim ebhıra-i fâside-i müsahhane hârice su'ûd ve hevâyı fesâd ile tâ'ûn ve vebâ ihdâs eder. Ve yine: "Bir kimesne hasta oldukda, zâbit tarafına haber gönderilsün, bir tabîb irsâl oluna¹. 'İllet-i tâ'ûn mıdır degil midir, teşhîs olunmadıkca², müdâvât olunmaya" deyü muhkem tenbîh olundu.

On sekizinci sebt günü³ Franceliye⁴ hıdmet eden kavvâslardan bir cemâ'at Özbekiyye Mekâbiri'ndeki türbeleri hedme şürû' etdiklerinde, ashâbı feryâd ederek, [17b] Bonaparta⁵ serâyı tahtına müctemi' oldılar. İçerüden tercemânlar hurûc ve istinkâh olundukda: "Bu işden Ser'asker'in haberi yokdur, ancak mevtâ defni men' olunmuşdur" deyü def'-i meclis olundu.

Ve yine bu mâhda Ser'asker emriyle Devlet-i 'aliyye ve şerîf-i Mekke câniblerine meşâyıh tarafından⁶ mekâtîb tahrîr u tab' olunup, esvâk u mahallâta yapışdırdılar⁷. 'Alâ tarîki't-telhîs mazmûnı⁸ bu ki, 'unvân-ı mektûb ve sebep-i istîlâ ve tefrîk-i memâlîk ve istîmân-ı ra'yye zikrinden sonra: "Biz Pâdişâh-ı İslâm hazretleri'nin muhibbi ve düşmenlerine düşmen gürûhundan hâlâ kalem-rev-i Mısır'da hutbe ve sikke, ism-i hümayûnlarıyla⁹ müzeyyen ve şe'â'ir-i İslâm'ı kemâ hiye 'aleyhi

¹ oluna İ,Ü1,Ü2 : olunup P

² olunmadıkca İ,Ü1,P : olunmadıkça Ü2

³ 18 Rebî'ulâhır 1213 = 29 Eylül 1798 Cumartesi.

⁴ Franceliye İ : Françeliye Ü1,Ü2,P

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ tarafından İ,P : taraflarından Ü1,Ü2

⁷ yapışdırdılar İ,Ü1,P : yapışdırıldı Ü2

⁸ mazmûnı İ : mazmûn Ü1,Ü2,P

⁹ hümayûnlarıyla İ,Ü2,P : hümayûnlarına Ü1

icrâ etdirüp¹, âhir zemân Peygamberi'ne ve Kur'ân'ı 'azîmü's-şân'a ihtirâm edüp², hüccâc-ı müslimîni ikrâm ü i'zâz ile mahallerine îsâl ve mevâşî'i irkâb ve cî'ânı it'âm ve za'mânı iskâ edenlerdeniz. Ve sürûr-ı mü'minîni isticlâb için donanma³ ve şenlikleri ile fukarâya mâl infâk ederiz. Kezâlik, Mevlîd-i Nebevî'ye i'tinâ ve tehyi'e vü nizâmına ve 'ulüvv-i şânına ihtirâm birle akçe sarf ederiz⁴ ve hâlâ Mısır Vâlisi Bekir Paşa Kethüdâsı Mustafâ Ağâ ile re'yimiz bir olup, Devlet-i 'aliyye'nin maslahatı itmâmına ve Haremeyn-i muhteremeyn umûrına ihtimâm ederiz, ve's-selâm."

Yine bu mâhda cüz'ıyyâtıdan olarak bir hâdisi dahi vâki' olmağın, icmâlen şöyle ifâde olunur ki, Cemâliyye Çarşusu'nda bir müslim sarrâf lisânından sâdır olmuş ki: "Şarkda Seyyid Ahmed Bedevî ve garbda Seyyid İbrâhîm Düssûkî hazretlerinin rûhâniyyet-i şerîfleri Françelüler ile mukâtele edeceklerdir," deyü bu kelâmı tefevvüh eder iken, nasârâdan bir kimesne istimâ' ve biraz 'ilâve ile Dubuy Cenerâl'e yetiştirdikde, bî-çâre sarrâf ol ân ihzâr u habs ve dükkânı temhîr olundu. Birkaç def'a meşâyıh recâ etdiklerinde, iki günden sonra ıtlâk ve değnek urulmak yâhûd beş yüz riyâl vermek üzere Şeyh Bekrî hânesine irsâl, ba'dehû yüz kır bâc urulup, sebîli tahliye olundu.

Bâzâertesi⁵ günü⁶ hânlar ve esvâk başlarına âdemler ta'yîn olunmağın, bevvâb ve mustahfızın ism ü şöhretleriyle ba'de't-tahrîr, gurabâdan kimesne vaz' olunmamak ve Müstahfızın⁷ Ağası'ndan bi-lâ-izn [18a] müsâfir koyuverilmemek⁸ zımında muhkem tenbîh olundu.

Salı günü⁹ Mevlid-i Hüseyinî a'mâline şürû' olundu. Meşâyıha kalsa külliyyen terk olunacak idi. Ammâ ba'zı münâfıkîn Bonaparta'ya¹⁰ şöyle ilkâ eylemişler ki¹¹: "Mevlid-i¹² Nebevî kırâ'atinden sonra Mevlûd-i Hüseyinî kırâ'ati 'âdât-ı kadîmeden

¹ icrâ etdirüp İ,Ü1,Ü2 : icrâ etdirdüp P

² edüp İ : eder olup Ü1,Ü2,P

³ donanma İ,Ü2,P : دوننمای Ü1

⁴ ederiz İ,Ü1,Ü2 : ederler P

⁵ Bâzâertesi İ : Pazartesi Ü1,Ü2,P

⁶ 20 Rebî'ulâhır 1213 = 1 Ekim 1798 Pazartesi.

⁷ ism ü şöhretleriyle... Müstahfızın İ,Ü1,Ü2 : — P

⁸ koyuverilmemek İ : koyuverilmemek Ü1,Ü2,P

⁹ 21 Rebî'ulâhır 1213 = 2 Ekim 1798 Salı.

¹⁰ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Bonaparta'ya Ü2

¹¹ eylemişler ki İ,Ü2,P : eylemişler idi ki Ü1

¹² Mevlid İ : Mevlûd Ü1,Ü2,P

iken, bu sene Şeyh Sâdât 'avk birle 'asâkir-i İslâm duhûlüne ta'lîk eyledi." Bu haberdan Bonaparta¹ münfa'il olup: "Derhâl mevlûde şürû' olunsun" deyü irsâl-i haber ve 'ale'l-ihîsâr levâzımı tehyi'e ve kırâ'at olundu. Ser'asker bi'n-nefs meclis-i mevlûde² hâzır ve bâ'de'l-'ışâ serâyına 'avdet eyledi. Bu esnâda Reşîd ve Dimyât ve İskenderiyye a'yân u eşrâfı, Bonaparta³ serâyına vürûd ve verilen nizâm ru'yet olunmak için beldelerinde Dîvân tertîbini⁴ istediler. Mukaddemâ Murâd Beg tarafına irsâl olunan Françe 'asâkiri vâsıl ve bir sâ'at kadar ceng olunup, bilâhare münhezim olduklarında, Cebel-i Lâhor esfelinde karâr ve yeniden tabur düzüp, yine Murâd Beg ordusuna hamle eylediler. Yine hayli muhârebeden sonra Françelünün⁵ cem'iyetleri perişân ve münhezimen firâra âgâz eylediler. Firâr edenlere 'urbân müsâdefe birle cümlesin katl ü helâk ve emlâk u eşyaları nehb ü yağmâ olundu. Bu haber-i meserret-eser Mısır'da⁶ şâyi' oldukda, ehl-i İslâm nihânî şâd u handân oldular. Yine bu günde, Özbekiyye Berekesi'nde 'id için inşâd⁷ olunan 'amûd üzere küre-i kebîre⁸ kendü kendüye sâkıt olup, zevâl satvet-i devletlerine tefe'ül olundu. Sebebi bu oldu ki, mukaddemâ Nîl'in Bereke'ye duhûli men' olunmağla kantarası mesdûd olduğundan, mâ'-ı Nîl bâtın-ı arza neşef ü tahalful⁹ îrâs etmesiyle arz gevşeyüp, 'amûd sâkıt oldu.

Mâhın yirmi dördüncü Cum'a günü¹⁰ 'Âbidîn Mahallesi'nde Merzûk Beg Konağı'nda tehyi'e olunan Dîvân-ı 'Âmm için ertesi [gün] meşâyih u a'yân müctemi' olmaları tenbîh olundu.

Sebt günü¹¹ mahall-i Dîvân yine Özbekiyye'de Kâ'id Ağâ Konağı'na tahvîlle¹² meşâyih ve ocaklı ve a'yân ve tüccâr ve sanâdîd-i ekbât ve Françe¹³ müctemi' oldular. Herkes yerlerine oturdukda, Kıbtî Maltî bir kâğıd ibrâz ve mefhûmı i'lâm olundukda, [18b] mazmûnı şu olacak ki: "Kutr-ı Mısır dünyânın merkez-i vahîdi ve bilâd-ı

¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

² meclis-i mevlûde İ,Ü2,P : ma'hûda Ü1

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ tertîbini İ,Ü1 : tertîbi Ü2,P

⁵ Françelünün İ : Françelü Ü1,P ; Françe Ü2

⁶ Mısır'da İ,Ü2,P : Mısır'a Ü1

⁷ inşâd İ,Ü1 : inşâ Ü2,P

⁸ kebîre İ,Ü1 : kebîr Ü2,P

⁹ تخلص İ : تحلل Ü1,Ü2,P

¹⁰ 24 Rebî'ulâhır 1213 = 5 Ekim 1798 Cuma.

¹¹ 25 Rebî'ulâhır 1213 = 6 Ekim 1798 Cumartesi.

¹² tahvîlle İ,Ü2,P : tahvîl ile Ü1

¹³ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

ba'ideden meclûb eşyâ ile ahsab-ı¹ emkine olmağla cemî' 'ulûm u sanâyi' ve hatt² u kitâbetin asılları ecdâd-ı Mısır'dan me'hûz olduğu için, ümem-i sâlifeden³ ehl-i Bâbil ve Yunâniyyûn temellüküne râğbet-i tâmm göstermişlerdir. Memâlik-i Mısıriyye'ye mutasarrıf olan milelden 'Osmânî milleti kutr-ı Mısır'ı harâb etmekde sâ'ir mutasarrıf olanlardan eşedd olduğu zâhir u ma'lûmdur⁴. Zîrâ bunlar bir meyve buldukları gibi ağâcın kökünü yerden kat' eder olduklarından, ehl-i Mısır'da tâkat ü tüvân kalmayup, mezâlimlerden nefislerin vikâye zımnında hicâb-ı fakr hakkında⁵ mestûr kalmışlardır. Sonra Françe⁶ milleti işlerin ba'de't-temhîd ve't-takviye cevır ü gadrdan nâşî⁷ himâye⁸ zımnında Mısır'a gelmegi bizzât arzu birle gâlib u mâlik oldular. Ve nâsa cevır ü gadr mu'âmesi tabî'at u fitratlarında olmayup, garazları ancak tanzîm-ı umûr-ı Mısıriyye'dir. Bundan mâ'adâ Mısır'ın bir cânibi Bahr-ı Sefîd ve cânib-i âharı Bahr-ı Süveys olmağın, iki cânibden hasb ü kuvvetini müzdâd eylemek aksâ-yı emellerindendir. İmdî ehâlî vü sükkânına dahi lâzımdır ki, sû'-i zannı bi'l-küllîyye def' u terk ve hulûs-ı meveddet ahz eyleyeler. Ekâlîm-i ba'ideden vürûd ve Mısır'a duhûl eden Françe tâ'ifesi 'akl u fetânet sâhibleri oldukları için, kangı umûr-ı müşkileden su'âl olunalar, derhâl cevâb verirler ve Ser'asker Bonaparta⁹ dahi lâyıkı vech üzere ol emr-i müşkili fi'l-hâl tanzîm eder," intehâ.

İmdî bunun emsâli muharref u mu'avvec kelimât Dîvân'da terceme vü kırâ'at olundu. Bundan sonra tercemân dedi ki: "Ey a'yân u meşâyih! Dekâyik-ı¹⁰ umûra vâkıf mer'ıyyü'l-hâtır bir şahıs taleb olunur ki, sizlere re'îs nasb olunup, beyninizde evâmîr u işârâtı nâfiz ola." Huzzâr-ı meclis birbirine bakup: "İşte Şeyh Şarkâvî olsun" dediler. Bonaparta¹¹ çîn-i cebîn birle parmağın kaldırup: "No, no" dedi, ya'nî yok yok olmaz dese¹² gerek. Ba'dehû, intihâb olunanlar üzerine kur'a atılmak üzere karar verilüp¹³

¹ احصب : اخصب İ,Ü1,Ü2,P

² خط İ,P : خط Ü1,Ü2

³ sâlifeden İ,Ü2,P : sâfileden Ü1

⁴ ma'lûmdur İ,Ü2,P : ma'lûmumdur Ü1

⁵ hakkında İ : altında Ü1,Ü2,P

⁶ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁷ nâşî İ,Ü2 : nâsı Ü1,P

⁸ himâye İ,Ü2,P : vikâye Ü1

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁰ Dekâyik İ,Ü2,P : Ve dekâyik Ü1

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² dese İ : ise Ü1,Ü2,P

¹³ kur'a atılmak... verilüp İ,Ü2,P : — Ü1

kur'a atdıklarında, ekseri Şeyh Şarkāvî üzerine müsâdefe etmekle, Şeyh-i mezbûrun re'îs olmasına Bonaparta¹ râzı olup, meclis [19a] munkazî oldu.

Ve yine bu mâhda Trablus tâciri Mağribî Hacı Mehmed'in nasârâ² tercemânları ile³ münâsefe-i kadîmesi olup, Murâd Beg tâbi'î 'Abdullah Mağribî şerîki mâldâr olduğu Bonaparta'ya⁴ gamz olunmağla, kendüye münâsebeti olan Şeyh Şarkāvî'ye ihzârîçün⁵ bir kavvâs irsâl olundu. Şeyh⁶ kavvâsa: "Niçün istiyorlar?" deyü su'âl eyledikde: "Hukûk-ı şer'îyye zımnında taleb olundu"⁷ dedi. Şeyh dahi: "Sabâh hasmını hâzır edin. Hakkı sâbit olur ise edâsına ben zâminim" dedi. Bu haberi Hacı Mehmed işiddigi an havfından firâr eyledi. Ba'dehû bir sâ'at mürûrunda elli nefer kadar sultât Şeyh'in kapusına hücum ve Hacı Mehmed'in ihzârını taleb eylediklerinde, Şeyh-i mezbûrun havfa düşüp firârını ihbâr u i'tizâr eyledikde, 'unfla cevâb ve talebinde ısrâr eylediler. Bilâhare Şeyh Mehdî ve Devâhilî Ser'asker'e kaziyyeyi ihbâr eylediklerinde: "Niçün firâr⁸ eyledi?" dedi. "Ehl-i arz bir kimesne olmağın, matlûb olduğun duyduğun gibi havfa teba'îyyet ile⁹ firâr eylemiş" dediler. "Eğer cürmü 'azîm olmasaydı korkmaz idi, bu degildir illâ sizler ihfâ etdiniz" deyü izhâr-ı gayz eyledi¹⁰. Şeyhler bakdılar ki, olacak şey' degil, tazarru' u niyâz ile 'afvını istirhâm eylediklerinde, Bonaparta'nın¹¹ gazabı fi'l-cümle sâkin olup, ahşâma degin menzil ü mahzenleri temhîr olunmağla¹² âdemler irsâl eyledi. Sabâhısı cümlesi gasb olunup, yedinde olan halkın bu kadar emânâtı mahv u zâyî' oldu.

Yevm-i Ahad'da¹³ Dîvân-ı sâbık tebdîl olunmağın Dîvân-ı Mısır 'unvânıyla diger Dîvân tertîb ve bütûn a'yân u eşrâf da'vet olundu.

¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

² نصارى İ : نصارا Ü1,Ü2,P

³ tercemânları ile İ,Ü2,P : tercemânlarıyla Ü1

⁴ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

⁵ ihzârîçün 6034 ;ihzâr içün T19, Fransa ; ihsâr içün İbnül Emin

⁶ Şeyh İ : — Ü1,Ü2,P

⁷ olundu İ,Ü1,P : — T19

⁸ firâr İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ teba'îyyet ile İ,Ü1,P : teba'îyyetden nâşî Ü2

¹⁰ eyledi İ,Ü2,P : eylediler Ü1

¹¹ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

¹² olunmağla İ : olunmağa Ü1,Ü2,P

¹³ 26 Rebî'ulâhîr 1213 = 7 Ekim 1798 Pazar.

Bâzâtertesi¹ günü:² "Nâs yedlerinde mevcûd emlâk temessükâtını otuz gün mehl ile Dîvân'a 'arz eylesün. Otuz güne dek 'arz edemez ise otuz gün dahi müsâ'ade olunup, sonra cezâ olunur" deyü münâdîler nidâ eyledi. Ba'dehû herkes yedindeki hücece ü temessükâtını yegân yegân Maltî kâfire götürmeğe başladılar.

Cumâdelûlâ³ gurresi Pençşembih günü⁴ nâs fevc fevc Dîvân'a tecemmu' ve verilecek nizâmı müşâvere etdiklerinde: "Mahkeme umûrî ve de'âvî-i şer'îyye-i kadîme ola gelan vech üzere olsun" dediler. [19b] İstihsân olunup, öyle olsun ve lâkin mehâsîl ü iltizâmât mahkemeye dâ'ir şey' olmadığından, kâdîler karışmasun. Ve şöyle nizâm verilsün ki, on bin gurûşdan nâkıs iltizâm olunan mukâta'ada her bin gurûşda otuz gurûş on binden elli bine varıncaya dek iltizâm olunandan her binde yirmi, yüz binden nâkıs olanda her binde on beş gurûş ahz olunup, yüz binden mütecâvez oldukda, her binde on gurûş ahz olunsun" deyü nizâm verildi. Bundan sonra 'akârât u emlâk hüccetleri sohbetine şurû' olunmağın nice nice kıl u kâlden sonra bu emr-i 'asîr ve tavîlül-zeyl olmağla: "Akâr u emlâka a'lâ ve evsat ve ednâ i'tibâr ve her bir sınıfa birer mikdâr akçe tahsîs olunsun" deyü encâm verildi.

Yine bu günde: "Herkes esvâb ve kirli libâsların⁵ sûtûha sersinler" deyü münâdîler nidâ ve bu emrin tefahhus u teftîşine meşâyih me'mûr oldular. Bir 'avrat ile iki kimesne tefahhusa me'mûr olmağın, halkın evlerine ve haremlerine duhûl ve bâlâyı sûtûha çıkup, dikkat ederler idi. Esvâb sermeyan olur ise⁶, te'dîb olunur idi⁷. Nihâyet mertebe bu maslahat için te'kîd ü teşdîd olundu ki, zu'mlarınca esvâbdan râyiha-i tâ'ûn mündefî' ola. Ve yine bu esnâda cemî' erbâb-ı vezâyif ve fukahâ ve 'umyân ve mü'ezzinîn ve mâristân-ı Mansûrî hastaları ve 'Abdurrahmân Kethüdâ evkâfî mürtezikasî bi-cem'ihim Şeyh Bekrî Konağı'na tecemmu' birle inkıtâ'-ı vezâyiflerinden ve nezâret-i evkâfa ekbât u nasârâ istîlâsından şekvâ vü feryâd eylediklerinde, Dîvân'a ihzâr u recâları kabûle karîn oldu.

¹ Bâzâtertesi İ : Pazarteresi Ü1,Ü2,P

² 27 Rebî'ulâhîr 1213 = 8 Ekim 1798 Pazarteresi.

³ جمادى الأولى P : جمادى الأولى İ,Ü1,Ü2

⁴ 1 Cumâdelûlâ 1213 = 11 Ekim 1798 Perşembe.

⁵ kirli libâsların İ : kirpâsların Ü1,Ü2,P

⁶ olur ise İ,P : olursa Ü1,Ü2

⁷ olunur idi İ,Ü1,Ü2 : olunurdu P

Cum'aertesi günü¹ Mısır'ın dîvârlarına beyaz bayraklar dikilüp, sebebi ne olduğu bilinmedi.

Bâzâr² günü³ yine Dîvân'a tecemmu' birle mîrâsa dâ'ir umûrdan bahs olundu. Maltî la'in ayağa kalkup: "Siz beyninizde mîrâsı nasıl taksîm edersiz? Mevârîs-i şer'îyyenin furûz u ahkâmından ve ahzınız kangı mahaldendir, bize beyan edin" dedikde, meşâyıh: "Kur'ân-ı 'azîmü's-şân'dan ahz ederiz" deyü cevâb sadedinden mevârîse da'ir birkaç âyât-ı şerîfe tilâvet eylediler. Meclise nâzır olan Freng [20a] dahi ayâğa kalkup, beynlerinde ola gelan taksîm-i mevârîsi takrîrden sonra: "Bizim beynimizde erkek mîrâsdan mahrûm olup, mâ-melek kız evlâda intikâl eder. Zîrâ erkek kızdı ziyâde umûrını idâre vü kesbe kâdirdir" dedi. Ba'dehû: "Ahvâl-i ferâ'iz gereği gibi kaleme alınup, defter olunsun" deyü meclis munkazî oldu. Ve bu günde Mustahfızın Ağâsı Mehmed Ağâ mukaddemâ Emîrül-hâcc Kethüdâsı nasb olunmuşken⁴, yerine Mustafâ Ağâ ta'yîn ve⁵ Pazarertesi Dîvân tertîb olunmağın emr olunan taksîm-i mevârîs ve umûr-ı ferâ'iz defteri irâ'e olundukda, istihsân birle meclis dağıldı⁶.

Cum'aertesi⁷ merâtib-i sülûse üzere defter olunan hücec-i 'akârât irâ'e olunup, a'lâ sınıfına sekiz riyâl, evsata altı riyâl, ednâya üç riyâl-i Fransa ta'yîn olundu. İcâresi bir riyâlden dûn olan 'akârât merhameten 'afv olundu. [Misra]⁸:

Etdin ihsân u 'inâyet, keremin var olsun.

Büyük hânlar u hamâmât⁹ ve bî-kâr odaları emsâli dahi üç rütbe üzere teftîş u tahrîr olunmağın, kimisine otuz ve kimisine kırk riyâl verilmek üzere emrolundu.

¹ 3 Cumâdelûlâ 1213 = 13 Ekim 1798 Cumartesi.

² Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

³ 4 Cumâdelûlâ 1213 = 14 Ekim 1798 Pazar.

⁴ olunmuşken İ,Ü1 : olunmuş iken Ü2,P

⁵ ve İ : olundu Ü1,Ü2,P

⁶ dağıldı İ,Ü1,Ü2 : dağıldılar P

⁷ 10 Cumâdelûlâ 1213 = 20 Ekim 1798 Cumartesi.

⁸ [Misra] Ü1,Ü2,P : [Misra] İ

⁹ hamâmât İ,Ü2,P : hamâmlar Ü1

Vaktâ ki, zikr olunan tekâlîf-i ‘anîfe¹ halkın etvâk u tahammüllerinden hâric olmağın yer yer havâdisler peydâ olarak ‘avâkıb-ı umûra² gayr-ı vâkıf bir alây başsız tâ’ife mahall-be-mahall tecemmu‘a âgâz ve muhârebeye teşmîr-i sâk-ı ittifâk etdiler.

Bâzâr³ günü⁴ ‘ale’s-sabâh herkes esliha vü âlâtından eline geleni⁵ kapup, esvâka düşdüler. Hüseyniyye ve Berrâniyye haşerâtı dahi bunlara munzamm olup: "Nasarallâhi dîne'l-İslâm" deyü sayha vü feryâd ederek, mahkemeye hücum etdiklerinde, Kâdî havfından ihtifâ ve bâb ü pencerelerin sedd eyledikde, mahkemeyi taşılayup, ba‘dehû Câmî‘-i Ezher’e yığıldılar. Bu esnâda Dubuy Cenerâl cem‘iyyet-i kesîre ile tashîh-i fitne zımnında Şeyh Şarkâvî’ye vürûd ve mezbûrî hânesinde bulamayup, mahkeme tarafına giderken⁶, zihâm-ı nâsa müsâdefe ile halk etrâfını kuşadup, rücû‘ dahi mümkün olamamağla ellerinde bulunan âlât ile Dubuy Cenerâl neferâtına sataşdılar. Zihâmdan tefrîk-i cem‘iyyet mümkün olamayup, sultanların ekserîsi helâk [20b] ve bakiyyesi güçleriyle firâr eyledi. Nâsa havf-ı ‘azîm târî olmağla⁷ herkes kendüyi kurtarmak zımnında kapuların sedd ve Bâbü'l-Fütûh⁸ ve Bâbü'n-Nasr⁹ emsâli mahallât-ı kebîre ebvâbı sedd olunup, verâlarına tâş yığmağla teterrüs eylediler. Ve sokaklarda tecemmu‘ eden nâs önlerine meteris mânendi tâşlar yığup, ceng etmeğe hazırlandılar. Bu hılâlde cem‘iyyete mülhak¹⁰ olmayanlar dahi karışup, mukâteleye cümlesi ‘akd-i peyvend¹¹ etdiler. Rum ve nasârâ ve ekbât sâkin oldukları hânâta hücum ile bulduklarını yağmaya tasaddî ederler idi. Tefrîk-i cem‘iyyete taraf taraf sultanlar ta‘yîniyle Menâhiliyye¹² tarafında meterisler yine hücum esnâsında Megâribe tâ’ifesi harbe ibtidâr ile ekserîsi helâk oldu. Âhir-i kâr işlerinde ‘avâkıb-ı umûr bilür olmadığından, gavgâ büyüyüp iş haddinden çıkmaga

¹ ‘anîfe İ,Ü2,P : anîka Ü1

² umûra İ,Ü2,P : اموه Ü1

³ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁴ 11 Cumâdelûlâ 1213 = 21 Ekim 1798 Pazar.

⁵ geleni İ,Ü2,P : gelanı Ü1

⁶ giderken İ,Ü1,P : gider iken Ü2

⁷ olmağla İ,Ü2,P : olup Ü1

⁸ Kahire’ye girişlerin yapılabildiği kapılardan biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 69.

⁹ Etrafı surlarla çevrili olan Kahire’ye girişlerin sağlandığı kapılardan biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 69.

¹⁰ mülhak İ,Ü1,P : hazırlanmayup mülhak Ü2

¹¹ ‘akd-i peyvend İ : ‘akd-i peyvend-i ittifâk Ü1,Ü2,P

¹² Burası geniş ve meşhur bir caddedir, bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 70.

ahşâm oldukda, sabâha degin herkes ayakda sehrân ve mütehayyir u ser-gerdân durdular.

Vaktâ ki, sabâh oldu, bir taraftan Bonaparta¹ ‘askerini cem’ ve kal’a dîvârları ve sokak başlarına topların² ta’biye ile meşâyıha kâğıd irsâl eyledi. Cevâb vürûd etmedikde toplara birden ateş verüp,³ mütetâbi‘u’l-vürûd tob ve humbara dânelерinden mahalle başları ve cüdrân-ı büyütl inhidâmın gördüklerinde, Câmi‘-i Ezher emsâli ba‘zı kârgir kemin-gâhlara firâr eylediler. Meşâyıh gördüler ki, başa çıkacak iş degil, çâr nâ-çâr⁴ Bonaparta⁵ serâyına şitâb ve hezâr ‘acz u iftikâr ile ‘avfların recâ eylediklerinde, taksîrâtlarından vâfir bahs ile ittihâmdan⁶ sonra, ‘özrlerin kabûl ve darb-ı tobdan men’ ile emânı mütezamın münâdîler nidâ etdirdi. Nâs işitdiklerinde, birbirlerini tebşîri gûyân-ı şükrân oldular. Ammâ Hüseyniyye ve Berrâniyye taraflarında evbâş-ı nâs⁷ emâna ‘adem-i iltifâtla bulundukları Freng ile muhârebe eder olduklarından, tekrâr toplar çevirilüp, gice sâ‘at üçe degin⁸ tob ve humbara dâneleri yağdırarak, cem‘iyyetleri perîşân oldu. Bundan sonra Franceliler⁹ gice yarısı sokaklara düşüp¹⁰, önüne gelenleri katl ve meterisleri hedm ederek Bâb-ı Berkıyye'den¹¹ duhûl ve etrâfa âdemler irsâl ile [21a] kemîn-gâhlarda [olan] cem‘iyyet[i]¹² tecessüs etdiler. Bakdılar ki, havflarından cümlesi perîşân ve cem‘iyyete tüvân kalmamış, doğru Câmi‘-i Ezher'e hücûm ve Bâb-ı Kebîr'den birâz atlu ve yaya duhûl ile kible cânibine atların bağladıkdan sonra, mahfil u maksûrelere yayıldılar. Cümle kanâdîl kesr olunup, fukarâ dolâbları kesr ü yağmâ olundu. Ve bu kadar kütüb-i mevkûfe vü mesâhifi hark u tefrîk ve kâğıdları ma‘âzallâh ayaklar altında perîşân ve bunun emsâli Câmi‘-i şerîfde tahrîrine te’eddüb olunacak işler işleyüp, müsâdefe etdikleri talebeyi soymağa belki ihlâke tasaddî eder oldular.

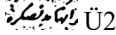
¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

² topların İ : toplarını Ü1,P ; topları Ü2

³ verüp İ : verilüp Ü1,Ü2,P

⁴ çâr nâ-çâr İ,Ü2,P : câr nâ-çâr Ü1

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ ittihâmdan sonra İ,Ü1,P : Ü2

⁷ nâs İ,Ü2,P : nâş Ü1

⁸ degin İ,P: kadar Ü1,Ü2

⁹ Franceliler İ : Françeliler Ü1,Ü2,P

¹⁰ düşüp İ,Ü1,Ü2 : دوکوشوب P

¹¹ Kahirenin doğu surlarında bulunan kapılardan biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 69.

¹² kemîn-gâhlarda olan cem‘iyyeti : kemîn-gâhlarda cem‘iyyet İ,Ü1,Ü2,P

Salı günü¹ ‘ale's-sabâh, bâb-ı câmi‘de sultatlar durmağın nemâza gelen müslimîn girü redd etdiler². Ba‘dehû esliha vü âlât mazanne olan mahalleri teftîşe âgâz ve buldukların gasb etdiler³. Nasârâ ve ervâm müşâreket-i dîn takrîbiyle fırsatı ganîmet ‘add ve buldukları müslimîni katl eder oldular. ‘Asesbaşı Kıptî Bartelamin neferâtı ile⁴ kûşe-be-kûşe esliha tecessüs eyledi⁵. Hulâsâ, bu iki gün zarfında müslimînden kati çok⁶ kimesne vefât ve istedikleri gibi intikâmların aldılar.

Çeharşenbih günü⁷ ‘ale's-sabâh⁸ meşâyih Bonaparta'ya⁹ vürûd ve cürmlerin ‘avf-ı emân ve Câmi‘-i Ezher'de müctemi‘ kefare ihrâcın niyâz eylediklerinde, recâların karîn-i kabûl ve ‘afv u emân ile münâdîler¹⁰ nidâ etdirildi. Ve Câmi‘-i Ezher'de muhâfaza için bir mikdâr sultat ibkâdan sonra bakiyyesi ihrâc olundu. Ba‘dehû fitne ikâzına¹¹ sebep olanlar bir bir tecessüs olunmağın a‘mâlar şeyhi Şeyh Süleymân ve Şeyh Ahmed Şarkâvî ve Şeyh ‘Abdulvehhâb ve Şeyh Yûsûf ve Şeyh İsmâ‘îl¹², Bekrî hânesinde habs olundular. Şeyh Seyyid Bedr Şâm tarafına firâr eyledi ve Behâr Kâtibi¹³ İbrâhîm Efendi nâsa silâh vermiş töhmetiyle ahz u habs olundu.

Bâzâr¹⁴ günü¹⁵ Şeyh Sâdât ve sâ‘iri Bonaparta'ya¹⁶ varup, kal‘a¹⁷ ve Ağâ Konağı'nda mahbûs olanları recâ eylediler. "Acele iktizâ etmez, vakti vardır" deyü cevâb verildi. Ve bu günde dahi "emândır" deyü münâdîler nidâ etdirildi. Ve yine Megâribe ‘askerinin Françelüye ‘asker olmasiychün¹⁸ Kalkaşî ‘Ömer tevassut [21b] ve te‘ahhüd etmekle, içlerinden genc ve kaviyyü'l-bünye olanları ihtiyâr ve yedlerine silâh verilüp, Kalkaşî mezbûr Bâşbüğ nasb olundu. Fitne hengâmında nâs ayâğa

¹ 13 Cumâdelûlâ 1213 = 23 Ekim 1798 Salı.

² etdiler İ,Ü1,Ü2 : — P

³ etdiler İ,Ü1,Ü2 : eylediler P

⁴ neferâtı ile İ,P : neferâtıyla Ü1,Ü2

⁵ eyledi İ,Ü2,P : eylediler Ü1

⁶ çok İ,Ü1,P : vâfir Ü2

⁷ 14 Cumâdelûlâ 1213 = 24 Ekim 1798 Çarşamba.

⁸ ‘ale's-sabâh İ,Ü2,P : — Ü1

⁹ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹⁰ emân ile münâdîler P : emân münâdîler İ,Ü1,Ü2

¹¹ إيقاظه İ,Ü2,P : إيقاظه Ü1

¹² İsmâ‘îl İ,Ü2 : İsmâ‘îl Ü1,P

¹³ Behâr gümrüğünden sorumlu olan kimse.

¹⁴ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

¹⁵ 18 Cumâdelûlâ 1213 = 28 Ekim 1798 Pazar.

¹⁶ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹⁷ kal‘a İ,Ü2,P : كلع Ü1

¹⁸ olmasiychün İ,Ü1,P : olması için Ü2

kalkup, "Françe üzerine kıyâm edeceklerdir" deyü ba'zı bilâdda şüyû'ı¹ mesmû' olmağla biraz 'asker tehyi'e vü irsâl olundu. Vardıklarında re'îsleri² İbn Şa'îr ahz u katl ve pederi yerine re'îs olmak için³ fekat bir oğlu ibkâ ve bakiyye akrabâ vü havişâvendi ihlâk olunup, emvâlleri gasb olundu. Bundan sonra ol havâfîlerde nâ'ire-i fitne müntafî olmağın, 'asker ma'iiyetiyle giden Megâribe girü ve Mısır'a ric'at eylediler. Ve bu Megâribe 'askerine fenn-i harb ta'lîm olunmak için Bâbü's-Sa'âde tarafında bir mahall ta'yîn olunup, her gün harekât-ı harbiyye⁴ ta'lîm ederler idi. Meselâ Megâribe 'askeri tüfenkleri ile saf⁵ durup, karşılarındaki mu'allimin koluna muntazır olurlar. Mu'allim onlara savt-ı kerîh ile "Herdebûş!"⁶ dedigi ân cümlesi birden tüfenklerine yapışup yukarı kaldırırlar. Mu'allim "Marş" dedigi ân harekât-ı mütenâsibe üzere ayâk ayâk⁷ yürürler. Bu esnâda şark taraflarına firâr edenleri tecessüs zımnında Bartelamin Françe 'askeri ve neferâtıyla⁸ ta'yîn olunup, vardıklarında halkı ta'nîf u ta'sîfden mâ-'adâ bir şey' müfîd olmamağla girü ric'at etdirildi.

Yevm-i Hamîs'de⁹ 'asâkir-i Françe kırk kadar açıklar ile Bahrî cânibine teveccüh etdiler.

Mâhın yirmi dördüncü Sebt gicesi¹⁰ Şâm tarafından Tâtâr vürûd etmekle, meşâyıha Devlet-i 'aliyye ve Ahmed Paşa ve Bekir Paşa ve İbrâhîm Beg'den 'Arabiyyü'l-'ibâre mektûblar îsâl eyledi. Mazmûnı cihâda müte'allık âyât-ı kırâ'atiyye ve ehâdis-i nebeviyye ve berâ'at-ı istihlâlden sonra Françelilerin¹¹ küfürleri ve sû'-i 'akîde ve kızblerinden bahs idi. Mekâtibi Mustafâ Beg doğru Bonaparta'ya¹² îsâl u irâ'e eyledikde, mazmûnuna ba'de'l-ittilâ: "Bunların cümlesi ancâk bizim ile sizlerin mâ-beynine ilkây-ı fesâd için İbrâhîm Beg'in tezvîridir. Kezâlik, Cezzâr Paşa dahi

¹ şüyû'ı İ,Ü1,P : şüyû' Ü2

² re'îsleri İ,P : re'îsler Ü1,Ü2

³ için İ,Ü1,P : — Ü2

⁴ harekât-ı harbiyye İ,Ü1,Ü2 : harekât P

⁵ saf İ,Ü1,Ü2 : saf saf P

⁶ Herdebûş Ü1,Ü2,P : herdebûş İ. "Tüfek omza!" anlamında kullanılan bir kavramdır.

⁷ ayâk ayâk İ,P : ayak ayak Ü1,Ü2

⁸ neferâtıyla İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ 22 Cemâziyelevvel 1213 = 1 Kasım 1798 Perşembe.

¹⁰ 24 Cemâziyelevvel 1213 = 3 Kasım 1798 Cumartesi.

¹¹ Françelilerin İ,Ü2 : Françelülerin Ü1,P

¹² Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

racül-i fuzûlî olmağla Şâm ve Mısır'a Vâlî olduğının aslı yoktur. Zîrâ hâlâ Şâm Vâlîsi İbrâhîm Paşa ve Mısır Vâlîsi [22a] dahi Şâm Vâlîsi 'Azm-zâde 'Abdullah Paşa'dır ki, yakıncacıkda bu tarafa geleceğini ben¹ sana ihbâr ederim" dedi. Bu esnâda Âsitâne-i 'aliyye'de 'İzzet Mehmed Paşa[nın]² Sadâret'den infisâli ve ricâl-i Devlet-i 'aliyyeden ba'zıların 'azl u tebdîli haberi Mısır'a vürûd eyledi. Ve bu günlerde mu'tâd olan Dîvân terk olunmağın ba'zı cihetlere meteris hafri³ ve tepe ve kulle inşâsı ve tob ve humbara ta'biyesi⁴ ile imrâr-ı evkât olundu. Cîze'de ba'zı emkine hedm ve yeniden⁵ tahsîn ve Mısır-ı 'atîk ve nevâhî-i Şübrâ ve İnâba emsâli mahaller ta'mîr olundu. Kantaratü Dekke ve Halîc Nâsırî ve Câmi'-i Kâzerûnî⁶ emsâli mesâcid hedm olunup, Hazret Ebî Hureyre merkadı ve ba'zı emkine civârındaki ağâclar kat' ve yerlerine sandık ve meteris hafr u inşâd⁷ olundu.

Bâzâr⁸ gicesi⁹ Şeyh Bekrî hânesine Françeliler vürûd ve mahbûs olan meşâyıhı alup¹⁰, hânedan çıkdıkları gibi, yolda bekleyen neferâta teslim eylediler. Neferât-ı mezbûre şeyhleri Kâ'im-makâm Konağı'na îsâl eyledikde, esvâbların ba'de'n-nez' degnek[le] darb olundukdan sonra, ol gice kal'ada habs, sabâhısı cümlesin katl olunmağın¹¹ cesedleri bâlâ-yı dîvârdan aşâğı atıldı. Meger¹² ba'zı meşâyıh Mustafâ Ağâ'yı şefî' ittihâzıyla 'afv olunmaları zımnında Bonaparta'ya recâ¹³ etdiklerinde¹⁴: "Azacık sabr etsünler, şimdi âzâd olunurlar" demiş, sonra katl olundukların duyduklarında recâlarına pişmân olmuşlar.

¹ ben İ,Ü1,P : — Ü2

² Paşa'nın : Paşa İ,Ü1,Ü2,P

³ hafri İ,Ü1,Ü2 : — P

⁴ humbara ta'biyesi İ,Ü2,P : ta'biye-i humbara Ü1

⁵ yeniden İ,Ü2,P : yenide Ü1

⁶ كازرونى : كازرونى İ ; كازرونى Ü1,Ü2 : P

Adını Ebû İshak Kâzerûnî'ye nisbet edilen Kâzerûnî tarikatından alan câmidir; bkz. Hamid Algar, "Kâzerûniyye", **DİA**, Ankara, 2002, s. XXV, s. 146-148.

⁷ inşâd İ,Ü1,Ü2 : inşâ P

⁸ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁹ 25 Cemâziyelevvel 1213 = 4 Kasım 1798 Pazar.

¹⁰ meşâyıhı alup Ü1,P : meşâyıhları alup İ ; meşâyıh çıkarılup alup Ü2

¹¹ olunmağın İ,Ü2 : ile Ü1 ; — P

¹² meger İ,Ü2 : sonra Ü1,P

¹³ recâ İ,Ü2,P : vürûd ve recâ Ü1

¹⁴ etdiklerinde İ,Ü1,Ü2 : eylediklerinde P

Salı günü¹ Françe sultanlarından birâz nefer Ezher cây-i² ittisâlinde durduklarından, nâs havfa düşüp, dükkânlarını kapamışlar. Ba‘zı meşâyih Ser‘asker’e keyfiyeti ifâde etdiklerinde, haber irsâl etmegın dekâkîn küşâd oldu. Meşhed’de vâki‘ kolluk ittisâlinde küberâ’-i Fransa’dan ba‘zıları oturup karşularında sultanlar kıyâm etmişler idi. Zann olunur ki, meşâyih katl olunduklarından fitneden ihtirâzen gazez-i halkı terhîb ola. Ve bu günde mukaddemâ nizâm verılan emlâk u ‘akârât teftîş u ihsâsına mübâşeret olunmağın kimse kelâm tefevvühüne kâdir olamadı.

Yevm-i Hamîsde³ a‘mâlar şeyhi İbn Cûssükî’yi Ser‘asker’den meşâyih recâ eylediklerinde⁴, ‘afv u ıtlâk olundu.

[22b] Cumâdelâhir⁵ guresi Sebt günü⁶ lisân-ı meşâyihdan tahrîr olunan evrâk bilâd-ı Mısıriyye’ye neşr ve sokak⁷ başlarına ilsâk olundu. Şu mazmûnda ki, sâ‘î bi’l-fesâd olanların ‘ukûbâtını tasrîh u ta‘dâd birle birâz nesâyih îrâdından sonra kâtibeten ehl-i Mısır’a ma‘lûm ola ki: "Dilenci tâ‘ifesi ve bir alây başsız evbâş u eşrârın si‘âyeti ile mahrûse-i Mısır’da beyne’r-ra‘iyye ve’l-‘asâkir şikâk târî ve müsliminden kati çok kimesneler helâk ve malları⁸ yağmâ olundukdan sonra, eltâf-ı İlâhiyye zuhûr edüp, Emîrül-cüyûş Bonaparta’ya⁹ şefâ‘atimiz hasebiyle fitneler sükûn ve bu beliiye bi-hamdillâhi Te‘âlâ beldemizden mündefi‘¹⁰ oldu. Zîrâ Bonaparta¹¹ müslimîne muhabbetli, fukarâ vü mesâkîne merhametli bir racûl-i kâmilü’l-‘akl olmağın beldemizde eger ol olmaya idi¹², ‘ıyâz-billahi Te‘âlâ şehir muhterik ve emvâl-i nâs bi’l-külliiyye yağmâ ve ‘ıbâd u enâm katl olunurlar idi. Ey ehl-i Mısır! Bundan sonra sizlere dahi vâcibdir ki, müfsidîn ve münâfıkîn sözlerine kulak asmayup, teba‘iyyet-i eşrârdan mücânebet ve tahrîk-i fitneden mübâ‘adet eyleyesiz. ‘Avâkıb-ı umûru derk etmeyen zu‘afâ-yı ‘ukûl süfehâlarıyla birleşmeyüp, anların fesâdlarına iltifât

¹ 27 Cemâziyelevvel 1213 = 6 Kasım 1798 Salı.

² Ü1 : حانى ,Ü2,P

³ 29 Cumâdelûlâ 1213 = 8 Kasım 1798 Perşembe.

⁴ eylediklerinde İ,Ü1,Ü2 : etdiklerinde P

⁵ Cumâdelâhir İ : Cemâziyelâir Ü1,Ü2,P

⁶ 1 Cemâziyelâhir 1213 = 10 Kasım 1798 Cumartesi.

⁷ زوقاق İ,Ü1,Ü2 : سوقاق P

⁸ malları İ,Ü2 : malların Ü1,P

⁹ Bonaparta’ya İ,Ü1,P : Bonaparta’ya Ü2

¹⁰ mündefi‘ İ : mürtefi‘ Ü1,Ü2,P

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Bonaparta Ü2

¹² olmaya idi İ,Ü2,P : olmayaydı Ü1

etmeyesiz ki, emvâl u evtânınız ve ‘ıyâl u edyânınız âfâtdan emîn ü sâlim ola. Cenâb-ı Hakk¹ *Subhânehû ve Te‘âlâ*² istedigine mülki i‘tâ ve istedigini hâkim-i hüküm-fermâ eder³. Biz sizlere haber verimiz ki, bu fitneyi tahrîke sebep olanların cümlesi helâk olmağla, bilâd ü ‘ibâd bunların şerlerinden emîn oldu. Ve dahi bizim sizlere nasihatımız budur ki, kendünüzü mehlekeye ilkâdan mücânebet birle esbâb-ı me‘âş ve umûr-ı dîniniz ile meşgûl olasız, ve's-selâm."

Bu esnâda Özbekiyye civârında sâkin müslimîn hânelerinde hurûca emr olundu ki, ba‘îd mahallerde olan ‘asâkir Özbekiyye'ye nakl ile cümlesi bir yerde ola. Bu vak‘adan⁴ sonra müslimînden Frengler'e nefret u vahşet hâsıl olunmağın kimesne⁵ silâhsız esvâka çıkmaz oldu. Silâhı olmayan ellerine ‘asâ ve sopa emsâli bir şey’ alur idiler⁶. Müslimîn dahi bunlardan hazer üzere olmağla ahşâmdan sabâha degin hânelerinde ihtifâ eder oldular. Ehâlî [23a] beyinde "Ebî Haşebe" telkîb olunan mühendis Freng ki, bir ayağı maktu‘ olduğundan ayak bedeli tahta geçürüp, sahîhden ziyâde sür‘at ile gezer ve at üzerine sıcrar idi. Beyne'l-Fransâviyye müşârun ileyh bi'l-benân ve emr-i bina vü hurûbda müdebbir-i umûr-ı cumhûr idi. Mesfûr Mustafâ Kâşif hânesinde sâkin iken ol dahi⁷ sâ‘irler⁸ gibi Özbekiyye'ye nakl eyledi. Françe ‘asâkiri eglendigi⁹ Dârul-‘Âmme'ye vak‘a esnâsında nâs gulüvv ü hucûm ile derûnında bulunan Frengleri katl ve emvâl u eşyâların nehb sadedinde iken kal‘adan sultatlar yetişüp, halkı tard ile vâfirîn şehîd etmişler idi. Meger hâne derûnında alât-ı hendesiyye ve ‘ilm-i münâzaraya¹⁰ dâ‘ir¹¹ tuhaf dûrbînler ve sâ‘ir edevât-ı riyyâziyyeden kati çok enfes ü nefâyis alât nehb ü yağmâ ve evbâş-ı nâs ellerinde hurd u kesr olunmuş. Sükûn-ı fitneden sonra alât-ı mezbûre¹² beş misli behâ ile aranup bir dürlü bulunamadı. Dahi mütebeddid ü müteferrik olduğundan, ictimâ‘ı mümkün

¹ Cenâb-ı Hakk : Cenâb-ı İ,Ü1,Ü2,P

² "سبحانه و تعالى" = Yüce ve noksan sıfatlardan uzak" anlamına gelen bu cümle Allah (c.c) için kullanılmaktadır.

³ eder İ,Ü1,P : edüp Ü2

⁴ vak‘adan İ,Ü1,P : def‘adan Ü2

⁵ kimesne İ,Ü2,P : — Ü1

⁶ idiler İ,Ü2,P dsc : oldular Ü1

⁷ dahi İ,Ü1,Ü2 : — P

⁸ sâ‘irler İ : sâ‘irleri Ü1,Ü2,P

⁹ eglendigi İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁰ münâzaraya P : münâzara İ,Ü1,Ü2

¹¹ dâ‘ir İ,Ü1,Ü2 : — P

¹² mezbûre : mezbûreyi İ,Ü1,Ü2,P

olmadığın Şeyh Muhammed Zehhâr ba‘de'l-mu‘âyene nakl eylemiştir ki, mâhın beşinde¹ Behâr Kâtibi İbrâhîm Efendi'nin sebîli tahliye ve hânesine gönderilüp, sekizinde² ekbâtıdan dört nefer kâfir katl olundu. Sebebi bu imiş ki, mesfûrlar mest iken gice bir kac dükkân küşâd ve içinden eşyâ sirka etmişler. Bundan sonra ekbât-ı sâ'ire dahi Françelilere³ gayz etmeğe başladılar. Ve yine bu esnâda meşâyih ağzından nâmeler tahrîr⁴ olunup, etrâf-ı bilâda irsâl ve ebvâb-ı hânât u mahallât ve mesâcid dervâzelerine ilsâk olundu⁵. Şu mazmûn üzere ki, ehâlî-i Mısır'a birâz va‘z u nasîhatden sonra: "Mü'minînden⁶ olan ehl-i Medâyin ve emsâr ve ‘urbân ve fellâhînden! Ey sükkânü'l-‘arrâf!⁷ Cümledenize ma‘lûm olsun ki, İbrâhîm Beg ve Murâd Beg emsâli mahz-ı⁸ kizb u bühtân olmak üzere mahlukât beynine ilkâ-yı⁹ fitne için Pâdişâh-ı İslâm hazretleri ve ba‘zı vüzerâ taraflarından müzevver u sahte mekâtîb neşr eylemişler. Bunların sebebi Mısır'dan hurûclarında ‘ulemâ-yı Mısriyye ve re‘âyâ kendülere teba‘iyyet ve mürâfakat etmediklerinden gayz u kînleri istidâd ile murâdları memleket harâb [23b] olsun deyü ‘asâkir-i Fransâviyyeyi sizlerden¹⁰ tefrîk ve beyninize ilkâ-yı fesâd etmektedir. Eger bu mekâtîb hakîkî olmak¹¹ üzere Devlet-i ‘aliyye tarafından gele idi¹², ricâl-i devletden¹³ bir şahs-ı mu‘ayyen getürüp, şahs-ı mechûl yediyle gelmez idi. Ve yine sizlere ihbâr ederiz ki, Françe tâ‘ifesi sâ‘ir düvel-i Efrensiyye'den ziyâde dâ‘imâ müslümanlara dost ve kâfirlere düşmanlardır. Ve bi't-tab‘ Pâdişâh-ı İslâm hazretlerinin muhibbî meveddetine dâ‘im ve nusretine kâ‘im ve dostuna dost düşmanine¹⁴ düşmanlardır. Ânın içün bu tâ‘ife Devlet-i ‘aliyye'ye tabî‘î düşman olan Moskov keferesine dahi düşmanlar olup, bir vakit olur ki, Pâdişâh hazretleri inşâ‘allah Moskov üzerine sefer açdıkdâ, beldelerin ellerinden istihlâsa bu

¹ 5 Cemâziyelâhir 1213 = 14 Kasım 1798 Çarşamba.

² 8 Cemâziyelâhir 1213 = 17 Kasım 1798 Cumartesi.

³ Françelilere İ : Françelülere Ü1,Ü2,P

⁴ tahrîr İ,Ü2,P : + tahrîr Ü1

⁵ ilsâk olundu Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ Mü'minînden İ,Ü2,P : Mü'minîn Ü1

⁷ العراف İ,Ü1,P : الطرف Ü2

⁸ mahz İ,Ü2,P : mahs Ü1

⁹ ilkâ-yı Ü1,Ü2 : ilkâ'-i P ; — İ

¹⁰ sizlerden İ,Ü1,Ü2 : sizden P

¹¹ olmak İ,Ü1,P : — Ü2

¹² gele idi İ,Ü1,P : geleydi Ü2

¹³ devletden İ,Ü2,P : devlet tarafından Ü1

¹⁴ düşmanine İ,Ü1,P : düşmanlerine Ü2

tâ'ife imdâd ederler. Ey ehâl-i Mısriyye! Yine size¹ nasihat ederiz ki, tahrîk-i fitneden mücânebet birle 'asâkir-i Fransaviyye'ye² sakın ezâ etmeyesiz. Yohsa size zarar u helâk hâsıl olur. Ve müfsidîn kelâmını 'adem-i ısgâ birle hemân takdîr olunan 'avârızı i'tâ vü teslîm ve 'ıyâl u evlâdınız ile hânelerinizde mutma'in olasız. Emîrû'l-cüyûş Ser'asker Bonaparta³ hazretleri dîn-i İslâm'dan bir ahada münâza'a etmemege⁴ bizimle müttetik ve ahkâm-ı şer'ıyyeye müdâhale vü mu'âraza etmeyecektir. Ve re'âyâdan mezâlîmi bütün ref' ile salt harâc ahziyle kanâ'at eyleyecektir. İbrâhîm Beg ve Murâd Beg'e emâlikinizi 'adem-i ta'lîk birle Mâlikü'l-mülk ve Hâlikü'l-'ibâd'a istinâd eylesesiz. Zîrâ Rasûl-i kibriyâ: *'el-Fitnetü nâ'imetün, le'anallâhû men eykazehâ beyne'l-ümmemi'*⁵ buyurmuşlardır, ve's-selâm."

Bu⁶ mâhın on üçünde⁷ iki kimesne katl olunup, sebebi ne olduğu ma'lûm olmadı. Nesîb İbrâhîm Kethüdâ hânesinde İbrâhîm Beg kerîmesi eşyâsı zuhûr etmekle bu kadar cevâhir ve evânî-i zeheb emsâli mâl-ı firâvân nakl olundu.

Mâhın on beşinde⁸ Frengler'den birkaç nefer Bâb-ı Züveyle'de⁹ vâki' müskirât bey' olunan dükkânları küşâd u yağmâ etdiler. Ve yine bu günde Defterdâr Eyyûb Beg'in bir kimesnede iki sandık vedî'ası olduğu ihbâr olunmağla, ba'de'l-inkâr aranup bulundukda¹⁰, murassa' silahlar ve incü¹¹ [24a] tesbîh ve mücevher hançer¹² emsâli zî-kiyem eşyâ zuhûr eyledi.

¹ size İ,Ü1,P : sizlere Ü2

² Fransaviyye'ye İ : Franceviyye'ye Ü1,Ü2 ; Françeviyye'ye P

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ etmemege İ,Ü1,P : etmamekle Ü2

⁵ "الْفِتْنَةُ نَائِمَةٌ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ أَيْقَظَهَا" = Fitne uykudadır, uyandırana Allah lanet eder." anlamındaki bu cümle, Hz. Peygamber'e isnad edilmiş olmakla birlikte Kütüb-i Tis'a'da yer almamakta ve *Za'ifu'l-Câmi'is-Sagîr* ve *Ziyâdetüh* adlı eserde zayıf hadis olarak zikredilmiştir; bkz. Muhammed Nasîrüddin Elbânî, **Da'ifu'l-Câmi'ü's-Sagîr ve Ziyâdetüh**, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1988, s. 586.

⁶ bu İ,P : — Ü1,Ü2

⁷ On üçünde İ,Ü1,P : on üçünde Ü2

13 Cemâziyelâhîr 1213 = 22 Kasım 1798 Perşembe.

⁸ 15 Cemâziyelâhîr 1213 = 24 Kasım 1798 Cumartesi.

⁹ Bâb-ı Züveyle yani Züveyle Kapısı, Eski Kahire'nin üç büyük kapısından biridir. Son Memlûk Sultani Tomanbay'ın da Yavuz Sultan Selim döneminde idam edildiği yer burasıdır, bkz. Fatih Yahya Ayaz, **Memlûkler (1250-1517)**, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

¹⁰ bulundukda Ü1,Ü2,P : — İ

¹¹ incü İ,P : inçü Ü1,Ü2

¹² hançer İ : hancer Ü1,Ü2,P

Mâhın yirmisinde¹: "Bereke-i Özbekiyye'de Cum'a günü hevâya balon itâre olunacaktır" deyü esvâka basma evrâk yapışdırıldıkda, herkes bir ma'nâ verdi. Vaktâ ki, Cum'a geldi, ikindiden mukaddem nâs ve Frengler mahall-i mezbûra tecemmu' birle bu Fakîr dahi hâzır² idim. Gördüm ki, beyâz ve kırmızı³ ve mâ'î renklerle mülevven kalbûr dâ'iresi gibi tereklerle yapılmış oba hey'etinde astârdan masnû' bir küre-i kebîre nihâyetinde tava ve çanâk⁴ emsâli bir şey' merbût olup, çanâk⁵ içre yağlara batırılmış bir fetîl var ve ol çanâk küreye tîmûrlar ile muhkem yapışık ve etrâfında ipler var ve ol iplerin her birini birer kimesne tutmuşlar. Vaktâ ki, ol yağlı fetîli tutuşdurdular. Su'ûd eden duhân kürenin⁶ cevfini doldurmağla, küre şişmege ve kabarmağa başladı. Duhân cevfi-i küreden çıkamamağla bi't-tab' hevâya mâ'il olduğından nâşî, küreyi hevâya çeküp bağlu olan ipler gerildi⁷. Herkes ellerindeki ipleri def'aten kesdikleri gibi küre kurtulup, âheste âheste hevâya uçmağa başladı. Biraz gitdikden sonra, çanâk⁸ bir takrîb egilüp fetîl düşmekle, küre dahi vaktinden mukaddem⁹ sâkıt oldukda, Françeliler¹⁰ 'azîm infî'âl etdiler. Ve bu küre üzerine dört beş nefer kimesne rûkûb ve bilâd-ı ba'îdeye sefer olunacaktır, havâdisinin aslı çıkmadı. Ve bu gice şeb-i 'îdleri olmağla cümlesi cedîd elbise¹¹ telebbüs ve Özbekiyye'de yatsu vakti fişenk ve mehtâb donanması oldu. Ve yine bu gice esvâk-ı Mısır'da çok gezdiklerinden nâşî, köpeklerin niyâh u feryâdlarından bî-huzûr olmalarıyla¹² der-'akab mesmûm etmek ile¹³ it'âm ve sabâh oldukda esvâk köpek lâşelerinden mâlî oldu.

Mâhın yirmi beşinci günü¹⁴ Murâd Beg ve Kirdâse ve Süveys ve Sâlihiyye câniblerine bir mikdâr 'asker techîz ü irsâl olundu. Sakâların deve ve gırbâlları gasb

¹ 20 Cemâziyelâhir 1213 = 29 Kasım 1798 Perşembe.

² حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

³ beyâz ve kırmızı İ,Ü2,P : ve kırmızı ve beyâz Ü1

⁴ çanâk İ,P : çanak Ü1,Ü2

⁵ çanâk İ,P : çanak Ü1,Ü2

⁶ kürenin İ,Ü2,P : + kürenin Ü1

⁷ gerildi İ,Ü1,P : gerilüp Ü2

⁸ çanâk İ,P : çanak Ü1,Ü2

⁹ mukaddem İ,Ü1,P : evvel Ü2

¹⁰ Françeliler İ,Ü1,Ü2 : Françelüler P

¹¹ elbise il,Ü1,Ü2 : — P

¹² olmalarıyla İ,Ü1,Ü2 : olmaları ile P

¹³ ile İ : üzere Ü1 ; — Ü2 ; için P

¹⁴ 25 Cemâziyelâhir 1213 = 4 Aralık 1798 Salı.

olunmağın suyun behâsı on misline fırladı. Yevm-i mezbûrda ba‘zı emâkinde evânî’-i çînî ve emti‘a’-i nefise ile meşhûn sandıklar zuhûr u gasb olundu.

Bu mâh zarfında gerçi külliyye ve cüz’iyye kati çok havâdis zuhûr etmişdi¹. Lâkin kesretinden [24b] nâşî zabtı mümkün olamamağın tahrîr olunmamışdır. Kezâlik, yine bu mâh zarfında civâr-ı Özbekiyye’de² komadiya ve balo ta‘bîr olunan lu‘b için bir hâne tehyi’e olunmağın giceleri ricâl ve nisâdan kati çok kimesne ücretle temâşâsına gider idiler. Ve yine Cîze’de Câmi‘-i Ebî Hureyre hedm ve mücâvirindeki tepeye yel degirmeni inşâ olundu. Bonaparta³ serâyı civârındaki hâneler hedm ve serâya ilhâk ile meydân tevsî‘ olundu. Kezâlik, Nâsırıyye’de⁴ "Tellü ‘Akârib" nâm tepe etrâfındaki ümerâ hâneleri yıkılıp, tabyalar [yapılıp]⁵ tob ve ‘asâkir ta‘biye olundu. Nâsırıyye Hânı⁶ ve etrâfındaki ümerâ hâneleri hedm ve birbirine ilhâktan sonra, "Akâdemiyâ" ta‘bîr olunan medrese inşâ ve derûnına âlât-ı hendesiyye ve tesâvîr-i kadîme ve tevârîh ve riâyâziyyât⁷ dâ’ir kütüb-i mütenevvi‘a vaz‘ olunup, murâd edenler mütâla‘a vü tederrüs eder idiler. Medreseye ilhâk olunan hânelerden biri Emîrû’l-hâcc-ı sâbık Kâsım Beg hânesi ve biri dahi Çerkes Hasan Beg Konâğı idi ki, istîlâdan mukaddem hezâr tekellûf ile binâ ve sonra bî-gânelere îvâ olmuş idi. Bir mahalle dahi ispençiyâr dükkânı tahsîs olunmağın istiktâr-ı emyâh için musanna‘ ocaklar ve birbirine geçme inbikler ve billûr u zücâcdan tuhaf emlâh ve tas‘îd âlâtı ile tezyîn olundu. Ve marânkoz ve çilingir ve doğramacı misillü ashâb-ı sanâyi‘a dahi diger mahall ta‘yîn olunmuş idi. Ve yine bu günlerde Emîrû’l-hâcc Sâlih Beg’in Gazze’de haber-i vefâtı vürûd eyledi.

Şehr-i Receb duhûl eyledikde, mukaddemâ firâr eden Hüseyin Beg⁸ kâşiflerinden Mustafâ Kâşif bilâ-izn Mısır’a duhûl ve Şeyh Feyyûmî hânesinde ihtifâ

¹ etmişdi İ : etmişdi Ü1,Ü2,P

² 18. Yüzyılın sonlarına kadar burası küçük bir köy iken daha sonra Kahire’nin batı bölgesine yoğunlaşan göç hareketi ile birlikte nüfusu oldukça artmıştır; bkz. Andre Raymond, "Kahire", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 463-465.

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ Nâsırıyye, Basra’ya bağlı eski bir köy olup 1875 yılından itibaren sancak olarak anılmaya başlamıştır; bkz. Sezen, **Osmanlı Yer....**, s. 390.

⁵ yapılp : ve İ,Ü1,Ü2,P

⁶ Nâsırıyye Hânı İ,Ü1,P : Nâsırıyye Ü2

⁷ riâyâziyyât İ,Ü2,P : rizâyât Ü1

⁸ Beg İ,Ü1,P : — Ü2

eylemiş. Sonra duyulup ihzâr u katl ve "Frañçelilerden¹ bilâ-izn Mısır'a duhûl edenin cezâsı budur" deyü ser-i maktû'ı ile nidâ olundu. Kalyûb² Nâhiyesi'ndeki³ Cenerâl, Şeyh-i Kalyûb Süleymân Şevâr emsâli biraz kimesneler getirüp, Yevm-i Hamîs'de habs olundular.⁴ Sebebi şu vechile şâyî'⁵ olmuştur ki, geçenlerde zuhûr eden fitnede bunlar[in] Seryâkûs⁶ tarafına nihânî şukka⁷ tahrîr ve me'âli Mısır'da nâs ayağa kalkup: "Fransızlar bozulmağa az kaldı siz de imdâd edin" yollu mezbûr şukka ele geçmiş ola. Ba'dehû bunlar ile [25a] berâber dört kimesne dahi habs olundular. Ve yine⁸ her vakt-i zevâlde bir tob atılmak üzere tenbîh olundu. Zîrâ tâ'ife'-i Freng zevâle ibtidâ'-i yevm ta'bîr ederler.

Çehârşenbih günü: "Kim at ve eşek isterse⁹ mâhın on ikinci Cum'a günü¹⁰ Bûlâk'da istedigini iştirâ eylesün" deyü münâdîler nidâ ve bunu mütezammın esvâka kâğıd yapışdırıldı.

Receb'in on altıncı İsneyn günü¹¹ Bonaparta¹² Süveys tarafına müttehî' ve Seyyid Ahmed Mahrûkî ve Behâr Kâtibi İbrâhîm Efendi ve birkaç mi'mâr u mühendisîn istishâbıyla develere zehâyir tahmîl ve 'araba ve tahtü'r-revânlara¹³ binüp 'âzim oldular. Evvelki Dîvân'ın gayrı "*Dîvân-ı Husûsî*" nâmıyla diğeri Dîvân tanzîm ve altmış nefer kimesneye tahsîs olundu. On dördüne "*Husûsî*" ta'bîr olunmağın yirmi dördü¹⁴ meşâyıhdan idiler. Mâ-bâkîsi ekbât ve nasârâ ve¹⁵ Fransalılar¹⁶ ez-cümle Lütfullah Mısırî ve Yûsuf Ferhât ve Mihail ve Burdif ve Mûsâ emsâli idiler. Bu

¹ Frañçelilerden İ,Ü1,Ü2 : Frañçelülerden P

² Kalyûb İ,Ü2,P : Felyûb Ü1

³ Kalyûb, Kahire'nin 15 km kuzeyinde bulunan tarihî şehirdir. Amr b. Âs, Mısır'a ulaştığında bu şehrin girişine kurduğu köprü sayesinde bölgedeki şehirlerin fethini kolayca gerçekleştirmiştir.; bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Kalyûb", **DİA**, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 270.

⁴ Şeyh-i Kalyûb, ... habs olundular İ,Ü1,Ü2 : Şeyh-i Kalyûb Sülymân Şevâr'ı habs eyledi P

⁵ Sebebi şu vechile şâyî' İ,Ü1,Ü2 : Sebebi bu P

⁶ Seryâkûs, eski köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 86.

⁷ şukka İ,Ü1,P : şukkalar Ü2

⁸ Ve yine İ,Ü1,P : — Ü2

⁹ isterse İ,Ü2,P : ister ise Ü1

¹⁰ 12 Receb 1213 = 20 Aralık 1798 Perşembe. Metinde bu gün Cuma olarak belirtmesine rağmen aslında Perşembe gününe denk gelmektedir.

¹¹ 16 Receb 1213 = 24 Aralık 1798 Pazartesi.

¹² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹³ tahtü'r-revânlara İ : taht-ı revânlara Ü1,Ü2,P

¹⁴ dördü İ,Ü2,P : dört Ü1

¹⁵ ve İ,Ü2,P : — Ü1

¹⁶ Fransalılar İ,Ü1,Ü2 : Fransalular P

Dîvân'ın şurûtını hâvî kâğıdlar tahrîr u tab‘ ve kapulara ilsâk olundu. Şu mazmûn üzere:

Bismillâhirrahmânirrahîm

"Emîrül-cüyûş Bonaparta'dan¹ kâffe-i ehâlî-i Mısır'a inhâ olunur ki, ba‘zı ‘ukûl-i kâsıra ashâbı ve ‘avâkıb-ı umûrî derk etmeyenler² Mısır'da sâbıkân fitne vü şürûr îkâz eylediklerinde, ef‘âl ve sû’-i niyyetleri sebebiyle Cenâb-ı Allah anları helâk eyleyüp, bakiyye-i şürûr için bana şefekat ü merhamet ihsân eylediginden nâşî cürmleri ‘afv olunmuşdu³. Lâkin bu fitne vukû‘ı için bana gayz u infî‘âl târî olmağın nizâm-ı beled ve intizâm-ı ahvâliniz zımnında tertîb eyledigim Dîvân'ı iki mâh kadar olmuş idi ki terk etmişdim⁴. Şimdi yine sizlere merhameten kemâ-kâne tehyi’e vü ibkâ olundu. Ey ‘ulemâ ve eşrâf! Ümmet ve⁵ ra‘iyyetinize ihbâr edin ki, şunlar ki benimle mu‘âdât u muhâsame eyleye, onların ‘akıllarında noksân ve fikirlerinde butlân olduğuna şübhe olmayup, bu ‘âlemde benim elimden hulâsa yer bulamazlar ve anlar Cenâb-ı *subhânehû ve te‘âlâ* hazretlerinin kazâ vü kaderine karşı koydukları için⁶ **beyne yedeyillahi**⁷ necât bulamazlar. Zîrâ ‘âkil olan derk eder ki, bizim cümle ef‘âlimiz [25b] hakkın takdîr u irâdesiyle olup, bunda şekk eyleyen⁸ ahmadır. Ve dahi ümmetinize şöyle⁹ ifâde edin ki, Cenâb-ı Hudâ ezelde İslâm a‘dâsını ihlâk ve Ehl-i Salîbi ifnâ¹⁰ eyleyeceğin benim yedimle takdîr ve bu iş zımnında beni bu taraflara irsâl eyledi ki, ancak mezâlimi ref‘ ve evâmirini yerine getürem. İmdi bunlar cümlesi Hakk'ın takdîr u irâdesiyle olduğına ‘âkil olan şekk ü şübhe eylemez. Kezâlik, yine ashâb u ümmetinize i‘lâm edin ki, Kur‘ân-ı ‘azîmü’ş-şânda âyât-ı kesîrede umûr-ı mâziyye ve müstakbelenin cümlesi tasrîh vermez olmuşdur. Ve kelâm-ı İlâhî'nin sâdık

¹ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

² etmeyenler İ,Ü2 : etmeyenler Ü1,P

³ olunmuşdu İ,Ü1,P : olundu idi Ü2

⁴ etmişdim İ : etmiş idim Ü1 ; etmişdim Ü2,P

⁵ ve İ,Ü2,P : — Ü2

⁶ koydukları için İ,Ü2,P : koyduklariçün Ü1

⁷ "بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ = Allah'ın önüne [geçmeyiniz.]" anlamına gelen bu cümle, ‘Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.’ anlamındaki Hucurat, 49/1. ayetinden mülhem olarak kaydedilmiştir.

⁸ eyleyen İ : eyleyan Ü1,Ü2,P

⁹ şöyle İ,Ü2,P : — Ü1

¹⁰ ifnâ İ,Ü2,P : iknâ Ü1

u hakk olduğına şübhe olmayup, tahallüf ihtimâli yokdur. İmdi, emir böyle olduysa, safâ'-i niyet ve hulûs-ı taviyyet üzere olasız. Meselâ bir kimesne benim satvet ü şevketimden korkup da zâhiren 'adâlet¹ ve bâtinen 'adâvet tutar ise ol kimesne bilmez mi ki, Cenâb-ı Hudâ cemî' serâ'ire ve sudûrda muzmarâtın cümlesine vâkıf u 'âlimdir. İmdi, zâhiren dost² yüzünü gösterüp, bâtinen 'adâvet üzere olanlar ahkâm-ı İlâhiyye'ye mu'ârız u münâfıklardır. Ve siz yine anlara ihbâr edin ki, her bir ahad nefsinde muzmar olanı ben izhâr ve bilmege kâdirim. Her ne kadar lisânlarına 'adem u vukûf ile tekellüm edemez³ isem dahi, bir def'a görmekle şahsın cemî'⁴ ef'âlini def'aten görmekle istihrâca muktedirim. Bir gün olacaktır ki, ben ne işlersem⁵ ve ne hükm edersem reddi muhâl olan hükmi-i İlâhî ile işledigimi sizler bilüp, ez-dil ü cân i'tikâd edersiz. Ve inanın gâyet cehd ile sun' u ictihâdı yedimle icrâ olunacak⁶ kazâ'-i İlâhî'yi men' eylemez. Şol kimesnelere müjde olsun ki, hulûs-ı meveddet birle benimle ittihâd u himmetleri berâber ola, ve's-selâm."

Mâhın on sekizinde⁷ degirmenleri taharür⁸ ile bindikleri atı behâsıyla iştirâ eylediler. Bonaparta⁹ Süveys'de Belbîs Nâhiyesi'ne gitdikde, Seyyid Ahmed Mahrûkî ve Behâr Kâtibi Mısır'a 'avdete me'zûn ve îsâl için yanına elli nefer 'asker koşulup, mâhın yirmi dördünde¹⁰ Mısır'a duhûl eylediler. Şöyle nakl olunur ki, Ser'asker Süveys'e duhûl eyledikde, ehl-i Süveys havfa teba'îyyet birle ba'zılar Cebel-i Tûr ve ba'zılar Bâdiye-i 'Arab'a firâr [26a] eylemişler. 'Asâkir Süveys'e dâhil olduklarında bulunan kahve ferdeleri ve sâ'ir envâl-i tüccâr gasb u yağmâ olunmuş. Bonaparta¹¹ girüde bulunup, sonra dâhil olmağın tüccâr ve sâ'irleri dostâne¹² yağmânın [bir] kaçını kendüye ifâde etdiklerinde, ba'zısını 'askerden istirdâd ve ba'zısını istircâ' yâhûd semenini Mısır'da i'tâ eyliyeceğın va'd eyledi. Sonra hurûclarında yine va'de

¹ 'adâlet : اعداد Ü1,Ü2,P ; اعداد İ

² dost İ,Ü1,Ü2 : mehabbet

³ edemez İ,Ü2,P : ede edemez Ü1

⁴ cemî' Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ işlersem İ,Ü1,P : işler isem Ü2

⁶ icrâ olunacak İ,Ü2,P : olacak Ü1

⁷ 18 Receb 1213 = 26 Aralık 1798 Çarşamba.

⁸ taharür İ,Ü1,Ü2 : tecerrüd P

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁰ 24 Receb 1213 = 1 ocak 1799 Salı.

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² dostâne İ,Ü2,P : + dostâne Ü1

durmayup, redd olunanlar dahi¹ yağmâ olundu. Süveys sâhilinde iki gemi olmağın birisi mukaddem gark olmuş imiş. Gark olunan emvâl u âlâtlar ile ihrâc u gasb olundu. Bonaparta² Süveys'de ikâmeti esnâsında, kayığa rûkûb ve etrâf u enhâyı dâ'imâ tefekkür ü tecessüs³ edüp⁴, yanına birkac pilic kebâbı alup, anınla hem zâdlanur hem berr ü bahr etrâfını leylen ve nehâren temâşâ vü te'emmül ederdi⁵. Françe 'asâkirinden bir tâ'ife Belbîs'den⁶ hurûc ve yanlarına iplerle bağlanmış otuz nefer kadar 'urbân esirleri ile⁷ önlerinde tabl çalarak Yevm-i Sebt'de Mısır'a duhûl eylediler. Ve esnâ'-i râhda⁸ ba'zı hüccâca müsâdefe birle emvâl ü hamûlelerin gasb etmişler idi. Bonaparta⁹ Belbîs'den ve yanısıra kac nefer 'urbân ve Abâzâ¹⁰ 'Abdurrahman emsâli biraz kimesneler ile¹¹ Bâzâertesi¹² gicesi Mısır'a duhûl eyledi. Bu günde Kalyûb şeyhi Süleymân Şevâribî¹³ ve A'râb-ı şarkiyyeden üç nefer kimesne katl ve cesedleri balâ-yı kal'adan aşağıya atılmağın Şevâribî¹⁴ cesedin ittibâ'ı ahz ve bir tabuta vaz' ile¹⁵ Kalyûb'a îrsâl ü îsâl eylediler.

Mâhın yirmi yedinci gicesi¹⁶ Françelilerden¹⁷ bir gürûh hırsızlık tarîkiyle Özbekiyye'de kâ'in Cevherî-zâde Şeyh Mehmed hânesine vürûd ve bâlâ-yı beyte su'ûd etdiklerinde¹⁸, hâne derûnında üç 'avrat ve bir câriye ve bir nefer¹⁹ bevvâb olmağın hâne sâhibi[ni] başka hâneye nakl eylemişler idi²⁰. Karılar havâbdan bî-dâr²¹ ve feryâd etdiklerinde, hırsızlar karıları darb ile ihlâk ve câriye bu hâli gördükde, havfindan bir

¹ dahi İ : — Ü1,Ü2,P

² Bonaparta İ,Ü1,P: Ponaparta Ü2

³ tecessüs İ : tecessüsde Ü1,Ü2,P

⁴ edüp İ,Ü1,Ü2 : olup P

⁵ ederdi İ,Ü1,P : eder idi Ü2

⁶ Belbîs'den İ,Ü1,P : Belbîs tarafından Ü2

⁷ esirleri ile İ,P : esirleriyle Ü1,Ü2

⁸ esnâ'-i râhda İ,Ü2,P : esnây-ı râhda Ü1

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P: Ponaparta Ü2

¹⁰ Abâzâ Ü1,Ü2,P : Abâ İ

¹¹ ile İ,Ü2,P : emsâli ile Ü1

¹² Bâzâertesi İ : Pazarertesi Ü1,Ü2,P

¹³ Şevâribî : شورایی Ü1,Ü2,P ; شورایی İ

¹⁴ Şevâribî : شورایی Ü1,Ü2,P ; شورایی İ

¹⁵ ile İ,Ü1,P dsc : — Ü2

¹⁶ 27 Receb 1213 = 4 Ocak 1799 Cuma.

¹⁷ Françelilerden İ,Ü1,Ü2 : Françelülerden P

¹⁸ etdiklerinde İ,Ü1,P : eylediklerinde Ü2

¹⁹ nefer İ,Ü1,P : — Ü2

²⁰ eylemişler idi İ : etmişler idi Ü1,Ü2,P

²¹ bî-dâr İ,Ü1,P : bî-dâr olmağın Ü2

köşeye firâr eyledi. Bevvâb dahi yalnız kalmağın emvâl ü eşyâ istedikleri gibi sirka olundu. Sabâh oldukda, bu havâdis egerçi beyne'n-nâs şâyi', ammâ [26b] Ser'asker olmadığından sükût olunmuş idi. Sonra Bonaparta¹ Mısır'a vürûd ve meşâyih kazıyeyi ihbâr eylediklerinde, kendüye 'âr lâhik² olunmağın tafahhusunda³ ihtimâm birle buldurdup, cezâları tertîb olundu. Yine bu esnâda hâne kapuları ve mahalle başları ve dükkânlarda⁴ sabâha dek kandil yanmak için kollukların ta'diyesi hadden aşmış idi. Şöyle ki, her gice esvâkda kol dolaşup, dükkân veya bir hâne önünde kandili sönmüş görseler, sabâhısı dükkânı yâhûd kapusını sedd ve akçe almayınca açmazlar idi⁵. Ve mahsûs akçe almak için kandili kendüleri söndürür oldular. Ez-cümle, "Emîrû'l-cüyûş" nâm çarşuda bir gice ziyâde yağmûr yağmağla kanâdîlin zarfı olan kâğıdlar çevrülüp, cümlesi birden sönmüş idi. Kolluk geçüp gördükde, fi'l-hâl mahalle kapusını mıhlamışlar. Sabâhısı ehâlî-i mahalle mahbûs kalup, akçe ile güciyle feth-i bâb olmuşdur. Bu vech üzere çıkmaz sokaklar ve çarşularda⁶ kandil için bir zemân böyle teşdîd olundu. Cümle nâs kendü derdlerin⁷ unudup, bir zemân kandil belâsına düşdüler. Husûsan fasl-ı şitâ ve etval-i leyde kati çok zahmet çekilmiş idi ki, ta'bîri kâbil degildir. *el-hükmü lillahi'l-vâhidi'l-kahhâri*.⁸ [Mısra]':

Âdem kara dâğ olsa getirmez buna tâkat.

Gurre-i Şa'bân duhûlünde⁹ üç nefer Fransız meydânda kurşuna tutulup, ihlâk olundu. Ve yine haber vârid oldu ki, Murâd Beg ve yanındakiler Kıblî¹⁰ ve 'Akabetü'l-hevv câniblerine firâr ve Françelü karîb oldukda, bilâ muhârebe Berriyye'ye şitâb eylemişler.

¹ Bonaparta İ,Ü1,P: Ponaparta Ü2

² lâhik 6034, İbnül Emin, 2452, A1, Reşidefendi, A2, Fransa, 2448, 9628, dsc : — T19

³ tafahhusunda İ : tafahhusda Ü1,Ü2,P

⁴ dükkânlarda : Ü1,Ü2,P : dükkânlar İ

⁵ açmazlar idi İ,Ü1,Ü2 : açmazlardı P

⁶ çarşularda Ü1,Ü2,P : çarşulara İ

⁷ derdlerin İ : derdlerini Ü1,Ü2,P

⁸ "الحكم لله الواحد القهار = Hüküm vâhid ve kahhâr olan Allah'ındır." anlamına gelen Arapça bir cümledir.

⁹ 1 Şa'bân 1213 = 8 Ocak 1799 Salı.

¹⁰ Vech-i Kıblî, Memlûkler döneminde Mısır'da kurulan nâiblik. Bu nâibliğe Kûs ve Feyyûm gibi şehirler bağlı idi; bkz. Keleş, "Memlûkler...", c. V, s. 603.

Altıncı¹ Bâzâr² günü:³ "Mevlid-i Hüseyinî kırâ'ati içün⁴ dükkânlar açılsun, her kim açmazsa⁵ dükkânı sedd ve on riyâl tecrîm olunur" deyü münâdîler nidâ eyledi. Bu mevlûdün sebab-i vaz'ı şöyle rivâyet olunur ki, Câmi'-i Hüseyinî Vakfı hademesinden "Seyyid Bedevî" nâm kimesne frengî marazına mübtelâ [olup]⁶: "Eger halâs olursam bir Mevlid-i Hüseyinî Vakfı <ve> icâd eyleyim" deyü⁷ nezr etmekle böyle bir mevlid bağlanmış. Şöyle ki, gündüzi medresede gicesi [27a] câmi'de⁸ mumlar ve kandîller ikâd olup, câmide huffâz Kur'ân-ı Kerîm ve *Delâ'ilü'l-Hayrât* tilâvet ü kırâ'at ederler imiş. Sonraları bu tertîb büyüyüp 'Afîfî ve Semmân ve 'Îsavî misillü turuk ricâli dahi ilhâk olunmuşlar⁹. Meselâ tâ'ife'-i mezbûre halka olup, âvâz-ı bülend ile kasâ'id ü mavâl okuyarak işi azdırmışlar idi. 'Îsâviyye Megâribe'den bir tâ'ifedir ki, Magribî Seyyid Muhammed ibn 'Îsâ tarîkine müntesibdirler. Âyinleri saf saf kıyâm u na'tleri üzere eglenür eglenmaz, nağme vü makâm ile zıkr ü tevhîd ve dâ'ire ve def darb ederler¹⁰. Ba'dehû kolları birbiri omuzına mültefen ayakları ile zemîne darb ederek "*Halka Tevhîdi*" dedikleri âyini icrâ ederler. Giderek bu tarîkin ricâli dahi mevlide mülhak olmuşlar idi. İmdi bu sebebler ile her sene âhâd-ı nâs dahi şitâb ve envâ'-ı fuhşîyyât icrâ olunmakda idi. Mısır'a¹¹ Freng istilâ eyledikten sonra, metrûkât-ı sâ'ire misillü bu dahi terk olunmağın Meşhed-i Hüseyinî tarafına vaz' olunan kolluk ricâli ile¹² tercemân yehûdî ve sâ'ir cîrân-ı mahalle ile üns ü ülfet etdiklerinden nâşî bi'l-istid'â mevlid kırâ'atine sebep olmuşdı¹³.

Yevm-i Çehârşenbih¹⁴ Özbekiyye Berekesi'nde yine balon itâre olunacağını hâvî kâğıdlar yapışdırmağla halk seyrine gitdiler. Evvelki balondan ziyâde hevâyâ

¹ altıncı İ,Ü1,Ü2 : ikinci P

² Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

³ 6 Şa'bân 1213 = 13 Ocak 1799 Pazar.

⁴ kırâ'ati içün İ,P : kırâ'atıçün Ü1,Ü2

⁵ açmazsa İ,Ü1,P : açmaz ise Ü2

⁶ olup : — İ,Ü1,Ü2,P

⁷ deyü İ,Ü1,P : — Ü2

⁸ câmi'de İ,Ü2,P : câmi'lerde Ü1

⁹ olunmuşlar İ,Ü2,P : eylemişler Ü1

¹⁰ ederler İ,Ü1,P : ederler idi Ü2

¹¹ Mısır'a İ,Ü2,P : Mısır'ı Ü1

¹² ricâli ile İ,Ü2,P : ricâliyle Ü1

¹³ olmuşdı İ : olmuşıdi Ü1,Ü2,P

¹⁴ 9 Şa'bân 1213 = 16 Ocak 1799 Çarşamba.

bürrân ba‘dehû bir kubbe tepesine¹ vâsıl ve aşağı² nâzil oldu. Eger rûzigâr kavîce ola idi³, gözden nihân olması dahi muhtemel idi. Yevm-i mezbûrda tahrîr-i bilâd⁴ ve kabz-ı emvâl için "Macellon" nâm sergerde Circâ'ya⁵ Vâlî nasb ve Sa‘îd içine irsâl olundu. Ve yine Françelilerden⁶ ricâl ü nisvân[dan] muhtelit bir gürûh ahmâl ü eskâlleri ile Tûr tarafına râhî oldular.

Yevm-i Hamîs'de Cemâliyye Sûkî'nda kâ'in "Zeynü'l-Fikâr" nâm vekâleye Françeliler⁷ vürûd ile Trâbluslî ‘Ali Paşa Kethüdâsı otasın küşâd ve derûnında mevcûd emvâl ü eşyâyı ahz eylediler. Murâd Beg'in Mısır'da kalan Kalyoncu ve nasârâ tâ'ifelerinden bir gürûh ba‘de'l-intihâb Fransa ‘askeri yazıldılar. ‘Ali Paşa ve Nasûh Paşa, Murâd Beg'den mufâratat ve verâ-yı cebelden [27b] Şâm'a firâr eylediği ve yine İbrâhîm Beg ma‘iyyetinde Rıdvân Beg'in firârı haberi⁸ şâyî‘ oldu. Bu esnâda büyü ü dekâkîn üzerinde îkâd olunan kanâdîl min-ba‘d terk ile: "Yalnız esvâkda her otuz zirâ‘ fâsılada fekat dört kandîl yansun" deyü münâdîler⁹ nidâ ve nâs: "Lillahi'l-hamd belâdan kurtulduk" deyü birbirlerine müjdeler etdiler. Kezâlik: "Her kimin de‘âvî-yi şer‘iyyesi var ise ‘ulemâ ve kâdî-i beldeye gitsün" deyü münâdîler¹⁰ çağırdı. Françe ‘asâkirinden bir tâ‘ife Kevâmil-i Garbî üzerlerine gönderilmegin koyun ve keçi emsâli ne var ise yağmalayup geldiler. Ve yine bu aralıkda biraz ‘asker techîz ve Katyâ¹¹ tarafında meteris hafrine irsâl olundu.

¹ tepesine Ü1,Ü2,P : tepesinde İ

² aşağı İ,Ü2,P : aşağı Ü1

³ ola idi İ,Ü1,Ü2 : olaydı P

⁴ tahrîr-i bilâd İ,Ü1,P : tecrîm-i bilâd Ü2

⁵ Circâ : Çerçe İ,Ü1,Ü2,P. Circâ, Yukarı Mısır'da bir şehir olan Asyût'a bağlı bir eyalettir; bkz. Mustafa L. Bilge, "Asyût", **DİA**, İstanbul, 1991, c. III, s. 543-544; Buranın asıl adı *Dicircâ* şeklinde iken zamanla dönüşerek *Circâ* halini almıştır; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfî...**, c. V, s. 113. Nitekim Cebertî de bu kelimeyi *Dicircâ* şeklinde kullanmıştır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 95.

⁶ Françelilerden İ: Françelülerden Ü2,P ; Françelülerden Ü1

⁷ Françeliler İ : Françeliler Ü1 ; Françelüler Ü2,P

⁸ haberi İ,Ü1,P : — Ü2

⁹ münâdîler İ,P : münâdî Ü1,Ü2

¹⁰ münâdîler İ : münâdî Ü1,Ü2,P

¹¹ Katyâ : Katbâ İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda bu yer *Katbâ* veya *Katyab* gibi farklı imlâlar ile yazılmış olmasına rağmen aslı Katyâ olup, Şam ve Mısır arasında yol üzerinde bulunan bir köydür. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 45.

Şa‘bân'ın on üçüncü Bâzâr¹ gicesi² şems Delv burcuna tahvîl etmegin ol gice evvel seneleri olmağla fişeng ü mehtâb şenligi olundu. ‘Â'id ‘Arabî³ cânibine irsâl olunan ‘asker Hânke Nevâhîsi'nde muhârebe birle Françeliden⁴ mukaddem nehb⁵ olunan emvâl bütünce istirdâd ve ricâl ü nisâdan bir kaçı getirülüp, kal‘ada habs olundu. Ve yine Sanâfir⁶ ve Echûrül-Verd⁷ ve Karânfil⁸ ve Kafru Mansûr⁹ emsâli bilâda ‘asâkir ihrâc ve vardıklarında, behâyim u mevâşîden¹⁰ ne var ise yağmalayup, Mısır'a getürdüler. Bir inek iki üç riyâle bey‘ olunmağın ekserîsin¹¹ nasârâ ve kıbt¹² iştirâ eylediler.

Yevm-i Sebt'te kölemenlerden yetmiş nefer kimesne ‘Ases-başı ve Bartelamin ma‘rifetleriyle hânelerinden ihrâc ve kal‘ada katl olundular. Ve yine beş nefer yehûd ve iki ‘avrat Bahr-ı Nîl'e ilkâ olundu. Ve yevm-i mezbûrda: "‘Arabdan nehb olunan eşyâyı kim ahz ederse¹³ Ser‘asker serâyına getürsün" deyü münâdiler nidâ eylediler¹⁴. Ve bu esnâda Françelinin¹⁵ Şâm¹⁶ üzerine seferi tahakkuk etmegin zahîre vü beksimât yükletmek içün develer ihzârına ihtimâm olundu. Vâlî-i Belde ve Eşekciler Kethüdâsı'na eşek ve katır ısmarlanup, binden mütecâviz ahz olundu. Eşek sâhibleri ve eşek ile su taşıyan sakâlar dahi muhtefî olmağla, nâs sudan kati çok¹⁷ zahmet çekdiler.

¹ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

² 13 Şa‘bân 1213 = 20 Ocak 1799 Pazar.

³ ‘Â'id ‘Arabî : ‘Â'id Garbî İ,Ü1,Ü2,P. Bu ifade Arapça metinde ‘Arabî'l- ‘Âid şeklinde kaydedilmiş olup, asıl ikametgah yerler, Şarkıyye bölgesi olan bilinen bir aile kastedilmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 97.

⁴ Françeli'den İ,Ü2 : Françelü'den Ü1,P

⁵ nehb Ü1,Ü2,P : tehyi'e İ

⁶ Sanâfir, Kalyûb'a bağlı kadim köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 97.

⁷ Echûrül-Verd, asıl adı Echûrül-Kübrâ olan Kalyûb'a bağlı eski köylerden biridir. Gül ağaçlarının burada fazla yetişmesi sebebiyle bu adla anılmaktadır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 97.

⁸ Karanfîl, Kalyûb'a bağlı köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 97.

⁹ Burası Mısır'da Tuh'a bağlı köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 97.

¹⁰ mevâşîden Ü1,Ü2,P : mevâşîden İ

¹¹ ekserîsin İ,Ü2,P : ekserîsini Ü1

¹² kıbt İ,Ü1 : kıbtî T19 ; ekbât P

¹³ ederse İ,P : eder ise Ü1,Ü2

¹⁴ eylediler İ,Ü2 : eyledi Ü1,P

¹⁵ Françelinin İ,Ü1,Ü2 : Françelünün P

¹⁶ Şâm İ,Ü2,P : Sâm Ü1

¹⁷ çok Ü2 : — İ,Ü1,P

Yirmi¹ birinci Bâzâרתesi² günü³ ‘âdet üzere esvâk u pazara şu [28a] mazmûn üzere basma kâğıdlar yapıldı ki: "Ehl-i Mısır'ın cümle havâss u ‘avâmına Dîvân-ı Husûsî mahfelinden i‘lân u ifâde olunur ki, Ser‘asker-i Kebîr Emîrül-cüyûş Bonaparta⁴ mukaddemâ erâzil ü evbâşın cesâret etdikleri cürm ü günâhları bi'l-cümle ‘afv ile Özbekiyye'de Kâ'id Ağâ Konağı'nda terk olunan Dîvân'ı yine i‘âde birle Dîvân-ı mezbûra altmış nefer kimesnelerden ma‘rifet u itkân sâhibi yirmi dört nefer kur‘a ile intihâb eyledi. Havâyic-i ra‘iyyenin kazâsı ve havâss u ‘avâmın rahatları için ekmel-i nizâm ve ahsen-i ahkâm üzere işbu Dîvân tertîb ü tanzîm olundu. Hep bunlar mûmâ ileyh Bonaparta'nın⁵ kemâl-i ‘aklından ve sükkân-ı Mısır'a⁶ mezîd muhabbetinden neş‘et eylemiştir. Ve mukaddemâ Cevherî Şeyh'in menziline olan isâ‘et ü zulmün cezâsı zımnında ‘askerinden iki neferi Kara Meydân'da katl ve makâm-ı ‘âlî'de⁷ olanlardan bir kaçı bunun için esfele tenzîl eyledi. Zîrâ hıyânet⁸ Fransızların⁹ ‘âdeti degildir. Husûsân ki, nisâ vü erâmil beynlerinde¹⁰ ola bu misillü şey’ hâşâ anlar irtikâb eyleyeler. Meger ki, ba‘zı edâniden zuhûr ede, işte anlar dahi cezâların buldular. Mısır-ı kadîmde bir racûl-i nasrânî zulmünü istimâ‘ eylediği anda getirüp¹¹ kal‘ada habs eyledi ki, sâ‘irlerine de ‘ibret ola. Ve asıl murâdı ra‘iyyeden bi'l-küllîyye mezâlimi ref‘ ile hüccâc ü tüccâra ‘azîmete sühûlet ve Hind ve Yemen'den meclûb eşyâ vü emvâl ile Mısır malı olmak için Bahr-i Süveys'i Nîl Deryâsı'na katmaktır. Sizlere dahi lâyıkdır ki, emr-i dîn ü dünyânız ile meşgûl olup, fitne vü şurûrî terk ve şeytânınıza ‘adem-i mutâba‘at birle Allah'ın kazâsına râzı olasız. Bir kimsenin¹² ki hâcet-i mühimmi ola, hulûs-ı kalb ile Dîvân'a şitâb ve hukûk-ı şer‘iyyesi olanlar

¹ Yirmi : On İ,Ü1,Ü2,P

Müellif metinde "on birinci Bâzâרתesi günü" ifadesini kullanmasına rağmen, bu tarihin metnin akışına uymaması, 11 Şa‘bân 1213 tarihinin Pazartesi değil Cuma gününe denk gelmesi ve Ceberti'nin de bu günü 21 Şa‘bân 1213 olarak zikretmesi sebebiyle müellifin 11 Şa‘bân 1213 tarihini sehven kaydettiği anlaşılmaktadır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 98.

² Bâzâרתesi İ : Pazartesi Ü1,Ü2,P

³ 21 Şa‘bân 1213 = 28 Ocak 1799 Pazartesi.

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁶ Mısır'a İ,Ü2,P : Mısır'ın haklarında Ü1

⁷ ‘âlî'de İ,Ü1,P : ليدہ Ü2

⁸ خیانت İ,Ü2,P : خیانت Ü1

⁹ Fransızların İ,Ü2,P : Fransızların Ü1

¹⁰ beynlerinde İ,Ü1,P : beyinde Ü2

¹¹ getirüp İ,P : getürdüp Ü1,Ü2

¹² kimsenin İ : kimesnenin Ü1,Ü2,P

mahkemede Kādî'asker'e varsunlar, ve's-selâm." Bu esnâda sakâların mahallâta su taşımalarına ve hayvânlarına kimesne ta'arruz etmemek¹ üzere Vâlî'ye tenbîh olundu. Yirmi üçüncü Çehârşenbih gicesi² Bonaparta³ biraz 'asker ile Kādî'-i Belde Başmakcı-zâde Mustafâ Kethüdâ [28b] ve meşâyihdan dört nefer kimesne ile ma'an Mısır'dan hurûc eyledi.

Yirmi altıncı günü:⁴ "Ramazân giceleri herkes mu'tâd üzere dükkânların açsunlar" deyü münâdiler nidâ etdiler⁵. Yevm-i mezbûrda Muhtesib Hasan Ağâ ru'yet-i hilâl-i Ramazân için Bonaparta'dan⁶ izin almağın hânesinde dört gün ziyâfet eyledi. Evvelki günde 'ulemâ ve meşâyih ve ocâklılar, yevm-i sâinde tüccâr u a'yân ve sâlis ve râbi'de Françe⁷ küberâsından ba'zı kimesneler da'vet olundular⁸. Ba'dehû übhet-i kâmile ile önünde esnâf tabl çalarak Bonaparta serâyı pîşgâhından mürûr ve mahkemeye inüp Çehârşenbih gicesi ru'yet-i hilâl-i Ramazân isbât⁹ olundu.

Şehr-i Ramazân vekâyi'indendir ki, Hameyn-i muhteremeyn civârında Mısır'a Françe istîlâsı haberi vâsıl olmağın ehâlî mahzûn u melûl olduklarından¹⁰ sonra, Mekke-i Mükerreme mücâvirlerinden Şeyh Geylânî-i Magribî ehâlîye va'z u nasîhât ve emr-i cihâda teşvîk u tahrîs birle cihâda müte'allık bir kitâb dahi te'lîf etmekle altıyüz nefer şüc'ân-ı müslimîn bi-tav'ihim gazâyâ tehyî'e ve kendü¹¹ kîselerinden sarf ile Magribî-i mezbûr anlara Serdâr olup, evâ'il-i şehr-i Receb'de li-vechillah Mısır gazâsına niyyet ve Cidde'den¹² sefîneye râkib oldular. Kusayr'a¹³ duhûl etdiklerinde, Yenbû' ve Türk ve Megâribî ricâlinden kati çok kimesneler bunlara ilhâk

¹ etmemek İ : etmamek Ü1,Ü2,P

² yirmi üç: on üç 6034, T19, İbnül Emin, 2452, A1, Reşidefendi, A2, fransa, 2448, 9628, dsc. 23 Şa'bân 1213 = 30 Ocak 1799 Çarşamba. Müellif "on üçüncü Çehârşenbih gicesi" ifadesini zikretmesine rağmen, gerçekte bu gün 23 Şa'bân 1213 Çarşamba günüdür. Zîrâ 13 Şa'bân ifadesi metnin akışını bozmakta ve Çarşamba gününe değil Pazar gününe denk gelmektedir. Ayrıca Cebertî de bu günü 23 Şa'bân 1213 olarak kaydetmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 99.

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ 26 Şa'bân 1213 = 2 Şubat 1799 Cumartesi.

⁵ etdiler İ,Ü1,P : eyledi Ü2

⁶ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

⁷ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁸ olundular İ,Ü2,P : olunup Ü1

⁹ isbât İ,Ü2,P : — 6034

¹⁰ olduklarından İ : oldukdan Ü1,Ü2,P

¹¹ kendü İ,Ü1,Ü2 : kendi P

¹² Cidde'den Ü1,Ü2,P : حده دن İ

¹³ Kusayr, 16. Yüzyıl dolaylarında Habeş eyâletine bağlı bir kaza olup, daha sonraları nahiye ünvanı alıp Mısır'a bağlanmıştır; bkz. Sezen, **Osmanlı Yer...**, s. 339.

ile¹ derûn-ı Sa'îd'de Françe 'asâkiriyle² ba'de'l-muhârebe, cümlesi münhezimen firâr ve Hicâz 'askeri dahi azlıklarından Circâ³ Nâhiyesi'ne çekildikleri haberi vârid oldu. Bundan sonra birkaç def'a dahi Sa'îd'de Hicâz 'askeri ile⁴ muhârebe olmuş idi. Lâkin bir semereyi mûcib olmayup, bilâ-tâ'il iki taraf dahi müteferrik olur idiler. "*Seyyid Mustafâ Demenhûrî*" nâm kimesne bir gün katırına rûkûb ve Mûskî Çarşusu'nda mürûr ederken⁵ bir Freng atlusına tesâdüf⁶ etmegin at katırı gördükde, sahîl urarak katırı depmelediği ân bî-çâre Seyyid Mustafâ arkası üzerine sâkıt ve kulağı tozuna atın ayağı râst gelmegin⁷ bayılup tezkere ile hânesine götürüldükde, [29a] ol gice teslîm-i rûh eyledi. Bonaparta'nın⁸ Şâm seferi geregi gibi tahakkuk etmekle fevc fevc 'asker hurûc etmege⁹ başladı¹⁰.

Yevm-i Sebt'de meşâyih ve ocâklılar Dîvân'a hâzır olduklarında, Ser'asker Şâm seferi sohbetine âgâz ile dedi ki: "Çünkü kölemenlerin ekserîsi Sa'îd'de helâk ve kurtulanlar aksâ'-i Sa'îd ve Gazze'ye doğru firâr etdiklerinden nâşî tarîk-i Şâm'ı kat' ve Mısır'a kavâfil ü tüccâr vürûdını men' eylediler. İmdi, ben 'imâr-ı kutr ve salâh-ı nâs için Şâm'a sefer edeceğim. Muhakkak olmağla bir ay kadar gâ'ib olur sonra yine 'avdet ederim. Ve ba'de'l-'avd beldenize geregi gibi nizâm versem gerekdir. Sizin üzerinize dahi lâzımdır ki, ben gelinceye dek¹¹ zabt-ı belde ve ahvâl-i ra'iiyyetde dikkat ü ihtimâm eyleyesiz. Ve karîbinizde olan kurâ vü kasabât meşâyihine tenbîh eyleyesiz ki, bir şeyh kendi¹² halkını zabt ü fitne ihdâsından muhâfaza eylesün" tenbîh ve bu vechile kâğıdlar yazılup esvâka yapışdırıldı. Bu günde Kādî ve Mustafâ Kethüdâ ve sefere ta'yîn olunan sâ'ir meşâyih ve 'asâkir¹³ fevc fevc hurûca âgâz ve bu kadar ahmâl ü eskâl ve nisvân için mahfeler ve ümerâdan ahz olunan bu kadar cevârî ve 'abîd ile 'Âdiliyye tarafına teveccüh eylediler.

¹ ilhâk ile İ : ilhâkla Ü1,Ü2,P

² 'asâkiriyle İ,Ü2 : 'asâkiri ile Ü1,P

³ إرجا İ : جرجه P; چرچا Ü1,Ü2

⁴ 'askeri ile İ,Ü2,P : 'askeriyle Ü1

⁵ ederken İ,P : eder iken Ü1,Ü2

⁶ tesâdüf İ : müsâdefe Ü1,Ü2,P

⁷ sâkıt ve ... râst gelmegin İ,Ü1,Ü2 : — P

⁸ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁹ hurûc etmege İ,Ü1,P : hurûca Ü2

¹⁰ başladı İ,Ü1,P : başladılar Ü2

¹¹ dek İ,Ü2,P : kadar 6034

¹² kendi İ : kendü Ü1,Ü2,P

¹³ 'asâkir Ü1,Ü2,P : 'asker İ

Ramazan'ın beşinci Bâzâr¹ günü² sâ'at dörtde alay ile Bonaparta³ dahi hurûc eyledi. Tâli'-ı Hamel olup, kamer dahi hamelde ve zuhal-i Terbî'-'de ve sâhibi dahi sânîde idi. Ve bu esnâda kal'a ve tepelere mukaddemâ yapılan burclara biraz 'asâkir vaz' olunup, Kâ'im-makâm ve "Poslik"⁴ ve "Deze"⁵ nâm Cenerâl Sa'id'e ta'yîn olundu. Ve her bir mahalle biraz 'asker ile bir cenerâl irsâl ve yanlarınca ashâb-ı müşâvere ve tercemânlar ve mühendisler ilhâk olundu ki, kebîrleri Ebû Hâşebe idi. Ve küberâ'-i Françe'den⁶ ba'zıları dahi Mısır'da kalup, her gün 'asker ihrâc ederler idi.

Ramazân'ın dokuzuncu Salı günü⁷ nasârâdan üç nefer kimesne: "Müslimîn üzerine Françeliler⁸ Yevm-i Hamîs'de hücum eyleyecekler" deyü havâdisin⁹ koyuverüp, Kâ'im-makâm, a'yân u meşâyih ve ağâyı da'vet ve havâdis-i mezbûreyi nakl eyledikde: "Aslı yokdur. İfsâd zımnında nasârâdan çıkma ükzûbedir" deyü yemîn eylediler. Ba'dehû bi't-taharrî mezbûrlar tutulup, [29b] kal'ada habs olundu. Bundan sonra nasârâ başlarına geydikleri mülevven Keşmîrî şalları ihrâc, mukaddem isti'mâl eyledikleri siyâh, mâ'î sarık sarındılar.

Ve evâ'il-i Ramazân'da: "Sokaklarda müslimîn arasında nasârâ ekl ü şurb etmeyüp, tütün içmesünler" deyü isticlâb-ı havâtır zımnında muhkem tenbîhler olundu. Zîrâ ba'zı fukahâ yolda giderken¹⁰ ellerinde tütün çubuğu ile birkaç nasrânîye râst gelüp, men' edeyim derken¹¹ nasrânî redd-i 'anîf etmekle birkaç sille urulmuş idi. Kolluk bunları Kâ'im-makâm serâyına götürdükde: "Âdet-i kadîme nasıl idi?" deyü su'âl eyledi. Ramazân'da nasârâ esvâkında ekl ü şurb [etmedikleri]¹² ve tütün

¹ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

² 5 Ramazân 1213 = 10 Şubat 1799 Pazar.

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ بوسليك Ü1,P : بوسليك İ,Ü2

Nüşhalarda Poslik (پوسليك) veya Boslik (بوسليك) imlasıyla yazılmış olan bu isim Fransız bir general olan Poussielgue'dır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs....**, s. 104.

⁵ ذره Ü1,Ü2 : روزہ İ ; ذره P

⁶ küberâ'-i Françe'den İ,P : küberâ-yı Françe'den Ü1,Ü2

⁷ 7 Ramazân 1213 = 12 Şubat 1799 Salı. Nüşhalarda "Ramazan'ın dokuzuncu Salı günü" ifadesi geçmesine rağmen aslında bu gün 7 Ramazân 1213 olmalıdır. Zira 9 Ramazan 1213 tarihi Salı değil Perşembe gününe denk gelmektedir. Cebertî de bu günü "Ramazan'ın yedinci Salı günü" olarak zikretmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs....**, s. 104.

⁸ Françeliler İ : Françelüler Ü1 ; Francelüler P

⁹ deyü havâdis Ü1 : İ,Ü2,P

¹⁰ yolda giderken İ,P : yolda gider iken Ü1,Ü2

¹¹ derken İ,Ü1,P : der iken Ü2

¹² etmedikleri : — İ,Ü1,Ü2,P

içmedikleri ‘âdet olduğın ihbâr eylediklerinde, nasrânîler te’dîb ve bu sebebdan nâşî yasâğ olunmuş idi.

Yirmi dördünde¹ Süleymân Beg etbâ‘ından Murâd Ağâ ve biraz kimesneler kal‘aya ıı‘âd ve kurşûn ile ihlâk olundular.

Yirmi beşinde² Françeliler[‘in]³ ‘Arîş Kal‘ası’nı⁴ istîlâ eyledigi haberi Mısır’a vürûd eyledi. ‘Aseslerden bir kimesne: "Françelü ‘Arîş’e⁵ mâlik ve kölemenlerden biraz kimesne esîr oldu. Yarın şenlik ve toplar⁶ atılacaktır⁷ korkmayın ha!" deyü nidâ eyledi. Sabâh oldukda, on sekiz nefer kölemen ve dört nefer kâşif, yüz nefer kadar Fransız⁸ ile geliyor haberi vârid olmağın müslimîn garîk-i bahr-ı ızdırâb oldu. Yaklaşdıklarında Bartelamin neferâtıyla⁹ hâric-i kal‘ada istikbâl ve önüne düşüp, Özbekiyye’de Kâ’id Ağâ Konâğı’na îsâl eyledi. Orada esîrlerin silâhları nez‘ ve hânelerine irsâl olundu. Kâşiflerden Eşkar¹⁰ ‘Osmân Beg Kâtibi Ahmed Kâşif ve Divitdâr Hasan Kâşif ve Yûsuf Kâşif ve İsmâ‘îl Kâşif emsâli idiler. ‘Arîş ahvâlinden şöyle nakl etmişlerdir¹¹ ki, bunlar kal‘ada bin kadar¹² Magribî ve Arnâbûd ‘askeriyle mukîm iken evâhir-i Şa‘bân’da Françe çarkaları vürûd ve kal‘a etrâfın¹³ muhâsara eylediler. Ba‘de bürhetin mine’l-eyyâm cem‘iyyet-i külliyye ile Ser‘asker dahi gelüp mülhak oldu. Gazze’den yedi yüz kadar nefer ile Emînü’l-bahr Kâsım Beg imdâda gelmişdi¹⁴. Lâkin muhâsaradan kal‘aya duhûl edemeyüp, etrâfında durdular. Sonra gice yarısı kal‘aya yürüyüş olunup, gerçi hayli rüstemâne ceng [30a] ve kati vâfiri tu‘me-i dehân-ı şemşîr olmuşdu¹⁵. Lâkin bârût ve zahîre dükenmekle¹⁶ sebîlleri tahliye

¹ 24 Ramazân 1213 = 1 Mart 1799 Cuma.

² 25 Ramazân 1213 = 2 Mart 1799 Cumartesi.

³ Françeliler İ,Ü2 : Françelüler Ü1,P

⁴ Kal‘ası’nı İ,Ü2,P : Kal‘ası Ü1

⁵ ‘Arîş, köklü bir Mısır kenti olup, Sina yarımadasının kuzeyinde yer almaktadır; bkz. Mustafa L. Bilge, "Arîş", **DİA**, İstanbul, 1991, c. III, s. 378-379.

⁶ toplar İ,Ü2 : toplar Ü1,P

⁷ atılacaktır İ,Ü2,P : atılacak Ü1

⁸ Fransız İ,Ü2,P : Fransız Ü1

⁹ neferâtıyla İ,Ü1,Ü2 : Kıbtî neferâtıyla P

¹⁰ عشقر İ,Ü1,P : عشقر Ü2

¹¹ etmişlerdir İ,Ü1,P : eylemişdir Ü2

¹² kadar İ,P : kal‘ada Ü1,Ü2

¹³ etrâfın İ,Ü1,P : etrâfını Ü2

¹⁴ gelmişdi İ : gelmişidi Ü2,P ; gelmiş idi Ü1

¹⁵ olmuşdu İ : olmuşidi Ü1,Ü2,P

¹⁶ dükenmekle İ,Ü2,P : tükenmekle Ü1

olunmak şartıyla istîmân eylediler. Ba‘dehû Fransızlar¹ kal‘aya duhûl ve teba‘iyyet edenler alı konulup, etmeyenlerin² eslihaları nez‘ u tard olundukdan sonra, derûn-ı kal‘ada birâz Françe ‘askeri ibkâ ve³ Gazze tarafına teveccüh eylediler. İşbu muhârebede Emînü'l-bahr Kâsım Beg emsâli ümerâdan⁴ bir kac nefer<i>⁵ şehîd düşdüler⁶. Bu gün ba‘de'z-zuhr ‘Arîş fethi için toblar⁷ atılup şenlik oldukda, müslimîn mahzûn, ekbât u nasârâ memnûn⁸ oldular.

Yevm-i Çehârşenbih Ahmed Kâşif kemâl-i gammından nâşî füc’eten vefât eyledi. Vakt-i ‘asra karîb yirmi beş nefer kadar Fransız⁹ hecinlere süvâr ve başlarında ‘imâme ve bornos ile Kâ'im-makâm Konağı'na gitdiler. Hamîs günü Dîvân tertîb olunmağın bornos ile gelenlerin getürdükleri mektûb irâ'e ve Françelilerin¹⁰ "Gazze" ve "Hân Yûnus" nâm mahalleri¹¹ ahz u istîlâ eylediği haberi i‘lân olundu. Bu aralıkda rivâyetler çoğalmağa başlayup¹², kimi İbrâhîm Beg ‘ıyâl ü evlâd ve ahmâli ile¹³ Cebel-i Nâblus'a¹⁴ firâr ve kimi muhârebe birle münhezim olmuş deyü, nakl olunur idi. Ba‘de'l-‘asr Françelilerden¹⁵ bir takım re‘îsleri süvârî ve piyâdelerin başlarında şâl ve bornos ve ellerinde ‘Arîş'den aldıkları bayraklar ile tabl çalarak Câmi‘-i Ezher kapusına vürûd ve ol mahalle Şeyh Şarkâvî'yi¹⁶ ihzâr ve yedine bayrak verilüp, Şeyh kendü eliyle bayrağı¹⁷ Câmi‘-i Ezher minâresine nasb eyledi. Ve iki bayrak dahi

¹ Fransızlar İ,Ü2,P : Fransızlar Ü1

² etmeyenlerin İ,P : etmeyenlerin Ü1,Ü2

³ ve İ,Ü1,P : ve bâkisi Ü2

⁴ ümerâdan İ : üserâdan Ü1,Ü2,P

⁵ nefer<i> İ,Ü1,P : nefer<i> kimesneyi Ü2

⁶ düşdüler İ,Ü1,P : etdiler Ü2

⁷ toblar İ,Ü1 : toplar Ü2,P

⁸ memnûn İ,Ü1,Ü2 : mahzûz P

⁹ Fransız İ,Ü2,P : Fransız Ü1

¹⁰ Françelilerin İ : Françelülerin Ü1,P ; Fransızların Ü2

¹¹ nâm mahalleri İ,Ü1,P : taraflarına bi'l-vürûd Ü2

¹² çoğalmaya başlayup İ : çoğalmağa başladı Ü2 ; çoğalmağa Ü1,P

¹³ ahmâli ile İ,Ü1,Ü2 : ahmâl ile P

¹⁴ نابلس İ,Ü2,P : نابلس Ü1

Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı hakimiyetine girmiş olan Nablus şehri Beyrut Vilâyeti'ne bağlı kalmıştır. Kudüs'ün kuzeyinde Selimiye ve Tûr dağları arasında uzanan bir vadide kurulmuştur; bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nablus", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 265-268.

¹⁵ Françelilerden İ,Ü2 : Françelülerden Ü1,P

¹⁶ Şarkâvî'yi P : Şarkâvî İ,Ü1,Ü2

¹⁷ bayrağı İ,Ü2,P : bayrağı <kendü eliyle bayrağı> Ü1

minâre-i kebîreye nasb ve toplar¹ atıldı ki, ol gice ‘Îd-i Fıtr’ın evvelki gicesi idi. [Mısra]‘:

Halk ‘îd-i ekber eyledi, biz îd-i mâtem² eyledik.³

Vakt-i gurûb oldukda: "Cânı isteyen ziyâret-i kubûra gitsünler emândır" deyü ‘asesler nidâ eyledi. Bonaparta⁴ ‘Arîş’e mâlik olduktan sonra Şâm tarafında mekâtîb tahrîr ve terceme-i me’âli dahi böyledir ki:

Mazmûn-ı mektûb

"Emîrû'l-cüyûş Bonaparta'dan⁵ kâtıbeten berr-i Şâm ehâlîsine fermândır ki⁶, ‘ulemâ ve müftiyyîn hazrâtı ve kâffe-i nevâhî-i Gazze ve Remle⁷ ve Yâfa ehâlîleri, *hafazahümüllahü te ‘âlâ*,⁸ ba‘de's-selam inhâ olunur ki, bizim bu taraflara⁹ ‘azîmetden kasdımız ancak sizlerden kölemen ve Cezzâr Paşa ‘asâkirinin [30b] def¹⁰ u tardı içün olup, işbu Cezzâr Paşa ‘asâkiri Yâfa ve Remle ve Gazze taraflarına hücum ve ne sebep zımnında ‘Arîş’e ‘asker irsâl ve Mısır etrâflarına rahne murâd eyledi. Bu degildir illâ murâdı bizimle muhârebe olmağın biz dahi anın ile¹⁰ muhârebeye işte hâzırız. Ey ehâlî-i etrâf! Bizim sizlere¹¹ zarar¹² u eziyet kasdımız yokdur. Hemân sizler mahallerinizde kâ’im ve devletinizde râhat üzere mutma’in olun. Eger sizlerden

¹ toplar İ,Ü2 : toblar Ü1,P

² îd-i mâtem İ : mâtem Ü1,Ü2,P

³ Halim Giray’ ait olan bu beyit "*El ‘ıyd-i ekber eyledi ben mâtem eyledim.*" şeklinde *Tercî-i Bend* isimli şiirinde geçmekte olup, kendi *Divân*’ında yer almaktadır; bkz. Halim Giray, **Divan-ı Halim Giray**, haz. M. Sadi Çöğenli, Recep Toparlı, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri, Erzurum, 1992, s. 5.

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ Bonaparta’dan İ,Ü1,P : Ponaparta’dan Ü2

⁶ fermândır ki Ü1,Ü2,P : — İ

⁷ Remle Filistin’in tarihi şehirlerinden biridir. Yavuz Sultan Selim’in 1516 yılında Filistin’i almasıyla Osmanlı yönetimine girmiştir; bkz. Sâmî es-Sakkâr, "Remle", **DİA**, İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 560-561.

⁸ "حفظهم الله تعالى = Allah (cc) o ikisini muhafaza eylesin" anlamına gelen bu cümle Arapça bir dua cümlesidir.

⁹ taraflara İ,Ü2,P : tarafa Ü1

¹⁰ anın ile İ,Ü1,P : anınla Ü2

¹¹ sizlere Ü1,Ü2,P : — İ

¹² zarar Ü1,Ü2,P : ضرر İ

mahall ü vatanından çıkmış var¹ ise bize haber verin, biz anları mahall ü vatanlarına ırcâ‘ vü ikâme eyleriz. Ve sizlere muhakkakan emân olmağla bir kimesnenin mâl ü eşyâsına zararımız yoktur. Ve kasdımız dahi oldur ki, kuzât u nüvvâb mahallerine kendü vazîfeleriyle meşgûl olsunlar². ‘Ale'l-husûs dîn-i İslâm ‘azîz u muhterem³ olmakdan zâ‘il olmayup, cevâmi‘ u mesâcid salât u ‘ibâdât ile müzeyyen olsun. Hayır ve şerr Cenâb-ı *subhânehû ve te‘âlâdan* olmağla, zafer ve nusreti istedigine ol verecektir. Ve sizlere hafî olmaya ki, bizim zıdd u ‘aleyhimize sizlere emredenler bâtıllardır. Zîrâ bizim yedimizle olan umûrun encâmı elbetde hayr olsa gerektir. Ve şol kimesneler ki, bize izhâr-ı muhabbet eyleye felâh bulup, ‘inâd izhâr edenler helâk olur. Ve sizler güzel bilürsüz ki, biz a‘dâmızı elbetde kahr ve muhabbetimize mu‘âvenet ederiz,⁴ ve's-selâm."

Bundan sonra Fransızlar Gazze'ye hücum ve istilâ eylediklerini müş‘ir basma kâğıdlar tertîb ve⁵ Dîvân'da ba‘de'l-kırâ'e esvâka yapışdırıldı. Me‘âli budur ki:

Me‘âl-i nüsha⁶

"Bismillâhirrahmânirrahîm.

Velâ ‘udvâne illâ ‘ale'z-zâlimîn.⁷ Ey ehâlî-i Mısriyye! Sizlere ihbâr ederiz ki, vekîl-i Mısır Duce⁸ Cenerâl'e Gazze'de kâ'in İskender Cenerâl'in gelan⁹ mektûbı üzere Françe¹⁰ ‘asâkiri Ramazân'ın yirmi dokuzuncu gicesi¹¹ Hân Yûnus'da ikâmet ve sabâhısı Gazze Nâhiyesi'ne vâsıl olduklarında, öyle vakti idi ki, Cezzâr Paşa ve ümerâ ‘askerleri karşı çıkup, Murâd Cenerâl bunlar ile muhârebeye âgâz eyledi¹². Bizim

¹ var İ,Ü2,P : olur Ü1

² olsunlar İ,Ü1,P : olsun Ü2

³ muhterem İ : mu‘teber Ü1,Ü2,P

⁴ Ve sizler güzel ... mu‘âvenet ederiz Ü1,Ü,P : — İ

⁵ ve İ,Ü2,P : — Ü1

⁶ me‘âl-i nüsha İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ "ولا غُزَّاءَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ" = Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur." manasındaki bu cümle, "Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın, fakat vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur." mealindeki Bakara 2/193. ayetten alıntılanmıştır.

⁸ Metinde Duce şeklinde kaydedilen bu general Charles Dugua'dır; bkz. Jacques Miot, **Narrative of The French Expedition to Egypt and The Operations in Syria**, J. Davis, London, 1816, s. 248.

⁹ gelan İ,Ü1,P : — Ü2

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹¹ 29 Ramazân 1213 = 6 Mart 1799 Çarşamba.

¹² âgâz eyledi İ,Ü1,P : âgâza başladı Ü2

gürûhdan fekat iki nefer mecrûh ve bir nefer helâk olmağın öte taraftan dahi birazı düşer düşmez İskenderiyye hâkimi Kleber¹ Cenerâl bilâ-mu'âriz Gazze'ye dâhil ve derûnında mevcûd kati vâfir arpa ve beksimât ve dört yüz kantâr bârût ve on iki 'aded tûb ve sâ'ir musanna' çerge vü çâdırlar dahi [31a] zabt olundu. İşte Gazze Kal'ası bu vechile zabt olunmağın 'Arîş'in dahi keyfiyyet-i zabtı sâbıkân beyân olunmuşdu². Ey 'ibâdallâh! Umurınıza istikâmet birle Allah'ın kazâsına râzî ve sizleri halk u tesviye³ eden Cenâb-ı Mevlâ'nın ahkâmına imtisâl eylesiz, ve's-selâm."

Françeliler⁴ Şâm seferine gitdiklerinden nâşî, Mısır anlardan hâlî kalmağın lillâhi'l-hamd müslimîn şehr-i Ramazân'da râhat ve leylen ve nehâran 'ibâdât u terâvîh ile iştigâl eylediler.

Gurre-i Şevvâl⁵ ki, yevm-i 'iddir, toplar⁶ atılıp, nâs bayrâm nemâzına fevc fevc şitâb eyledi. Câmi'-i Ezher'de rek'at-ı sânide imâm, sûre-i Fâtiha kırâ'atin unudup, ba'de's-selâm yine i'âde olundu. Yevm-i mezbûrda ricâl ü nisvândan kati çok kimesneler ziyâret-i kubûra çıkmağın, Bâbü'n-nasr civârında bir âdem yetişüp: "Ümmet-i Muhammed Mısır'ı 'urbân basdı!" deyü feryâd etmekle birbirini tekâdüm ile ba'zı nisvân ayak altında hurd oldı. Sonra aslı çıkmamağla⁷ müfsidin sanî'ası olduğu fehm olunmuşdur. Yevm-i merkûmda Françe⁸ ekâbiri a'yân u eşrâfa⁹ tehyi'e-i 'id için 'âzim ve medâr eylediler. Kıbâlî ordusu perîşân olmağın Murâd Beg Ebrîm'e ve Elfi Beg¹⁰ Berr-i Şarkıyye'ye¹¹ ve sâ'irleri Esvân Nâhiyesi'ne firâr eyledikleri haberi tevârüd eyledi.

Şevvâl'in yedisinde¹² Züveyle Kapusu'nda bir kimesne katl ve şebîke'i sebîle dahi bir 'avrat salb olundu. Sebebi şöyle nakl olunur ki, gılâl ü zehâyir¹³ bey'

¹ Metinde sıkça adı geçen bu şahıs Fransız bir general olup, tam ismi Jean-Baptiste Kléber'dir, bkz. "Kléber, Jean-Baptiste", *The Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britannica Inc, New York, 1911, c. XV, s. 845.

² olunmuşdu İ : olunmuş idi Ü1,Ü2 ; olunmuşidi P

³ halk u tesviye İ,Ü2,P : + halk u tesviye Ü1

⁴ Françeliler İ,Ü2 : Françelüler Ü1,P

⁵ 1 Şevvâl 1213 = 8 Mart 1799 Cuma.

⁶ toplar İ,Ü2,P : toblar Ü1

⁷ çıkmamağla Ü1,Ü2,P : çıkmadı İ

⁸ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁹ eşrâfa İ,Ü2,P : eşrâf Ü1

¹⁰ Beg Ü2 : — İ,Ü1,P

¹¹ Şarkıyye'ye İ,P : Şarkıyye Ü1,Ü2

¹² 7 Şevvâl 1213 = 14 Mart 1799 Perşembe.

¹³ zehâyir İ,Ü1 : zehâ'ir Ü2,P

edenlerden Vâlî mu'tâdiyyesi alınmak¹ men' olunmuş iken Remîle'de "Dubuy" nâm Sergerde mu'tâdiyye ahzına şürû' eyledikde, halk Zeynü'l-Fikâr'ı önlerine katup, Şeyhü'l-beled nasb olunan Cenerâl'e teşekkî eylemişler². Dubuy Sergerde'ye kendüden teşekkî olunduğı ihbâr olundukda, darılup Zeynü'l-Fikâr'ın hânesine şitâb ve biraz şetm ü nefrîn ile darb eylemiş. Zeynü'l-Fikâr dahi ağlayarak Şeyhü'l-belede nakl-i mâ-cerâ ve Dubuy'dan iştikâ eyledikde, der-'akab Dubuy ihzâr ve kal'ada habs olunmuş idi. Sonra Dubuy'un mu'tâdiyye ahzı ba'zı hademe igvâsıyla olduğu [31b] ve hıdmetkârlarından biri dahi bir rakkâse 'avrata muhabbet ü ibtilâ ile gice vü gündüz kahvehânelerde eglendigi Şeyhü'l-beled'e ihbâr olundukda, ol hıdmetkârı katl ve rakkâse 'avratı dahi³ salb ile cezâ eylemiş.

Mâhın sekizinci Cum'a⁴ günü⁵ Kara Meydân'da kisve alâyı tertîb olunmağla: "Cemî' ocaklı ve erbâb-ı Dîvân alaya binsünler" deyü münâdîler nidâ eyledi.

Sebt günü esvâk, ricâl ü nisvân ile dolup alay temâşâ olundu. Şöyle ki, Su-başı neferâtıyla iki yüz kadar yeniçeri ile Bartelamîn'den⁶ 'ibâret idi.

Mâhın on üçüncü Çehârşenbih günü⁷ Yâfa Kal'ası ahz u istîlâ olunduğu mübeşşer olmak üzere Françe⁸ ordusından bayraklar ile biraz 'asker vürûd ve ertesi Hamîs günü gelan kâğıdın tercemesi 'alâ-mele'i'n-nâs Dîvân'da kırâ'at olundu. Mazmûnı bu ki:

Bismillâhirrahmânirrahîm

"Subhâne Mâlike'l-mülki yef'alü fî mülkihi mâ-yürîdü. Ehl-i Mısır'a ifâde olunur ki, Ramazân'ın yirmi üçüncü⁹ günü Françe¹⁰ 'asâkiri Gazze'den hurûc ve yirmi beşinde¹¹ Remle'ye vusûl ile ehâlisine emân verildi. Orada mevcûd Cezzâr Paşa 'askeri gördükleri gibi firâra âgâz etdiler. Derûn-ı kal'aya duhûl ile vâfir şa'îr u beksimât

¹ alınmak İ,Ü1,P : — Ü2

² eylemişler İ,Ü2,P : etmişler idi Ü1

³ dahi Ü2 : — İ,Ü1,P

⁴ Cum'a Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ 8 Şevvâl 1213 = 15 Mart 1799 Cuma.

⁶ Bartelamîn'den İ,Ü2,P : Bartelamîn'de Ü1

⁷ 13 Şevvâl 1213 = 20 Mart 1799 Çarşamba.

⁸ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁹ üçüncü İ,P : üçüncü Ü1,Ü2

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹¹ 25 Ramazân 1213 = 2 Mart 1799 Cumartesi.

bulundukdan mâ-‘adâ beş yüz ‘aded kırba ahz olundu. Bu kırbaları Cezzâr Paşa yapdırup, murâdı meger eşrâr-ı ‘urbân ile Mısır’a teveccüh imiş. Ammâ takdîr-i İlâhî anın tedbîrini fesh ile fukarâ vü müslimîni zulmünden hıfz eyledi.

Ramazân'ın yirmi beşinde¹ mukaddime-i ‘asker Yafa² Benderi'ne³ vâsıl, şarkan ve garban muhâsara eylediler. "Kan dökülmeden kal‘ayı teslîm edin" deyü Cezzâr Paşa Vekîli'ne mektûb tahrîr u irsâl olundu idi⁴. Muhâlefet birle sût'-i tedbîrinden nâşî cevâb vürûd etmemegin⁵ ol gün ahşâm üsti bakiyye-i ‘asâkir dahi yetişmekle kal‘a etrâfını bi'l-küllîyye muhâsara eylediler. Ve üç tabur tertîb olunup, birisi Yafa'dan dört sâ‘at ba‘îd Akka tarafına irsâl olundu. Yirmi yedisinde⁶ meteris yapılmak için kal‘aya karîb mahallere hendek hafr olundu. Zîrâ Yafa Kal‘ası ‘asker ile mâlî ve tob⁷ ve cebe-hânesi dahi evfer idi.

Yirmi⁸ dokuzunda⁹ hendek-i dîvâra [32a] yüz elli hatve¹⁰ karîb oldukda, Ser‘asker Bonaparta¹¹ usûl-i hendesiyye üzere meterise¹² tob ve humbara hevânleri ta‘biye etdirüp, bahr cânibine dahi toblar¹³ vaz‘ etdirdi. Zîrâ ol havâlîde minâ¹⁴ kayıkları ile¹⁵ Cezzâr Paşa'dan imdâd geleceği me‘mûl olmağın tarîk-i bahr dahi bu vechile sedd olundu. ‘Asâkir hendek ve meteris verâlarında meşğûl olduklarında, ezkiyâsıyla gözlerine gesdirüp, bağıteten kal‘adan hurûc ve galebe ümmîdiyle hücum edelim¹⁶ sandılar. Ammâ Françe¹⁷ sultatına tâb-âver-i mukâvemet olamayup, ekserîsi

¹ 25 Ramazân 1213 = 2 Mart 1799 Cumartesi.

² Yafa, Doğu Akdeniz’de bulunan bir liman şehridir. Filistin sahilinde yer almaktadır; bkz. Ebru Altan, "Yafa", **DİA**, İstanbul, 2013, XXXXIII, s. 171-174.

³ Benderi'ne İ,Ü2,P : yenderine Ü1,Ü2

⁴ olundu idi İ,Ü1,P : olundu Ü2

⁵ etmemegin İ,Ü2 : etmamegin Ü1,P

⁶ 27 Ramazân 1213 = 4 Mart 1799 Pazartesi.

⁷ tob 6034, İE, 2452, A1, Reşidefendi, A2, Fransa, 2448, 9628, dsc : olup T19

⁸ Yirmi İ,Ü2,P : + Yirmi Ü1

⁹ 29 Ramazân 1213 = 6 Mart 1799 Çarşamba.

¹⁰ خطوه İ,P : خطوه Ü1,Ü2

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² meterise Ü1,Ü2,P : meteris İ

¹³ toblar İ,Ü1,P : toplar Ü2

¹⁴ minâ : mine İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda yanlış imla ile yazılmış bu kelimenin aslı minâ olup, liman anlamında kullanılmıştır; bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, 2017, s. 755. Nitekim, Cebertî de bu kelimeyi minâ ibaresi ile kaydetmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 113,115.

¹⁵ kayıkları ile İ,Ü1,P : kayıklarıyla Ü2

¹⁶ edelim İ,Ü1,Ü2 : ederiz P

¹⁷ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

helâk ve bakıyyesi yine¹ kal'aya duhûl ü tahassun eylediler. Gâyet-i Ramazân'da Bonaparta² yine bunlara merhameten bir mektûb tahrîr ve içeri kal'aya irsâl eyledi. Şu mazmûn üzere ki:

'France³ 'asâkiri kethüdâsı rütbesinde İskender Cenerâl'den Yafa Hâkimi hazretlerine i'lâm u ifâde olunur ki, Ser'asker-i kebîr Bonaparta⁴ hazretleri sizlere ta'rîfimizi şöyle emr eder ki, Françelü mahrûse-i Mısır ve etrâf u enhâsını zabt u temellük eylediler. 'Arîş ve Gazze dahi alınmak iktizâ⁵ etmekle sühûletle ahz u istîlâ olundu. Şimdi Ser'asker'imizin murâdı Yafa'dan Cezzâr Paşa 'askerini çıkarmak ve kal'ayı zabt etmektir⁶. Ey ehâl-i Yafa! İşte biz cemî'-i etrâfından⁷ kal'anızı muhâsara ile âlât-ı hurûb ve toblar⁸ rabt eyledik. İki sâ'ate varmaz hurûbunuz bâtl ve âlâtınız 'âtıl ve kendünüz muzmahill olursuz⁹. Ser'asker müşârun ileyh kemâl-i merhamet ve şefekatinden sizlere emân verüp, kan dökülmeden 'arzunız ile gelin kal'ayı teslîm edin. Yohsa havf olunur ki, istîmâna vakit kalmayup, 'asker kal'aya hücum eder ve cümleiniz helâk olursuz. İmdi, bu nasîhatı sizlere iblâğ lâzım olmağla bir sâ'at-i nücûmî kadar tob ve humbara atılmayup, cevâba terakkub olunacaktır' deyü mektûb irsâl olundukda, cevâb verilmediginden mâ-'adâ elçimizi habs ve bu vechile şerî'at-ı mutahhara ve kavânîn-i harbiyyeye muhâlefet eylediler. Bundan sonra Ser'asker'in gazabı müştedd olmağın bilâ-ınfisâl gülle ve humbara atılmağı emr eyledi. Zemân-ı yesîr mürûrında meterise karşı atdıkları toplardan¹⁰ sadâ çıkmamağla¹¹ vakt-i zuhûrda kal'a dîvârının bir tarafı yıkıldı. 'Asker yıkılan [32b] yeri tevsî' etdiklerinde, Ser'asker yürüyüş olunmak¹² emr eylediği ân, 'asker deryâ gibi hücum ve bir sâ'atden az zemânda kal'ayı zabt eylediler. Ol gice sabâha degin derûn-ı kal'ada ceng ü savâş oldukda, Mısır'dan Yafa'ya firâr edenlere merhamet birle Ser'asker'in kalbine rikkat

¹ yine İ,Ü2,P : — Ü1

² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

³ France İ,Ü2,P : France Ü1

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ iktizâ Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ etmektir İ : eylemektir Ü1,Ü2,P

⁷ etrâfından İ,Ü1,P : etrâfını Ü2

⁸ toblar İ,P : toplar Ü1,Ü2

⁹ ve kendünüz muzmahill olursuz İ,Ü2,P : olur ve kendünüzü dahi muzmahill biliniz Ü1

¹⁰ toplardan İ,Ü2 : toblardan Ü1,P

¹¹ çıkmamağla İ,Ü1,Ü2 : çıkmaz olup P

¹² olunmak Ü2,P : olmak Ü1 ; — İ

târî ve der-‘akab emân münâdîleri nidâ etdirüp, beldelerine rücû‘a izin verildi. Ve içlerinde bulunan Şâm ve Haleb ehâlîsine dahi vardıkları mahalde Ser‘asker’in¹ merhametini i‘lân zımnında emân u izn verildi. Cezzâr Paşa ‘askerinden bu vak‘ada kılıc² ve kurşun ile dört bin kadar nefer vefât etmişlerdir³. Ammâ Françeliler⁴ ümmiyye⁵ tarîkinden kal‘aya duhûl ve ol tarîk dahi göz önü olmadığından helâk olanlar kalîl ve mecrûhîn gayr-i kesîr idi. Kal‘ada mevcûd zehâ‘ir-i⁶ kesîre ve emvâl-i vefîreden başka seksandan mütecâviz tob ahz u zabt ve mînâda⁷ gemilerin dümenleri dahi alındı. Kazâ-yı İlâhîye mâni‘ u müzâhim olmadığından, bu kadar âlât-ı harbin kendülere hic⁸ bir fâ‘idesi olmadı. Ey ehâlî-i Mısır! Bundan sonra sizler dahi istikâmet birle kazâ‘-ı İlâhî‘ye râzî ve ahkâmına mutî‘ olasız. Mülk Allah‘ındır, diledigine verir, ve‘-s-selâm."

Vaktâ ki, nâs Yafa‘nın⁹ istîlâsını tahkîk eylediklerinde, ‘umûmen mahzûn ve ‘inâyet-i İlâhiyye zuhûrına muntazır oldular. Zîrâ bu kadar az müddetde bu işlerin fi‘le çıkmasını kimse me‘mûl etmezdi¹⁰.

Şevvâl‘in on beşinci Cum‘a günü¹¹ Su-başı neferâtıyla kola binüp: "Françelü¹² hakkında kelâm söylenmesün. Sonra ba‘de‘t-tecessüs te‘dîb olunur" deyü kâhve-hâneler ve ehl-i sûka tenbîh¹³ eylediler¹⁴. Yevm-i mezbûrda şems Hamel Burcu‘na tahvîl ve Nevruz olmağın toplar¹⁵ atılıp, gicesi ricâl ü nisvân ellerinde şem‘ lostaryalarda balo ve izhar-ı şâdmânî¹⁶ eylediler. Yafa Kal‘ası‘ndan alınan on üç ‘aded bayrak biraz Françe ‘askeriyle Mısır‘a duhûl ve ol gün alay olmağın Câmi‘-i Ezher

¹ Ser‘asker’in : + Ser‘asker’in Ü1

² kılıc İ,Ü1,P : kılıç Ü2

³ etmişlerdir Ü1,Ü2,P : etmişler İ

⁴ Françeliler İ : Françelüler Ü1,Ü2,P

⁵ Ümmiyye İ,Ü1,Ü2 : مینه P

⁶ zehâ‘ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

⁷ mînâda : mînedede İ,Ü1,Ü2,P.

⁸ hic İ,Ü1,P : hiç Ü2

⁹ Yafa‘nın Ü1,Ü2,P : Yafa İ

¹⁰ etmezdi İ,Ü1,P : etmez idi Ü2

¹¹ 15 Şevvâl 1213 = 22 Mart 1799 Cuma.

¹² Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

¹³ tenbîh İ : tenbîhler Ü1,Ü2,P

¹⁴ eylediler İ,Ü1 : eyledi Ü2,P

¹⁵ toplar İ,Ü1,Ü2 : toblar P

¹⁶ şâdmânî İ,Ü1,P : şâdmân Ü2

minârâtına mukaddemâ dikılan ‘Arîş bayrakların tenzîl ve yerine Yafa bayrakları nasb olundu.

On yedinci Bâzâr¹ günü² esvâk-ı Mısır'a iki nev' basma kâğıdlar ilsâk [33a] olundu ki, biri tâ'ûn ve digeri gurebâ'-i müsâfirîne dâ'ir³ idi. Evvelin mazmûnı bu ki: "Cemî' ehâlî-i Mısır ve fukarâ⁴ ve kurâ ve kasabât ricâline i'lâm u inhâ olunur ki, işbu evâmire imtisâl birle muhâlefet etmeyesiz. Muhâlefet eder olursa sonra 'azâb-ı elîm ile te'dîb olunur. Ol emir budur ki, bir mahalle yâhûd bir hâne yâhûd bir vekâlede tâ'ûn vukû'ı zannettiginiz gibi, velev vehmen olsun, ol ân u dakîka zann u şübhe olunan mahalli sedd ü tehmîr ile derhâl kolluk zâbitına⁵ haber edersiz. Zâbita⁶ dahi Kâ'immakâm Şeyhü'l-beled⁷ Cenerâl'e ifâde eder. Bu vechile cemî' ehâlî-i Mısır ve sükkân-ı nevâhî me'mûrlardır. Ve bu misüllü hastaya bakan etibbâ dahi der-'akab Kâ'immakâm'a⁸ ihbar eder. Ammâ ta'ûn vukû' bulup, haber etmeyen olursa⁹, kendüsine cezâ tertîb olunduktan sonra, re'îsine kırk kır bâc urulur. Ve bir kimesnenin hânesinde tâ'ûn zuhûr etdikde, kendüsi başka mahalle nakl ile sirâyete sebep olur ise, ol kimesne 'ibâdullâha hâ'in¹⁰ olmağın cezâsı dahi bilâ-emân katldır. Kezâlik, meyyit gusl ediciler gerek er ve gerek 'avrat olsun meyyitde tâ'ûn-ı hissetdikde, yirmi dört sâ'atden mukaddem haber vermez ise yine cezâsı katldır. Bu evâmîr-i zarûriyyeyi Yeniçeri Ağâsı ve Françe¹¹ zâbitânı¹² gereği gibi hıfz ile neferâtlarına tenbîh ve itâ'at etmeyenler¹³ katl olunacağı işrâb u ifâde eyleyeler."

Ammâ kâğıd-ı sâninin mazmûnı: "Duce Cenerâl ve Hâkimü'l-beled ve sittîn cenerâlden hitâben¹⁴ Dîvân müdürlerine lâzımdır ki, her sınıfın re'îslerine tenfîz-i

¹ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

² 17 Şevvâl 1213 = 24 Mart 1799 Pazar.

³ dâ'ir İ,Ü1,P : — Ü2

⁴ fukarâ İ,Ü2,P : fakr Ü1

⁵ ضبطه Ü2,P : طلابنه İ,Ü1

⁶ ضابط İ,Ü2,P : ضابط Ü1

⁷ Kâ'immakâm Şeyhü'l-beled İ,Ü2,P : Şeyhü'l-beled Kâ'immakâmı Ü1

⁸ Kâ'immakâm'a İ,Ü2,P : Kâ'immakâm tarafına Ü1

⁹ olursa İ,Ü1,P : olur ise Ü2

¹⁰ خائن İ,Ü1,P : حائن Ü2

¹¹ Françe İ,Ü1,P : Fransa Ü2

¹² ضابطانى İ,Ü2,P : ضابطانى Ü1

¹³ etmeyenler İ : etmeyenler Ü1,Ü2,P

¹⁴ خطابا İ,Ü2,P : خطابا Ü1

evâmir için hüküm tenbîh ve itâ'at etmeyen¹ olursa² 'ıkâb olunacakların³ tasrîh eyleyeler⁴. Hâneler ve meyhâneler ve kirâ odaları zâbitânına⁵ tenbîh ile kangı mahalden olursa olsun gurebâdan bir kimesne geldiği gibi fi'l-hâl ol kimesne nereden⁶ gelmiş ve niçûn gelmiş ve müddet-i seferi ne kadar olmuş, kimdir ve ne cinsdir, gelmesi müsâferet tarîkiyle mi yohsa seyâhat ve ziyâret yâhûd ticâret tarîkiyle midir, yirmi dört sâ'atden mukaddem ihbâr eyleye⁷. Yirmi dört **[33b]** sâ'at mürûr edüp, ol gelanın⁸ isim ve mahallinden ve sebab-i kudûmundan haber vermeyen⁹ olursa¹⁰, def'a-i evvelîde on riyâl ve def'a-i sâniide üç misli otuz riyâl tecrîm olunur, deyü ahkâm yalnız müslimîn ve ehâlî için değil belki dükkân ve hân sâhibleri Fransızlar¹¹ dahi müşterekdir, ve's-selâm."

Bu esnâda a'yân u eşrâf Dîvân'a ictimâ' ile Emîrül-hâc Mustafâ Beg sohbeti¹² güzêrân eyledi. Şöyle ki, Bonaparta¹³ Şâm seferine çıktığı zemân Kādî-i Belde ve meşâyih ve ocâklı ile mezbûr Mustafâ Kethüdâ dahi berâber çıkmışdı¹⁴. Belbîs'e¹⁵ vardıklarında Mustafâ Beg kâfileden ayrılıp Sâlihiyye'ye gitdikde¹⁶, bunlar¹⁷ deve ve hamûle olmadığından, "*Kureyn*"¹⁸ nâm mahalde meks ü ikâmetleri esnâsında Bonaparta¹⁹ Katyâ'ya²⁰ nâzil olup, bunları huzûrına da'vet eyledikde, ahmâllerini kaldıracak mevâşînin killeti ve yolların 'urbândan mahûf olduğu ecelden icâbet olunamamağın nice müddet Kureyn'de²¹ ikâmet etdiler. Fakat içlerinden Şeyh Sâvî ve

¹ etmeyen İ : etmeyen Ü1,Ü2,P

² olursa İ,Ü1: olur ise Ü2,P

³ olunacakların İ,Ü2,P : eyleyeceklerin Ü1

⁴ eyleyeler İ,Ü2 : oluna Ü1,P

⁵ ضابطانہ İ,Ü2,P : ضابطانہ Ü1

⁶ nereden İ : nerden Ü1,Ü2,P

⁷ eyleye İ,Ü1,P : eyleyeler Ü2

⁸ gelanın İ,Ü2,P : gelenin Ü1

⁹ vermeyen İ: vermeyen Ü1,Ü2,P

¹⁰ olursa İ : olur ise Ü1,Ü2,P

¹¹ Fransızlar İ,Ü2,P : Fransızlar Ü1

¹² sohbeti İ,Ü2,P : sohbetini Ü1

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ çıkmışdı İ,Ü1,Ü2: çıkmışdı P

¹⁵ بلبيسه İ,Ü1,Ü2 : عيبسه P

¹⁶ gitdikde İ,Ü1,P : gitdiklerinde Ü2

¹⁷ bunlar İ,Ü1,P : bunlarda Ü2

¹⁸ Kureyn : عرين İ,Ü1,Ü2,P.

¹⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

²⁰ Katyâ : Katbâ'ya İ,Ü1,Ü2; Katyâb'a P

²¹ Kureyn'den : عرين İ,Ü1,Ü2,P.

‘Arîşî ve İbn-i Devâhlî ‘âkibet-i umûrdan havf ile ne hâl ise ‘âzim ve İbn-i Devâhlî yine yoldan dönüp, teşvîş birle Mısır'a ‘avdet eyledi. Mustafâ Kethüdâ ve Kādî ve Şeyh Süleymân Feyyûmî ve sâ'irleri Sâlihîyye'den Kefûru Necm'e¹ nehzat u hareket ve bir müddet anda ikâmet eylediler. Bu günlerde Şeyh Sâvî'den² Mısır'da³ hânesine mektûb vürûd ve bunların⁴ cemâ'atden ayrılmalarına sebep Mustafâ Kethüdâ olduğı⁵ tahrîr olunmağla, küberâ'-i Françe⁶ mektûbı taleb ve kırâ'at eylediklerinde, bu işler Mustafâ Beg'in sût'-i sanî'asıyla⁷ olduğı Bonaparta'ya⁸ tahrîr ve 'icâleten hicân ile irsâl eylediler. Bonaparta⁹ dahi: "Bir mikdâr 'asker ta'yîn ve hânesi temhîr olunsun" deyü cevâb yazmağla mâhın yirmi dördüncü Bâzâr¹⁰ günü¹¹ mezbûra 'asker gönderilüp, Kethüdâsı Kisve Nâzırı ve yegeni ve sâ'ir etbâ'ını Cize'de habs ve emvâl ü eşyâsın ahz ve kal'ada bir mahalde sakladılar. Eşyâ vü emvâlin ekserî mahdûmı olan Bekir Paşa'nın olduğı tahkîk olunmuşdur. Ehâlî-i Mısır'ın bu emre ziyâdesiyle cânları sıkılup, infî'âl eylediler¹². [34a] Zîrâ mezbûr Kethüdâ ile ehâlî istînâs eyleyüp, kelimâtı makbûle¹³ olmağın nâs Françelüye bunun ile istişfâ' eder idiler¹⁴. Bu kaziyyeden sonra sefere me'mûr yolda kalan meşâyih ve tüccâr ve ocâkluya¹⁵ Mısır'a 'avdete¹⁶ izin olmağın herkes hânesine birer birer şitâb eyledi. Nakîbü'l-eşrâf Seyyid 'Ömer Efendi Yafa'ya kaçmış bulunmağla ba'de'l-istîlâ 'Ömer Efendi'ye emân olup, bir kayığa irkâb¹⁷ ve Dimyât'a irsâl olundu.

¹ Kefûru Necm, eski köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 118.

² Sâvî'den Ü2,P : Sâvî'nin tarafından Ü1 ; Sâvî İ

³ Mısır'da İ,Ü1,P : Mısır'dan Ü2

⁴ bunların İ,Ü1,P : bunlardan Ü2

⁵ olduğı İ,Ü1,P : olduğı Ü2

⁶ küberâ'-i Françe İ,Ü1,P : küberâ-yı Françe Ü2

⁷ sût'-i sanî'asıyla İ,Ü1 : sût'-i sanî'ası ile Ü2,P

⁸ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁰ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

¹¹ yirmi dördüncü: on dördüncü İ,Ü1,Ü2,P

24 Şevvâl 1213 = 31 Mart 1799 Pazar. Nüshalarda bu günün 14 Şevvâl 1213 olarak zikredilmesine rağmen 14 Şevvâl 1213 Pazar gününe değil Perşembe gününe denk gelmekte ve metnin akışına uymamaktadır. Ayrıca Cebertî de bu günün 24 Şevvâl 1213 olarak kaydetmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 119.

¹² eylediler İ : eylemişler Ü1,Ü2,P

¹³ makbûle İ,Ü2,P : makbûl Ü1

¹⁴ eder idiler İ : eder idi Ü1,Ü2 ; ederler idi P

¹⁵ ocâkluya İ,P : ocâklıya Ü1,Ü2

¹⁶ 'avdete P : 'avdet İ,Ü1,Ü2

¹⁷ irkâb İ,Ü2,P : rükûb Ü1

Bâzâtertesi¹ günü: "Gurebâ ve ahâddan kim var ise Vekîl-i Mısır Konâğı'na vürûd ve nefsi ba'de'l-ısbât yedine kâğıd alsun. Gelmeyen olursa² sonra 'ıkâb olunur" deyü münâdîler nidâ eyledi. Zîrâ kölemen gürûhından kati çok kimesne fellâh kıyâfetinde hufyeten Mısır'a geldikleri şüyû' bulmağın bu tedbîre teşebbüs olmuşdu³.

Salı günü ba'de'l-meşveret: "Kim ki hacca giderse⁴ Süveys'den gemiye rûkûb ve kisve ve surre ile bahren gitsün" deyü nidâ etdirildi. Sonra yine aslı çıkmadı. Mustafâ Kethüdâ'nın imâmı yediyle bir mektûb vâsıl oldu. Mazmûnı Frañcelileri⁵ biraz senâdan sonra, kisve ve hüccâcın ihrâc vakti hulûl ve vakitler dahi kısâlanmağla⁶ Mısır'a gelmege icâzet taleb eylemiş ve hâmiş-i mektûbda: "Eger münâfıkînden bizim içün size şey' ilkâ olundıysa⁷ tasdîk olunmasun, yalandır" deyü tahrîr eylemiş. Mektûb-ı mezbûr Dîvân'da Frañceliler⁸ huzûrında kırâ'at olundukda, mizâh⁹ ve tekzîb ile: "Bizim 'indimizde anın hıyâneti¹⁰ zâhir oldu, i'tizâr fâ'ide etmez" dediler. Sonra mektûbına cevâb olmak üzere: "Eger sözünde¹¹ sâdık isen Şâm'da Bonaparta¹² cânibine gidesin, işte altı sâ'at sana mehl. Şâm'a gideceğini hâvî altı sâ'at zarfında cevâb tahrîr edersin. Sâdıkîn ve illâ seninle muhârebeye 'asker ta'yîn olunur" deyü mektûb tahrîr ve mezbûr imâm yediyle irsâl olundu. Ba'dehû biraz evrâk tab' olup, esvâka ilsâk ve mazmûnı bu vechle terceme olunur ki: "Ey hâlî-i Mısır! Mustafâ Kethüdâ sû'-i sanî'ası sebebiyle Emîrû'l-hâclık[dan] ref' olundu. [34b] Hacca gitmek murâd edenler surre ve kisve ile bahrdan gitsün, gemiler hâzırdır¹³."

¹ Bâzâtertesi İ : Pazarertesi Ü1,Ü2,P

² olursa İ,P : olur ise Ü1,Ü2

³ olmuşdu İ : olmuş idi Ü2 ; olmuş idi Ü1,P

⁴ giderse İ,P : gider ise Ü1,Ü2

⁵ Frañcelileri İ,Ü2 : Frañcelüler Ü1,P

⁶ kısâlanmağla İ,P : kazâlanmağla Ü1,Ü2

⁷ olundıysa İ,Ü1,P : olundu ise Ü2

⁸ Frañceliler İ,Ü2 : Frañcelüler Ü1,P

⁹ mizâh İ : mizâc Ü1,Ü2,P

¹⁰ خیانتی İ,Ü1,P : حیانتی Ü2

¹¹ sözünde İ,Ü1,Ü2 : — P

¹² Bonapata İ,Ü1,P : Bonaparta Ü2

¹³ حاضر در İ,Ü2,P : حاضر در Ü1

Şehr-i Zilka'de'nin¹ altıncı Cum'a günü² Bonaparta tarafından hicân ile tahrîrât vürûd etmegın Hayfa³ zabt olduğu ba'dehû 'Akka muhâsara ve tob ve humbara ile kal'a dîvârının bir cânibi münhedim olduğu ve târîh-i mektûbdan yirmi dört sâ'at mürûrında bi'l-küllîyye zabt olunacağı ve ızdırâbda kalınmamak zımnında 'icâleten hicân çıkarılup, yedi günden sonra yine irsâl-i haber olunacağı mefâhimi Dîvân'da zıkr olundu.

Megâribe hüccâcı bu günlerde Cîze'ye gelmişler idi. Halk⁴ beyninde Megâribe hüccâcı yirmi bin kadar 'asker olup, 'ale'l-gafle Mısır'a hücûm eyleyecekleri havâdisi şüyû' buldukda, teftîş için bir kimesne irsâl olunmuş idi. Ba'dehû Fâs karyeleri fukarâsından şirzime-i kalîle oldukları tahkîk olundukda, "Maslahatlarıyla mukayyed olsunlar" denmiş idi. Sonra yine içlerinden birisi Mısır'a vâsıl olmağın "Megâribe'nin sû'-i kasdları vardır, hatta⁵ esliha mübâya'asına ibtidâr eylediler" deyü gamz etmekle tahkîk için bir gürûh Freng irsâl olundu. Vardıklarında re'îs ü şeyhleri ile mülâkât ve: "Niçûn geldiniz?" deyü su'âl olundular. Şeyh: "Murâdımız ancak ıskât-ı farîza-i haccdır, gayri şey'⁶ degildir" dedi. Ba'dehû Şeyh'i Mısır'a îsâl ve Dîvân'a ihzâr⁷ eylediklerinde, Şeyh'e: "Niçûn geldiniz?" deyü su'âl eylediler. Şeyh: "Hacc için geldik" dedi. "Ya niçûn esliha ve⁸ feres iştirâ edersiz?" [dedikde], "Belî berr u mefâvizeye⁹ sefer edecegiz" dedi. "Feres ü silâha muhtâcız" dedi¹⁰. "Ya siz: 'Cihâd haccdan efdaldır. Biz muhârebe ederiz' dermişsiz" dediler. "Hâşâ! Bu kelâmın bizden sudûrı yokdur" dedi. "Nakl eyleyen¹¹ sizin etbâ' u cinsinizdir, ya buna ne dersin¹²?" dediler. "Ol kimesne beynimizde sirka ile tutulmağla darb etmişidik¹³. İntikâm¹⁴ için

¹ Zilka'de'nin Ü1,Ü2,P : Zilka'de İ

² 6 Zilkade 1213 = 11 Nisan 1799 Perşembe. Metinde belirtilen gün ile bizim istifade ettiğimiz kaynaktaki gün arasındaki farklılık hilalin görûlmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

³ Hayfa Filistin'in kuzeyinde bulunan bir liman kentidir; bkz. Mustafa L. Bilge, "Hayfa", **DİA**, İstanbul, 1998, c. XVII, s. 41-43.

⁴ خلق İ,Ü2,P : خلق Ü1

⁵ hatta İ,Ü1,P : ba'ddehû Ü2

⁶ şey' Ü1,Ü2 : şey İ,P

⁷ ihzâr Ü1,Ü2,P : — İ

⁸ esliha ve İ,Ü2,P : — Ü1

⁹ معالوزه به P : معالوزه به Ü1,Ü2 ; معالوزه به

¹⁰ muhtâcız dedi İ,Ü2,P : eşedd ihtiyâcımız derkârdır Ü1

¹¹ eyleyen İ : eyleyan Ü1,Ü2,P

¹² dersin İ,Ü2,P : dersiz Ü1

¹³ etmişidik İ : etmiş idik Ü1 ; etmişdik Ü2,P

¹⁴ intikâm İ : Ahz-ı intikâm Ü1,P ; İntikâm almak Ü2

bize bu iftirâyı etmiş. Bu belde ne bizim ve ne Magrib hâkiminindir. Edevât-ı harbdan yanımızda mevcûd bârût yarım kantâra çıkmaz. Hic bu kadar şey'-i kalîl ile sizinle muhârebe olur mu?" dedi. Bakdılar ki, Şeyh'in cümle kelimâtı savâb u hakk, silâhı ahz u rehn tarîkiyle [35a] iki gün meksden sonra kâfileleri kalkdıkda, silâhı redd ve Şeyh'i hediye vü ikrâmla¹ 'avdet² etdirdiler.

Sebt günü Megâribe³ hüccâcın 'Âdiliyye'ye dek götürmek için iki tob ile birâz 'asker hurûcını nâs gördüklerinde, Fransızlar⁴ Megâribe'yi kıracaklar deyü beyinler<d>e gulgule düşmegın ba'zı dükkânlar kapandı. Sonra sebebi tashîh olundukda, kîl ü kâl munkazî oldu. Mustafâ Kethüdâ Kureyn'e⁵ ilticâ etmegın muhârebe için mâhın on üçünde 'asker ihrâc olundu.

Çehârşenbih günü kal'ada mahbûs Murâd Beg Sefâyini Müdîri Nikola ve sâ'ir kalyoncular âzâde⁶ ve sebîlleri tahliye olundu. Havâtân⁷ 'Urbânî⁸ Şeyhi⁹ İbn Şedîd mukaddem 'âsî olmağın¹⁰ bu gün istîmân etmekle yanına dakîk u beksimât ile bir kâfile¹¹ koşılup, Bonaparta¹² ordusına irsâl olundu.

Yevm-i Sebt'de "Macellon" nâm Cenerâl Kıbeliyye Nâhiyesi'nde nehb eylediği emvâl ü mevâşî ile [Mısır'a] duhûl eyledi. Yevm-i mezbûrda 'Âdiliyye tarafına nazârâta emr¹³ olunmağın berr-i Şâm'dan vürûd edenler men' olundu. Ve yine yevm-i mezbûrda Şarku Etfih'de¹⁴ kâ'in Elfi Mehmed Beg tarafına biraz 'asker irsâl olundu. Ve yine Cezîre-i 'Arîn'e gönderilan 'asker varup, muhârebe eylediler. Ammâ Mustafâ Kethüdâ'nın ahvâli ma'lûm olmamağla¹⁵ ba'zılar: "Şâm tarafına gitdi" dediler. Elfi

¹ ikrâmla İ,Ü1,P : ikrâm ile Ü2

² 'avdet İ,Ü2 : 'avd Ü1,P

³ Megâribe İ,Ü1,P : Megâribe'ye Ü2

⁴ Fransızlar İ,P : Fransızlar Ü1,Ü2

⁵ Kureyn'e : عرين İ,Ü1,Ü2,P.

⁶ âzâd Ü1,P : âzâde İ,Ü2

⁷ Havâtân İ,Ü1,P : حويطان Ü2

⁸ Havâtân 'Urbânî, Hicaz eşrafından bir kabileyi ifade eden kavramdır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 122.

⁹ Şeyhi İ,Ü1,P : Şeyh Ü2

¹⁰ olmağın İ,Ü1,P : olmak ile Ü2

¹¹ kâfile Ü1,Ü2,P : kâfileye İ

¹² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹³ emr İ,Ü2,P : emre Ü1

¹⁴ Şarku Etfih, Cize'ye bağlı kadim köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 122.

¹⁵ olmamağla Ü1,Ü2,P : olmağla İ

Mehmed Beg yüz neferden ziyâde âdem ile dâğ ardından Cezîre'ye firâr etmegin ol tarafa dahi 'asker irsâl olundu.

Mâhın yirmi yedisinde¹ basma kâğıdlar neşr ve esvâk u ebvâba² ilsâk olundu. Zîrâ 'Akka muhâsarası uzadığundan beyne'n-nâs kıl ü kâl çoğalmış idi³. Tercemesi budur ki:

"Dîvân-ı Mısır'dan cümle ehâlî-i Mısriyye'ye ihbâr u ifâde⁴ olunur ki⁵, Zilka'de'nin dokuzu⁶ târihiyle müverreh Bonaparta'dan⁷ Dimyât'da mukîm Cenerâl'e gelan⁸ mektûbun hulâsa-i müfâdı⁹ şöyledir ki, biz Dimyât'a iki mektûb irsâl eylemiş idik. Biri Şevvâl'in yirmi beşi¹⁰ digeri yirmi sekizi târihiyle müverreh olup, Gazze ve Yafa'da [35b] muhâfız olan 'askerimize zehâ'ir¹¹ irsâlini ol mektûblarda tahrîr¹² etmişdik¹³. Ammâ bizim ahvâlimizden su'âl ederseniz¹⁴, zâd u zehâ'irimiz¹⁵ matlûbdan ziyâde a'dânın bıraktıkları dahi terâküm etmektedir¹⁶. Otuz kadem 'umkunda bir lağm hafr eyledik ki, el-yevm Sûr-i Cevânî'ye on sekiz kadem yaklaşıp, 'askerimiz dahi 'Akka sûrına kırk sekiz kadem mikdârı yaklaştı. *Bi-meşî[']e]tillâhi te'âlâ*¹⁷ işbu mektûb vâsıl u temâm kırâ'at hâsıl olmazdan mukaddem cemî'an 'Akka'ya dâhil oluruz. Bu mektûbdan sonra gelecek sahîfede keyfiyyet-i duhûlümüz bast olunsa gerekdir. Kaldı ki, bakiyye-i iklîm-i Şâm ve 'Akka Nevâhîsî ehâlîleri bize mutî' u muhibbler olup, fevc fevc hedâyâ ile gelmektedirler. Bu degildir illâ Cenâb-ı Hakk'ın¹⁸ bizlere kemâl-i fazlından ve Cezzâr Paşa'ya 'askerin bu'zundandır. Kezâlik

¹ 27 Zilka'de 1213 = 2 Mayıs 1799 Perşembe.

² esvâk u ebvâba İ,Ü1,P : esvâka Ü2

³ çoğalmış idi İ,Ü1,P : çoğaldı Ü2

⁴ ihbâr u ifâde İ,Ü1,P : ihbâr Ü2

⁵ olunur ki İ,Ü1,Ü2 : olunur P

⁶ dokuzu Ü1,Ü2 : dokuzuncu İ,P. 9 Zilka'de 1213 = 14 Nisan 1799 Pazar.

⁷ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

⁸ gelan İ,Ü2,P : gelanın Ü1

⁹ müfâdı İ,Ü1,P : müfâd-ı mektûb Ü2

¹⁰ beşi P : beşinci İ ; biri Ü1 ; birinde Ü2

¹¹ zehâ'ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

¹² tahrîr İ,Ü1,P : tahrîr u iş'âr Ü2

¹³ etmişdik İ,Ü2 : etmişdik Ü1 : etmiş idik P

¹⁴ ederseniz İ,Ü1,P : olunur ise Ü2

¹⁵ zehâ'irimiz İ,P : zehâyirimiz Ü1,Ü2

¹⁶ etmektedir İ,Ü2 : eylemektedir Ü1,P

¹⁷ " بِمَشِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى = Allah'ın izniyle" anlamına gelen Arapça bir cümledir.

¹⁸ Hakk'ın İ : Allâh'ın Ü1,Ü2,P

size ihbâr olunur ki, atlu ve yaya olarak dört bin kadar ‘asker¹ vürûd ve bizim Potot² Cenerâl yanında mevcûd üç yüz nefer ‘asker ile³ ceng etdiklerinde, Cenerâl Potot gâlib olmağın altı yüz kadar nefer mecrûh u maktûl ve beş ‘aded bayrak dahi⁴ ahz olundu. Üç yüz neferin dört bin ‘askeri bozması emr-i ‘acîbdır ki, bir târîhde vukû‘ı dahi⁵ yokdur. Lâkin nusrat ancak Hakk'ın ‘atıyyesi olmağla killet u kesrete menût olmadığı ma‘lûmdur. İmdi, bu mektûbun mefhûmı böylece ma‘lûmunuz oldukda, sizler dahi edeblerinizi takınup, kizb ü hılâfı terk eyleyesiz. Zîrâ süfehâ kelâmı elbette sizi zarara⁶ ilkâ eder. Ve yine Vekîl-i Mısır Duce Cenerâl iblâğ eder ki, Mısır ve eryâf ehâlîsi eşrâf taraflarından aslı yok kelâm tefevvüh ederler. Hâlbuki, eşrâf cümle bu kelimâtı münkirlerdir. Zîrâ Sa‘îd'de kâ'in Deze Cenerâl'den Duce'ye haber geldi ki, Geylânî yanında olan eşrâf külliyyen müteferrik ve bilâd-ı Sa‘îd'de anlardan kimesne kalmadı. Ey ehâlî-i Mısır ve eryâf! Sizi helâka îsâl edici umûrı terk eyleyesiz ki, sonra nedâmetini cekersiz. ‘Âkil için evlâ budur ki, umûr-ı dîn ü dünyâsıyla meşgûl ve kazâ'-i İlâhî'ye⁷ râzî ola, ve's-selâm."

Ve yine⁸ bu mâhda basma evâmir münteşir olmağla mazmûnı bu vech üzere [36a] dir ki: "Dîvân-ı ‘Umûmî mahfelinden Mısır ve Bûlâk ve Mısır-ı kadîm sükkânına ifâde vü ihbâr olunur ki, bir tâ‘ûnun def‘i için te‘emmül ve istiksâ birle fevâhiş-i nisvân ile ‘adem-i muhâlatayı vâsıta-i kaviyye bulduğumuzdan nâşî, gerek müslim ve gerek Fransız ve nasrânî⁹ olsun otuz¹⁰ güne degin¹¹ fevâhiş yanına varmayalar. Bundan sonra her nerede ki¹², fevâhiş-i mezbûreden idhâl eder bulunur ise katl olunur, ve's-selâm."

¹ ‘asker İ,Ü2,P : — Ü1

² Nüşhalarda Potot (پوتوت) imlâsıyla yazılmış olan bu şahıs Jean Andoche Junot olup Fransız bir generaldir; bkz. Mark Grossman, **World Military Leaders: A Biographical Dictionary**, Infobase Publishing, United States of America, 2007, s. 177-178.

³ ‘asker ile İ,Ü1,Ü2 : ‘askeriyle P

⁴ dahi Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ vukû‘ı dahi Ü1,Ü2,P : dahi vukû‘ı İ

⁶ elbette sizi zarara İ,P : elbetde sizlere zarar Ü1 ; sizleri elbetde zarara Ü2

⁷ kazâ'-i İlâhî'ye İ,P : kazâ-yı İlâhî'ye Ü1,Ü2

⁸ ve yine İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ Fransız ve nasrânî İ,Ü1,P : re‘âyâ ve Fransız Ü2

¹⁰ otuz İ,Ü1,P : اوتوز Ü2

¹¹ degin İ,Ü1,Ü2 : dek P

¹² nerede ki İ,P : nerde ki Ü2 ; nede ki Ü1

Ve bu mâhın havâdisindendir ki, Süveys deryâsına iki ‘aded ‘alâ rivâyetin dört ‘aded İngiliz¹ sefineleri vürûd ve kal‘ayı topladıklarında, ehl-i Süveys Mısır'a firâr ve bu kaziyyeyi ihbâr eylediler. Ve ilerüde kahve ferdeleriyle meşhûn gemiler dahi olmağın İngiliz², Süveys'e duhûlünü men‘ eylemiş³. Ve yine havâdisindendir ki, Buhayra a‘râbı ictimâ‘ ve Demenhûr'a şeb-hûn⁴ ile Reşîd'e ve Rahmâniyye'ye varıncaya dek⁵ Françelilerden⁶ ekserîsin katl ve malların⁷ yağmalamışlar. Kıbeliyye cihetinde olan Fransız⁸ ‘askeri Benî ‘Adî Kabîlesi üzerine hücum ve tepeye top⁹ çıkarup, beldelerini harâb u tazyîk eylediler. Hâlbuki kabîle-i mezbûre mukaddemâ mâl i‘tâsıyla emân almışlar idi. Ekserîsin katl ü helâk ve emvâl ü eşyâların nehb ü gârât ile Mısır'a duhûl eylediler.

Şehr-i Zilhicce'de¹⁰ Elfî Mehmed Beg yanına ‘urbân tecemmu‘ı şüyû‘ bulmağın Mısır'dan bin kadar ‘asker techîz ve bilâd-ı şarkiyyeye muhâfazası için¹¹ irsâl olundu. Ve bir fırka dahi Demenhûr tarafına ba‘s olunmağla, Benî ‘Adî¹² kabîlesine olan gibi Demenhûr halkı dahi müsâdere vü katl olundular. Bu kaziyye Mısır'a mün‘akis oldukda, beyne'n-nâs kîl ü kâle¹³ mü‘eddî oldu. Nakl olunur ki, bir racûl-i Magribî etrâf ile mektûblaşup, üç yüz nefer kadar şüc‘ân ile halkı cihâda da‘vet ve etrâfdan yanına biraz kimesneler ictimâ‘¹⁴ ile Demenhûr'da Fransızlar ile¹⁵ mukâtele eylemişler. Elfî Beg bilâd-ı şarkîde Françelü ile muhârebe, ba‘dehû Cîze'ye firârı havâdisi şüyû‘ buldu.

¹ İngiliz İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P

² İngiliz İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P

³ eylemiş İ,Ü1,P : eder olmuş Ü2

⁴ شېخون İ,P : سيچون Ü1,Ü2

⁵ varıncaya dek Ü1,Ü2,P : varınca İ

⁶ Françelilerden İ,Ü2: Françelülerden Ü1,P

⁷ malların İ,Ü1,P : mâbedin Ü2

⁸ Fransız İ,P : Fransis Ü1,Ü2

⁹ top İ : tob Ü1,Ü2

¹⁰ Zilhicce'de İ,Ü1,Ü2 : Zilhicce P

¹¹ muhâfazası için İ,P : muhâfazasıyçün Ü1,Ü2

¹² Benî ‘Adî Ü1,Ü2,P : Benî ‘Ads İ

¹³ kîl ü kâle İ : kîl ü kâli Ü1,Ü2,P

¹⁴ ictimâ‘ İ,Ü2,P : — Ü1

¹⁵ ile İ,P : — Ü1,Ü2

Mâhın yedisinde¹ Şâm tarafına sefer eden Françelilerden² ba'zı mecrûhîn 'Âdiliyye'ye vürûd ve nezârâtta [36b] beklediler. Anlardan şöyle nakl olunur ki, Cezzâr Paşa ile muhârebe zâ'il olmayup, hâlâ olmak üzeredir. "Ebi Haşebe" nâm mühendis ol muhârebede helâk olmuş. Mesfûr fenn-i hendese vü hurûbda dühâtdan³ olmağın Bonaparta⁴ helâkına hayli te'essûf ü keder eyledi, deyü gelenlerden nakl olunmuştur.

Çehârşenbih günü 'Îd-i Nahr⁵ olmağla gicesi toplar⁶ atıldı. Tâ'ûn içün herkes hânesinde ikâmete me'mûr olmağla⁷ kimse birbirine mu'âyedeye varamadıklarından mahzûn oldular. Ve bu gün havâdisindendir ki, Zeynü'l-Fikâr Vekâlesi tabaka-i 'ulyâsında sâkin bir racül-i Rûmî bayram nemâzına gidüp, odasına geldikde, görür ki, kölesi miyânına seyf taklîd ve Kalyoncu libâsı giymiş⁸. "Bu libâsı sana kim verdi?" dedikde: "Fülân 'askeri verdi" dedi. "Tîz bu libâsı çıkar" deyü îbrâm ve çehresine⁹ darb eyledikde, oğlân¹⁰ ağâsını katl etmege niyyet birle hâricde durdu. Ol aralıkda odaya birkaç müsâfir gelmekle gulâm, ağâsını katle 'adem-i cesâret ile mütefekkir iken müsâfir gitdiği gibi sâhibi evvel davranup, oğlanı odaya habs ve üzerine kapuyı¹¹ kilidleyüp maslahatına gitdi. Oğlân odada bâlâ-yı satha hurûc ve sathdan sath-ı âhara düşüp¹² ve bir ip¹³ ile kendüyi hân¹⁴ dîbine sarkıtdı. Oradan kılıcı¹⁵ çeküp: "el-Cihâd yâ müslimîn, Fransızları tepeleyün!" deyü feryâd ederek şitâb ederken¹⁶ yolda üç nefer Freng'e dûçâr ve birini katl eyledikde, ikisi firâr eylediler¹⁷. Halk ta'kîb ederek sıkıştırdıklarında, bir çıkmaz sokağa duhûl ve kapusu açık bir hâne içêrüsine girdi.

¹ 7 Zilhicce 1213 = 12 Mayıs 1799 Pazar.

² Françelilerden İ,Ü2 : Françelülerden Ü1,P

³ dühâtdan İ,Ü1,Ü2 : mâhir P

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ نحر Ü1,Ü2,P : نهر İ

⁶ toplar İ,Ü1,Ü2 : toblar P

⁷ olmağla İ : olmağın Ü1,Ü2,P

⁸ libâsı giymiş İ,Ü1,P : libâsını gördükde Ü2

⁹ çehresine İ,Ü1,Ü2 : cehresine P

¹⁰ oğlân İ,Ü1,P : oğlâm Ü2

¹¹ kapuyı İ,Ü1,P : kapusını Ü2

¹² düşüp İ,P : vüsûb Ü1,Ü2

¹³ ip İ,Ü1 : ip Ü2,P

¹⁴ hân İ,Ü1,P : hâne Ü2

¹⁵ kılıcı İ,Ü1,P : seyfi Ü2

¹⁶ ederken İ,P : eder iken Ü1,Ü2

¹⁷ eylediler İ,Ü1,Ü2 : eyledi P

Hâne içre bir kuyu olmağın hevî-i cân ile kendüyi kuyuya atdıkdâ, halk kuyu başında zihâm¹ ile beklediler. Françeliler² bu kazıyyeyi duyduklarında, başka ma'nâyâ haml ile silâha davrandılar. Kolluk ve sâ'irleri tecessüs zımnında ararken³ gulâmın sanî'ası olduğı tahkîk olundukda, hâneye duhûl ve kuyudan gulâmı ihrâc eylediler. Su'âl olundukda: "İd için cedîd libâs giydim, [37a] bu silâh benimdir" dedi⁴. Tahkîk-i hâl zımnında gulâm ve sâhibi dahi ihzâr u habs olunup, ertesi oğlan katl ve sâhibi itlâk olundu. Ve bu günde bir nasrânî hımârına râkib ve Meşhed-i Hüseyinî'den mürûr ederken⁵ kolluk tercemânı Seyyid 'Abdullah Meşhed'e ta'zîmen mesfûrî hımârından tenzîl ve darb eyledikde, nasrânî Meşhed'e ba'îd mahalde darb olunduğın ve esnâ-yı darbdâ ceybinden akçesi dökülüp, zâyî' oldığın ihbâr u iştikâ eyledikde, Seyyid 'Abdullah birkaç gün habs ve zâyî' olan altı bin parası ba'de't-tazmîn itlâk olundu⁶. Ve yine bu günde Şâm tarafına sekiz yüz kadar zehâyir⁷ yüklü deve vü katır ile Bartelamin ve biraz neferât çıkarılup, Bartelamin Belbîs'e vardıkda, yine Mısır'a 'avd⁸ eyledi. Bu esnâda Süveys tarafına kahve vü behâr ile meşhûn sekiz gemi gelüp, İngiliz⁹ iskeleye yanaşmağı men' etmişdi¹⁰. Şerîf-i Mekke haber irsâl eyledikde, bi't-temâm gümrüğünü ahz ve izn verildi idi. Sefineler gelmezden yirmi gün mukaddem Şerîf-i Mekke'den Fransızlara mektûb u hedâyâ gelmeğın Şerîf'in kahvesinden gümrük alınmayup, müsâmaha olunmuş idi¹¹. Ba'dehû Şerîf-i mezbûrun Poslik Cenerâl'e irsâl eylediğı mektûb nüshaları me'âli tab' ve esvâk u ebvâba ilsâk olundu.

¹ زحام İ,Ü1,Ü2 : زحام P

² Françeliler İ,Ü2 : Françelüler P ; Françelüler Ü1

³ ararken İ,P : arar iken Ü1,Ü2

⁴ dedi Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ ederken İ,P : eder iken Ü1,Ü2

⁶ Olundu Ü1,Ü2,P : olunur İ

⁷ zehâyir İ,Ü1,Ü2 : zehâ'ir P

⁸ 'avd İ,Ü1 : 'avdet Ü2,P

⁹ İngiliz İ,P : İngiliz Ü1,Ü2

¹⁰ etmişdi İ,Ü1 : etmişdi Ü2,P

¹¹ olunmuş idi İ,Ü1,P : olunmuş idi Ü2

Sûret-i mektûb-ı Şerîf-i Mekke

"Mekke-i Mükerreme Şerîfi Gâlib¹ İbn Müsâ'id tarafından 'aynül-l-a'yân ve 'umdetül-l-ihvân, müdebbir-i umûr-ı Cumhûrül-Fransaviyye, mümeħhid-i bünyânü's-siyâseti bi-sedâdi himmeti'l-vâfiyye² Poslik Cenerâl'e inhâ olunur ki, mektûbun bize vusûl ve kahveden 'öşr ref'i ve nefâz-ı bey'ada hüsn-i himmetiniz der-kâr olduğı hicân ile vürûd eden mektûbınız mefhûmı ba'de't-te'emmül sıdk makâlesinden perde-i şekk merfû' ve visâk-ı i'timâda temessük olunmuştur. Bundan sonra bizim üzerimize dahi vâcibdir ki, esbâb-ı sadâkat u meħabbeti muħkem kılup, beynimizde hâ'il-i mesâfe vü tarîki te'mîn ile tarafeynden mükâtebe vü mürâsele oluna. Bender-i Cidde'de beş 'aded bâzergân gemisi imlâ ve bu evânlarda [37b] tarafınıza gönderilmek üzere idi. Lâkin tüccârın itmi'nânları geregi gibi münselib olduğundan gemilerin hurûcuna imkân bulamadık. Zîrâ 'urbân tâ'ifesinin mâ-beynimize ilkâ eylediğı ekâzîb ü nifâk ile³ kimesnede⁴ emniyyet kalmamış idi. Vaktâ ki, bundan mukaddem vürûd eden mekâtîb vâsıl ve mazmûn-ı⁵ sadâkat-meşhûnından geregi gibi bize itmi'nân hâsıl olmağla zunûn u riyeb ref' olunmuştur. Bu mektûbın vusûlünde sizlerden matlûbumız oldur ki, Bender-i Süveys'e tarafınızdan 'asker irsâl olunup, emvâl-i nâsı hıfz eyleye. Ve cuvallara vaz' ile Mısır'a irsâl ve Mısır'da tüccâra bey' eyleyeler ve vaktinden mukaddem Süveys'e rücû'a izn verilmeyüp, vakti geldikde yanlarına 'asker terfîk ve yolda muħâfaza ederek emnen u sâlîmen Süveys'e ircâ'eyleyeler. Sefîneler ile bu kadarcık eşyâ irsâli fekat sizleri tecrübedir. A'yân-ı tüccâr sizlerden bu mürüvvet ü ikrâmı gördükleri gibi kalblerinden havf u riyeb zâ'il ve min ba'd tarafınıza nefâ'is-i tefârik getürmege başlarlar. Biz Cenâb-ı Hudâ'dan isteriz ki, himmetimiz ile yollara⁶ emân u selâmet gelüp⁷, ezmine-i sâlîfede olan gibi te'âtî-i ticârete sühûlet ve esbâb-ı Hicâziyye'den size vârid olacak eşyâya bi-havlillah⁸ kesret gele. Kezâlik gemilerde bizim kahvemiz olmağın me'mûl budur ki, Hudâ'mıza hüsn-i enzârınız me'mûl

¹ Gâlib Ü1,Ü2,P : 'Âlib İ

² himmeti'l-vâfiyye İ,Ü2 : himmeti'l-vefiyye Ü1,P

³ nifâk ile İ : nifâkla Ü1,Ü2,P

⁴ kimesnede İ : kimsede Ü1,Ü2,P

⁵ mazmûn-ı İ,Ü2,P : mazmûn<ı>-ı 6034

⁶ yollara İ,P : yollar Ü1,Ü2

⁷ gelüp İ,Ü1,P : geçüp Ü2

⁸ bi-havlillah İ,Ü1,Ü2 : — P

olmağla¹ bî-dirîğ buyrulup, umûrlarınızda mu‘âvenet edesiz. Biz de sizin her umûr u merâmınıza mezîd² ikrâm ile tekayyüd ederiz. Bundan mukaddem Emîrû'l-cüyûş Bonaparta³ dostumuzdan bize mektûb vürûd biz dahi ba‘de't-te‘emmül lâıyıkı vech⁴ üzere cevâb tahrîr u irsâl eyledik. Siz mahalline îsâl eyleyesiz ve ammâ bize irsâl olunacak mekâtîb⁵ Hind ve İbn Haydar ve İmâm Mesket taraflarına yâhûd Muhâ'da⁶ Vekîliniz'e irsâl olunur ise anlar bizim i‘timâd eyleyeceğimiz erbâbı⁷ ile bize îsâl ederler ve cevâbı dahi inşâallah ‘an karîbin gelür. Tahrîren 18 Zâ 1213.⁸"

Bu mektûb yirmi sekiz günde, Zilhicce'nin on altıncı günü⁹ Mısır'a vürûd eylemiştir. Bu mâtde dahi muktazâ [38a] olmağın ‘Akka tarafında ne kaziyye zuhûr eyledi¹⁰ sahîh haber olunamadı. Gerçi beyne'n-nâs ahbâr-ı muhtelif tefevvüh u şüyû‘ bulmuşıdı. Lâkin i‘timâd olunacak kelimâtadan olmamağın fekat ‘Akka üzerine dâ‘imâ hücum u muhâsaradan hâlî¹¹ olmadıkları haberi tahkîk olunmuştur. Bu senenin a‘zamu havâdisâtından Devlet-i ‘aliyye'de Mısır'da bir¹² misli zuhûr etmeyan menâsik-i hacc terk olunup¹³, kisve ve surre dahi gitmek mümkün olmadı. *Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-‘aliyyi'l-‘azîm.*¹⁴

¹ me‘mûl olmağla Ü1 : — İ,Ü2,P

² mezîd İ,Ü1,P: — Ü2

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ vech İ : vechi Ü1,Ü2,P

⁵ irsâl olunacak mekâtîb İ,Ü1,P : mekâtîb irsâl olundukda Ü2

⁶ Muhâ, Yemen’ bağı bir sancaktır. 1877 senesinden itibaren kaza olarak adlandırılmıştır; bkz. Sezen, *Osmanlı Yer...*, s. 382.

⁷ erbâbı İ,Ü2,P : erbâb Ü1

⁸ 18 Zilka‘de 1213 = 23 Nisan 1799 Salı.

⁹ 16 Zilhicce 1213 = 21 Mayıs 1799 Salı.

¹⁰ eyledi İ,Ü1,P: eyledigi Ü2

¹¹ خالی İ,Ü2,P : خالی Ü1

¹² Mısır'da bir Ü1,Ü2,P ; Mısır bir İ

¹³ olunup Ü1,Ü2,P : ve İ

¹⁴ " لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم " = Güç ve kuvvet ancak büyük ve yüce olan Allah’ın yardımıyla elde edilir." anlamına gelen bu cümle Arapça bir dua cümlesidir.

VEKĀYI‘-I SENE ERBE‘A ‘AŞERA VE Mİ‘ETEYN VE ELF

Gurre-i Muharrem Çehârşenbih günü¹ olup, Françe² ‘asâkirinden bir gürûh ‘Âdiliyye tarafından Mısır’a vürûd ve beş top³ atılıp, sebebinde beyne'n-nâs ihtilâf olundu.

Pençşenbih günü Dîvân tertîb olunmağla Bonaparta'dan⁴ gelen mektûbun tercemesi irâ'e vü kırâ'at olundu.

Mazmûn-ı mektûb

"‘Akka pîşgâhında mâh Ferîbâl'in⁵ yirmi birinci günü⁶ iki yüz on üç senesi Zilhicce'sine mufâvık târîh ile Emîrû'l-cüyûş Bonaparta'dan⁷ Divân-ı Mısır mahfeline ‘arz u inhâ olunur ki, berr-i Şâm'dan Mısır'a ‘avd u ric‘atimi size bu vech ile ihbâr ederim⁸ ki, târîh-i mektûbdan üç⁹ gün sonra kıyâm ve gâyet ‘acele üzere on beş gün zarfında ‘Akka'dan alınan üserâ’-i kesîre ve¹⁰ bayrâklar ile tarafınıza varırım. ‘Akka dîvârı münhedim ve humbara ile belde harâb ve derûnında taş üzere taş kalmadı. Ve tarîk-i bahrda cümle sükkânı dahi mühezim oldular. Cezzâr Paşa dahi mecrûh olup, dâ’iresi halkıyla bahr tarafında bir burca duhûl ve yarası mühiş olmağla vefâtı dahi me’mûldür. ‘Asker ile meşhûn imdâda gelen otuz ‘aded sefinenin üç ‘adedi tobdan garîk ve dört ‘adedini ahz eyledik ki, bunlar bizden alınma fırkatûn idiler. Bâkîleri telef ve ekserîsi ma’dûm oldu. Ve benim sizlere mülâkâta gâyet şevkim olmağla sizleri arzu birle Mısır’a ‘avdet etsem gerekdir¹¹. Ben Mısır'dan çıkalı her ne kadar fitne îkâzına sâ‘î var ise dahi güneş doğdukda, gaym zâ’il olduğı misâli¹² [38b] Mısır’a dâhil

¹ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

² Françe İ,Ü2,P : France Ü1

³ top İ : tob Ü1,Ü2,P

⁴ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

⁵ قريبالک Ü1,P : قريبالک İ,Ü2

⁶ 5 Zilhicce 1213 = 10 Mayıs 1799 = 21 Floréal VII Cuma.

⁷ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

⁸ ederim İ,Ü1,P : ederiz Ü2

⁹ اوج İ,Ü2,P : اوج Ü1

¹⁰ ve İ,Ü2,P : ile ve Ü1

¹¹ gerekdir İ,Ü1,Ü2 : gerek P

¹² misâli İ,Ü1,P : misillü Ü2

olduğım gibi cümlesi mahv olacağında iştibâh yokdur. "*Menture*"¹ nâm Fransız cengde helâk olmağın, fakat anın fıkdanı ile² teşevvüş ü kedere dūçâr olduk, ve's-selâm." Menture dedigi tercemân idi ki, dört beş lisânda mahâret-i kâmile sâhibi müteharrik ve mütemellik bir Freng idi.

Muharrem'in yedinci Salı³ günü Françelüden⁴ bir gürûh ahmâl ü eskâl ile vürûd ve Bonaparta'nın⁵ Sâlihiyye'ye geldiğın ihbâr ve mektûb îsâl eyledi. Sâlihiyye'ye vürûdunda Duce'yi Mısır'a irsâl ve hâric-i beldede⁶ istikbâlini emr etmegın Muharrem'in⁷ onuncu Cum'a gicesi⁸ cemî' ocâklı ve meşâyıh med'uvven Özbekiyye'de ictimâ' ba'dehû kolluk ricâli ve çavuşlar⁹ atlanup, önlerinde tabl u mehter-hâne çalarak ve mavâl okunarak mürûr, ba'dehû Vekîl-i Mısır ve Kâ'im-makâm ve sâ'irle rü'esâ-yı Françe¹⁰ tertîb üzere alay ile 'Âdiliyye'ye vardıklarında, cümlesi Bonaparta'yı istikbâl ve celse-i hafîfeden sonra önüne düşüp, alay-ı 'azîm ile Bâb-ı Nasr'dan duhûl ve Özbekiyye'de serâyına varınca¹¹ beş sâ'atde munkazî oldu. Harr-ı hevâ ve ta'bdan çok zahmet çekdiklerinden nâşî, 'askerin benizleri çalınup, bedenlerine hezâl gelmişti¹². *Bi-'avnillâhi Te'âlâ* Cezzâr Paşa'ya olan gazezleri 'adem-i husûl ile min-gayri tâ'il Mısır'a 'avd eylediler. Leylen ve nehâran harb olunarak temâm altmış¹³ gün¹⁴ 'Akka muhâsara olunmuşdur. Bonaparta¹⁵ Mısır'a duhûl ve Özbekiyye'de serâyına ba'de'n-nüzûl cemî' erbâb-ı melâhî ve rakkâsânı cem' ve üç gün üç gice donanma ve balo âyini icrâ olundu.

¹ Metinde Menture (منتورة) imlasıyla yazılmış olan bu kişi *Jean Michel de Venture de Paradis* olup, Fransız bir oryantalisttir; bkz. **Christian-Muslim Relations A Bibliographical History -Volume 13 Western Europe (1700-1800)**-, ed. David Thomas vd., Brill, Leiden, 2019, c. 37. s. 784.

² fıkdanı ile İ,Ü1,P : fıkdanıyla Ü2

³ 7 Muharrem 1214 = 11 Haziran 1799 Salı.

⁴ Françelüden İ,Ü2,P : Francelüden Ü1

⁵ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁶ hâric-i beldede İ,P : hâric-i beledde Ü1,Ü2

⁷ Muharrem'in P : — İ,Ü1,Ü2

⁸ 10 Muharrem 1214 = 14 Haziran 1799 Cuma.

⁹ çavuşlar İ,Ü1,P : çavuşlardan cümlesi Ü2

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : Fransa Ü1

¹¹ varınca İ : varıncaya dek Ü1,Ü2,P

¹² gelmişti İ : gelmiş idi Ü1,Ü2 ; gelmişti P

¹³ altmış İ : altmış dört Ü1,Ü2,P

¹⁴ gün İ,Ü1,P : günde Ü2

¹⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

Yevm-i Sebt'de Kā'im-makām Destan¹ 'azl ile yerine Duce Cenerâl nasb olundu. Ve Destn mezbûr Bahrî² tarafına ta'yîn olunmağın ertesi gün bin kadar 'asker ile hurûc eyledi. Buhayra tarafına dahi kezâlik bir mikdâr 'asker ba's u irsâl olundu. Tavâ'if-i nasârâya yüz yirmi bin riyâl sâlyâne vü tevzî' ve birkaç gün zarfında ahz olundu.

Mâhın on beşinde³ Cedâvî Hasan Beg hânesi temhîr ve zevcelerinden [39a] mâl mutâlebe olundu. Sebebi mukaddemâ Hasan Beg'e "Olduğı mahalde otursun⁴. Hasım tarafına ilticâ ile muhârebe eylesün" deyü te'mîn olunmuş iken, bu def'a Murâd Beg'e dahîl ve muhârebeye tasaddî etmegın müsâdere iktizâ etmişdi⁵. Sonra üç bin riyâl 'arz olunmağın fekk-i mehr olundu.

On dokuzunda⁶ Mihail nasrânî füc'eten helâk oldu. Menşe'-i mesfûr Dîvân-ı Husûsî ricâlinden olmağın bunun hissesine altı bin riyâl düşmekle vermiş idi. Bu def'a Şam'da ortağın Cezzâr Paşa habs ve cemî' emvâlin müsâdere eylediğı haberi vâsıl ve gice ihvânî ile bu kaziyyeyi müzâkere eder iken füc'eten helâk ve vâsıl-ı derekât-ı nîrân oldu.

Bu günlerde ba'zı fusahâ inşâsıyla evrâk tahrîr u tab' ve cüderân-ı esvâka ilsâk olundu. Tercemesi budur ki:

"Mahrûse-i Mısır'da Dîvân-ı Husûsî mahfelinden cemî' ehâlî-i etrâf-ı Mısır'a hitâb olunur ki, Cenâb-ı *subhânehû ve te'âlâ* hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde "*Velâ tettebi'û hutuvâte's-şeytân*"⁷ buyurup, bir mahallinde dahi "*Velâ tutî'û emre'l-müfsidîne'llezîne yüfsidûne fi'l-arzi velâ yuslihûne*"⁸ buyurur. İmdi, 'âkil olana

¹ Metinde Destan (دستان) imlasıyla yazılan bu isim Fransız bir general olan Charles Hector d'Estaing'dir; bkz. "Hector, Charles Hector", *The Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britanica Inc, New York, 1910, c. XI, s. 789.

² Bahrî Ü1,Ü2,P : Buhayra İ Diğer ismiyle "Aşağı Mısır Nâibliğı" olarak bilinen Vech-i Bahrî, Memlûkler döneminde Mısır'da kurulan bir nâiblikdir. Bu nâibliğe Vilâyet-i Şarkıyye, Vilâyet-i Menûfiyye, Vilâyet-i Garbiyye ve Vilâyet-i Buhayra olmak üzere dört vilâyet bağılıydı; bkz. Keleş, "Memlûkler...", c. V, s. 603.

³ 15 Muharrem 1214 = 19 Haziran 1799 Çarşamba.

⁴ اوتورسون İ : Ü1,Ü2,P

⁵ etmişdi İ : etmişdi Ü2,P ; etmiş idi Ü1

⁶ 19 Muharrem 1214 = 23 Haziran 1799 Pazar.

⁷ " وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ = Şeytanın izinden gitmeyin." manasındaki bu ibare Bakara Suresi'nin 2/208. ayetinden alıntılanmıştır.

⁸ " وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُفْسِدِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ = Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın." anlamındaki bu ifade Şuara Suresi 151-152. ayet-i kerimelerinden alıntıdır.

lâzımdır ki, mahzûra düşmezden mukaddem umûrında tedbîr eyleye. Yâ me‘âşiri'l-müslimîn! Size haber verimiz ki, kezzâbın kelâmına kulak asmayasız. İşlediğinize nâdim olarak sabâhlarsınız¹. Emîrû'l-cüyûşû'l-Fransaviyye muhibbû'l-milleti'l-İslâmiyye Bonaparta², ‘Âdiliyye'ye Ser‘asker ile³ nâzil ve Bâb-ı Nasr'dan Mısır'a dâhil oldu. Cemî‘ ulemâ ve ocâklı ve erbâb-ı aklâm ve a‘yân ve tüccâr kendü ile berâber olup, ehl-i Mısır dahi seyrine ‘âzim olduklarında, evvelki gördükleri Bonaparta⁴ şahsı hâzır u müşâhid buldukları gibi nâsın kizbleri zâhir oldu. Ve bu ahbâr-ı kâzibeyi işâ‘a edenler ancak esâfil-i ‘urbân u firârîlerdir ki, merâm u maksûdları ancak ra‘iyyeyi ihlâk ve millet-i İslâmiyyeyi tedmîr olmağın Cenâb-ı Allah dahi şiddet-i zulmlerinden devletlerin⁵ mahv eylemiştir. Kavlühû Te‘âlâ *"İnne batşe [39b] rabbike le-teşdîdün"*.⁶ Ve bize haber vârid olmuştur ki, Elfî Mehmed Beg mücrimîn-i ‘urbân ve müfsidîn-i ehl-i tuğyân başına cem‘ ile şarkiyye ehâlîsin ifsâda şürû‘ ve "Devlet-i ‘aliyye ordusu geliyor" deyü müzevver mekâtîb neşr eder imiş. Hâlbuki, bu haber kizb-i sarîh olup, Devlet-i ‘aliyye ordusu gelmez ve gelecek dahi degildir. Ancak Elfî'nin merâmı bu yalanlar ile halkı tağlît ve zarar u helâka sevk olduğu zâhirdir. Niteki bu hîleyi Gazze'de İbrâhîm Beg dahi kullanup, Devlet-i ‘aliyye cânibinden müzevver ü sâhte fermânlar ile sebûk-mağzan eryâfi inandırmış idi⁷. Ve size ihbâr ederiz ki, Cezzâr Paşa hûn-rîz ü seffâk-ı dimâ bir âdem olduğu için⁸ kassâb ma‘nâsına olan Cezzâr lakabıyla mülakkabdır. İmdi, bu sıfat ile mezkûr kattâl-i mezbûr esâfili ‘aşîre ve sâ‘ir mahallerden ‘asâkir-i kesîre cem‘⁹ birle nehb-i emvâl ve hetk-i ‘ırz zımnında murâdı Mısır'ı istîlâ idi. Sonra ‘Arîş ve Katyâ'ya ‘asker irsâl etmekle Bonaparta anlardan üç bin kadar ‘askeri mahv ve kal‘ayı zabt eyledi. Oradan Gazze'ye vardıkda bâkîleri¹⁰ firâr ve ehâlîsi istîmân eylediler. Ba‘dehû Remle'ye nüzûl ve zâd u zehâ‘irden¹¹ ne var

¹ sabâhlarsınız İ,Ü1,P : Ü2

² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

³ ‘asker ile İ,Ü2,P ; Ser‘asker'iyle Ü1

⁴ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁵ devletlerin İ : devletlerini Ü1,Ü2,P

⁶ " *إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ* " = Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok çetindir." anlamına gelen bu cümle Burûc Suresi'nin 12. ayetinden alıntılanmıştır.

⁷ inandırmış idi İ,Ü1,Ü2 : inandırmış P

⁸ olduğu için İ,Ü2,P : oldığıyçün Ü1

⁹ cem‘ Ü1,Ü2,P : — İ

¹⁰ vardıkda bâkîleri İ,Ü2,P : + vardıkda bâkîleri Ü1

¹¹ zehâ‘irden İ,Ü1,P : zehâyirden Ü2

ise ba‘de'l-gasb Cezzâr'ın Mısır'a gelmek için yaptırdığı iki binden¹ ziyâde kırbaları ahz eyledi. Oradan Yafa'ya gidüp, üç gün muhâsaradan sonra kal‘aya mâlik ve Cezzâr [Paşa] zehâ'irinden² ne var ise bütüncü ahz eyledi. Ehâlîsi taht-ı itâ‘ate girmediklerinden nâşî Bonaparta'nın³ bunlara gazabı müştedd olmağla kal‘ayı hedm ve dört bin kadar ‘askeri kılıcdan geçürdükden sonra, derûnında Mısır ehâlîsinden bulunanları i‘zâz u ikrâm ile gemilere irkâb ve Mısır'a irsâl eyledi. Cezzâr Paşa ‘askerinden Yafa derûnında on beş bin kadar ‘asker⁴ bulunup, ekserîsi helâk olmağın bakiyyesi firâr etdiler. Oradan dahi nehzat u hareket ve Cebel-i Nâblus'dan mürûr ile [40a] "*Kākûm*" nâm mahalde beş ‘aded kasabayı ihrâk ve ehâlîsini⁵ ihlâk eyledi. Ba‘dehû Akka muhârebesine şürû‘ birle gice ve gündüz tob ve humbara dâneleri yağdırarak sûrını tahrîb ve yirmi senede Cezzâr'ın⁶ yaptırdığı hisârı hedm ile taş üzere taş kalmadı. Nitekim cemî‘ zâlimlerin bünyânı netîcesi böyle olsa gerekdir. Ve her ne taraftan ki imdâd geldi ise, semâdan yıldırım iner gibi Bonaparta⁷ üzerlerine hücum ile münkesir ve münhezim eyler idi. Ba‘dehû bu mikdâr ile kanâ‘at eyleyüp, iki sebebdan nâşî Mısır'a ‘avd ü ‘azîmet eyledi.

Evvelkisi⁸ dört mâhdan sonra yine Mısır ‘avd⁹ edeceğin bizlere va‘d etmişdi¹⁰. Va‘d ise kirâm-ı nâsa dîndir. **İkincisi** ba‘zı büldânda müfsidîn-i ‘urbân fiten ü şürûr¹¹ tahrîkinden hâlî olmadıkları ecilden idi ki, fi'l-vâki‘ geldiği gibi¹², cümle fitneleri sükûn buldu. Ve Mısır'a kendünün fitrî ve tabî‘î muhabbeti olduğundan, gice ve gündüz fikri ehâlîye dâ‘ima hayırdır. Ve Şâm'dan rihlet eyledikde, igtinâm eylediği toblar¹³ ve bayrâklar ile vürûd eyledi. Böyle devletliye¹⁴ muhibb olana sa‘âdet ü müjdeler, ‘adüvv

¹ iki binden İ,Ü2,P : binden Ü1

² zehâ'irinden İ,Ü1,P : zehâyirinden Ü2

³ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁴ kılıcdan geçürdükden ... bin kadar ‘asker İ,Ü1,Ü2 : — P

⁵ ehâlîsini İ,Ü1,P : ehâlîsi Ü2

⁶ yirmi senede Cezzâr'ın İ,Ü2,P : Cezzâr'ın yirmi senede Ü1

⁷ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁸ Evvelkisi İ,Ü2,P : evvelki Ü1

⁹ ‘avd İ,Ü1,P : ‘avdet Ü2

¹⁰ etmişdi İ,P : etmişdi Ü2 ; etmiş idi Ü1

¹¹ şürûr İ,Ü1,Ü2 : sürûr P

¹² gibi İ,Ü2,P : gibi ki Ü1

¹³ toblar İ,Ü1,P : toplar Ü2

¹⁴ devletliye İ,Ü1,Ü2 : devletliye P

olana¹ veyl ‘ale'l-veyl olsun. Ey ‘ibâd-ı müslimîn!² Allah'ın takdîrine râzî ve ahkâmına imtisâl birle münâfık kelâmını istimâ‘ etmeyin. Şeytân ‘askeri olan ‘urbân tâ’ifesi emvâlinizi yağmâ için sizleri ızlâl u itmâ‘ ederler. Bonaparta³ Mısır'a dâhil olduğu gibi ehl-i Dîvân'a şöyle ihbâr etmiştir ki, ol dîn-i İslâm'a muhabbetli ve Peygamber-i ‘azîmü’ş-şâna ta‘zîm edicidir ve Kur’ân-ı Kerîm'e ihtirâm ile itkân⁴ ile her gün tilâvet ile⁵ mesâcidi ikâme ve evkâf-ı selâtîni icrâyâ sarf-ı makdûr⁶ edüp, yakıncacıkda ocâklunun ‘ulûfelerini i‘tâ ve ra‘iyyenin emvâlini⁷ teksîr eder. Ve Aktâr-ı arzında nazîri nâ-mevcûd bir câmi‘-i şerîf binâsı ile⁸ Dîn-i mübîn-i Muhammedî'ye duhûl ve şeref-i İslâm'la müşerref olacaktır, ve's-selâm."

Mâhın yirmi ikisinde⁹ Kādî-i Belde Beşmakçı-zâde'nin mahdûmı [40b] Zeki Efendi kal‘ada habs olunup, eşyâ vü emvâlî nehb ü gârât ve bu vechile vâlîde vü ‘ıyâline bâ‘is-i hüzn ü kürbet oldu. Ertesi gün meşâyih ve erbâb-ı Dîvân Dîvân'â¹⁰ hâzır olduklarında, Bonaparta¹¹ tarafından gelan şukka feth ve mazmûnı kırâ‘at olundu. Me‘âli bu ki: "Kādî'nin oğlu hükûmetden ‘azl olunmuştur. Mülûk-ı Mısriyye kânûnı¹² üzere Mısır'da doğmuş ‘ulemâdan beyninizde bir kimesne intihâb olunup, kādî nasb olunsun" denmiş. Meşâyih ve erbâb-ı Dîvân bu emre muttali‘ olduklarında¹³: "Kādî'nin pederi her ne kadar Mustafâ Kethüdâ ittifâkıyla müttehem ise de¹⁴, oğlu evlâd-ı sudûrdan kendü ‘ırzıyla mukayyed bir çelebi olmağın vâlîde vü ceddesine merhameten Bonaparta'dan¹⁵ ‘avfların recâ ederiz" deyü tercemân ağzıyla vekîle söylediler. Bu hılâlde Şeyh Sâdât keremiyyetlice davranup: "Sizler dâ‘imâ ‘Osmânlu'ya dostuz deyü iddi‘â edersiz. İşte bu Monlânın pederi Âl-i ‘Osmân

¹ ‘adüvv olana İ,Ü1,P : ‘adüvvlerine Ü2

² Ey ‘ibâd-ı müslimîn! İ,Ü1,P : Yâ müslimîn! Ü2

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ itkân P : irtikân İ,Ü1,Ü2

⁵ ile İ : eder Ü1,Ü2,P

⁶ sarf-ı makdûr İ,Ü1,Ü2 : bezl-i makdûr P

⁷ emvâlini İ : akvâtını Ü1,Ü2,P

⁸ binâsı ile İ,Ü1,P : binâsıyla Ü2

⁹ 22 Muharrem 1214 = 26 Haziran 1799 Çarşamba.

¹⁰ Dîvân'â Ü1,Ü2,P : — İ

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² Mülûk-ı Mısriyye kânûnı Ü2,P : Mülûk-ı Mısriyye Kânûn-ı Mısriyye Ü1; Mülûk-ı Mısır'a kânûnı İ

¹³ olduklarında İ : olduklarında dediler ki Ü1,Ü2,P

¹⁴ ittifâkıyla müttehem ise de İ,P : ittifâkı ile müttehem ise de Ü1 ; ile müttefik olması mûcib-i töhmet ise de Ü2

¹⁵ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

tarafından ba's olunmuştur. Siz böyle iddi'â eder iken kavlinizin hılâfını işlemek beyne'r-ra'iyye¹ sizlere mûcib-i kizb² olmaz mı?" dedikde, Vekîl: "Öteden berü şefâ'at ola gelmiştir, lâkin Ser'asker'in emri infâz olundukdan sonra olmalıdır. Emrine muhâlefetden ictinâbet edin, sonra zarar çıkar. Siz hele birkaç kimesne intihâb ile kur'a atın" dedi. Kur'a atdılar, ekseriyâ Şeyh Ahmed 'Arîşî üzerine tesâdüf etmenin sûret-i hâlî ve recâ vü şefâ'ati mütezammın Ser'asker huzûrına yine tahrîr u 'arz eylediler. Bonaparta³ Şeyh Sâdât'a biraz darılıp, İkinci üsti ihzâr ve biraz 'itâb dahi eyleyüp, Şeyh Mehdî ve Vekîl-i Dîvân tavassutlarıyla gazabı zâ'il ve nısfu'l-leylde hânesine insirâfa izin verildi.

Ertesi Cum'a günü⁴ Kâ'im-makâm Duce menziline meşâyıh u a'yân tecemmu' ve oradan Ser'asker serâyına varulup, a'lâm-ı Hanefiyyeden⁵ Şeyh Mehmed⁶ 'Arîşî'ye fâhir samur kürk ilbâs ve Kādî-i Belde nasb olunup, mahkemeye alay ile îsâl u iclâs [41a] olundu. Yirmi dört sâ'at mürûrundan sonra Kādî-i sâbıkın 'afvı mev'ûd ve ertesi gün sebîli tahliye olunmağın meyân-ı şehrden imrâr ve bu vechile kıl ü kâl mündefi' oldu. Yevm-i mezbûrda biraz evrâk tab' ve cüderân-ı esvâk ve mesâcide ilsâk olunmuş idi. Mazmûnı bu vechiledir ki:

"Emîrül-cüyûşî'l-Fransaviyye, muhibbü'l-milleti'l-İslâmiyye, Ser'asker Bonaparta⁷ tarafından Sâdât ve 'ulemâya 'arz u inhâ olunur ki, Kādî-i sâbıkın 'afvı zımnında bize gönderilan kâğıdınız mefhûmı ma'lûmımız olup, lâkin ben Kādî'i 'azletmeyüp, yine mahallinde ibkâ etmiş idim. Mûmâ ileyh bizim ihsânımıza hıyânet birle 'ıyâl ü evlâdın terk ve Mısır'dan firâr⁸ eyledikde, yerine oğlı niyâbetle meşgûl idi. Ammâ mahdûm-ı mezbûrun tûl müddet hükûmeti istisvâb olunmadığından başka sagîrû's-sinn ve taklîd-i kazâya ehil olmamağın⁹, mahkeme Kādî-i şer'iyyeden hâlî kalmak revâ görilmeyüp, 'ulemâ'-i müslimîn medlûl-i Kur'ân-ı mübîn üzere

¹ beyne'r-ra'iyye İ,Ü1,Ü2 : beyne'n-nâs P

² mûcib-i kizb İ,Ü1,Ü2 : kizb P

³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁴ 1 Safer 1214 = 5 Temmuz 1799 Cuma.

⁵ a'lâm-ı Hanefiyyeden İ,Ü1,Ü2 : — P

⁶ Mehmed : Ahmed İ,Ü1,Ü2,P.

⁷ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁸ evlâdın terk ve Mısır'dan firâr İ,Ü1,P : evlâdın Mısır'dan terk ve firâr Ü2

⁹ olmamağın İ,Ü2,P : olunmamağın Ü1

hükûmete¹ kim elyak ise beyinlerinde intihâb u ihtiyâr etsünler, dedim idi. Ezmine-i sâbıkada mülûk-ı Mısriyye ve ‘ulemâ intihâbıyla Kādî² nasb eyledikleri gibi, ben dahi sizin intihâb etdiğiniz³ Şeyh Mehmed ‘Arîşî hazretlerine ferve ilbâs ve mahkemeye iclâs eyledim. Ve yine sizlere ihbâr ederim ki, Kādî-i sâbık mahdûmı bana mülâkî olduğu günden berü ve muhabbet üzere ikrâmında kusûr olunmayup, zarar olduğunu dahi istemem. Kal’aya kaldırdığım tekdîr ü iz’âc için değil sükûn-ı fiten ve ıslâh-ı ahvâl-i nâs içündür. Konağında olunan ikrâmdan ziyâde kal’ada mükerrrem olmaktadır⁴ ve Kādî-i cedîd nasbindan sonra ıtlâk ve ‘ıyâl u ta’allukâtıyla istediği mahalle mu’azzezen îsâl olursa gerekdir. Babası ‘aklı başında yok, fâsidü'r-re’y bir kimesne olmağın, bizi istikrâh ile firâr etdi ise dahi, biz yine oğlunu ‘afv eyledik. Bundan sonra sizler ehâl-i Mısır'a ihbâr edin ki, iklim-i Mısır Âl-i ‘Osmân'ın yed-i tasarrufundan⁵ hurûc [41b] edüp, emrine mahall kalmadı. ‘Osmânlı⁶ ise kölemenlerden ziyâde hükümleri eşedd⁷ ve zulmleri ezyeddir. ‘Ulemâ’-i Mısriyye'nin ‘akl u tedbîr ve rüşd ü sedâdda mahâll-i sâ’ire ‘ulemâsından ziyâde rüchânları olmağla anlar ahkâm-ı şer’iyye icrâsında ve taklîd-i kazâyâ âharlardan emten ü elyaktırlar. Yâ ehl-i Mısır! Aranızda münâfık u muhâlif bulunur ise bana haber verin, anların haklarından gelürüm. Zîrâ Cenâb-ı Hudâ bana anları mahv u ifnâ edecek mertebe kuvvet-i ‘azîme i’tâ buyurup, seyfirmiz tavîldir. Ve yine ehl-i Mısır'a⁸ haber verin ki, benim murâdım anlara dâ’imâ hayr u sa’âdetdir. Nîl-i Mısır, enhâr-ı sâ’ireden ziyâde efdal ü mübârek olmağın sükkânı dahi efdal-i nâs ve es’ad-ı halâyıkdır, ve's-selâm."

Bu gice iki kimesne katl olundu. Biri İskenderiyye pîşgâhında Riyâle Re’îsi ‘Ali Çavuş ve digeri yine bir Kapudan idi. Bunlar mukaddemâ Mısır’dan habs u ıtlâk olunmuşlar iken tekrâr kal’ada habs ve katl olundular. Sabâhısı Remîle etrâkından iki kimesne⁹ dahi katl olundu. Yevm-i mezbûrda Hasan Beg zevcâtı mahbesden ‘afv u âzâd olundu.

¹ hükûmete Ü1,Ü2,P : — İ

² Kādî İ,Ü2,P : Kādî-i belde Ü1

³ intihâb etdiğiniz İ,Ü1,P : müntehebiniz Ü2

⁴ olmaktadır İ,Ü1,P : olmadadır Ü2

⁵ Âl-i ‘Osmân'ın yed-i tasarrufundan İ,Ü1,P : Âl-i ‘Osmân'dan Ü2

⁶ ‘Osmânlı İ : ‘Osmânlu Ü1,Ü2,P

⁷ hükümleri eşedd İ,Ü1,P : — Ü2

⁸ ehl-i Mısır'a İ,Ü1,P : ehâl-i Mısır'a Ü2

⁹ iki kimesne İ,Ü1,P : iki nefer kimesne Ü2

Mâhın yirmi üçünde¹ ocâklular cem' olunmağın isimleri kaleme alındı. Yirmi yedisinde² üç nefer kimesne ahz olundu. Biri Eyyûb Beg etbâ'ından Hasan Kâşif ve ikinci³ "*Ebû Keles*" nâm şahıs ve üçüncü⁴ Hân Halîl[î]⁵ tâcirlerinden Vâlî İbrâhîm Beg kölelerinden Hüseyin derler idi. Mezbûra Şeyh Sâdât şefâ'at etmegin beş bin riyâl cerîmesi ahz u ıtlâk olundu.

Şehr-i Saferü'l-hayr⁶ gurreci Cum'a günü⁷ mukaddemâ Cîze'de habs ba'dehû kal'aya nakl olunan Paşa Kethüdâsı etbâ'ından ba'zıları ıtlâk olundu.

Üçüncü Pazar günü⁸ Nakîb 'Ömer Efendi Dimyât'dan Mısır'a vürûd eyledi. Mezbûr Yafa vak'asında sefîne ile Dimyât'a gönderilenlerden biri idi ki⁹, anlardan 'Abbâsî 'Osmân Efendi ve Şehr Kâtibi Hasan Efendi ve Yûsuf Efendi ve Musulî Kâsım Efendi emsâli idiler ki, Dimyât'a [42a] 'alâ-tarîki'n-nefî ikâmet etmişler idi. Nakîbü'l-eşrâf 'Ömer Efendi Bûlâk Sâhili'nde Cezenî¹⁰ 'Ali Beg Zâviyesi'nde meks ile istikbâline gelan a'yân-ı Mısır'ı yanına alup, hânesine nüzûl eyledi. Sabâhısı Şeyh Mehdi ma'iyeti ile Bonaparta¹¹ meclisine dâhil ve biraz mülâtafa vü ikrâmdan sonra hânesinde mukîm oldu.

Mâhın dördüncü günü¹² Şarkâvî 'Osmân Beg, Mustashibî Cerbân Kethüdâsı Hasan emân ile Mısır'a duhûl eyledi. Yevm-i mezburda Sa'id'de kâ'in Murâd Beg Buhayra Nâhiyesi'ne firârı havâdisi şüyû' bulmuşdur.

¹ yirmi üçünde: on üçünde İ,Ü1,Ü2,P. Metinde "mâhın on üçünde" ifadesi geçmesine rağmen gerek Cebertî'nin bu günü 23 Muharrem olarak zikretmesi, gerekse 13 Muharrem tarihinin metnin akışını bozması sebepleriyle müellifin "on üç" ifadesini sehven kaydettiği anlaşılmaktadır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 139. 23 Muharrem 1214 = 27 Haziran 1799 Perşembe.

² yirmi yedisinde: on yedisinde İ,Ü1,Ü2,P. Müellif "on yedisinde" ifadesini kullanmasına rağmen bu gün 27 Muharrem 1214 olmalıdır. Zira "on yedi" ifadesi metnin akışına uymamaktadır. Cebertî ise bu günü 26 Muharrem 1214 olarak kaydetmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 142. 27 Muharrem 1214 = 1 Temmuz 1799 Pazartesi.

³ ikinci İ : âharı Ü1,Ü2,P

⁴ üçüncü İ,Ü1,P : — Ü2

⁵ Kahire'de bulunan ve Memlûk sultanlarından Kansu Gavri'nin tamir ettirdiği handır; bkz. Eymen Fuad Seyyid, "Kahire, Kuruluşu ve Osmanlı Öncesi", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 175.

⁶ Şehr-i Saferü'l-hayr Ü1,Ü2,P : Şehr-i Safer'in İ

⁷ 1 Safer 1214 = 5 Temmuz 1799 Cuma.

⁸ 3 Safer 1214 = 7 Temmuz 1799 Pazar.

⁹ biri idi iki İ,P : biri ki Ü2 ; Ü1

¹⁰ Cezenî İ : Cüz'î Ü1,Ü2 ; Cizeli P

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² 4 Safer 1214 = 8 Temmuz 1799 Pazartesi.

Beşinci günü¹ Yafa Emîri ‘Abdullah Ağâ ve Ebu Keles Yûsuf ve refiki² Hasan Kâşif katl olundular. Ve yine on dört nefer kölemen ihzâr ve kal‘aya is‘âd u habs olundular.

Dokuzuncı günü³ dahi kölemenlerden altı⁴ kimesne tutulup, kal‘ada habs olundu. Ve yine bu günde kal‘ada mahbûs on nefer kadar şahıs katl olundular. Bu sûret ile üsârâ vü mahbûsînden her gün âdem katl olunmakda idi.

Onuncı Bâzâr⁵ günü⁶ Ser‘asker-i Françe⁷, ‘asâkiri ile Cîze’ye hurûc ve sebebi ma‘lûm olmadı. Ve yine bu günde Murâd Beg’in sâniyen Sa‘îd’e rücû‘ı⁸ havâdisi münteşir oldu. Kezâlik Şarkâvî ‘Osmân Beg ve Süleymân Ağâ emsâli dağ ardından mürûr ile Şark Nâhiyesi’ne gider iken Bartelamin ve Eşekci Yani emsâli kâfirler ki, mukaddemâ Mısır’da hımâr bey‘ eder iken, Rum tâ’ifesine re’îs nasb olunmuşıdi⁹. Neferâtlarıyla yolda gider iken Belbîs kurbunda bunlara rast gelüp, ‘Osmân Beg salt bir gömlek ve başında bir takye ile cemî‘ mâ-meleklerin bırağup, firâr eylediler. Kölemenlerden ikisi helâk ve ikisi esîr ve bakıyyesi etrâfa gürîzan oldular. Bu hılâlde İbrâhîm Beg’in Şâm’a da‘vet eylediği mektûb ‘Osmân Beg firâşî içinde bulunmağın Bartelamin mektûbı Ser‘asker’e irsâl eyledi.

On birinci İsneyn gicesi¹⁰ İskenderiyye ve Ebûkîr¹¹ câniblerinden ba‘zı kimesneler [42b] ve sâ‘î vâsıtalarıyla mektûb vürûd etmegın mefhûmından Ebehor’a ‘askeri ile memlû Devlet-i ‘aliyye donanması geldiği ve bu sebebden Françelünün berr-i garbî câniblerine hareketleri mütebeyyin oldu. Ertesi ‘ala’s-sabâh Françelüden¹²

¹ 5 Safer 1214 = 9 Temmuz 1799 Salı.

² refiki İ,Ü2,P : refik Ü1

³ 9 safer 1214 = 13 Temmuz 1799 Cumartesi.

⁴ altı İ,Ü2,P : altı nefer Ü1

⁵ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁶ 10 Safer 1214 = 14 Temmuz 1799 Pazar.

⁷ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁸ rücû‘ı İ,Ü1,P : rücû‘ eylediği Ü2

⁹ olunmuşıdi İ,Ü2,P : olunmuş idi Ü1

¹⁰ 11 Safer 1214 = 15 Temmuz 1799 Pazartesi.

¹¹ Çalışmalarda Ebûhûr, Ebâhûr, Bukîr, Ebûgûr gibi farklı şekillerde geçen bu yer, İskenderiyye’nin kuzeydoğusunda aynı adı taşıyan körfezin kıyısında yer almaktadır. Mısır’ın Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle burası İskenderiyye sancağına bağlanmıştır; bkz. Atilla Çetin, "Ebûkîr", *DA*, İstanbul, 1994, c. X, s. 279-280. Bu yer nüshalarda da farklı şekillerde yazıldığından, "*Ebûkîr*" ifadesinin yazılmadığı yerlerde "*Ebehor*" şeklini tercih ettik.

¹² Françelüden İ,P : Francelüden Ü1 ; Françe'den Ü2

bir gürûh ‘asker Kuyumcu Cerces¹ ile ma‘an hurûc ve Bûlâk Denizi mütevellîsi Hanâbîn dahi sefâyin cem‘ine ve beksimât ve ‘ades² ü erz emsâli kumanya teşhînine ‘azîm-i himmet eyledi. Bundan sonra³ Françelünün⁴ derûnına gün-be-gün havf u haşyet târî olmağın re‘îsleri Bonaparta⁵ Cîze berrine ‘âzîm ve Bâzâertesî⁶ günü ehrâm kurbunda bakiyye-i ‘asker gelinceye dek ikâmet ve on ikinci Salı⁷ günü⁸ erbâb-ı Dîvân'a beldeyi hıfz için mekâtîb irsâlden sonra, kendüsi savb-ı merâma ‘âzîm u râhî oldu.

On altıncı günü⁹ şâyi‘ oldu ki, ‘Osmân Hoca, Mustafâ Paşa ile Ebehor'a¹⁰ nüzûl ve kal‘ayı feth ile derûnında mevcûd Françe ‘asâkirinin ekserîsini katl etmiş ola. Mezbûr ‘Osmân Hoca mukaddemâ Reşîd Mütevellîsi iken Sâlih Beg ile ‘âzîm-i Beytullah olup, Françe vak‘ası zuhûr etmekle Sâlih Beg ile Şâm'a ‘azîmet eylediler.¹¹ Ba‘de'l-‘avd¹² Şâm'da Sâlih Beg vefât etmegün ‘Osmân Hoca Rûm'a teveccüh ve Mustafâ Paşa'ya intisâb etmiş idi¹³.

Vaktâki, bu müferrih haberler şüyû‘ buldu, nâsa ferah u inbisât ‘urûzıyla¹⁴ âşikâre ile cihâren Frengler'e la‘n eder oldular. Berâbere Vekâlesi'nde bir müsellim bir nasrânî ile müşâcere esnâsında dört günden sonra: "İnşâallah sizlerden intikâm alınacaktır" demesiyle nasrânî ‘ilâve vü tahşiye ile Fransızlara ihbâr eyledikde, Kâ'im-makâm Cenerâl Şeyh Mehdî'yi¹⁵ ihzâr ve fitne tevehhümünden bahs eyledikde, ertesî Dîvân'a cümlesi ictimâ‘ ve meyânelerinde¹⁶ Şeyh Mehdî ayağa kalkup: "Müslimînin bu makûle fitnelerden haberi yokdur, ancak nasârâ nifâkıdır¹⁷" deyü

¹ Cerces İ,Ü2 : Çerçes Ü1 ; Cercîs P

² ‘ades İ,P : ‘ade Ü1,Ü2

³ Bundan sonra İ,Ü1,Ü2 : bu günden sonra P

⁴ Françelünün İ,Ü2,P : Francelünün Ü1

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ Bâzâertesî İ : Pazarertesî Ü1,Ü2,P

⁷ Salı İ,Ü2,P : — Ü1

⁸ 12 Safer 1214 = 16 Temmuz 1799 Salı.

⁹ 16 Safer 1214 = 20 Temmuz 1799 Cumartesi.

¹⁰ أباحوره Ü1,Ü2 : أبا حوره ; إابه حوره P

¹¹ Françe vak‘ası ... ‘azîmet eylediler P : — İ,Ü1,Ü2

¹² ba‘de'l-‘avd İ,P : ba‘de'l-‘avde Ü1,Ü2

¹³ etmiş idi İ,Ü1,P : etmişidi Ü2

¹⁴ ‘urûzıyla İ : ‘urûzı ile Ü1,Ü2,P

¹⁵ Mehdî'yi İ,Ü2,P : Mehdî Ü1

¹⁶ meyânelerinde İ : meyânelerinden Ü1,Ü2,P

¹⁷ nifâkıdır İ,Ü2,P : ittifâkıdır Ü1

ibrâz-¹ tebri'e-i zimmet eyledikde, hânât u vekâle şeyhleri bil-cümle ihzâr u habs olundular. Ve yine yevm-i mezbûrda Ebehor² cânibinde [43a] Bonaparta'dan³ mektûb vürûd ve cümle muvâcehesinde tercemesi kırâ'at olundu.

Sûret-i terceme-i mektûb

"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Rasûlullah *sallallâhu 'aleyhi ve sellem*. 'Akl ü tedbîr ile nâsın ahsen ü ekmeli Dîvân-ı Husûsî ricâlî 'aleyküm selâmullahi ve berekâtihî ve rahmetihî. Ba'de mezîdî's-selâmi 'aleyküm yâ ehl-e'd-Dîvân! İhbâr olunur ki, 'asâkirimizden cem'iyet-i kesîre Tarâna Cebeli'ne ba'de'l-vaz' istirâhat-ı re'âyâ ve muhârebe-i a'dâ⁴ zımında Buhayra iklîmine 'azîmet eyledik. Rahmâniyye'ye bi's-selâme vâsıl olduğumuzda, ehl-i Buhayra 'afv ile ferîh u mütena'im oldukları zemânda, İskenderiyye pîşgâhına sagîr ü kebîr 'Osmânlu gemileri gelüp, kal'anın metânet ü heybeti ve topar⁵ ile rasânetin⁶ gördüklerinde, istîlâdan me'yûsen Ebehor⁷ cânibine rücû' ve karaya 'asker dökmege ibtidâr eylediler. Ve ben bunların üzerlerine def'aten hücûmdan igmâz edüp, hâlleri üzere terk eyledim. Şol kasd için ki, gemilerden 'asker geregi gibi⁸ boşalup⁹, istedikleri vech üzere yerleşdikden¹⁰ sonra, cem'iyetleri üzere hücûm birle itâ'at etmeyenleri¹¹ katl ve mutî' olanları der-zencîr Mısır'a irsâl ile¹² kesb-i nâm etsem gerekdir. 'Asâkir-i mezbûrenin garazları dahi ancak memâlik-i 'urbânı tahrîk ile tahrîb-i bilâd ve nehb-i emvâl-i 'ibâddır. Bundan sonra 'asâkir-i mezbûrenin ekserîsi dahi Moskov 'askeri olmağın, Moskov keferesi ise kerâhetleri¹³ cümle muvahhidîne evzah ve muhibb-i Rasûlillâh olanlara 'adâvetleri ezher ve Cenâb-ı İlâhî hâşâ sâlisün-min-selâse i'tikâd eden tâ'ife-

¹ ibrâz Ü2,P : biraz İ,Ü1

² abe hor Ü2 : abe hor İ,Ü1; — P

³ Bonaparta'dan İ,Ü1,P : Ponaparta'dan Ü2

⁴ a'dâ İ,Ü1,P : a'dâ Ü2

⁵ topar İ,Ü2 : toblar Ü1,P

⁶ rasânetin İ,P : rasâletin Ü1,Ü2

⁷ abe hor İ : abe hor Ü1,Ü2

⁸ 'asker geregi gibi İ,Ü2,P : geregi gibi 'asker Ü1

⁹ boşalup İ,Ü1,P : boşanup Ü2

¹⁰ yerleşdikden İ : yerleşdiklerinden Ü1,Ü2,P

¹¹ etmeyenleri İ : etmeyenleri Ü1,Ü2,P

¹² ile İ,Ü2,P : ederek Ü1

¹³ kerâhetleri İ,Ü1,P : كراهت Ü2

i¹ mekrûhedirler ki, ‘an-kârîbin anların zu‘m eyledikleri selâse ve ilâhelerinden nef‘ ü ümîd munkatı‘ olsa gerekdir. Zîrâ Cenâb-ı Vâhid u Samed zâtını tevhîd edenlere fevz ü nusrat verüp, fâsidîn ü müşrikîn re‘yleri mubtil ü mâ-hakkdır. ‘İlm-i kadîm ve kazâ’-i² ‘azîminde sebkât etmişdir ki, bu iklîmi bana i‘tâ ve vâsıtamız ile zulmi tagyîr ve ‘adl u râhata tebdîlini takdîr buyurup, bana verdiği kuvvet, hâşâ zâtını selâse zu‘m u i‘tikâd [43b] eden müşrikîne vermez ve bizim kâdir olduğumuz a‘mâle dahi anlar kâdir olamazlar. Zîrâ biz Vahdâniyyet-i Bârî’yi³ mu‘tekid⁴ ve kütüb-i münzilât ve âyât-ı beyyinât nâtık olduğu vech üzere, arzeyn ve semâvâta ‘ilmi muhît ‘Azîz u Kâdir ve Kaviyy ü Kâhir olduğuna mukirr u mu‘terifiz. Ve dahi yâ müslimîn! Sizlere ihbâr ederiz ki, bizimle muhârebeye gelan ‘Osmânlı⁵ ‘asâkiri kefer-i li‘âm ile müttefik olduklarından nâşî, vasiyyet-i Nebî ‘aleyhi’s-selâm’a muhâlefet etmişlerdir. Zîrâ a‘dâ’-i İslâm, İslâm üzerine nusrat etmeyeceği⁶ vâzih iken⁷, şol kavme veyl ‘ale’l-veyl olsun ki, a‘dâ’ullah vâsıtasıyla nusrat taleb ederler. Ve müslim olanlara ne vechile lâıyk olur ki, bayrağında salîb nişânı olan bir sefînede kefer-i ile ma‘iyyet edüp, her gün Cenâb-ı Vâhid u Samed hakkında küffârdan hâşâ tahrîf u ihtikâra dâ’ir kelimât istimâ‘ eyleyeler⁸. Yâ ehl-e’-d-Dîvân! İşbu bizim verdigimiz haberleri sizler dahi cemî‘ devâvîn ü emsâra ihbâr edin ki, bilâd-ı sâ’irede dahi beyne’r-ra’iyye fitne vü fesâd mündefî⁹ ola. Zîrâ şerr¹⁰ hâsıl olan beldeden mezîd zarar dahi hâsıl olmağla, mukaddemâ ehl-i Demenhûr ve gayrılar mesâlik-i kabîhaya¹¹ sülûk etdiklerinden, siyâsete müstehakk oldukları mânendi bunlara dahi nefslerin helâkdan hulâsa katl u kîsâs güzel nasîhat olur, ve’s-selâm. Tahrîran fî Rahmâniyye, Yevmü’l-Ahad, 15 S sene 1214.¹²

¹ tâ’ife-i İ,Ü1,Ü2 : kavm-i P

² kazâ’-i İ,Ü2,P : kazâ-yı Ü1

³ Bârî’yi P : Bârî’ Ü1 ; Bârî İ,Ü2

⁴ mu‘tekid İ,Ü1,Ü2 : — İ

⁵ ‘Osmânlı İ : ‘Osmânlu Ü1,Ü2,P

⁶ etmeyeceği İ : etmeyecekler Ü1,Ü2,P

⁷ vâzih iken İ : evzah iken Ü1,Ü2 ; evzah P

⁸ eyleyeler İ,Ü1,P : ederler Ü2

⁹ mündefî‘ Ü1,Ü2,P : mündefî‘ İ

¹⁰ şerr Ü1,Ü2,P : — İ

¹¹ kabîhaya İ,Ü1,Ü2 : kabîha P

¹² 15 Safer 1214 = 19 Temmuz 1799 Cuma.

Bu mektûbun sûretleri basılıp, a'yân u eşrâfa irsâl ve cüderân-ı esvâk u mahallâta ilsâk olundu.

Mâhın on ikisinde Sebt günü¹ sâ'at üçde² İslâm tarafından İskenderiyye feth u zabt olunduğun hâvî a'yân u ehâlî ve tüccârdan nesak-ı vâhid üzere mekâtîb geldikde, halk birbirlerine müjde ve tehniye eylediler³. Sonra bu haberin 'adem-i sıhhati zâhir olmağın a'dâ tarafından hîle vü mekîdeye haml olundu. Françe⁴ ekâbirinden mekâtîb vürûd etmegın Ebehor⁵ Kal'ası'na küffâr hücum ve istilâ birle Seyyid Mustafâ Paşa ve 'Osmân Hoca ve sâ'ir [44a] müslimîn esîr oldukları mâhın yirminci Salı gicesi⁶ şüyû' buldukda, sabâhısı şenlik topları⁷ atılıp, nâsa hüzn ü inkisâr târî oldu. Çehârşenbih⁸ gicesi sürûr zımnında donanma âyini icrâ olundu. Yirmi sekizinci Pençşenbih günü⁹ üserâ-yı İslâm ve mecruhîn ile meşhûn gemiler vürûd edüp, Cum'a günü sûret-i istilâyı şâmil mektûblar gelmişidi¹⁰. Lâkin me'âline bir hoşca zafer bulunmamağla zikri tayy olundu.

Şehr-i Rebî'ulevvel Yevm-i Sebt ile müstehil olup¹¹, ikinci günü¹² "*Corci*" nâm Fransız ile merâkib-i bahriyye vürûd eyledi. Ve bu günde Bûlâk ehâlisinden Beştîlî Mustafâ Ağâ ahz ve Kâ'im-makâm Konağ'ında habs olundu. Sebebi cîrânından ba'zı¹³ kimesneler kendüde birkaç varıl bârût¹⁴ olduğın ihbâr etmeleriyle bârût bulunup, kendüsi habs ve ba'dehû kal'aya kaldırıldı.

¹ on altısında: on ikisinde İ,Ü1,Ü2,P. Metinde bu bölüm "mâhın on ikisinde Sebt günü" olarak ifade edilmesine rağmen bu tarih metnin akışına uygun düşmemekte ve Cumartesi gününe değil Salı gününe denk gelmektedir. Ayrıca Cebertî'nin de bu günü 16 Safer 1214 olarak kaydetmiş olmasından dolayı buradaki ifadenin sehven yazıldığı ve aslında bu günün 16 Safer 1214 tarihi olduğu anlaşılmaktadır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 148.

16 Safer 1214 = 20 Temmuz 1799 Cumartesi.

² üçde İ,Ü1,P : üçte Ü2

³ eylediler İ,Ü1,Ü2 : edüp P

⁴ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁵ abe hor Ü2 : abe hor İ,Ü1; — P

⁶ 20 Safer 1214 = 24 Temmuz 1799 Çarşamba. Metinde belirtilen gün ile bizim istifade ettiğimiz kaynaktaki gün arasındaki farklılık hilalin görölmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

⁷ topları İ,Ü2 : tobları Ü1,P

⁸ Çehârşenbih İ,Ü2 : Cehârşenbih Ü1,P

⁹ 28 Safer 1214 = 1 Ağustos 1799 Perşembe.

¹⁰ gelmişidi İ,Ü2,P : vürûd etmiş idi Ü1

¹¹ 1 Rebî'ulevvel 1214 = 3 Ağustos 1799 Cumartesi.

¹² 2 Rebî'ulevvel 1214 = 4 Ağustos 1799 Pazar.

¹³ ba'zı Ü1,Ü2,P : — İ

¹⁴ bârût Ü1,Ü2,P : + bârût İ

Mâhın altısında¹ ‘asâkir-i Fransaviyye² bir yere müctemi‘ olmağla beyne'n-nâs havâdis ü erâcîf şüyû‘ına sebep oldu.

Dokuzuncu Bâzâr³ gicesi⁴ Bonaparta⁵ Özbekiyye'de konağına üserâ-yı müslimîn ile duhûl etdiginden tahkîk-i ihbâr için nâs fevc fevc gidüp, vasat-ı Bereke'de melûl u mahzûn durdukların müşâhede etdikde, âh-ı cân-güzâr çekerek ‘avdet etdiler. Ba‘dehû yine ol gice esîrlerin ba‘zıları hâric-i Hüseyniyye'de Câmi‘-i Zâhir'e ve bâkîsi kal‘aya ısrâd u habs olundu. Ammâ Seyyid Mustafâ Paşa Mısır'a götürülmeyüp, mu‘azzezen Cîze'ye irsâl ve ‘Osmân Hoca İskenderiyye'de ibkâ olundu. Bonaparta⁶ hânesine vürûd eyledikde, meşâyıh u a‘yân tehniyesine varup, tebrîk-i kudûm etdiklerinde, tercemân dedi ki: "Ser‘asker sizlere der ki: 'Ben Şam'a gitdigimde, gıyabımda zannınız bize güzel idi. Ammâ bu def‘aki zihâbımda sizler artık Fransızlar buraya sağ gelmeyüp, helâk olurlar, deyü ferîh u mesrûr olduğunuzdan nâşî, üzerinize nasb etdigim Ağâ'nın re‘yine muhâlefet etdiniz. Şeyh Mehdî ve Şeyh [44b] Sâvî eyü âdem degillerdir,' deyü vâfir tevbîh⁷ eyledi." Bu kelimâtın sebebi şu olacak ki, zâbıt⁸ nasb olunan Ağâ ednâ sebep ile biraz âdem katl etmek istedikde, Şeyh Sâvî ve Mehdî sû‘-i ‘âkıbetini tezkîr ile Dîvân'da dâ‘imâ nasîhat verdiklerinden nâşî, Ağâ Bonaparta'ya⁹ tahrîr ve bunlardan teşekkî etmişidi¹⁰. Bu tevbîhâtdan sonra Bonaparta¹¹ yine bunlara iltifât ve hâtırların¹² ele alup, Ebehor¹³ istîlâsı sûretini hikâyeye meşgûl oldu.

Mâhın on birinci Salı günü¹⁴ Özbekiyye'de Mevlûd-i Nebevî tehyi'e olunmağın Şeyh Bekrî cenâbları Bonaparta¹⁵ ve sâ‘ir a‘yân-i Françe'yi¹⁶ Meclis-i mezbûra da‘vet

¹ 6 Rebî‘ulevvel 1214 = 8 Ağustos 1799 Perşembe.

² Fransaviyye İ,Ü1,P : Franseviyye Ü2

³ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁴ 9 Rebî‘ulevvel 1214 = 11 Ağustos 1799 Pazar.

⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁶ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁷ توبیح İ,Ü2,P : توبیح Ü1

⁸ ضابط İ,Ü2,P : ضابط Ü1

⁹ Bonaparta'ya İ,Ü1,P : Ponaparta'ya Ü2

¹⁰ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² خاطرلرین İ,Ü2,P : خاطرلرین Ü1

¹³ ایه خور Ü2 : ایه خور İ,Ü1; — P

¹⁴ 11 Rebî‘ulevvel 1214 = 13 Ağustos 1799 Salı.

¹⁵ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁶ Françe'yi İ,Ü2 : France'yi Ü1,P

ve vakt-i 'ıŝâya kadar¹ alıkoyup, mehtâblar îkâd ve fişenkler atıldı. 'Osmân Hoca İskenderiyye'den Reşîd'e nakl olunup, başı acık yalın ayak esvâk-ı beldeyi gezdirdiklerinden sonra, kapusı önünde katl olunduğı haberi yevm-i mezbûrda vürûd eyledi.

On üçüncü² günü³ Bonaparta'nın⁴ Bahrî cânibine 'azîmeti şâyî', velâkin ne tarafa teveccüh etdiği⁵ ma'lûm olmadı. Ba'zı Fransa ekâbirinden su'âl olundukda: "Bonaparta⁶ Ebhûr'a⁷ gitdikde,⁸ Menûfiyye⁹ Cenerâli kendüyi ziyâfete da'vet etmişidi¹⁰. Mısır'a vardıkdan sonra va'ade icâbet etmekle ana binâ'en gitdi" dediler.

Rebî'ulevvel'in on altıncı Pazar günü¹¹ Bonaparta¹² gâ'ib olup, ne tarafa teveccüh etdiği ma'lûm olmadı.

Yirmi dördüncü Bâzâartesi¹³ günü¹⁴ Nîl-i mübârek Vefâsı ya'nî taŝup, mikyâsları doldurduğu zemânı olmağın, 'âdet üzere nasârâ vü ekbât teferrücgâhlara münteşir oldular. Ol gice Mısır-ı 'atîk ve Bûlâk ve Ravza civârlarında kayıklara rûkûb ve âlât-ı lehv ü egânî ile terennüm ve agâzeye ibtidâr ve mukaddemâ beglerin etdikleri gibi fuŝŝiyyâtı icrâ eylediler.

Mâhın yirmi beşinde¹⁵ her degirmenden bir feres taleb olundu. Yirmi altısında¹⁶: "Her kim güzel at ister ise Bûlâk'da kâ'in at bâzârında iştirâ eylesün" deyü esvâka basma kâğıdlar¹⁷ yapışdırıldı. Ve yine: "Kimin üzerinde mîrî akçesi ola, yirmi güne dek [45a] edâ etmez ise lâyıkıyla 'ikâb olunacaktır" deyü kâğıdlar ilsâk olundu.

¹ kadar İ,Ü2 : dek Ü1,P

² üçüncü İ,Ü2,P : üçüncü Ü1

³ 13 Rebî'ulevvel 1214 = 15 Ağustos 1799 Perşembe.

⁴ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

⁵ etdiği İ,P : eylediği Ü1 ; eder idüğü Ü2

⁶ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁷ Ebhûr'a İ,Ü2,P : Ebhûr'a İ

⁸ Bonaparta Ebhûr'a gitdikde İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ Aşağı Mısır'da bulunan bu şehir Vech-i Bahrî Nâibliğı'ne bağılı bir Mısır şehridir; bkz. Keleş, "Memlûkler...", c. V, s. 603.

¹⁰ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

¹¹ 16 Rebî'ulevvel 1214 = 18 Ağustos 1799 Pazar.

¹² Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹³ Bâzâartesi : Hamîs İ,Ü1,Ü2,P. Bu gün aslında Pazartesi gününe denk gelmeliyken, nüshalarda *Hamîs* şeklinde kaydedilmiştir. Fakat bu hata mütercime ait değildir. Nitekim, Cebertî de bu günü *Hamîs* olarak belirtmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 150.

¹⁴ 24 Rebî'ulevvel 1214 = 26 Ağustos 1799 Pazartesi.

¹⁵ 25 Rebî'ulevvel 1214 = 27 Ağustos 1799 Salı.

¹⁶ 26 Rebî'ulevvel 1214 = 28 Ağustos 1799 Çarşamba.

¹⁷ kâğıdlar İ,Ü2,P : evrâk Ü1

Ve yine Gazze'den¹ getirölüp yetmiş beş kîse akce² cerîme tahsîliyçün kal'ada habs olunan kimeseler cerîmelerinden bir mikdârın³ teslîm ve bakıyyesine Sâbûncılar Hânı tüccârı zâmin olmalarıyla⁴, akce⁵ tekml olmadıkca⁶ bir mahalle gitmemek⁷ şartıyla âzâd⁸ olundular.

Yirmi sekizinde⁹ kal'ada mahbûs Yafa ehâlîsini yüz kîse akce cerîmeye kat' ile erbâb-ı Dîvân şefâ'at etdiklerinde, her yirmi günde yirmi beş kîse akce¹⁰ cerîmeye kat' ile sebîlleri tahliye olundu. Ammâ Bonaparta¹¹ Mısır'dan hurûc ve mahall-i 'azîmeti ma'lûm olmadığı tahrîr olunmuşdu¹². Meger ise kendüsini ve getürebildiği ahmâl u eskâl ile¹³ İskenderiyye Limanı'nda sefîneye rûkûb birle [Mısra]':

Kelâl geldi tasarrufdan Ümm-i Dünyâ'yı
Yeter şu Kâhire'nün kahrı 'azm-i Rûm idelüm.¹⁴

fehvâsınca İngiliz¹⁵ sefâyini önünden bir takrîb güzâr ve Françe savâhiline doğru bâdbânguşâ-yı firâr olmuş. Kable'l-firâr, ehl-i Mısır'a hitâben tahrîr eylediği mektûb¹⁶ Mısır'a vürûd ve Kâ'im-makâm Duce Cenerâl meşâyih u eşrâfî ihzâr ve mefhûm-ı mektûbdan şöyle ihbâr eyledi ki: Françe¹⁷ memâliki 'imâret ve râbitadan hurûc eylediği Bonaparta'nın¹⁸ mesmû'ı olmağla tanzîmi zımnında Rebî'ulevvel'in yirmi

¹ Gazze'den İ,P : Gazze'de Ü1,Ü2

² akce İ,Ü1,P : akçe Ü2

³ mikdârın İ,Ü1,P : mikdârını Ü2

⁴ olmalarıyla İ,Ü1,Ü2 : olmaları ile P

⁵ akce İ : akçe Ü1,Ü2,P

⁶ olmadıkca İ,Ü1,P : olmadıkça Ü2

⁷ gitmemek İ,Ü2 : gitmamek Ü1,P

⁸ آزاد İ,Ü2,P : آزاد Ü1

⁹ Yirmi sekizinde İ,Ü1,P : sekizinde Ü2
28 Rebî'ulevvel 1214 = 30 Ağustos 1799 Cuma.

¹⁰ akce İ,P : akçe Ü1,Ü2

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² olunmuşdı İ : olunmuşdi Ü1,Ü2,P

¹³ eskâl ile İ,Ü2,P : eskâlini istishâb ile Ü1

¹⁴ Bu beyit Koca Râgıp Paşa'nın Dîvânı'nın ilgili kısımlarından alıntılanmıştır; bkz. Ömer Demirbağ, Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıb, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Van, 1999, s. 80.

¹⁵ İngiliz İ,Ü2,P : İngiliz Ü1

¹⁶ mektûb İ,Ü1,P : Ponaparta'nın mektûbı Ü2

¹⁷ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹⁸ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Ponaparta'nın Ü2

birinci Cum'a günü¹ İskenderiyye'den sefîneye duhûl ve Françe² memâlikine 'azîmet eyledi. Ve Dimyât Ser'askeri "*Kleber*" nâm Cenerâl'i yerine vekîl nasb etmegın kendüsi üç³ mâh kadar eglenüp, ba'dehû cedîd 'asker ile yine bu tarafa gelse gerekdir deyü takrîr eyledi. Bonaparta'nın⁴ firârı Mısır'da şüyû' buldukda: "İskenderiyye pîşgâhında bu kadar İngiliz⁵ sefâyını dururken⁶ ne şekil firâr eyledi?" deyü cümle nâs mütehayyir ü ser-gerdân ve birer ma'nâya zehâb ile vâlih ü hayrân oldular.

Mâhın yirmi sekizinci Sebt günü⁷ Françe [45b] lünün⁸ sigâr u kibârı Ser'askeri cedîd Kleber Cenerâl'i istikbâl ve önüne düşüp, Özbekiyye'de Bonaparta⁹ serâyına îsâl eylediler. Yevm-i mezbûrda berr-i şarkî tarafına gönderilan Françe¹⁰ 'askeri nehb ü gârât eyledikleri emvâl ve ricâl ü nisvândan ayağı bağılu yetmiş nefer kadar esîr ile Mısır'a vürûd eyleyüp, esîrler kal'ada habs olundu. Ve yine meşâyih u a'yândan kîbâr-ı belde Kleber Cenerâl'e buluşmağa gıtdiklerinde ol gün i'tizâr ile ertesi güne va'd olunmağın ferdâsı meclisine duhûl ve tebrîk-i kudûm eylediler. Bu Cenerâl, Bonaparta¹¹ gibi sabâhat-i vech ve beşâşet sâhibi olmadığından, meşâyih biraz münkabız oldular. Zîrâ Bonaparta'nın¹² müdâhene ve talâkat-ı lisânı olmağla bunlar ile güzel mu'âşeret etmişidi¹³.

Mâh-ı Rebî'ulâhır evâlininde Mevlûd-i Hüseyinî kırâ'at ve a'mâline bed' olunmağın mâhın on ikinci Çehârşenbih¹⁴ gicesine¹⁵ degin her gice feth-i dekâkîn ve îkâd-ı kanâdîl olundu. Bu esnâda Ser'asker-i cedîd Kleber nasârâ-yı ekbâtıdan bin iki

¹ 21 Rebî'ulevvel 1214 = 23 Ağustos 1799 Cuma.

² Françe İ,Ü2,P : France Ü1

³ üç İ : üç Ü1,Ü2,P

⁴ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Bonaparta'nın Ü2

⁵ İngiliz İ,P : İngiliz Ü1,Ü2

⁶ dururken İ,P : durur iken Ü1,Ü2

⁷ yirmi sekiz İ : on sekiz Ü1,Ü2,P

Bazı nüshalarda "mâhın on sekizinci sebt günü" ifadesi yer almasına rağmen, gerek bu ifadenin metnin akışına uymaması ve gerekse Cumartesi değil Salı gününe denk gelmesi sebepleriyle buradaki ifadenin "yirmi sekizinci" olması gerektiği anlaşılmaktadır. Cebertî ise bu günü 29 Rebî'ulevvel 1214 olarak zikretmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdis...**, s. 152.

28 Rebî'ulevvel 1214 = 30 Ağustos 1799 Cuma.

⁸ Françelünün İ,Ü2,P : Francelünün Ü1

⁹ Bonaparta İ,Ü1,P : Bonaparta Ü2

¹⁰ Françe İ,Ü2 : France Ü1,P

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Bonaparta Ü2

¹² Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Bonaparta'nın Ü2

¹³ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

¹⁴ Çehârşenbih İ : Çehârşenbih Ü1,Ü2,P

¹⁵ 12 Rebî'ulâhır 1214 = 13 Eylül 1799 Cuma.

yüz on iki sene-i hicriyyesi bekâyâsı yüz elli bin riyâl taleb ve tahsiline şürû‘ eyledi. Cum‘a günü fukahâ vü meşâyih ve rü‘esâ-yı Dîvân'dan mâ‘adâ ocâklı ve Bartelamin neferâtıyla ve ellerinde yalın kılıc biraz Freng atluları ile¹ Kleber Özbekiyye'de atına süvâr ve rikâbında beş yüz nefer kadar kavvâslar "Ayağa kalkın²" deyü halkı tekdîr ederek meyân-ı şehrden³ kal‘aya güzâr⁴ eyledi.

Sebt günü Yeniçeri Ağâsı rikâbında Françe⁵ ‘askeri ile⁶ ‘azamet u ceberût ‘arz ederek kola binüp, önünde bir kimesne: "Ser‘asker’in emri budur ki, cemî de‘âvî Ağâ Konağı'nda olsun, muhâlefet eden katl olunur" deyü nidâ eyleyerek mürûr eyledi. Yevm-i mezbûrda Kleber evvelki alaydan dûn alay ile Şarkâvî hânesine, ba‘dehû serâyına ‘azm ü ‘avd⁷ eyledi.

Bâzâr⁸ günü Ser‘asker serâyında velîme ta‘âmı ihzâr etmegın, meşâyih u a‘yân tüccârın cümlesi med‘uvven [46a] hâzır ve yatsudan sonra hânelerine ‘âzim oldular.

Onuncu Salı günü⁹ Mevlûd-i Hüseyinî âhiri olmağın Ser‘asker rü‘esâ-yı Françe¹⁰ önlerinde Vâlî ve Ağâ ve Muhtesib emsâli alay-ı ‘âzım ile ba‘de'l-‘asr Şeyh Sâdât hânesine nâzil ve ba‘de'l-gurûb seyr-i kanâdîl ederek mahallerine râhî¹¹ oldular.

Mâhın on altıncı günü¹² ‘avâriz ve sâlyâneyi hâvî evrâk, esvâk¹³ u bâzâr cüderânına ilsâk olunmağın, ricâl ü nisvândan akce¹⁴ devşirmege şiddet ü ihtimâm olundu.

Mâhın yirmisinde¹⁵ Özbekiyye'ye karîb Câmi‘-i Şerâ’îbî'de medfûn Seyyid ‘Ali Bekrî mevlûdî ‘ameline şürû‘ olunmağın, giceler ol tarafda kanâdîl îkâd¹⁶

¹ اطلولر ايله ; Ü1 اطلولريله ; Ü2 اطلولرى ايله

² kalkın İ,Ü1,P : kalkup Ü2

³ şehrden İ,P : şehrde Ü1,Ü2

⁴ güzâr İ,Ü2,P : + güzâr Ü1

⁵ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁶ ‘askeri ile İ : ‘askeriyle Ü1,Ü2,P

⁷ ‘azm ü ‘avd İ,Ü2,P : ‘avdet Ü1

⁸ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁹ 10 Rebî‘ulâhır 1214 = 11 Eylül 1799 Çarşamba. Metinde geçen gün ile bizim ifade ettiğimiz gün arasındaki farklılık hilalin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

¹⁰ Françe İ,Ü2 : France Ü1,P

¹¹ râhî İ,P : zâhil Ü1 ; zâhir Ü2

¹² 16 Rebî‘ulâhır 1214 = 17 Eylül 1799 Salı.

¹³ evrâk, esvâk İ,Ü2,P : evrâk ve esvâk Ü1

¹⁴ akce İ,Ü1,P : akçe Ü2

¹⁵ 20 Rebî‘ulâhır 1214 = 21 Eylül 1799 Cumartesi.

¹⁶ kanâdîl îkâd İ,Ü1,P : îkâd-ı kanâdîl Ü2

olunmağa izin verilüp¹ mezbûr Seyyid ‘Ali esvâk-ı Mısır'da ‘uryân gezer melâmiyyûn ricâlinden² iken, ‘âdet-i Mısır üzere nâsın kendüye teveccüh ve i‘tikâdları karındâşının ma‘lûmı oldukda, Seyyid ‘Ali'yi kendü hânesinde iskân u ilbâs ve bir müddet taleb-i himmet ü kerâmet ile mecma‘-ı nâs oldukdan sonra Seyyid ‘Ali vefât edüp³ ve civârındaki câmi‘i havlîsinde defn olunup, kabri ziyâretgâh-ı enâm ve senede bir def‘a cem‘iyyet-i mevlûd ile mevrîd-i hâss u ‘âmm olmuşidi. Mısır'ı Fransalı istîlâ eyledikde⁴ bu mevlûd dahi metrûkât-ı sâ‘ire emsâli endâhte-i verâ-yı nisyân u ferâğ olmağın bu misüllü cem‘iyyetler nâsı işgâle medârikli olduğundan izn ü ruhsat verilmişidi⁵.

Şehr-i Cumâdelûlâ⁶ gurre-i yevm-i Sebt'de⁷ şems mîzâna tahvîl etmegın Fransızların ‘îdleri olup, îkâd-ı kanâdîl ve feth-i dekâkîn içün münâdîler nidâ, ba‘dehû Yevm-i İsneyn'e degin⁸ birbirlerine ‘ale't-tevâlî üç gün ziyâfet eylediler. Ammâ bu⁹ ‘îd geçen¹⁰ sene Özbekiyye'de olan ‘îd misâli olamayup, tarz-ı âhar üzere iktizâ eyledi. Zîrâ sene-i sâbık[a]da Özbekiyye'de nasb olunan ‘amûd dikilüp, Bereke dahi su ile dolmuş idi.

Bâzâr¹¹ günü küberâ vü a‘yân da‘vet olunmağın Bâzâרתesi¹² ‘ale's-sabâh cümlesi Bonaparta¹³ serâyına müctemi‘ ve oradan Kleber Cenerâl'in önüne düşüp, alay-ı [46b] ‘azîm ile Kasr-ı Aynî'ye vürûd ve biraz meksden sonra atlu ve yaya biraz sultanlar¹⁴ esliha ve zînetleriyle ceng ta‘lîminden sonra Şeyh Şarkâvî ve Kâdî'-i belde ve Yeniçeri Ağâsı'na samûr kürkler ba‘de'l-ilbâs menzillere dağıldılar. Ve ol gice her dükkân başında dört kandîl îkâd olunmak ve muhâlefet edenler te‘dîb olunacağın

¹ verilüp İ : verildi Ü1,Ü2,P

² melâmiyyûn ricâlinden İ,Ü2,P : melâmiyyûndan Ü1

³ edüp İ : — Ü1,Ü2,P

⁴ eyledikde İ,Ü2,P : eyledikten sonra Ü1

⁵ verilmişidi İ,Ü2,P : verilmiş idi Ü1

⁶ Cumâdelûlâ İ : Cemâziyelûlâ Ü1,Ü2,P

⁷ 1 Cumâdelûlâ 1214 = 1 Ekim 1799 Salı. Nüshalarda ve eserin Arapça aslında bu gün Cumartesi olarak kaydedilmiş olmasına karşın aslında Salı gününe denk gelmelidir.

⁸ degin İ,P : dek Ü1,Ü2

⁹ bu İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁰ geçen İ,Ü2,P : gecen Ü1

¹¹ Bâzâr İ,Ü1,P : Pazar Ü2

¹² Bâzâרתesi İ,P : Pazarertesi Ü1,Ü2

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ sultanlar İ : sultat Ü1,Ü2,P

münâdîler nidâ eylediler. Ba‘dehû sabâha degin¹ topar² atılup, mehtâb u fişenk donanması âyîni icrâ olundu. Cereyân-ı Nehr-i Nîl zemânı olmağın mâhın yedisinde³ ‘âdetden dîn u nâkıs cereyân eyledikde⁴ nâs: "Kaht olacak"⁵ deyü zahîre vü gılâl mübâye‘asına şürû‘ eylediklerinden nâşî, gılâlin si‘ri çok ziyâdelere⁶ fırladı. Bu aralıkda Françeliler⁷ dahi buğday tâcirlerini⁸ hasr u tazyîk ve si‘r-i kadîm ile taleb ederler idi. Noksân-ı mâ‘-ı Nîl ve⁹ kaht olacağından ‘özü-hâh olduklarında, bu gılâl geçen¹⁰ seneki Nîl mahsûlidir, bu Nîl'in mahsûlü gelecek sene olsa gerekdir, deyü tahsîlinde şiddet olundu. Ve bu esnâda Feyyûm Nâhiyesi'nde¹¹ Murâd Beg'e biraz ‘asker irsâl olunmağın etrâfın muhâsara eylediklerinde, Murâd Beg musâlaha için Ser‘asker'e¹² irsâl-i haber ve muhârebe terk olunup¹³, sulh için birkaç def‘a Ser‘asker Kleber'e irsâl-i rusûl ü mürâselât birle ba‘zı şürûta merbûtan sulha nizâm verildi. Tafsîline ittılâ‘ımız olmadığından bu kadarca işâretle¹⁴ iktifâ¹⁵ olundu. Bu esnâda Ordu-yı hümâyûn Şâm taraflarına vürûd şâyi‘ olmağın Françeliler¹⁶ top¹⁷ ve cebe-hâne ve ihrâc-ı ‘asâkirde ihtimâm ile Sâlihiyye ve Karîn ve Belbîs taraflarına ziyâde istihkâm verildi.

Şehr-i Recebü'l-ferd duhûlünde¹⁸ Ordu-yı hümâyûn ile Serdâr-ı ekrem Yûsuf Paşa hazretlerinin Şam'a duhûlü haberi mütevâtîr olmağın leylen ve nehâran müslimîn intizâr eder oldular. Muntasıf-ı mâhda Gazze ve ‘Arîş'e vusûli haberi tevârüd eyledi. Ve ‘Arîş muhâsara olunup, mâhın on dokuzuncu [47a] günü¹⁹ bi-‘inâyetillâhi Te‘âlâ

¹ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

² topar İ,Ü2 : topar Ü1,P

³ 7 Cumâdelûlâ 1214 = 7 Ekim 1799 Pazartesi.

⁴ eyledikde İ,Ü1,P : etdikde Ü2

⁵ olacak İ,Ü2,P : olunacak Ü1

⁶ ziyâdelere İ,Ü1,Ü2 : ziyâdeye P

⁷ Françeliler İ,Ü2 : Françelüler P ; Francelüler Ü1

⁸ tâcirlerini İ,Ü2,P : tâcirlerini dahi Ü1

⁹ ve İ,Ü1,Ü2 : ile P

¹⁰ geçen İ,Ü1,P : gecen Ü2

¹¹ Feyyum Mısır'ın kuzeyinde bulunan şehirdir. Kahire'nin 100 km. güneybatında yer alan üçgen biçiminde bir havzadır; bkz. Muhammed Remzi, *el-Kâmûs-ü'l-Coğrafi...*, c. IV, s. 96.

¹² Ser‘asker'e P : ‘askere İ ; ‘asker Ü1,Ü2

¹³ olunup İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁴ işâretle İ,Ü2,P : işâret ile Ü1

¹⁵ iktifâ İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁶ Françeliler İ,Ü2 : Françelüler P ; Francelüler Ü1

¹⁷ top İ : tob Ü1,Ü2,P

¹⁸ 1 Recep 1214 = 29 Kasım 1799 Cuma.

¹⁹ 19 Cumâdelûlâ 1214 = 19 Ekim 1799 Cumartesi.

feth u teshîr ve derûnında bi'l-cümle mevcûd bârût ve cebe-hâne ve eşyâ-yı sâ'ire zabt olundukdan sonra, Mustafâ Paşa kal'a dâhilinde bakiyye eşyâ tecessüsiyle meşgûl iken, bi-kazâ'illâhi Te'âlâ cebe-hânede bârûta ateş isâbet etmegin mezbûr Mustafâ Paşa ve hâric ü dâhilde kâ'in 'asâkir-i mansûreden ekserîsi vâsıl-ı rûtbe-i şehâdet oldular. 'Arîş feth olunduğın Françelü tahkîk etdiklerinde, Ser'asker Kleber 'asâkir-i kesîre ile Sâlihiyye'ye hurûc eyledi. Ammâ 'Arîş feth olunmazdan mukaddem Kleber, İngilis¹ Kumandanı İsimit² Cenerâl'e irsâl-i haber ve Devlet-i 'aliyye ile musâlâhaya tevassut recâ etmegin³, Serdâr-ı ekrem tarafından dahi mevâdd-ı sulhı mükâleme zımnında iki kimesne istid'â olunmağla, re'îs makâmında olan Poslik⁴ ve Sa'id Ser'askeri Deze⁵ Cenerâl murahhas ta'yîn ü irsâl ve tarîk-i bahrda Dimyât'a vusûllerinde çünkü, mevâdd-ı musâlaha haberi biraz uzamağla tashîh-i ahvâl için mektûb ile bir kimesne ba's olundu.

Şehr-i Şa'bânü'l-mu'azzam guresinde⁶ Devlet-i 'aliyye murahhasları Defterdâr Efendi ve Re'îs Efendi ve bu taraf murahhasları Poslik ve Deze Cenerâllerin yirmi iki günde Sâlihiyye'ye vürûdu haberi gelmegin, orada mevâdd-ı musâlaha beyne'l-murahhasîn bir bir mükâleme ve Mısır'ın tahliyesi esâs olmak vechiyle yirmi iki şürût üzere 'akd-i sulh olunup, Kâ'im-makâm Duce Cenerâl'e Kleber tarafından mürsel sûret-i sulhı mütezammın mektûb Dîvân'da kırâ'at olundukda, cümle nâs birbirlerine⁷ tebşîr-i gûyân-ı şükr-i Yezdân eylediler⁸. Ba'dehû sulh-nâme sûreti⁹ Mısır'a vürûd ve Françe¹⁰ lisânından 'Arabiyye'ye nakl ü terceme birle basma nüshaları a'yân u eşrâfa irsâl ve cüderân-ı esvâka ilsâk olundu.

¹ İngilis İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P

² İسمیت : İسمیت P ; اسمیت Ü1,Ü2. Nüshalarda farklı imlalarla yazılmış olan bu şahsın tam adı Sir Sidney Smith olup, bu seferde İngiliz deniz subayı olarak görev yapmıştır; bkz. Edward Howard, **Memoirs of Admiral Sir Sidney Smith**, R. Bentley, London, 1839, c. 1, s. 169-172.

³ etmegin İ,Ü2,P : etdiginden Ü1

⁴ Poslik Ü1,P : Boslik İ,Ü2

⁵ ذره : ذره Ü1,Ü2,P ; ذره İ

⁶ 1 Şa'bân 1214 = 29 Aralık 1799 Pazar.

⁷ birbirlerine İ : birbirlerin Ü1,Ü2,P

⁸ eylediler İ : eyledi Ü1,Ü2,P

⁹ sûreti İ,Ü2,P : sûret Ü1

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

Sûret-i terceme-i Sulh-nâme

Memâlik-i Mısriyye tahliye olunmak esâsına mebnî beyne'n-nâs müşte'îl olan nâ'ire-i hısâmın intifâsı zımnında sulh u salâha tarafeynden hâhiş u şevk-i tâmm [47b] gösterilmegin, Ser'asker-i 'âmm Kleber Cenerâl tarafından murahhas Deze Cenerâl ve Poslik Cenerâl, kezâlik Vezîr-i a'zam-ı Sâmi-makâm tarafından murahhasan mürsel Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel Mustafâ Reşîd Efendi, Re'isü'l-küttâb Mustafâ Râsih Efendi beynlerinde ber-vech-i âtî yirmi iki şürût üzere 'akd u tanzîm olunan mevâdd-ı musâlaha sûretidir:

Evvelki şart: Derûn-ı Mısır'da mevcûd bi'l-cümle Françelü¹ esliha vü âlât ve emti'alarıyla İskenderiyye ve Reşîd ve Ebûkîr² câniblerine nâzil olup, orada kendü sefinelerine rûkûb ve beldelerine hurûc edeler. Ve iktizâ etdiği takdîrde, Devlet-i 'aliyye sefinelerine rûkûb dahi câ'iz ola. Sefâyin-i mezbûreyi tehyi'e vü techîz zımnında 'akd-i sulhdan bir mâh mürûrında Devlet-i 'aliyye tarafından elli nefer 'asker ile bir kimesne³ İskenderiyye'ye teveccüh ü vürûd eyleye.

İkinci şart: 'Akd-i sulhdan bed' ile üç mâha kadar mühlet birle tarafeynden muhâsime vü cidâl ref' olunup, bu müddet zarfında Devlet-i 'aliyye sefâyini dahi geregi gibi techîz oluna. Müddet-i mezkûrede Françelü⁴ maslahatlarını itmâm u ikmâl edemedikleri takdîrde, iktizâsına göre müddet-i mehl medd oluna. Gerek tarafeyn 'asâkiri ve gerek ehâlî beynlerinde itmi'nân u râhata medâr olmak üzere ba'de's-sulh, tarafeyn murahhasları birbirlerinden munsarif ü mütebâ'id ola.

Üçüncü şart: Françelü⁵ mesâlihlerin tekâmül edinceye dek, Devlet-i 'aliyye ve Kleber tarafından⁶ me'mûrîn mâbeynlerinde husûmet ü cidâl vâki' olmak zımnında İngiltere kâ'idesi üzere tarafeynden emr ve nehy sâhibi bir kimesne bunlara re'is nasb oluna.

Dördüncü şart: İmzâ'-ı şürût-ı musâlahadan sekiz gün nihâyet on gün sonra Katyâ ve Sâlihiyye tahliye⁷ olunup, Medine-i Mansûre⁸ on beş gün sonra Dimyât ve Belbîs

¹ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

² ابه قور İ,Ü1,P : أبو قير Ü2

³ kimesne İ : kimse Ü1,Ü2,P

⁴ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁵ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁶ tarafından İ : taraflarından Ü1,Ü2,P

⁷ تخليه İ,P : تحليه Ü1,Ü2

⁸ Medîne-i Mansûre İ,Ü1,P : Medîne-i Menûn Ü2

yirmi gün sonra tahliye oluna. Ve tahliye-i Mısır'dan yedi gün mukaddem Süveys tahliye olunup, Nîl'in cihet-i şarkiyyesinde vâki' mahaller on gün sonra, ekâlîm-i bahriyye on beş gün sonra¹ tahliye oluna. Ammâ Medine-i Mısır geregi gibi tahliye oluncaya dek cihât-ı [48a] garbiyye mülhakâtıyla Françelü² yedlerinde müstemirr ola. Ve 'asâkir cihât-ı Sa'id'de mütehaddid oluncaya dek, bu taraflarına Françelü³ yedlerinde müstemirr olmak⁴ câ'iz ola. Cihât-ı garbiyye ve müte'allakâtı mühletden mukaddem tahliye mümkün olamaz ise, inkızâ'-i müddetden sonra biraz dahi medd oluna.

Beşinci şart: Şürût-ı musâlaha imzâsı ibtidâsından kırk güne degin⁵ Mısır tahliye oluna. Mümkün olmadığı takdîrde beş gün dahi medd oluna.

Altıncı Şart: Nîl'in cihet-i garbiyyesinde kâ'in Françe⁶ 'asâkiri emvâl ü eşyâ ve hamûleleriyle cem'ıyyet-gâha mülhak olmak için râhî olduklarında, gerek 'Osmânlu ve gerek ehâlî taraflarından emvâl ü emti'alarına müdâhale ve ta'arruz olunmayup, kendülerine aslâ meşakkat ü teşevvüşe dâ'ir mu'âmele olunmaya.

Yedinci şart: Hısâm⁷ u mu'âdât vukû'ında ihtirâzeren 'asâkir-i İslâm ile Françe 'asâkiri birbirlerinden mütebâ'id ola.

Sekizinci şart: Şürût-ı mezkûre imzâ vü takrîr olundıktan sonra, Françe memâlikinde yâhûd Mısır'da gerek İslâm'dan ve gerek Devlet-i 'aliyye tevâbi'i ve⁸ re'âyâdan esîr u zabt olunan eşhâs kim olursa⁹ olsun, sebîlleri tahliye olunup, Devlet-i 'aliyye memâlikinde mahbûs Françe konsolosları ve tevâbi'i dahi kâtıbeten ıtlâk u âzâd olunalar.

Dokuzuncu şart: Tarafeynden zabt olunan emvâl-i tüccâr ya 'aynî yâhûd semeni ashâbına redd oluna. Tahliye-i Mısır'dan sonra bu husûs için iki taraftan vükelâ nasb olunup, İstanbul'da geregi gibi mükâleme vü tanzîm oluna.

Mansûre, Mısır'da Kahirenin kuzeyinde yer alan bir şehirdir. Şehir, Eyyübîler zamanında kurulmuştur; bkz. Muhammed Remzi, *el-Kāmûs-ü'l-Coğrâfi...*, c. II, s. 215.

¹ ekâlîm-i bahriyye on beş gün sonra Ü1,Ü2,P : — İ

² Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

³ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁴ müstemirr olmak İ,Ü2,P : istimrârı Ü1

⁵ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

⁶ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁷ خصام İ,P : حصام Ü1,Ü2

⁸ tevâbi'i ve İ,Ü2,P : tevâbi'i olan Ü1

⁹ olursa İ,P : olur ise Ü1,Ü2

Onuncu Şart: Françelünün¹ müddet-i ikâmetlerinde arâzî-i Mısriyye'de mevcûd bi'l-cümle eşhâs u efrâd² kangı milletden olursa olsun, Françelü³ ile ittifâk u ittihâdları töhmet 'add olunmayup rencîde olunmaya.

On birinci şart: Françe⁴ 'asâkiri sefinelere rûkûb ve beldelerine rücû' murâd etdiklerinde, gerek Devlet-i 'aliyye ve gerek İngilterelü ve Moskovlu taraflarından izin kâğıdları [48b] i'tâ oluna ki, sefineler emn ü emân üzere sevâhil-i Françe'ye⁵ resîde ola.

On ikinci şart: el-Ân Mısır'da kâ'in 'asâkir-i Fransaviyye sefinelere rûkûb ve beldelerine vâsıl oluncaya degin, Devlet-i 'aliyye ve sâ'ir memâlik-i müttehîde ricâlî 'asâkir-i mezkûrenin bir tarîkle âzürde vü rencîde olmamalarına ta'ahhüd eyleye. Kezâlik, Françe⁶ 'asâkiri dahi Devlet-i 'aliyye'nin gerek 'imâreti ve gerek büldânından bir beldesi zıdd u 'aleyhine bulunmayacaklarına ve mu'âdâtı mûcib etvâr u ef'âl sâdır⁷ olmayacağına ve emr-i zarûrî mûcib olmaksızın Françe⁸ sevâhilinden mâ-'adâ hudûdda vârid ü nâzil olmayacaklarına Ser'asker-i 'âmm Kleber Cenerâl dahi bi'n-nefs ta'ahhüd eylemişdir.

On üçüncü⁹ şart: Mısır tahliye olunacağı müddet zarfında, sükkânının sulh u tahliye ma'lûmları olmaksızın Françe¹⁰ gemilerinden bir gemi İskenderiyye Limanı'na duhûl ettiği takdîrde, Devlet-i 'aliyye ve müttefikîn taraflarından izni mütezammın kâğıd verilüp, der-'akab ihrâc oluna yâhûd iktizâ eden su ve zehâ'ir¹¹ u kumanya ahzından sonra ihrâc oluna. Sefîne-i mezbûre ta'mîr ve kalafata muhtâc ise ıslâh oluncaya dek ikâmet câ'iz olup, ba'dehû bâlâda zikr olunan şürût üzere muvâfık rûz-gâr estigi gibi hurûc eyleye.

On dördüncü şart: Ser'asker Kleber Cenerâl Fransa hükümdârlarına emr-i sulhı tahrîr u ihbâr eyleye.

¹ Françelünün İ,Ü2,P : Francelünün Ü1

² eşhâs u efrâd İ,Ü2,P : eşhâs ve Ü1

³ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁴ Françe İ,Ü2,P : Fransa Ü1

⁵ Françe'ye İ : Fransa'ya Ü1,Ü2,P

⁶ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁷ sâdır İ,Ü2,P : sâd Ü1

⁸ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁹ On üçüncü İ,Ü2 : on üçüncü Ü1,P

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹¹ zehâ'ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

On beşinci şart: Üc mâh tahliye-i Mısır ve üç mâh sefinelere rükûb ibtidâsından temhîl ü takdîr olunan altı mâh zarfında Vükelâ'-i Cumhûr tarafından takdîm olunan kâ'ime mûcebince 'asâkir-i Fransaviyye'ye ma'âş¹ olmak üzere lâzım gelen lühûm u buğdây ve arpa vü pirinc² ve samân bi't-temâm i'tâ oluna.

On altıncı şart: Françe 'asâkiri yedlerinde mevcûd üştür ü mevâşî ve eşyâ-yı sâ'ire sefinelere nüzûl edinceye dek zabt u tasarruflarında olup, sefâyine ba'de'r-rükûb nakli 'asîr olan [49a] mevâşî vü top³ ve cebe-hâne emsâli eşyâya behâ takdîr oluna. Kezâlik, 'asâkir-i mezbûre taht-ı tasarruflarında mevcûd eşyâya dahi Devlet-i 'aliyye ve İngilis⁴ Amiralî ve Kleber taraflarından mansûb vükelâ vâsıtalarıyla⁵ üç⁶ bin kîse akçe⁷ behâ vaz' olunup, eşyâ-yı mezbûre her ne kadar işbu üç bin kîse akceden dîn u nâkıs düşmek ihtimâlî olur ise dahi, mebâlig-i mezbûre selef tarîki üzere Devlet-i 'aliyye cânibinden bi't-temâm i'tâ vü teslîm olunduğunu müş'ir Kleber tarafından mansûb vükelâ memhûr temessük i'tâ eyleye.

On yedinci şart: Tahliye mesârifine ma'ûnet zımnında edâsı lâzım gelen üç bin kîse akce⁸, zikri âtî taksîtlar ile teslîm oluna. Ya'nî imzâ'-i şürût-ı musâlahadan on beş⁹ gün sonra beş yüz kîse akce, otuz gün sonra yine beş yüz kîse akce, kırk gün sonra üç yüz kîse akce, elli gün sonra üç yüz kîse akce¹⁰, altmış gün sonra¹¹ ve yetmiş gün ve seksan gün sonra yine üçer yüz kîse akce, doksanıncı gün beş yüz kîse akce edâ oluna. Ve işbu mebâligin her bir kîsesi 'Osmânlu akcesiyle beş yüz kîse gurûşdan 'ibâret olup, Devlet-i 'aliyye tarafından bu maslahata me'mûr vükelâ yedlerinden selef tarîkiyle teslîm oluna¹². Ve tarafeynden muharrer şürût-nâmeler imzâ¹³ olunduktan sonra, maslahat-ı mezbûre me'mûrları bilâd-ı Mısıryye'ye irsâl¹⁴ oluna.

¹ ma'âş Ü1,Ü2,P : — İ

² pirinc İ,Ü2,P : birinc Ü1

³ top İ : tob Ü1,Ü2,P

⁴ İngilis İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P

⁵ mansûb vükelâ vâsıtalarıyla İ,Ü1,P : mansûb vükelâ taraflarından bi'l-vâsita Ü2

⁶ üç İ,Ü1,P : üç Ü2

⁷ akçe İ,Ü2 : akce Ü1,P

⁸ akce İ,P : akçe Ü1,Ü2

⁹ on beş Ü1,Ü2,P : on İ

¹⁰ elli gün sonra... kîse akce İ,Ü1,Ü2 : — P

¹¹ sonra İ : — Ü1,Ü2,P

¹² oluna İ,Ü1,Ü2 : — P

¹³ imzâ İ,Ü2,P : ihzâr Ü1

¹⁴ irsâl İ,Ü2,P : irsâli icrâ Ü1

On dokuzuncu şart:¹ Şuhûr-ı sülûse-i mu‘ayyene müddetinde ‘asâkir-i Fransaviyye hamûleleri Reşîd ve Dimyât'dan İskenderiyye'ye ve İskenderiyye'den Reşîd ve Dimyât'a âmed-şûd etmege ruhsat verile.

Yirminci şart: Bilâd-i garbiyye cihâtında tâ‘ûn vukû‘ı müştebeh ü ma‘lûm olmakdan nâşî, sirâyetden ihtirâz lâzım olmağın tâ‘ûndan hasta olanlar yâhûd ‘illeti meşkûk olan marazî sefâyine duhûlden müsâmaha [49b] olmayup, şuhûr-ı sülûse müddetinde a‘lâ‘-i mezbûre yine Vezîr-i a‘zam himâye ve emânı tahtında Françe² etıbbâsı müdâvâ eyledikten sonra, on birinci ve on ikinci şurût mücebince ‘âcilen beldelerine ircâ‘ oluna. Ve bu³ tehazzur u tehafluz-ı sâ‘ire Françe⁴ ‘asâkiri haklarında dahi cârî ola. Kezâlik bu husûs için gemi zâbıtlarına Ser‘asker cânibinden ekîd ü şedîd evâmîr ısdâr oluna ki, kırk gün mürûr edüp, birini rû‘esâ-yı etıbbâ şehâdet etmedikce, bu misillü nâkihîn sefâyine idhâl olunmaya.

Yirmi birinci şart: Hâtıra⁵ gelan umûr-ı nâfî‘a yâhûd lede'l-iktizâ zuhûr eden ba‘zı hâdiseler zımnında, tarafeyn murahhasları re‘y ü mükâlemeleri ile⁶ ba‘de'l-imzâ şurût-ı mezbûreye zeyl ü ilhâk mümkün ola.

Yirmi ikinci şart: İşbu şurût sekiz gün zarfında tarafeyn murahhasları ikrâr ve mübâdele etdiklerinden sonra câ‘iz ola. Şöyle ki, Françe⁷ lisânıyla muharrer Poslik ve Deze⁸ cenerâllerin Ser‘asker Kleber Cenerâl'in tasdîki hâvî mühr ü imzâlarıyla mu‘anven nüshalı Devlet-i ‘aliyye murahhasları Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Mustafâ Reşîd Efendi ve Re‘îsü'l-küttâb Mustafâ Râsih Efendi imzâ vü tasdîk eylediklerinden sonra, Vezîr-i a‘zam-ı Sâmi-makâm tarafında mahfûz kala ve Devlet-i ‘aliyye murahhaslarının dahi hatm ü imzâlarıyla mu‘anven lûgat-ı Türkiyye üzere muharrer

¹ On dokuzuncu şart : on sekizinci şart İ,Ü1,Ü2 , on sekizinci madde şart P
Nüshalarda on sekizinci şart olarak geçmesine rağmen on dokuzuncu maddenin içeriğinden bahsetmektedir. Kelime benzerliğinden dolayı yapılan hatayla on sekizinci maddenin ilk kelimelerinden sonra sehven atlanmış ve on dokuzuncu maddeye devam edilmiştir. Bu hata Arapça metinle karşılaştırıldığında görülmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 164.

² Françe İ,Ü1,P : France Ü2

³ Ve bu Ü1,P : deyü İ,Ü2

⁴ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁵ خاطره İ,Ü2,P : خاطره Ü1

⁶ mükâlemeleri ile İ,Ü1,P : mükâlemeleriyle Ü2

⁷ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

⁸ Deze İ,Ü1,Ü2 : — P

nüşhayı Poslik ve Deze cenerâller¹ ba‘de'l-imzâ, işbu iki nüsha tarafeynde mübâdele vü tasdik olunduktan sonra, Kleber tarafında mahfûz kala, ve's-selâm².

Mahall-i târîh Cumhûr-ı Fransaviyye'nin sekizinci senesi ve târîh-i mîlâdın bin sekiz yüz senesi Kânûn-ı sâni'nin yirmi dördüncü³ günü ve hicretin bin iki yüz on dördüncü senesi şehr-i Şa‘bân'ın yirmi sekizinci günü Sâlihiyye ordusunda hatem ü imzâ olunmuştur.

Mâh-ı Ramazân gurre⁴ Bâzâr⁵ günü⁶ Kleber ‘Âdiliyye'ye gelüp, yanınca beraber [50a] getirdüğü Devlet-i ‘aliyye ağavâtından Mehmed Ağâ'yı Mısır'a irsâl ve Muhtesib Hasan Ağâ menziline beytütet ü ikrâm olunmasın tavsiye vü emr eyledi. Ağâ-yı mezbûr alay ile ba‘de'l-ışâ şehre vürûd ve nâs seyrine çıkup, çokdan berü görmedikleri Devlet-i ‘aliyye âdemi müşâhede⁷yle ferîhu'l-fu‘âd oldular. Ol gice nâs beyt-i mezbûrede tehniye ve hûş-âmedi merâsimi⁸ ba‘de'l-icrâ sabâhısı ‘ulemâ vü ocaklı⁹ ve a‘yân-ı belde ve kibâr-ı nasârâ vü ekbât müvâcehelerinde Sadrîa‘zam tarafından mürsel fermân kırâ‘at olundu. Mazmûnı mezbûr Mehmed Ağâ Dîvân-ı Mısır'a¹⁰ Nâzır ve Muhtesib Hasan Ağâ ma‘rifetiyle zehâ‘ir¹¹ cem‘ ve der-anbâr olunması emri idi. Bundan sonra diğer bir fermân dahi meclisde ibrâz u kırâ‘at olundukda, Serdâr-ı ekrem Mısır'a duhûl edinceye dek Seyyid Mustafâ Paşa Mısır'da Kâ'im-makâm nasb olundığın ve tüccârdan Seyyid Ahmed Mahrûkî selef tarîkiyle verilecek üç bin kîse akce cem‘ u tahsîline ta‘yîn olunduğu gûş-zed-i sığâr u kibâr oldukda, cümlesi mütemessil-i emr-i vâcibü'l-‘itibâr oldular. Ba‘dehû, Kâ'im-makâm Seyyid Mustafâ Paşa Mısır'a vürûd ve ‘Âbidîn Mahallesi'nde ‘Abdurrahman Kethüdâ¹² hânesinde¹² nüzûl eyledi. Seyyid Ahmed Mahrûkî tahsile me‘mûr olduğu mebâligi tüccâra tevzî‘ birle, eyyâm-ı kalîlede cem‘i hâsıl ve kimseye girân gelmeyüp,

¹ Cenerâller İ,Ü1,P : cenerâl ile Ü2

² ve's-selâm İ,Ü1,P : — Ü2

³ Yirmi dördüncü İ,Ü1,P : dördüncü Ü2

⁴ Mâh-ı Ramazân gurre İ,Ü1,P : Mâh-ı Ramazân İ ; Gurre-i mâh-ı Ramazân Ü2.

⁵ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁶ günü İ,Ü1,P : gününe tesâdüf etmekle evvelki günde Ü2. 1 Ramazan 1214 = 27 Ocak 1800 Pazartesi.

⁷ merâsimi İ,Ü2,P : — Ü1

⁸ ocaklı İ,Ü2,P : ocaklu Ü1

⁹ Dîvân-ı Mısır'a İ,Ü2,P : Dîvân-ı Mısır Ü1

¹⁰ zehâ‘ir İ,Ü2,P : zehâyir Ü1

¹¹ Kethüdâ İ,Ü1,P : — Ü2

¹² hânesinde İ,Ü1,P : hânesine Ü2

safâ-yı bâl ve tayyib-i hâtır¹ ile hisselerine isâbet eden mebâligi teslîme ibtidâr eylediler.

Ehâlî-i Mısır bu günlerden sonra kendülerin zabt edemediklerinden, Françelülere² âşikâre ve cihâren sebb ü la‘n ve züll ü ihtikârı mûcib mu‘âmeleye âgâz eylediler. Lâkin ‘âkibetini mûcib vehâmet³ olup, ba‘de feshi's-sulh anlar dahi istedikleri vech üzere intikâm aldılar. Françelüler⁴ bundan sonra zâ'id olan devâbb u mevâşî ve esliha vü emti‘aya [50b] dâ'ir eşyaların fûruht etmege şürû‘ ve Mısır Kal‘ası'ndan mâ-‘adâ ekser bilâdı tahliye eylediler. Bu esnâda Serdâr-ı ekrem ümerâ'-i⁵ Mısriyye ile ma‘an Belbîs'e duhûl ve Murâd Beg huzûrına da‘vet eyledikde, Fransızlardan⁶ sırran ba‘de'l-istîzân orduya vürûd ve İbrâhîm Beg ile ma‘an hil‘at ilbâsından sonra ‘Âdiliyye'de ikâmet eyledi. Ve yine bu esnâda Nüzûl Emîni Hasan Ağâ derûn-ı Mısır'a vürûd ve mukaddemâ firâr edenler dahi birer birer duhûle âgâz eylediler⁷. Bu günlerde Françelü⁸ dahi kılâ‘-ı Mısriyye'yi tahliyyeye ibtidâr eyledi. İbrâhîm Beg Ahmed Mahrûkî'ye⁹ irsâl-i haber birle beglere mahsûs siyâb ü elbise taleb eylediginde, tehyi'e vü ikmâl¹⁰ ve tarafına irsâl¹¹ eyledi. Ümerânın hademe ve mensûbâtı hânelerin ferş ü tezyîn ile beglerinin¹² kudûmüne müterakkıb oldular. Sulh sûret-pezîr oldukda, Ordu-yı hümayûn'da mevcûd¹³ ahmâl u eskâl ve tob ve cebe-hâne ‘Arîş'de bırağulup, Serdâr-ı ekrem Ramazân'ın yirmi ikisinde¹⁴ sebük-bârca Belbîs'e gelmişidi¹⁵. ‘Asâkirin maslahatları kalmamağla, kati vâfir yine Belbîs'de rücû‘a izin olunmağın inkızâ'-i müddete intizâr esnâsında, ‘ulemâ ve tüccâr ve sâ'ir a'yân-ı Mısriyye Serdâr-ı ekrem'e tebrîk ü tehniye zımnında, Mustafâ Paşa ve

¹ خاطر İ,Ü2,P : خاطر Ü1

² Françelülere İ,Ü2,P : Francelülere Ü1

³ وخامت İ : وحامت Ü1,Ü2,P

⁴ Françelüler İ,P : Françeliler Ü2 ; Francelüler Ü1

⁵ ümerâ'-i İ,P : ümerâ-yı Ü1,Ü2

⁶ Fransızlardan İ,Ü2,P : Fransislerden Ü1

⁷ âgâz eylediler İ,Ü1,P : başladılar Ü2

⁸ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁹ İbrâhîm Beg Ahmed Mahrûkî'ye İ,Ü1,P : Ahmed Mahrûkî'ye İbrâhîm Beg Ü2

¹⁰ tehyi'e vü ikmâl İ,Ü1,P : tehyi'e ve i‘mâl ü ikmâl Ü2

¹¹ irsâl İ : isâl Ü1,Ü2,P

¹² beglerinin Ü1,Ü2,P : — İ

¹³ mevcûd İ,Ü2,P : — Ü1

¹⁴ 22 Ramazan 1214 = 17 Şubar 1800 Pazartesi.

¹⁵ gelmişidi İ,Ü2,P : gelmiş idi Ü1

Kleber'den ba'de'l-istîzân evvelen Mısır Vâlîsi Nasûh Paşa, ba'dehû¹ Serdâr-ı ekrem otağında îfâ-yı merâsim-i dâmen-pûsîden² sonra, Serdâr-ı ekrem her birerlerine isimlerinden su'âl ile taltîf ve hil'atler ilbâs olunup, Kethüdâ Beg ve sâ'ir ricâl-i Devlet-i 'aliyye, ümerâ'-i³ Mısriyye otâklarına ba'de'l-'azîme şehre dağıldılar. Bu esnâda Vâlî-i Mısır Nasûh Paşa ve ümerâ'-i⁴ Mısriyye Hânke tarafına 'azîmet ve oradan Matariyye'de⁵ ikâmet eylediler. Kezâlik, Sa'îd Vâlîsi Dervîş Paşa yüz nefer 'asker ile hâric-i şehir-i Mısır'da bir müddet meks, ba'dehû [51a] Kıblî cânibine teveccüh eyledi. Kezâlik, 'asâkir-i İslâm'dan bir gürûh Süveys ve Dimyât ve Mansûre taraflarına dağılup, fevc fevc derûn-ı Mısır'a duhûle başladılar.

Şehr-i Şevvâl'in yedinci günü⁶ Ordu-yı hümayûn 'asâkirinden⁷ bir gürûh derûn-ı Mısır'da Françelülerden⁸ biraz Freng ile müşâcere vü cidâl esnâsında Freng'in biri helâk oldukda, nâsa havf târî olmağın, dükkânların kapamağa şitâb ve bir taraftan 'asâkir-i İslâm Cemâliyye Çarşusu'nda meteris alup, sabâha degin Françelüler ile⁹ harb u kîtâl ve¹⁰ Françelülerden¹¹ bir kac nefer helâk oldukda, zâbitân¹² ve küberâ'-i¹³ Françe¹⁴ 'asâkiri birbirinden tefrîk ve meterisi izâle birle teskîn-i nâ'ire-i cidâl eylediler. Ba'dehû, Mustafâ Paşa fitneye sebep ü bâdî olanlardan altı nefer kimesneyi ahz u katl ile Françelülerin¹⁵ hâtırları¹⁶ tatyîb olundu. Bundan sonra derûn-ı Mısır'da mevcûd 'Osmânlu 'asâkiri min-ba'd Ordu-yı hümayûn'a gitmeleri emr olunup, duhûl

¹ ba'dehû İ,Ü1,Ü2 : ba'de P

² merâsim-i dâmen-pûsîden İ,Ü1 : merâsim-i dâmen-pûsî ve 'ubûdiyyetden Ü2

³ ümerâ'-i İ,Ü1,P : ümerâ-yı Ü2

⁴ ümerâ'-i İ : ümerâ-yı Ü1,Ü2,P

⁵ Matariyye'de Ü,P : Mısriyye'de İ; Kutriyye'de Ü1. Kelimenin doğru yazımı Cebertî tarafından Matariyye şeklinde kaydedilmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 168. Matariyye, Kalyûbiyye'ye bağlı eski bir köydür; bkz. Sezen, **Osmanlı Yer.**, s. 363.

⁶ 7 Şevvâl 1214 = 4 Mart 1800 Salı.

⁷ Ordu-yı hümayûn 'asâkirinden İ,Ü2,P : Ordu-yı hümayûn'dan Ü1

⁸ Françelülerden İ,Ü2,P : Françelülerden Ü1

⁹ Françelüler ile İ : Françelülerle Ü2,P ; Françelüler ile Ü1

¹⁰ Françelüler ile harb u kîtâl ve Ü1,Ü2,P : — İ

¹¹ Françelülerden İ,Ü2,P : Françelülerden Ü1

¹² ضابطان İ,Ü2,P : ضابطان Ü1

¹³ küberâ'-i İ,P : küberâ-yı Ü1,Ü2

¹⁴ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹⁵ Françelülerin İ,Ü2,P : Françelülerin Ü1

¹⁶ خاطرلری İ,P : خاطرلری Ü1,Ü2

iktizâ ederse¹ bilâ silâh gelmeleri zımnında hâric-i beldeye Françe² zâbitânından³ bir gürûh ta'yîn olundu. Muntasıf-ı mâhda, Duce Cenerâl ve Deze ve Poslik cenerâller emsâli küberâ'-i⁴ Françe⁵ ahmâl ü eskâlleriyle İskenderiyye'ye teveccüh ve sefâyine nüzûl esnâsında, hâric-i⁶ İskenderiyye'de bekleyen İngiliz⁷ Donanması Amîrali bunları beldelerine rücû'dan men'i hâvî mektûb vürûd eylediği ân, sûret-i hâli Ser'asker Kleber'e tahrîr eylediler. Kleber dahi kazıyyeyi Vezîr-i a'zam'a tahrîr u irsâl eyledi ki, bu kazıyye nakz-i sulha sebeb-i müstakill olmuşdur. Ve bu esnâda, Ordu-yı hümâyûn Belbîs'den hareket ve Mısır'a karîb Hânke arâzisinde Matariyye'de nasb-ı hıyâm⁸ olundu. Müddet-i mu'ayyene temâma karîb ve Serdâr-ı ekrem şehre duhûle muntazır u müterakkıb iken İngilterelünün men'i kazıyyesi zuhûr etmegın müddet-i mehl sekiz gün dahi medd⁹ ü tatvîl [51b]olunmak Kleber tarafından isti'tâf¹⁰ olundukda, recâsına müsâ'ade olunmuşıdı¹¹. İşbu sekiz gün zarfında Françelü¹² etrâfa müteferrik 'asâkirin cem' ve etrâf-ı Mısır'da hıyâmların¹³ tekrâr nasb ve topların¹⁴ tabyalara¹⁵ ta'biyye ibtidâr eylediler. Bu hâli ehâlî gördüklerinde, cümlesi mütehayyir ü ser-gerdân oldular. Mustafâ Paşa ve yanında mevcûd sâ'ir ağavâtın cümlesi dahi¹⁶ sâkit ü mebhût olduklarından nâşî, beyne'n-nâs: "Mısır yine Françelü'ye teslim olunacakmış" deyü havâdisler yayıldı. Vaktâ ki, Françelü¹⁷ 'asâkir ü zahîrelerin cem' ve işlerine geregi gibi istihkâm verdiklerinde, bi-ecma'ihim hâric-i şehirde Kubbetü'n-Nasr¹⁸ cânibine hurûc ve kal'a muhâfızlarından mâ-'adâ Frengler'den derûn-ı şehirde kimse¹⁹ kalmadı.

¹ ederse İ : eder ise Ü1,Ü2,P
² Françe İ,Ü2,P : France Ü1
³ ضابطانندن İ,Ü2,P : ضابطانندن Ü1
⁴ küberâ'-i İ,Ü1,P : küberâ-yı Ü2
⁵ Françe İ : Fransa Ü1,Ü2,P
⁶ خارج İ,Ü2,P : خارج Ü1
⁷ İngiliz İ,Ü1,Ü2 : İngiliz P
⁸ خيام İ,Ü2,P : حيام Ü1
⁹ medd Ü1,P : müddet İ,Ü2
¹⁰ isti'tâf Ü1,Ü2,P : istit'âf İ
¹¹ olunmuşıdı İ,Ü2,P : olunmuş idi Ü1
¹² Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1
¹³ خياملرين İ,Ü2,P : خياملرين Ü1
¹⁴ topların İ : tobların Ü1,Ü2,P
¹⁵ tabyalara İ,Ü2,P : — Ü1
¹⁶ dahi İ,Ü2,P : — Ü1
¹⁷ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1
¹⁸ Kubbetü'n-Nasr, fakirlerin konakladığı bir zaviyedir ve Memlûk sultanlarından el-Melikü'n-Nâssır Muhammed b. Kalâvûn tarafından yenilenmiştir; Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 85.
¹⁹ kimse İ,Ü2,P : kimesne Ü1

Şevvâl'in yirmisinde¹ Mustafâ Paşa ve Nüzûl Emîni Hasan Ağâ Kleber cânibinden ihzâr ve Cîze'ye bi-tarîki'n-nefy irsâl olundular.

Şevvâl'in yirmi üçüncü günü² Kleber tob u humbaraların arâste ve 'asâkirin cem' ile iki fırka taburlara taksîm ve 'ale's-seher bir kısmını Ordu-yı hümâyûn tarafına ve kısm-ı âharın Mısır'a duhûl için râhî olan 'asâkir üzerine teslî ve 'alâ-gafletin hücum eylediler. Mütetâbi'atü'l-vürûd tob u humbara dâneleri cem'iyetgâha nâzil oldukca³, 'asâkir-i İslâm girüye firâr eyledikleri Serdâr-ı ekrem'in manzûrî oldukda, tob u cebe-hâne ve ahmâl ü eskâli bi'l-cümle bırağup, Sâlihiyye tarafına 'avd u ric'at eyledi⁴. Zîrâ Françelü⁵ ile bünyâd-ı⁶ sulh u salâh te'sîs olundukdan sonra, mühimmât-ı harbiyye istishâbına hâcet kalmayup, Ordu-yı Hümâyûn'da mevcûd tob u cebe-hâne ve eslihanın ekserîsi 'Arîş'de terk olunmağın sebûk-bârca 'azîmet olunmuşıdı. Françelü'nün⁷ nakz-ı sulh edeceği hayâl u hâtıra gelan mevâddan olmamağın Ordu-yı hümâyûn [52a] Matariyye'ye⁸ nâzil oldukda, ekser 'asâkir etrâf u nevâhiye müteferrik ve herkes Mısır'a duhûl arzusuyla ferîhu'l-bâl oldukları hengâmda Françelü⁹ bağteten nakz-ı sulh etdiklerinden ceng ü müdâfa'aya vakit kalmayup, girüye 'avd iktizâ etmiş. Ba'dehû firâr edenleri Françelü¹⁰ ta'kîb ederek ordu mahalline vâsıl ve topları¹¹ çivileyüp, terk olunan eşyâyı zabt ve bakiyyesi 'urbân elinde yağmâ olundu. [Mısra]':

Küşâd-ı gonce-i dil kaldı bir behâra dahi¹²

Ammâ Nasûh Paşa ordusu bu hâli mu'âyene birle doğru Mısır'a 'azîmet esnâsında, tertîb olunan tabur karşularına çıkmâğın biraz ceng olundukdan sonra Mısır tarafına râhî oldular. Ehâlî-i Mısır uzakdan tob sadâsın istediklerinde, birer ma'nâya

¹ 20 Şevvâl 1214 = 17 Mart 1800 Pazartesi.

² 23 Şevvâl 1214 = 20 Mart 1800 Perşembe.

³ oldukca İ,Ü1,P : oldukça Ü2

⁴ eyledi İ,Ü1,P : eylediler Ü2

⁵ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁶ bünyâd-ı İ : bünyân-ı Ü1,Ü2 ; — P

⁷ Françelü'nün İ,Ü2,P : Francelü'nün 6Ü1

⁸ Matariyye'ye Ü1,Ü2,P : Mısriyye'ye İ

⁹ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

¹⁰ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

¹¹ topları İ,Ü1,Ü2 : tobları P

¹² "Gönül goncasının açılması bir başka bahara kaldı" anlamındaki bu beyit Zacrî'ye aittir; bkz. N. Ahmet Özalp, **Bilgelikler Divanı**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 108.

zehâb ile erâcîf ü havâdis çoğalup, kûşe-be-kûşe tecemmu‘ birle ekserîsinin yedlerinde silâh bedeli matrâk u sopa misüllü âlât ile gördükleri Françelüleri¹ depelemege² başladılar. Nakîbü'l-eşrâf Seyyid ‘Ömer Efendi ve Ahmed Mahrûkî ve Hân Halîl Nâzırı ve Küçük Eyyûb Beg karındâşı³ Hüseyin ve anların emsâli a‘yân-ı Mısıriyye Megâribe ve ehâlîde harbe vü darba kâdir olanları önlerine alup, Bâbü'n-Nasr hâricinde mevcûd tabyalarda durdular. Nısf-ı nehârda Mısır ‘askerinden bir gürûh ve ba‘zı nasârâ mecrûhları üftân ü hîzân şehre duhûl ve hakikat-i kaziyyeden su‘âl olunduklarında, anlar dahi ‘adem-i vukûf ile⁴ hayrân idiler. Vakt-i ‘asr hulûl⁵ eyledikde, gerek ehâlî ve gerek Ordu-yı hümâyûn ricâl⁶ ve ‘asâkirinden kati çok kimesneler gelüp, Bâbü'n-Nasr ve Bâbü'l-Fütûh'dan şehre duhûl ve Zeynü'l-Fikâr Hânı'na nüzûl eyledi. Ol zümreden Nasûh Paşa ve Kethüdâ-yı Sadr-ı ‘âli ‘Osmân Efendi ve İbrâhîm Beg ve Süleymân Ağâ ve Nakîbü'l-eşrâf ve Ahmed Mahrûkî ve Murâdî ‘Osmân Beg ve Murâd Beg Kethüdâsı İbrâhîm [52b] Ağâ emsâli idiler. Bu cem‘iyyet ile derûn-ı Mısır'a dâhil olduklarında Nasûh Paşa kıyâm eyleyüp: "Nasârâyı kırım ya müslimîn!" deyü feryâd eyledigin nâs işitdikleri⁷ gibi, deryâ mânendi fevc fevc hurûş⁸ ve müsâdefe eyledikleri nasârâyı katle ibtidâr eylediler. Nasârâ sâkin oldukları hâneleri⁹ basup, bulduklarını¹⁰ katl ve malların yağmâ eder oldular. Nasârâ vü ekbât tâ‘ifesi mukaddemâ müslimînden muhteriz ü tedârikli olduklarına mebnî Vekâle'nin tabaka-i ‘ulyâsına müctemi‘ ve aşağı doğru ehâlî üzerlerine kurşûn yağdırmağa başladılar. Minvâl-i meşrûh¹¹ üzere ol gice müstemirr olup, Nasûh Paşa ve Kethüdâ ve İbrâhîm Beg ve sâ‘ir etbâ‘ ve memâlîk, Cemâliyye mahalesinde sâkin oldular.

¹ Françelüleri İ : Fransisleri Ü1,Ü2 : Fransızları P

² depeleme İ,Ü2,P : tepelemege Ü1

³ karındâşı Ü1,Ü2,P : karındâsı İ

⁴ vukûf ile İ : vukûfla Ü1,Ü2,P

⁵ حلول İ,Ü1,Ü2 : دخول P

⁶ ricâl İ,Ü2,P : ricâli Ü1

⁷ işitdikleri İ,Ü2,P : işitdigi Ü1

⁸ حروش İ,P : حروش Ü1 ; حورج Ü2

⁹ خانه لری İ : خانلری P ; خانلری Ü1,Ü2

¹⁰ bulduklarını İ,Ü1,P : buldukların Ü2

¹¹ Minvâl-i meşrûh Ü1,Ü2,P : su‘âl-i meşrûh İ

Sabâhısı ‘asker-i İslâm yine bir yere tecemmu’ birle Matariyye'den¹ üç ‘aded tob getirülüp, sedd olunan falya sûrâhların az vakit içinde ta‘mîr ve cem‘iyyet ile Özbekiyye'ye nakl ve Elfi Mehmed Beg konağında ictimâ‘ ile² Fransızlar³ üzerine atmağa şürû‘ ve vakt-i gurûba degin tob u kurşun dâneleri tarafeynden mütetâbi‘atü'l-vürûd oldu. Ve yine ol gün Özbekiyye etrâfı ve ba‘zı mahallerde meteris i‘mâl olunup, mümkün mertebe beldeyi a‘dâdan muhâfaza ve ba‘de'l-gurûb meteris verâsından sabâha degin yakzân⁴ durdular.

Nısf-ı leyle⁵ karîb Françelü⁶ kal‘a burclarından Cemâliyye mahallesi emsâli cem‘iyyet-i ‘asker olan mahallere tob dâneleri yağdırmağa şürû‘ eyledikde, rü‘esâ beyninde⁷ ba‘de'l-meşveret hâric-i şehre çıkılmağa karar verildi. Zîrâ kal‘a düşmen yedinde olmağın şehrin dahi sûrı olmamağla muhâsara vü zabtı mümkün olmadığından başka, İslâm elinde mevcûd bârût u esliha dahi be-gâyet kalîl idi. Vech-i mezkûr üzere rü‘esâ nısfü'l-leylde hurûca başladıkların [53a] ‘asker gördükleri gibi birbirlerine tesâbuk ederek esvâkda izdihâm ve havf u inzi‘âc ile derece-i tahrîrden bîrûn, mübtelâ-yı âlâm oldular. Hân Halîl sükkânı ve ba‘zı Megâribe ‘asâkiri Cemâliyye Çarşusu’nı sedd ve nâsı hurûcdan men‘ u redd ile beglerin atlarını mahkemeye rabt ve⁸ mahallâtı⁹ bend eylediler.

Ol gice minvâl-i meşrûh üzere mürûr edüp, sabâhısı Yevm-i Sebt'de zu‘afâ vü meşâyıh makûlelerinden mâ-‘adâ cemî‘ elâlî-i Mısriyye ve Devlet-i ‘aliyye ricâli ayaklanup, ümerâ’-i¹⁰ Mısriyye ve ‘Osmânlu ‘asâkiri, Nasûh Paşa ile kemingâh-ı a‘dâdan Özbekiyye'ye teveccüh ve ba‘zı hânelerde bulunan topları¹¹ oraya nakl ve ellerine geçen¹² nasârâ başlarını Özbekiyye'de Nasûh Paşa'ya, Cemâliyye'de ‘Osmân Efendi'ye getirüp bahşışlendiler. Bir kac gün sonra Berkıyye ve Karâfe kapuları sedd

¹ Matariyye'den Ü1,Ü2,P : : Mısriyye'den İ

² ictimâ‘ ile İ : ictimâ‘la Ü1,Ü2,P

³ Fransızlar İ,Ü2,P : Fransisler Ü1

⁴ يقضان Ü1

⁵ Nısf-ı leyle İ,P : Nısfü'l-leyle Ü1,Ü2

⁶ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁷ beyninde İ,Ü1,P : beynlerinde Ü2

⁸ ve İ,Ü2,P : ile Ü1

⁹ mahallâtı İ : mahallât kapuların Ü1,Ü2,P

¹⁰ ümerâ’-i Mısriyye İ,P : ümerâ-yı Mısriyye Ü1,Ü2

¹¹ topları İ : tobları Ü1,Ü2,P

¹² geçen İ,Ü2,P : gecen Ü1

olunup, taraf taraf meteris hafrine iştigāl olundu. Eşkar ‘Osmân Beg Bâbü'l-Lûk meterisine ve diger ‘Osmân Beg Mahcer¹ meterisi taraflarına ve Mehmed Kâşif ve kebîr ü sagîr iki Eyyûb Beg takımları Nâsiriyye tarafına ve Büyük Mustafâ Beg Kanâtır tarafına ve Mahmûdî Süleymân Kâşif Esliha Çarşusu tarafına, kezâlik a‘yân u eşrâfdan her birerleri birer münâsib mahalle ta‘yîn olundular. Hulâsa leylan ve nehâren zu‘afâ vü meşâyıhdan mâ-‘adâ kimesne uyumayup, hasmın derûnına intizâr ile derûn-ı şehri muhâfazaya ikdâm ederler idi.

Devlet-i ‘aliyye Kethüdâsı ‘Osmân Efendi ashâb-ı hirefî cem‘ ile Kâ'id Ağâ konağında ba‘zı büyütda bulunan² topların³ falya deliklerini ta‘mîr ve yeniden bârût a‘mâline ‘azîm-i himmet ü gayret eyleyüp, taleb edenlere ‘atâyâ-yı denânîr ile ma‘an bârût u kurşûn i‘tâ eder idi. Cedâvî Hasan Beg Revî‘î⁴ Nâhiyesi'nde [53b] teterrüs edüp, ekser leyâlîde cem‘iyyet-i vâfire ile sabâha degin etrâfda kol dolaşarak, teyakkuz u intibâh⁵ üzere şehri muhâfazaya kıyâm ve mezbûrun bu bâbda sa‘y u gayreti müşahede olundukca, herkese cihâda bir şevk gelmekle, bir mahalde muhârebe iktizâ eylese yanına ictimâ‘ ederler idi. Elfî Mehmed Beg dahi vak‘anın ikinci günü yetişüp, İbrâhîm Beg ve Nasûh Paşa ile ma‘an Özbekiyye'de teterrüs birle⁶, kendüsi yanındaki memâlik hayli gayret ü ikdâm gösterdiler. Harmîn cânibinden Megâribe ‘askeriyle cihâda gelan Şeyh Geylânî -ki mukaddemâ zikr olunmuşdı⁷- şeyh-i mezbûrun ma‘iyyetinde bir racûl-i Magribî mukaddemâ Buhayra tarafında Fransalu ile ceng eyleyüp, emr-i harbde Cedâvî ve ‘Osmânlu ‘asâkiri rütbesinde degil ise dahi⁸, ba‘zı evkâtta hayli mesâ‘î-i kesîresi vücûda gelmişidi⁹. Bu evânlarda: "Mezbûr Magribî Fransalulara¹⁰ mu‘îndir, et‘ime irsâl eder" deyü Şeyh Bekrî tarafından gamz u nifâk olunmağın, evbâş u erâzilden bir tâ‘ife, mezbûrun hânesini yağmâ ve kendüyi başı açık götürüp, Cemâliyye'de evlâd u ‘ıyâli ile¹¹ habs eylediler. Mezbûra olan bu gadr u

¹ Mahcer, Mısır'ın bilinen caddelerinden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 173.

² bulunan İ,Ü2,P : olan Ü1

³ topların İ : topların Ü1,Ü2,P

⁴ Revî‘î İ,Ü1,Ü2 : Redî‘î P

⁵ intibâh İ,Ü2,P : Ü1

⁶ birle Ü1,Ü2,P : eylediler İ

⁷ olunmuşdı İ : olunmuş idi Ü1 ; olunmuşıdi Ü2,P

⁸ dahi İ,Ü2,P : de Ü1

⁹ gelmişidi İ,Ü2,P : gelmiş idi Ü1

¹⁰ Fransalulara İ,Ü2,P : Fransaluya Ü1

¹¹ ‘ıyâli ile İ,Ü2,P : ‘ıyâliyle Ü1

ihânetden herhes münze'ic ü münfe'il olup, bilâhare 'Osmân Efendi va'd-i hayr ile hâtırını tatyîb ve Tâcir Ahmed haremi hânesine îsâl ü iksâ eyledi. Seyyid Ahmed Mahrûkî ve tüccâr-ı müslimîn¹ ma'ûnet-i guzât² için etrâfdan³ gılâl cem'ine mübâderet ve bu husûsda cemî' nâs gılâl ü zehâ'irden mâlik olduğun izhâr ve birbirlerine mu'âvenetde vüs'leri mertebe cidd ü gayret eylediler.

Ammâ Françelüler⁴ beldeyi muhît-i kal'ada ve Elfî Beg konâğı emsâli kendülere mahsûs⁵ büyütda tahassün eylediler. Bu aralıkda erylâf ehâlîsi Mısır'a yine âmed-şüddan hâlî⁶ olmayup, iktizâ eyleyan eşyâyı nakl u bey' ederler idi. Kleber Cenerâl ma'iyyetiyle muhârebeye giden Françe⁷ 'asâkiri keyfiyyetleri ma'lûm [54a] olmayup, herkes bir vechle tahmîn ederler idi. Ordu-yı hümayûn kati vâfir 'askerini Belbîs'de birağup, Sâlihiyye tarafına rücû' eylediği haberi dahi tevârüd eyledi. 'Osmân Beg ve Ebû Diyâb Selîm Beg a'dâ ile ba'de'l-muhârebe, killetlerinden nâşî Belbîs'e rücû' eylediler. A'dâ dahi 'akablarınca der-'akab te'âkub ve etrâfların muhâsara etmegin, silâhların terk etmek şartıyla emân verilüp, sebîlleri tahliye⁸ olundu. 'Osmân Beg Ordu-yı hümayûn'a lâhik oldukda, yanına biraz 'asker alup Françe⁹ cânibine rücû' ve Karîn semtinde kemin-gâh-ı a'dâ olan bir mahalle ba'de'n-nüzûl, mücâhidînin azlıkları a'dânın ma'lûmu¹⁰ oldukda, kırk nefer atlu ile bir sergerde bunlar üzerine hücum eyledikde, bunlar dahi muhârebeye koyuldular. Esnâ-yı harbde, sergerde ve tercemânı atından sâkıt olduğu ân, 'asker-i İslâm gayretlenüp, muhârebeye âgâz ve inhizâm-ı sûretleri nümâyân olmuşken, biraz 'asker imdâdlarına yetişmegin bilâhare muhârebeden keff-i yedd olunup, iki fırka mahallerinde ârâm eylediler. Ba'de'l-magrib-i zalâm-ı leylde İslâm 'askeri etrâfı yine a'dâ tarafından ihâta olunmağın sabâh oldukda, mahsûr oldukların müşâhede etdikleri gibi herkes şaşırup, a'dâ dahi hücum etmekle ekserîsi vâsıl-ı rütbe-i şehâdet oldular.

¹ tüccâr-ı müslimîn İ : tüccâr-ı sâ'ire Ü1,Ü2,P

² ma'ûnet-i guzât İ : ma'ûnet-i müslimîn Ü1,Ü2,P

³ etrâfdan İ,Ü1,Ü2 : etrâfda P

⁴ Françelüler İ,Ü2,P : Francelüler Ü1

⁵ مخصوص İ,P : محصوص Ü1,Ü2

⁶ خالی İ,P : خالى Ü1,Ü2

⁷ Françe İ,P : France Ü1,Ü2

⁸ تخليه İ,P : تحليه Ü1,Ü2

⁹ Françe İ,P : France Ü1,Ü2

¹⁰ ma'lûmu İ,Ü2,P : ma'lûmları Ü1

Murâd Beg ve paşa ve begler üzerine Françelünün¹ hücumlarını gördükde, yanında olan etbâ' u havâşîsi ile Deyrüttîn Nâhiyesi'ne² mürûr ve orada ikâmet eyleyüp, eltâf-ı İlâhiyye'ye müntazır oldu³. Mısır'da mahsûr⁴ paşa ve begler bu kaziyyeyi ba'de'l-müşâhede, nâsın 'azîmetlerin muhârebeden tahvîl havfından nâşî beyenlerinde ketm ü ihfâ ve hılâfını işâ'a ile lisân-ı 'Arabî ve Türkî üzere münâdîler nidâ etdirilüp, harb ü cihâdâ terğîb [54b] ü tahrîs eylediler. Ve ordu tarafına tahrîrât gönderilüp, necdet ü mu'âvenet taleb eylediler. Bu hilâlde, Fransız⁵ Ordusu'ndan biraz 'asker ayrılıp, Babü'n-Nasr ve Hüseyniyye hâricine vürûd ve ol havâlîde Demirtâş Zâviyesi⁶ ve Gavri⁷ Kubbesi⁸ ve Menyel emsâli mahalleri yağmaya tasaddî eylediler. Zahîre cem'î için ba'zı köylere gönderilan üç yüz⁹ nefer Arnabûd 'askeri imdâda gelmekle, hâric-i tülûlda olan Fransız¹⁰ 'askeri bunlara ta'arruz u mumâne'at kasdıyla cüz'î muhârebeden sonra, 'asâkir-i mezbûre bir tarîk ile şehre duhûl ve girüden gelmek üzere olan kati vâfir Arnabûd 'asâkiri oldığn ihbâr eylediklerinde, nâs kudûmlerinden ferîh u şâdân olmuşlar idi.

Bûlâk'da kâ'in Beştîlî Hacı Mustafâ, nâsı ilhâh u teheyyc ile ayaklandurup, ellerine kimi silâh ve kimi 'asâ vü matrâk ahzıyla sâhil-i bahrda Françelülerin¹¹ terk eyledikleri otâk-ı kebîr cânibine teveccüh ve otâk yanında muhâfaza için bekleyen Fransızlar¹² ile ba'de'l-muhârebe, Bûlâk ehâlîsinden karşularına gelanı katl ile hıyâm¹³ u metâ'a dâ'ir gördükleri eşyâyı nehb ü yağmâ ve beldeye müteveccih olup, a'dânın

¹ Françelünün İ,Ü2,P : Francelünün Ü1

² Deyrüttîn, Nil'in doğu kıyısına yakın bir yerde bulunan eski bir köydür; Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 176.

³ oldu İ,Ü2,P : oldular Ü1

⁴ mahsûr tİ,Ü2,P : Mahmûd Ü1

⁵ Fransız İ,Ü2,P : Fransis Ü1

⁶ Bu zâviye, Halvetî-Rûşenî tarikatının Demirtaşıyye kolunu sürdüren Muhammed Demirtâşî'nin irşad faaliyetlerini yürüttüğü yerdir. Kendisi de 1523 yılında vefat ettiğinde buraya defnedilmiştir; bkz. Muhammed es-Seyyid el-Celyend, "Muhammed Demirtâşî", **DİA**, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 517-518.

⁷ Gavri İ,Ü2,P : Gavzî Ü1

⁸ Memlûk sultanlarından Kansu Gavri tarafından Kahire'de bir külliyye inşa edilmiştir. İçerisinde mektep, hankah, medrese, cami, sebil ve türbe bulunmaktadır; bkz. Doris Behrens-Abouseif, "Kansu Gavri Külliyyesi", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 316-317.

⁹ üç yüz İ,Ü2 : üç yüz Ü1,P

¹⁰ Fransız İ,Ü2,P : Fransis Ü1

¹¹ Françelülerin İ,P : Francelülerin Ü1,Ü2

¹² Fransızlar İ,Ü2,P : Fransisler Ü1

¹³ حيام İ,P : حيام Ü1,Ü2

bıradıkları vedâyî' ü gılâl mahzenlerine ilkâyı nehb¹ ve hâric-i belde meteris a'mâline meşğûl ve buldukları nasârâ vü ekbât tâ'ifesi makûlelerine itâle-i dest-i ta'addî eder oldular.

Nasûh Paşa ve ümerâ ordusunın Mısır'a duhûli ve ra'iiyenin sâk-ı vâhid üzere harbe ittifâkları Ser'asker Kleber Cenerâl'in² mesmû'ı oldukda, derhâl girüye 'avdet ve Özbekiyye'de vâki' hânesine duhûl birle, yanında mevcûd cümle 'asâkiriyle Mısır'ı ihâta ve bu tarîk ile derûn-ı şehre âmed-şûddan men' ü tazyîk etdiklerinde, nasârâ vü ekbât hânelerine gizlenüp, fırsat bulanlar Cîze ve Mısır-ı 'atîk'e yâhûd Françe³ ordusına firâra âgâz eder oldular. [55a] Leşker-i a'dâ etrâfı ba'de'l-ihâta, şehre tob u humbara⁴ dâneleri yağdırmakdan hâlî⁵ olmayup, ekser ebniye-i 'âliye münhedim ve nâs hayret-i 'azîme ile kemin-gâh u sûrâhlarda ikâmet eylediler. Bu esnâda, zehâ'ir⁶ u gılâlin si'ri ez'âf u muzâ'af olup, âbârdan meclûb suyun dahi ücreti hadden eفزûn⁷ ve bu takrîb fukarâ vü ra'iiyenin hâlî dîger-gûn oldu ki, bu beliyye ibtidâ-yı hareketin sekizinci günü vâki' olmuşdur.

Filibûs ve Kuyumcu Cerces⁸ ve Maltî emsâli ekâbir-i kıbt hânelerinde ihtifâ etmegin, müslimînden bi'l-istîmân Paşa ve Kethüdâ Beg huzûrlarına da'vet olundular.

Ekâbir-i kıbtan "Ya'kûb" nâm la'în, hânesinde teterrüs ve başına müsellah 'asker cem' edüp, kendüyi muhafazaya meşğûl oldu. Sûbaşı Mustafâ hânesinde Françelüler⁹ muhtefî oldığın 'askere ihbâr olunmağla, 'asker darb-ı hacir ederek hânesine hücum ve Fransızları¹⁰ çıkarup, ba'zıların katl-ı esnâsında ba'zıları firâr eyledi. Mezbûr Mustafâ Ağâ, 'Osmân Efendi huzûrına îsâl ve yeniçerilere teslim olunup, ol gice Bâbü'n-Nasr civârında Vekâle'de hank ve cüssesi Nîl'e ilkâ ve yerine Şâhîn Kâşif Re'îs-i mustahfizân¹¹ nasb olundu. Mûmâ ileyh Şâhin Ağâ nasb olunduğı

¹ mahzenlerine ilkâyı nehb İ : mahzenlerin nehb Ü1,Ü2,P

² Kleber Cenerâl'in İ,Ü2,P : Kleber'in Ü1

³ Françe İ,P : France Ü1 ; Fransa Ü2

⁴ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

⁵ خالی İ,P : حالى Ü1,Ü2

⁶ zehâ'ir İ,Ü2,P : zehâyir Ü1

⁷ eفزûn İ,Ü2,P : bîrûn Ü1

⁸ Cerces : جرجيس İ,P ; جرجيس Ü2 ; جرجيس Ü1

⁹ Françelüler İ,Ü2,P : Francelüler Ü1

¹⁰ Fransızları İ,P : Fransisleri Ü1,Ü2

¹¹ mustahfizân İ,Ü2,P : mustahfizîn Ü1

ân, feresine süvâr ve nâsı emr-i cihâda teşvîk ü tahrîs birle herkes hânesinden¹ çıkup, bir mahalde olmak üzere esvâkı mebyet ittihâz eylemeleri için² münâdîler nidâ etdirildi³. Ümerâ vü a'yân beldeye varıncaya dek ekâbir-i nâs esvâkda yatup, sabâhlara degin⁴ çeşm ü gûş oldular. Bu esnâda 'alef ü şa'îrin in'idâmından nâşî, hımâr u bağl emsâli mevâşî helâk olmağa başlayup, otuz kırk riyâle iştirâ olunan hımâr bir riyâle 'arz olunur iken, kimesne yüzüne bile bakmayup, bey'a [55b] mevâşî 'arz edenler bükâ ederek 'avd eder oldu. Hâl bu sûret üzere mürûr edüp, nâs ne edeceklerini bilmeyüp, her işleri mütezebzip ü hayrân ve hâl bu sûret üzere mürûr etmekle, düşmenin tob u humbara⁵ dânelerinden "*Rasîf-i Haşâb*" nâm mahalde harîk vâki' olmağın ol taraflar külliyyen harâb⁶ oldu. Kezâlik, Revî'i Mahallesi dahi Nasârâ Vekâlesi'ne degin⁷ harîkden harâb ve ol mahaller âşiyâne-i bûm u gurâb oldu. Murâd Beg hâricde olmağla bu tarafa imdâd için yâ kendüsi yâhûd ümerâ 'askeriyle vürûdları istid'â olunmağın, şark tarafında Ordu-yı hümayûn'dan haber alınmak için on gün mukaddem âdem irsâl eyledigin ve olduğu mahalli düşmenden muhâfazaya meşgûl olduğun îrâd ve bu i'tizârı Eşkar 'Osmân Beg ve Berdîsî vürûd edüp, yine 'avd ü ric'at etdiler. Leyl ü nehâr atılan humbara⁸ dâneleri harîkinden ârâm olunacak mahall kalmadıkdan başka, kaht u galâ istilâ etmekle, 'Osmân Efendi nâçâr akçe⁹ istidânesine kıyâm u teşebbüs birle, Şeyh Sâdât'dan on kîse akçe¹⁰ ve Şeyh Mustafâ Sâvî emsâli meşâyıh u a'yândan¹¹ istikrâz ve emr-i cihâda sarf eder idi. Ammâ leşker-i a'dâ, cemî' cihâta hücûm ve müslimîn ile muhârebe vü mukâtele ve: "Meteris zabtından hâlî olmamağın herkes bir yere müctemi' olsun" deyü münâdîler gice vü gündüz nidâyâ âgâz ve ber-minvâl-i meşrûh on gün mürûr ve çekilan âlâm u müşâkka¹² tâb u tüvân kalmayup, bir taraftan dahi: "Osmânlı 'asâkiri derûn-ı şehrdan bi'l-küllîyye hurûc

¹ hânesinden İ,Ü2,P : hânesinde Ü1

² eylemeleri için İ,P : eylemeleriçün Ü1,Ü2

³ etdirildi Ü1 : etdirdi İ,Ü2,P

⁴ degin İ,P : kadar Ü1,Ü2

⁵ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

⁶ خراب Ü1,P : حراب İ,Ü2

⁷ degin İ,P : kadar Ü1,Ü2

⁸ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

⁹ akçe İ,Ü2 : akce Ü1,P

¹⁰ akçe İ,Ü2 : akce Ü1,P

¹¹ a'yândan Ü2,P : a'yânândan İ,Ü1

¹² müşâkka İ,Ü1,P : meşâkatden Ü2

etmek şartıyla sulh olunsun, ve illâ Mısır'ın cemî' mahallâtı ihrâk olunur" deyü a'dâ tarafından rûsul¹ u resâ'il mütetâbi'atü'l-vürûd olmak mülâbesesiyle, bi'z-zarûre istîmân u sulh olmağa karar verildi. Françelü² vasat-ı Bereke'ye bir bayrak nasb ve ol gice tob atmakdan ferâgat [56a] birle, ertesi emr-i musâlahayı mükâleme zımnında meşâyih-ı Dîvân vürûdların taleb zımnında³ bir kimesne irsâl etmegin, derhâl Şeyh Şarkâvî ve Şeyh Mehmed Mehdî ve Şeyh Feyyûmî Süleymân ve Şeyh Mûsâ irsâl olunmuşlar idi. Varup "*Damas*"⁴ nâm Cenerâl'e çâdırda buluşduklarında, tercemân lisânıyla mesfûr Damas bunlara dedi ki: "Ser'asker-i 'âmm Kleber Cenerâl ehâlî-i Mısır'a emân-ı şâfi ile emân verüp, Paşa ve Kethüdâ Beg ve sâ'ir bulunan ümerâ-yı Mısriyye 'askerleriyle Sadrâ'zam ordusına gitsünler. Bunların zahîre vü zâd ve sâ'ir ma'ûnet-i râhları Françelü⁵ tarafından kemâ-yenbagî edâ olunur. Kaldı ki, bu def'a Mısır'a duhûl⁶ eden kölemen ve sâ'ir 'askeri zümresinden Mısır'da ikâmet isteyenler⁷ mukîm ve hurûc isteyenler⁸ diledikleri mahalle gitsünler. 'Osmânlu 'asâkirinden yaralı ve hasta⁹ olanları silâhları ba'de'n-nez' tarafımızdan etıbbâ vü cerrâhîn ta'yîn olup, ba'de'l-ber' isterler ise¹⁰ Mısır'da ikâmet ve isterler ise Ordu-yı hümayûn'a îsâl olunur" deyü emr-i sulha dâ'ir biraz 'uhûd u şürût îrâd ve sabâhısı bu cevâb ile meşâyih yine bu tarafa rücû' eylediler.

Nâs Françelü¹¹ ile sulh olunacak havâdisin istimâ' eylediklerinde, meşâyihın etrâfını ihâta birle: "Meşâyih dahi mürtedd oldular ve Fransalılardan¹² mâl alup, 'âkıbet-i sulha karar verdiler" yollu yüzlerine karşı sebb u la'n ve şetme âgâz sadedinde iken, bir racül-i Magribî başına biraz evbâş cem' ile esvâkı devr ederek: "Nakz-ı sulh oldu yâ müslimîn!" deyü feryâd eyledikde, 'avâkıb-ı umûrdan bî-haber

¹ rûsul İ,Ü2,P : mürsel Ü1

² Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

³ taleb zımnında Ü1,Ü2,P : zımnında İ

⁴ Metinde Damas şeklinde kaydedilen bu Fransız generalin tam adı François-Étienne Damas'dır, bkz. Lawrence Barnett Phillips, **The Dictionary of Biographical Reference Containing One Hundred Thousand Names**, S. Low, Son, & Marston, London, 1871, s. 303.

⁵ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁶ duhûl İ,Ü1,P : vürûd u duhûl Ü2

⁷ isteyenler İ : isteyenler Ü1,Ü2,P

⁸ mukîm ve hurûc isteyenler Ü1,Ü2,P : — İ

⁹ خسته İ,P : حسته Ü1,Ü2

¹⁰ isterler ise İ,Ü2,P : isterlerde Ü1

¹¹ Françelüler İ,Ü2,P : Francelüler Ü1

¹² Fransalılardan İ : Fransislerden Ü1 ; Fransızlardan Ü2,P

bir alay cehele-i nâs başına tecemmu‘ birle taraf taraf: "Sulh menkûzdır yâ müslimîn! A‘dânın za‘afı olmasa bizimle sulha tâlib olmaz idi. Fursat elde iken cümlesini kırarız" deyü nidâ ve bu vechile derûn-ı Mısır'da fiten ü âşûb peydâ oldu. Ma‘a-hâzâ ki, meşâyih-ı Devlet tarafından emr-i sulha [56b] murahhas ta‘yîn olunmayup, Nasûh Paşa ve ‘Osmân Efendi'ye Ser‘asker'in cevâbını iblâğdan gayrı maslahatları yoğidi. Öte tarafda Fransislerin¹ meşâyih ile gönderdikleri haberin cevâbını gelmediginden, Mısır tarafına Françelüden² elçi vürûd ve cevâbın gelmemesinden istiknâh-ı hakikat³ eyledikde, halk sulh⁴ istemeyüp cenge kıyâm edeceklerin i‘lâm ve bu tarîk ile fî-mâ ba‘d nâs havfından nâşî sulh olunmayacağı kendüye gereği gibi ifhâm ve geldüğü tarafa yine ircâ‘ olundu. Ba‘dehû, yine Damas tarafından bir kimesne ile ‘Osmân Efendi'ye mektûb vürûd ve derûnında şöyle tahrîr olunmuş ki: "‘Asker sulha râzı⁵ olmuyor, kelâmınızdan ta‘accüb olunmuşdur. Kendü ‘askeri üzerine emri nâfiz olmayan Sergerde ne şekil zâbit u hâkim olsa gerekdir" yollu bunun emsâli tevbihât u takrî‘ât tahrîr olunmuş ve bu mazmûnda Bûlâk ehâlîsine dahi mektûb irsâl eylemişler. Anlar dahi halkın ‘adem-i sulha rızâlarını müş‘ir cevâb tahrîr⁶ etdiklerinden⁷, dört def‘a üslûb-ı sâbık üzere mektûb tahrîr olup, bilâhare beşinci def‘ada kibâr-ı Fransa'dan mektûb ile bir kimesne irsâl olundukda, ehâlî başına yığılup, feresinden tenzîl ü helâk eylediler. Minvâl-i mezbûr⁸ üzere Bûlâk ehâlîsi dahi teterrüs ve harbe kıyâmdan hâlî olmadılar. Elfî Beg'in hulâsa-i re‘y-i sâ‘ibesi olmak üzere, ‘Osmân Efendi'ye şöyle takrîr eyledi ki: "Derûn-ı Mısır'da ne kadar minârât var ise, gündüzleri a‘lâm u işârât ve giceleri kanâdîl ile tezyîn oluna ki, derûn-ı şehr iyâd-ı müsliminde masûn olduğın hâricde olanlar⁹ mu‘âyene eyleyeler." Kezâlik, Bûlâk minârâtı dahi bu vech üzere tezyîn olundu.

¹ Fransislerin Ü1,Ü2 : Fransızların P ; Fransaların İ

² Françelüden İ,P : Françelüden Ü1 ; Françeliden Ü2

³ istiknâh-ı hakikat Ü1,Ü2,P : istiknâd-ı hakikat İ

⁴ sulh İ,Ü2,P : — Ü1

⁵ Asker sulha râzı İ,Ü1,Ü2 : Sonra sulha halk râzı P

⁶ tahrîr Ü1,Ü2,P : — İ

⁷ etdiklerinden İ,Ü1,P : etdiklerinde Ü2

⁸ Minvâl-i mezbûr Ü1,Ü2,P : Su‘âl-i mezbûr İ

⁹ olanlar İ,Ü1,Ü2 : olan ‘asâkir-i İslâm P

Şehr-i merkûmun yirmi ikinci Pençşenbih gününe¹ degin² beyne'l-ferîkayn nâ'ire-i hısâm³ müştedd ü müstemirr olup, leyl-i mezbûrda ol rütbelerde [57a] kesret üzere nüzü'l-i emtâr vâki' oldu ki, esvâk u hill⁴ miyâhdan âlûde olup, nâs esvâkı tathîre meşgûl olduklarında, Bâbü'n-Nasr ve 'Atûf ve Hüseyiniyye'ye zalâmü'l-leylde bârân mütemâdiyü'l-vukû' iken, düşmen hücum eyleyüp, 'asker⁵ ve ümerâ bi'l-cümle pâ-dergil-i hayret ü ızdırâb ile münze'ic olduklarında, nefî u ervâh ve zeyt ile ma'mûl harîk içün a'mâl⁶ eyledikleri kundakları bir taraftan derûn-ı şehre ilkâ ve bir taraftan katarât-ı bârân misillü kurşun dâneleri yağdırdılar. Bu cihetden 'askere âlâm-ı şedîde⁷ hâsıl olup, her ne hâl ise cem'ıyyet-gâhları olan mahalle hücum ve mukâteleye ibtidâr eylediler. Ammâ, Bûlâk'a Bâbü Ebi'l-'Alâ ve Bahr câniblerinden düşmen hücum ve etrâf-ı beldeyi muhâsara ve âlât-ı harîk ve tob u humbara⁸ ile tazyîk eyledikde, müslimîn Câmî'-i Ebi'l-'alâ'ya tecemmu' u teterrüs eyleyüp, kurşun ile Câmî'den ve bâlâ-yı minâreden müdâfa'aya âgâz eylediklerinde, cem'-i kesîr şehîd ü mecrûh olup, bilâhare Bûlâk'a nüzü'l ve zikri dağdağa-i hâtır⁹ olacak müslimîne ezâ vü cefâ eylediklerinden sonra, mevtâ-yı müslimîni esvâk u turûka ilkâ ve Nîl üzerinde olan ebniye vü büyüüt dahi ihrâk olunup¹⁰, etrâfını ihâta ve halkı hârice hurûcdan men' ile hânât u vekâlâta¹¹ müstevlî olup, buldukları vedâyi'î nehb ü yağmâ ve nisvânı seby ü ahz ile hadden bîrûn emvâl-i 'azîme intihâb ve hânelerinden muhtefî olan müslimîne varınca elbise ve mâ-meleklerin gârât¹² edüp, setr-i 'avret edecek eşyâları dahi nehb olundu. Bu vak'a-i fâci'a mâhın yirmi üçüncü¹³ Cum'a günü¹⁴ olmuşıdi. Rü'esâ-yı¹⁵ ehl-i Bûlâk ve Beştîli Hacı Mustafâ firâr etmeleriyle birer birer bulunup ahz¹⁶ ve

¹ 22 Zilka'de 1214 = 17 Nisan 1800 Perşembe.

² degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

³ خصام İ,Ü2,P : حصام Ü1

⁴ hill İ,Ü2,P : hill ve Ü1

⁵ 'asker İ,Ü1,P : 'asâkir Ü2

⁶ a'mâl Ü1,Ü2,P : ihmâl İ

⁷ âlâm-ı şedîde Ü1,Ü2,P : âlâm-ı şedîd il

⁸ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

⁹ خاطر İ,Ü2,P : خاطر Ü1

¹⁰ ebniye vü büyüütü ihrâk eyleyüp İ,Ü2,P : ebniye vü büyüüt dahi ihrâk olunup Ü1

¹¹ vekâlâta İ,Ü1,P : vekâle Ü2

¹² gârât İ,P : gâret Ü1,Ü2

¹³ üçüncü İ,Ü2,P : üçüncü Ü1

¹⁴ 23 Zilka'de 1214 = 18 Nisan 1800 Cuma.

¹⁵ Rü'esâ-yı İ,Ü1,P : Rü'esâ'-i Ü2

¹⁶ ahz İ,Ü1,Ü2 : — P

"Tekye" nâm mevzi'de Hacı Mustafâ habs ve bâkîleri Elfî Beg hânesinde tescîn ve kazâ-yı hâcetden dahi men' ile üçüncü¹ gün ıtlâk ve Beştîlî'ye teslîm olundular. Re'îsleri olan [57b] kimesne katl olunup, ser-i maktû'ı Bûlâk'da teşhîr olundu. Ve bâkî kalan a'yân Bûlâk'da dokuz nefer kimesne Dîvân'a ihzâr olunup, Bûlâk ehâlisinden olmak üzere gayr-i ez-nehb yüz bin Fransa riyâli cerîmeye kat' etdiler.

Ammâ, nefs-i Mısr mâhın yirmi altıncı² gününe kadar³ harb ü kerb ve nehb ü selb üzere olup, nâs temâdî-i şiddet⁴ ve harîk ve in'idâm-ı zahîreden rûtbe-i nihâyetde⁵ bîzâr oldular. Hattâ fukarâ ve devâbbın ekserîsi açlıktan kırılmağa başladılar⁶. Ve a'dâ günden güne yaklaştıkça⁷, ehâlî ve 'asker girüye çekilüp, bilâhare Bâbü'l-Hadîd ve Kûmü'r-Rîş⁸ ve Kantaratü'l-Hâcib⁹ taraflarından¹⁰ hücûm u iktihâma başladılar. Etrâf-ı mezbûre mukaddem ihrâk olunmağa, Bâbü'sh-Şa'riyye kurbunda Bâbü'l-Hadîd ve Hıttatü'l-Maks'ı mürûr eylediklerinde¹¹, meterisleri dahi zabt eylediler. Şâhîn Ağâ Kûmü'r-Rîş'de meteris almış iken yaralanup, mekânından kıyâm ve hârice hurûc ve ric'at eylediği esnâda, nâs Şâhîn Ağâ'nın meterisden kıyâmını¹² gördükleri gibi bozulup, birbirlerini çigneyerek münhezim olduklarını Berdîsi ve Eşkar 'Osmân Beg ve Mustafâ Kâşif mütârekeye sa'y birle düşmenden emân-hâh oldular. Fransalı tarafından üç¹³ gün mehl verilüp, beyne'l-ferîkayn Halîc hadd-i fâsıl¹⁴ i'tibâr olundu ki, eyyâm-ı mezbûrede tarafeynden mürûr u 'ubûr men' olundu. Bundan sonra, derûn-

¹ üçüncü İ,P : üçüncü Ü1,Ü2

² Yirmi altıncı P : on altıncı Ü1,Ü2 ; altıncı İ

26 Zilka'de 1214 = 21 Nisan 1800 Pazartesi. Nüshalarda farklı ifadelere yer verilmesine karşın gerek "on altı" ve "altı" ifadelerinin metnin akışına uymaması, gerekse Cebertî'nin de eserinde yirmi altı olarak belirtmesi bu tarihin "26 Zilka'de 1214" olduğunu göstermektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 183.

³ degin İ,P : kadar Ü1,Ü2

⁴ temâdî-i şiddet İ : temâdî-i şehîr Ü1,Ü2 ; temâdî-i şehîr P

⁵ rûtbe-i nihâyetde İ,Ü1,P : mertebe-i nihâyetde Ü2

⁶ başladılar İ : başladı Ü1,Ü2,P

⁷ yaklaştıkça İ,Ü1,P : yaklaştıkça Ü2

⁸ Kûmü'r-Rîş, yakınında pek çok kemerli köprü bulunan ve Fummü'l-Halic yakınlarında bir yerdir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 184.

⁹ Bu kantara, Memlûk sultanarından Muhammed b. Kalâvûn'un komutanlarından biri olan el-Emîr Bektemîr el-Hâcib tarafından yaptırıldığı içim bu adla anılmıştır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 184.

¹⁰ taraflarından İ,Ü2,P : taraflarında Ü1

¹¹ eylediklerinde İ : etdiklerinde Ü1,Ü2,P

¹² kıyâmını İ,Ü1,P : kıyâmlarını Ü2

¹³ üç İ : üç Ü1,Ü2,P

¹⁴ hadd-i fâsıl İ,Ü2,P : hadd-i fâzıl Ü1

1 Mısır'da mevcûd Devlet-i 'aliyye 'asâkiri Ordu-yı hümâyûn tarafına 'avd ü insîrâf¹ zımnında Fransalu tarafından iktizâ eden zâd u zahîre ve merâkib ü cimâl i'tâ olunmak şartıyla 'akd-i musâlahaya karâr verilüp, Ser'asker Kleber cânibinden şûrût-ı² müsâlemeyi hâvî kâğıd vürûd edüp, mazmûnında: "Berdîsî ve Eşkar 'Osmân Beg, Fransalu tarafında rehn olmak üzere terk olunup, 'Osmân Efendi ma'îyyetine müte'ayyinân-ı Fransa'dan üç³ nefer [58a] kimesne⁴ irdâf oluna. Sâlihiyye hudûduna varıncaya dek⁵, Damas Cenerâl bir mikdâr 'asker ile 'asâkir-i 'Osmâniyye verâlarından gidüp, Sâlihiyye'ye vâsıl oldukda, Damas ve üç⁶ nefer kimesneler ric'at edinceye dek Mısır'dan cânı isteyan hurûc edüp, Eşkar 'Osmân Beg ve Berdîsî dahi Sa'id'de⁷ kâ'in Murâd Beg cânibine gitsünler" deyü meşrûat kılındı.

İmdî, işbu üç nefer rehnlere 'Osmân Efendi tarafına Cemâliyye'ye irsâl olunmak murâd⁸ oldukda, Elfî Mehmed Beg ma'îyyetinde mevcûd müsellaah hademesiyle enfâr-ı mezbûreyi ortalarına⁹ alup Cemâliyye'ye vâsıl oldukda, evbâş-ı nâs Elfî'nin üzerine hücum ve: "Sulh menkûzdır, şimdiden¹⁰ sonra muhârebeden gayri çâremiz yokdur" deyü sayha ederek, enfâr-ı sülûse üzere savle eylediklerinde, Elfî Mehmed Beg'in 'aklı başından gidüp, Cemâlî Câmî'i'ne rehinleri der-'akab idhâl ve kapısı önünde müsellaah hademesiyle durup, hezâr nush u pend ile nâ'ire-i şikâkî def¹¹ eyledikde, Cemâliyye'de bir hâneye rehînleri idhâl ve¹² Zülfikâr Vekâlesi'nden¹³ 'Osmân Efendi yanına îsâl eyledikde, nâs yine: "Sulh menkûzdır, harb isteriz" deyü gulüvv ü feryâd eylediklerinde, bâb-ı Vekâle sedd olunup, evbâş-ı nâsı¹⁴ men' u tard eylediler. Ve oradan önlerine pîşvâ olan bir racûl-i Magribî ile Hüseyiniyye'ye varup, yine halkı harbe tahrîs eyledikde¹⁵, Hüseyiniyye ehâlîsinden ba'zı 'ukalâ: "Magribî'ye

¹ insîrâf İ,Ü2,P : inhîrâf Ü1

² şûrût-ı İ,Ü2,P : şûrût Ü1

³ üç İ : üç Ü1,Ü2,P

⁴ kimesne Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ varıncaya dek Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ üç İ : üç Ü1,Ü2,P

⁷ Sa'id'de İ,Ü2,P : Sa'id'e Ü1

⁸ olunmak murâd İ,Ü1,Ü2 : — P

⁹ ortalarına Ü1,Ü2,P : ötelere İ

¹⁰ şimdiden İ,P : şimden Ü1,Ü2

¹¹ def İ : teskîn Ü1,Ü2,P

¹² idhâl ve İ : idhâl ba'dehû Ü1,Ü2,P

¹³ Vekâlesi'nden İ : Vekâlesi'nde Ü1,Ü2,P

¹⁴ nâsı İ,Ü2,P : nâşî Ü1

¹⁵ eyledikde İ : eylediklerinde Ü1,Ü2,P

muvâfakat mı edelim muhâlefet mi edelim?" yollu 'Osmân Efendi'den hufyeten istîzân eylediklerinde: "Sâkın onlar muvâfakat etmesünler" deyü haber gönderüp, Mahrûkî feresine süvâr ve Sûku'l-Haşeb<e>'de¹ önünde bir kimesne: "Sulh menkûzdur" diyerek "Meterislere girilsün!" deyü nidâ etmişken zecr ü men' ile hân kapısı açılıp, 'asker hurûc ve müctemi' olan evbâş-ı nâsı derhâl² perâkende vü perîşân eylediler³.

Şehr-i Zilhicce'nin⁴ gurresi Cum'a günü⁵ İbrâhîm Beg ve Elfî Beg ve sâ'ir ümerâ ve Nakîb Seyyid 'Ömer Efendi ve Ahmed Mahrûkî [58b] emsâli 'asâkir ü ehâlî râcilen ü râkiben Mısır'dan hurûc etdiler. Müddet-i muhârebe üç gün mütâreke ile ma'an otuz yedi gün olup, eyyâm-ı mezbûre hılâlînde âlâm ü kürûbun hadd ü hasrı olmamağla, hıttâ-i Mısır'da buncilayın 'imârât-ı 'azîme bi'l-husûs⁶ Bereke-i Özbekiyye gibi binâ-yı kadîm-i⁷ müşerref inhidâm olup, Bereketü'r-Ratlî⁸ ve etrâfında kâ'in bu kadar müntezihât ü besâtîn harâb ve⁹ âşiyâne-i bûm u gurâb olmuşdur. Bereke-i mezbûre mukaddem ü mu'ahhar Mısır'ın ecell-i nüzhetgâhı olup, kurbunda vâki' Dehlîzü'l-Mülk denmekle ma'rûf "*Mukassaf*"¹⁰ nâm mahall ve "*Bereketü't-Tavvâbîn*" ve "*Bereketü'l-Hâcib*" nâm bereke ki¹¹, Emîr Bektemîr, Melik Nâsır Muhammed ibn Kalâvûn¹² <ve> ümerâsından olmağla, ol mahalli hafr ve Halîc-i Nâsırî'den su getürdüp, kendü nâmına mensûb kantarayı ibnâ¹³ ve üzerine ebniye vü büyütl tarh etdikden sonra, halîc ile beyinde olan Cîsr-i Fâsıl üzerine bir mükellef hâne ihdâs etmişidi¹⁴. Cîsr-i mezbûr a'zam-ı ebniye-i Mısriyye iken, karn-ı 'âşirde sâhib-kırân-ı

¹ Sûku'l-Haşebe'de Ü1,Ü2,P : Sûku'l-Habeşe'de İ. Sûku'l-Haşeb, Kahire'de bulunan ve içerisinde ahşap ve marangozlukla ilgili alet edevatlar satılan bir çarşıdır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 185.

² derhâl İ,P : derü'l-hâl Ü1,Ü2

³ eylediler İ : etdiler Ü1,Ü2,P

⁴ Zilhicce'nin İ,Ü1,P : Zilhicce Ü2

⁵ 1 Zilhicce 1214 = 26 Nisan 1800 Cumartesi.

⁶ bi'l-husûs İ,P : bi'l-husûsa Ü1,Ü2

⁷ kadîm-i İ : kavîm-i Ü1,Ü2,P

⁸ Bereketü'r-Ratlî, el-Emîr Bektemîr el-Hâcib'e nisbeten *Bereketü'l-Hâcib* olarak bilinmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 185.

⁹ harâb ve P : — İ,Ü1,Ü2

¹⁰ Mukassaf İ,P : Mu'tasîf Ü1 ; Mu'azzaf Ü2

¹¹ bereke ki İ,Ü1,Ü2 : berekede P

¹² Memlûk sultanlarından biri olan Ebu'l-Meâlî el-Melikü'n-Nâsır Nâsırüddîn Muhammed b. Kalâvûn ömrü boyunca üç kez hükümdarlık yapmış ve 1341 senesinde vefat etmiştir; bkz. Kâsım Abduh Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", **DİA**, İstanbul, 2005, c. XXX, s. 547-548.

¹³ ibnâ İ,Ü1 : binâ Ü2,P

¹⁴ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

zemân merhûm Sultân Selîm Hân *tâbe serâhu*¹ hazretlerinin Mısır'a vürûdları hengâmında harâb² olmağla, mahalli berr-i 'azîm bostân olmuşidi³. Ebniye-i mezkûrenin cümlesi bu def'a dahi rehîn-i inhidâm⁴ olduğundan başka, bostân-ı mezbûrda vâki' bi'l-cümle eşcâr kat' olunup, arz fukarâ⁵ kılındı.

Müsâleme mün'akid olduktan sonra, Fransalu⁶ Mısır'a duhûl ve 'asâkir-i 'Osmâniyye'nin bıraktıkları tob u humbara⁷ ve bârût ve sâ'ir edevât-ı harbiyye zabt olunup, meşâyih u a'yân Ser'asker Kleber Cenerâl hânesinde vürûd u ku'ûd eylediklerinde, Kleber tarafından bir şukka ibrâz olunup, kırâ'at olundu. Şu mazmûnda ki: "Nusrat Cenâb-ı Bârî'nin ancak yed-i kudretindedir. Mansûr olan kavim ve Ser'asker-i âmm sizlere rahm u şefekat yüzündendir ki, sizler her ne kadar 'asâkir-i 'Osmâniyye ile muhâletat u muvâfakat etdiniz ise de, âmmeten ehl-i Mısır 'afv u safh⁸ ile in'âm olunmuşlardır." Ba'dehû ertesi 'ale's-sabâh, [59a] "*Kubbetü'n-Nasr*" nâm mahalle tecemmu'ları tenbîh olunup, yerlerine gitdiklerinde esvâk u pâzârda emân u itmi'nânı hâvî münâdîler nidâ etdiler. Ertesi 'ale's-sabâh, Kubbetü'n-Nasr'a varılmak için alay tertîb olunmağla, evvelen meşâyih ve ocâklî ve nasârâ-yı kıbt⁹ alaylanup, Bâbü'n-Nasr'dan duhûl ve önlerinde kavvâsın ellerinde 'asâ ile nâsı kıyâma tenbîh ederek mürûr¹⁰ ve ellerinde yılmân¹¹ kılıc biraz Fransa atluları kıyâm etmeyanları zecr u 'unf ederek, mürûr-ı verâsında kırmızı çuka nîmetin¹² ve kürk kalpaklı biraz Fransa müte'ayyinânı geçüp, Kleber önünde tîrenpete vü tabûl¹³ çalınarak, verâsında Berdîsî ve Eşkar 'Osmân Beg biraz Fransa atlularıyla karışık mürûr ve yerlü yerlerine duhûl eylediler. Üç gün üç gice donanma olup, kanâdîl ikâd olundu.

¹ " طاب ثراه = Toprağı, kabri temiz ve iyi olsun" anlamına gelen bir dua cümlesidir.

² خراب İ,Ü1,P : حراب Ü2

³ Olmuşidi İ,P : olmuş idi Ü1,Ü2

⁴ rehîn-i inhidâm İ,Ü2,P : rehîn-i in'idâm Ü1

⁵ fukarâ P : kafrâ İ,Ü1,Ü2

⁶ Fransalu İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁷ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

⁸ safh İ,Ü1,P : sulh Ü2

⁹ nasârâ-yı kıbt İ : nasârâ-yı ekbât Ü1,Ü2,P

¹⁰ ederek mürûr İ,P : — Ü1,Ü2

¹¹ yalın P : yılmân İ,Ü1,Ü2

¹² نيمتن İ,Ü1,Ü2 : نمتن P

¹³ tabûl İ,Ü1 : tabl Ü2,P

Çehârşenbih¹ günü meşâyih u a'yân Kleber serâyına da'vet olunmağın it'âm u ziyâfetden sonra, tercemân bunlara: "Ser'asker-i 'âmm sizler ile ba'zı tedâbir-i belde ve ıslâh-ı ahvâl-i nâs için Cum'a günü Dîvân eylemek murâdı olmağla huzûrınızı ister" dedikde, herkes mahalline dağılıp, ol gün Tanânî² Mehmed Ağâ'ya Sûbaşılık hil'atı ve Şeyh Bekrî'ye fûrûh ilbâs ile Özbekiyye'de "*Beytü'l-Bârût*" nâm mahall tahsîs olundu.

Mâhın yedinci Pençşenbih günü³ emânı mütezammın münâdîler nidâ eyleyüp, Kleber ve sâ'ir müte'ayyinân-ı Fransa Cezîretü'z-Zeheb'e⁴ râhî oldular. Sebebi Murâd Beg ile beyenlerinde ba'zı husûs için müvâda'a-i umûr olmağla vardıklarında, Murâd Beg hedâyâ-yı cezîle i'tâsıyla bir ziyâfet-i 'âlî eyledi. Devlet-i 'aliyye tarafından emvâl-i mîriyye⁵ tahsîliyiçün Sa'id'e irsâl olunan Dervîş Paşa'nın cem' eylediği emvâl-i 'azîme Murâd Beg emriyle mevkûf kalmağla, emvâl-i mezbûre ve cem' olunan dört bin kadar ağnâmı bi't-temâm Fransaluya teslîm eyledikde, Murâd Beg Circâ'dan⁶ İsnâ'ya⁷ degin⁸ Vâlî nasb olundu.

Cum'a günü oldukda, meşâyih u a'yân-ı belde Kleber konağına müctemi' olup, hâricde [59b] bir mikdâr ba'de'l-meks içertüye dâhil olduklarında, Kleber vasat-ı meclisde sandalye üzere câlis olup, ceybinden bir kâğıd ihrâc ve tercemâna verdikde, hâzırîne hitâb eyledi ki: "Sizler 'ukûbete müstehakk iken, işte 'afv u iğmâz olundunuz. Lâkin 'asâkir-i 'Osmâniyye ile ittihâd ve nehb-i emvâl etdüğünüz⁹ için, cerîme olmak üzere Ser'asker sizlerden mebâliğ-i kesîre taleb eder. Mebâliğ-i mezbûreden yüz elli bin Fransa riyâli, Şeyh Sâdât'dan elli bin riyâl, Cevherî-zâde Şeyh Mehmed'den ve karındâşı 'Abdûlfettâh ve Şeyh Mustafâ Sâvî'den ellişer bin riyâl ve Şeyh 'Înânî'den yirmi beş bin riyâl takdîr olunup, bir ol kadar dahi ehâlî üzerine tahmîl olunmuşdur" dedikde, Ser'asker olduğu mahalden kalkup, kurenâsıyla başka mahalle duhûl ve

¹ Çehârşenbih İ,Ü2 : Çehârşenbih Ü1,P

² Tanânî İ : Zanânî Ü1,P ; Tanâyî Ü2

³ 7 Zilhicce 1214 = 2 Mayıs 1800 Cuma.

⁴ Burası eski bir nâhiye ve Gize'ye ait bir adadır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 188.

⁵ mîriyye İ,Ü1,P : biriyiye Ü2

⁶ Circâ'dan : Cerce'den İ,Ü2,P; Çerçe'den Ü1

⁷ İsnâ'ya Ü1,Ü2,P : İstâ'ya İ. İsnâ, Kıptîce *Esni*, *Seni* veya *San* olarak da bilinen kadim şehirlerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 102.

⁸ degin İ,Ü2,P : dek Ü1

⁹ etdüğünüz İ,Ü2,P : etdiginiz Ü1

kapuyı müsellaḥ sultatlar ahz ve câlisîni hârice hurûcdan men' etdiler. Hâzır olan cemâ'at işbu cerîme-i sadedin istedikleri gibi beşereleri mütegayyir ve birbirlerine nigeh-endâz-ı hayret olduklarından, Ya'kûb Kıbtî Ser'asker tarafından gelüp: "Mebâlig-i merkûme cem' u tahsîl oluncaya deġin¹ hâzırından yirmi beş nefer kimesne rehn olmak üzere mahbûs olacaktı" dedikde: "Bizler burada mahbûs olduġumuz takdîrde bu kadar mebâligi kim cem' u tahsîl edecek?" deyü feryâdlar olunup, kubeyl-i 'asra dek tarafeynden muḥâcce vü 'inâd olundukda, bilâhare beynlerinde defter² olunmak üzere izin verilüp, mahallerine gitdiler. Ammâ, Şeyh Sâvî ve Cevherî 'Abdûlfettâḥ Kâ'im-makâm Konâġı'nda habs olunup, Şeyh 'Înânî dahi bu meclise vürûddan i'râz u firâr etdüġinden cerîmesi taz'îf olundu. Yevm-i mezbûrda Ser'asker Cîze'ye vürûd ve Murâd Beg kasrında ikâmet eyleyüp, beldeye tarafından Kâ'im-makâm nasb eyledi. Sâlyâne tahsîline Ya'kûb Kıbtî ta'yîn olunmaġın, 'âmme-i nâsa tevzî' ü taksîm olundu. Ammâ, Şeyh Sâdât hânesine duḥûl [60a] eyledikde, kapısı önünde biraz sultat bekleyüp, nisfû'l-leylde on nefer sultat dahi vürûd ve Şeyh'i alup, kal'ada habs eylediler. "Berdîsî 'Osmân Beg tahsîline mütevassıt oldukda katl olunmaz. Lâkin takdîr olunan cerîme vü malı vermek gerektir" deyü cevâb olundu. Ba'dehû, etbâ'ından bir kac kimesne dahi kaldırılup, iki gün Kâ'im-makâm Konâġı'nda ba'de'l-meks, ba'dehû³ kal'aya is'âd ve ac ü 'uryân bir muzlim mahalde habs olundular. Zeynü'l-Fikâr Vekâlesi Kethüdâsı ve⁴ Bartelamin tevassutıyla konaġına gelmege izin verilüp, bulunan nukûd u tarîf ve tilâd⁵ u eşyâ'-i sâ'iresine⁶ yirmi bir bin Fransa⁷ riyâli behâ takvîmiyle ahz ve üzerine muḥâfizlar vaz' olunup, haremine dahi duḥûlden men' olundu. Mezânn-ı emvâl olan mahaller birer birer hafr ile bir şey' zuḥûr etmedikde, tekrar Kâ'im-makâm Konaġı'na nakl ve darb u ezâ ile teşdîd etdiler⁸. Haremi ve oġlı firâr etmeleriyle akrab etbâ'ından İbnü's-Sendûbî ahz u teşdîd olundıkda, mahall-i firârları haber alunup, Yeniçeri Ağâsı Konaġı'nda habs ve

¹ deġin İ,P : kadar Ü1,Ü2

² defter İ,Ü1,P : dikkat Ü2

³ ba'dehû İ : sâniyen Ü1,Ü2,P

⁴ ve Ü1,Ü2,P : — İ

⁵ tilâd İ,Ü1,Ü2 : tilâ P

⁶ eşyâ'-i sâ'iresine İ,P : eşyâ-yı sâ'iresine Ü1,Ü2

⁷ Fransa İ,Ü1,P : France Ü2

⁸ etdiler İ,Ü2,P : olundu Ü1

mâl talebinde ısrâr olundu. Ba‘dehû, Şeyh Şarkāvî ve Mehdî ve Feyyûmî ve Kethüdâ Zeynü'l-Fikâr mahall-i âhara nakillerin şefâ‘at etmeleriyle Feyyûmî konağına nakl ve ‘alâ hâlihîm terk olundular. Şeyh Sâvî ve Cevherî ve Şeyh Fettâh'ın cerîmeleri tahkîkinde şefâ‘at olunmağın, on beş bin riyâle tenzîl ile mâ-‘adâsı ehâlîye tahmîl olundu. İbnü'l-Cevherî Şeyh Mehmed firâr etmekle mensûbatı ve dâmâdı hâneleri¹ nehb olundu. Ba‘dehû, merkûm Şeyh Mehmed Murâd Beg² zevcesi Sitt-i Nefise'den istişfâ‘ etmekle, Murâd Beg recâsıyla cerîmesi ‘afv ve nâs üzerine tahmîl olundu. Her kimin cerîmesi recâ olunur ise ‘afv etdikleri takdîrde, nâs üzerine tevzî‘³ ederler idi. Ya‘kûb Kıbtî Beyt-i Bârutî'de bir Dîvân tertîb ve bi'l-cümle esnâf kethüdâların cem‘ edüp, emâkin ü ‘akârâta bir senelik ücret **[60b]** ta‘yîn u taleb olundu. Ve bu husûsa Fransalu tarafından biraz kimesneler tahsîs olunmağla, her birerleri hisselerine göre emâkin-i meşâyıhlarını cem‘ ve mebâlig-i mukarrereyi menâfi‘leri içün⁴ ziyâde şey’ tahmîl ile zamm⁵ ve cümleye re’îs nasb olunan Ya‘kûb Dîvânî'na⁶ îsâl ederler idi.

‘İd-i Nahr işbu mesâ’ib-i muharrere ile duhûl edüp, ‘idde bir kimesne kesb-i sürûr⁷ edemedi. Zîrâ, ekser nâs gerek ganî ve gerek fakîr ashâb-ı hirfet ve sanâyi‘den dükkânı ve hâne⁸ vü emlâkının kable hulûlü'l-vakt⁹ bir senelik mu‘accelesini vermege vechen-mine'l-vücûh kudretleri olmamağla mütehayyir ü ser-gerdân idiler. Ma‘a-hâzâ, bir taraftan dahi akce¹⁰ tahsîliyiçün nâs zecr u habs ve darb olunur idi. Bilâhare emvâl-i mevcûdeden ye’s ile istikrâz etseler, dâyin olacak kimesneler dahi bu belâyâ giriftâr ve emlâkların bilemeyüp ‘arz etseler, sülûs behâlarına dahi ‘adem-i i‘tibâr zâhir u âşikâr olmağla herkes muztarr olup, mevtlerin taleb eder oldular. Akce¹¹ yerine behâsıyla eşyâ vü evânî-i beytiyye vermege tâlib olduklarında, fâhiş rahîs behâ takvîmiyle¹² ahz ederler idi. Ba‘dehû, nâs yedlerinde bulunan katırlar ahz u gasb¹³

¹ حانه لرى : İ,Ü1,P : خانه لرى Ü2

² Murâd Beg İ,Ü2,P : Murâd Ü1

³ tevzî‘ İ,Ü1,P : tahmîl Ü2

⁴ menâfi‘leri içün İ,P : menâfi‘leriçün Ü1,Ü2

⁵ ضم İ,Ü2,P : ظم Ü1

⁶ Ya‘kûb Dîvânî'na İ,Ü1,Ü2 : Ya‘kûb Kıbtî Dîvânî'na P

⁷ kesb-i sürûr İ,Ü1,P : sürûr kesb Ü2

⁸ hâne İ,Ü2,P : hâte Ü1

⁹ حلول الوقت İ,Ü1,Ü2 : حلول الوقت P

¹⁰ akce İ : akçe Ü1,Ü2,P

¹¹ Akce İ,P : Akçe Ü1,Ü2

¹² takvîmiyle İ,Ü2,P : ile Ü1

¹³ gasb İ,Ü2,P : gazab Ü1

olunmağla, beş nefer meşâyıhdan mâ-'adâ katıra binmekden¹ men' olundu. Ânen-fe-ânen emvâl talebinde şiddet ü 'unf olunup, şedîd mübâşirler irsâl olunur oldu². Ve haremlere duhûl ile dahi eşyâ tefahhus olundu³. Hânelerinden firâr edenlerin evlâd ü zevcât ve akrabâları lede'l-teftîş habs u darb olundu. Hânelerinden eşyâsu bulunmayanların garâmesi ebnâ-yı cinsine⁴ ve ehl-i hirfetine tahmîl olunur idi. Ve 'akârâtıdan mu'accele veremeyanların dükkânları komşularına⁵ ve müstecîrlerine redd ile mu'accesesi tahsîl olunur idi. Ehl-i İslâm'a bu vechile gün-be-gün olan hakâret ü hevândan sâ'ir re'âyâ vü ekbât dahi yüz bulup, cihâren ve âşikâre müslimîne [61a] sebb u la'n eder oldular. Ne'ûzü billâh fevc fevc ketebe vü mi'mârân ta'yîni ile emâkin ü 'akârâtın ashâbı isimleri vü kıymetleri tahrîr olunur idi. Bu sebeblerden ekser nâs birer birer firâra âgâz ve kurâ vü eryâfa dağıldılar.

Mâhın yirmisinde⁶ yine Dîvân olunup, mâl talebinde teşdîd olundu. İmdi, bu sene dahi zikr olunan alâm u kurûb üzere mürûr edüp, a'zam-ı beliyreden bahran ve berren turuk u memâlik⁷ insidâdı ve İskenderiyye ve Dimyât boğazlarında ve halîc-i Bahr-ı Kulzüm'de⁸ İngiliz⁹ donanmaları olmak sebebiyle vâridîn ve sadırîn¹⁰ cemî' cihâtdan mürûr u 'ubûr edemez oldular. Kezâlik, bu senede Emîrül-hâc çıkamayup, nüsük-i hacciyye icrâ vü edâ olunamadı. Kezâlik, hâric-i Mısır'da 'urbân ve kuttâ'u't-tarîk şerlerinden turuk u mesâlik munkatı'a oldu. Şol vechile ki, ashâb-ı mezari' mevâşîleriyle mezra'alarına çıkamaz oldular. Kezâlik, bu senede imtidâd-ı Nîl kasîr olmağla, Buhayra ehâlîsi Menûfiyye ve Garbiyye câniblerine hicret ü irtihâl eylediler¹¹.

Ve yine bu sene vekâyı'ındandır ki, Devlet-i 'aliyye 'asâkiri kurb-i Mısır'a gelüp, musâlaha tahakkuk eylediği hengâmlarda, Fransa'dan¹² bir gürûh Menûfiyye'ye

¹ binmekden İ : binilmekden Ü1,Ü2,P

² oldu İ,P : idi Ü1,Ü2

³ olundu İ,Ü1,Ü2 : olunur idi P

⁴ ebnâ-yı cinsine İ,Ü1 : ebnâ'-i cinsine Ü2,P

⁵ komşularına İ,P : komşularına Ü1,Ü2

⁶ 20 Zilhicce 1214 = 15 Mayıs 1800 Perşembe.

⁷ memâlik İ,Ü2 : mehâlik Ü1,P

⁸ halîc-i Bahr-ı Kulzüm'de Ü1,Ü2,P : halîc-i bahr taraflarında İ

⁹ İngiliz İ,P : İngiliz Ü1,Ü2

¹⁰ sadırîn İ,Ü2,P : sâridîn Ü1

¹¹ eylediler İ,Ü2,P : eder oldular Ü1

¹² Fransa'dan İ : Fransaludan Ü1,Ü2,P

duhûl ü zehâb ve rahîlleri için¹ akce² taleb eylediklerinde, Mahalle-i Kübrâ ehâlîsi Kādî tarafına tecemmu‘ ve harbe kıyâm eder olduklarından, gürûh-ı mezbûr darabât-ı tob u tüfenk ile cem‘iyyetlerin perîşân ve altı yüz kadar müslimîn ile Kādî ve sâ‘ir rü‘esâ vâsıl-ı rahmet-i Yezdân oldular. Kezâlik, Tanta³ civârında Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerin ziyâret kasdıyla Devlet-i ‘aliyye etbâ‘ından bir kimesne beş nefer hidmetkârıyla râkiben gider iken, ehl-i sûk⁴ ve ehâlî gördükleri gibi: "*Nasarallâhü'l-İslâm*"⁵ diyerek feryâda âgâz eylediklerinde, nisvân ü sıbyân birbirlerine girüp, buldukları Fransızları darb u istihzâya başladıklarında, Françelü⁶ bir yere tecemmu‘ ve üç gün mürûrından sonra âlât-ı harbiyye ve tob getirüp, beldeyi darb etdiklerinden sonra, içeri⁷ duhûl ve rü‘esâ-yı beldeyi birer birer ahz ve emvâl-i kesîre taleb ü tecrîm eylediler. Ma‘a-hâzâ ki, üç mâh [61b] mukaddem bunlardan on beş bin riyâl ahz u takdîm⁸ olunmuşidi⁹. Müddet-i ikâmetlerinde akvât u devâbb nehb ü yağmasından başka, her gün ehâlî tecrîm olup, mezbûr rü‘esâyı¹⁰ yanlarınca Menûfiyye'ye beraber terfîk ve müddet-i muhârebeye degin¹¹ Cîze'de habs eylediler. Biraz eyyâm mürûrında, Tanta câniblerine Fransa¹² ‘askeri mürûr ve ekâbir ü a‘yânından elli bin¹³ Fransa riyâli ve ehl-i beldeden yüz bin riyâl taleb eylediler. Ve Mahalle-i Kübrâ'ya dahi yüz bin riyâl dahi salgın salınup, tahsîl ü tevzî‘inde mübâlağa vü şiddet eylediler.

Bu senenin vekâyı‘ındandır ki, Fransalu ile musâlahaya bed’ olundukda, tüccâr sefineleri İskenderiyye'ye âmed-şûd etmege izni hâvî Sadrîa‘zam tarafından etrâf u enhâya fermânlar sâdır olduğına mebnî üç kıt‘a mîrî kalyonlarıyla ma‘an zehâ‘ir¹⁴ ü levâzım-ı ‘askeriyye ile meşhûn sagîr sefineler İskenderiyye pîşgâhına vürûd eylediklerinde, Fransalu tarafından tob şenligi olup, sefâyin-i mezbûre limana girdigi

¹ rahîlleri için Ü1,Ü2,P : rahîlleri İ

² akce İ,P : akçe Ü1,Ü2

³ Tanta, Kahire'nin kuzeyinde bulunan büyük ve kadim kentlerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 196.

⁴ ehl-i sûk İ : sûka duhûl Ü1,Ü2,P

⁵ "نَصَرَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ = Allah İslâm'a yardım etsin" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

⁶ Françelü İ,Ü2,P : France Ü1

⁷ içeri İ,Ü1,Ü2 : içeriye P

⁸ takdîm İ : tağrîm Ü1,Ü2,P

⁹ olunmuşidi İ,P : olunmuş idi Ü1,Ü2

¹⁰ rü‘esâyı P : rü‘esâ İ,Ü1,Ü2

¹¹ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

¹² Fransa İ,Ü1,Ü2 : France P

¹³ elli bin İ : elli bir bin Ü1,Ü2,P

¹⁴ zehâ‘ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

gibi cümlesin ahz u istimlâk ve Kapudânları habs olunup, içinde bulunan nasârâ tâ'ifelerine esliha verilüp, kendü 'askerlerine ilhâk ve vasat-ı şehr-i Zilka'de'de¹ Mısır'a irsâl eylediler.

Ve yine bu senenin vekâyı'ındandır ki, musâlaha hengâmında bender-i Süveys'e Sadria'zam tarafından Müsellim nasb olunan kimesneye nakz-ı sulhden sonra itâ'at ve teslim-i kal'aya dâ'ir 'asker gönderdiklerinden², ehâl-i Süveys ta'assub u 'inâd eylediklerinden nâşî, harb ile kal'aya duhûl ve emvâl-i tüccâr ve bedâyi'i bi'l-cümle nehb ü ahz³ etdiler.

Ve yine bu sene vakâyı'ındandır ki, Sa'îd derûnına ağnâm u huyûl ve mîrî⁴ tahsîliyçün⁵ Sadria'zam tarafından irsâl olunan Dervîş Paşa ahz eylediği mevâşî vü emvâli sulh menkûz olduktan sonra Murâd Beg gasb edüp, Fransa⁶ Ser'askeri'ne irsâl eyledi.

Ve yine bu senenin vekâyı'ındandır ki, ba'de nakzi's-sulh tekrâr Françelü⁷ Mısır'a yerleşdikden sonra, Devlet-i 'aliyye murahasları⁸ etrâf-ı bilâddan cem' [62a] ve der-anbâr eyledikleri gilâl ü samân ve şa'îr emsâlini Françelü⁹ bütünce ahz ve bir mislini dahi kurâ vü kasabâta tahmîl eyleyüp, her bir iklimden bin re's feres ve bin re's cimâlin ya 'aynî yâhûd behâsı tahmîl olundu.

VEKÂYI'-I SENE HAMSETE 'AŞERA VE MÎ'TEYN VE ELF

Gurre'-i Muharrem Yevmü'l-Ahad¹⁰ olup, beşinci gün[ü]¹¹ Şeyh el-Sâdât¹² kal'aya ı'sâd ve musâhabet-i nâsdan men' u ib'âd olundu ki, üçüncü¹³ def'aki mahbûsiyyetidir. Ve bu mâhda İskenderiyye pîşgâhına Donanma-yı hümâyûn vürûd

¹ 15 Zilka'de 1214 = 10 Nisan 1800 Perşembe.

² gönderdiklerinden İ: gönderdiklerinde Ü1,Ü2,P

³ nehb ü ahz İ,Ü1,P : ahz u nehb Ü2

⁴ mîrî İ,Ü1,Ü2 : mîrî akçesi P

⁵ tahsîliyçün İ,Ü1,Ü2 : tahsîli içün P

⁶ Fransa İ,P : Françe Ü1,Ü2

⁷ Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

⁸ murahasları İ,P : mahsilleri 6034,Ü2

⁹ Françelü İ : Fransalu Ü2 ; Francelü Ü1 ; — P

¹⁰ 1 Muharrem 1215 = 25 Mayıs 1800 Pazar.

¹¹ 5 Muharrem 1215 = 29 Mayıs 1800 Cuma.

¹² Şeyh Sâdât İ : Şeyh el-Sâdât Ü1,Ü2,P

¹³ üçüncü İ,Ü2,P : üçüncü Ü1

eylediği havâdis gelmekle, ‘asâkir-i vâfiye ile Ser‘asker ol taraflara kıyâm ve birkaç gün sonra yine ‘avd u ric‘at eyleyüp, ahbâr-ı mezbûreden eser zâhir olmadı.

Mâhın yirmi birinde¹ Şeyh Ahmed ‘Arîşî, Kādî-i Mısır nasb olunup, ekâbir-i Fransa alay ile bir tarafında Reşîd Ser‘askeri Menu², Kādî-i Belde'yi³ mahkemeye⁴ îsâl eylediler.

Ve yine ol gün bir vak‘a-i garîbe-i nâdire⁵ hâdis olmuşdur ki, Ser‘asker Kleber Cenerâl sâkin olduğu hâne bâğçesinde⁶ birkac mühendis ile sohbet⁷ ederken⁸ bir şahıs zâhir olup, ashâb-ı maslahatdan olmak zannıyla yanına duhûl ve yedindeki hançer⁹ ile üç mahalden darb ve firâr eyledikde, Kleber feryâd ederek zemîne sâkıt ve yanında olanlar: "‘Asker yok mıdır?" deyü figân ü zârîye âgâz ve etrâfdan işidenler yetişüp, Kleber'de bakiyye-i hayât mefkûd olduğun müşâhede eylediklerinde¹⁰, ehâlî-i Mısır sanî‘aları olmak vehmiyle derhâl kal‘a kapuları kapanup, ehâlî¹¹ bi-cem‘ihim katl-i ‘âmm olunacaktır, havâdislerin işâ‘a ederek, topları¹² şehir tarafına çevirüp durdular. Nâs aslı ne olduğın bilmemek¹³ ile hezâr havf ü hirâsla birbirine karışıp, âlâm u ızdırâbdan iken beyt-i mezbûrın civârında kâ‘in bostân divârına mütevâzî¹⁴ bir şahs-ı mechûl bulunmağla, keşân-ber-keşân ihzâr ve ism-i beldesinden su‘âl olundukda, ismi Süleymân ve mevlidi Haleb olduğun ihbâr eyledi. Mahall ü me‘vâsından su‘âl olundukda: "Câmi‘-i Ezher'de sâkinim" dedi. Millet ve san‘at ve ‘ömründen su‘âl olundukda¹⁵, [62b] millet-i beyzâ’-i¹⁶ İslâmiyye'den yirmi dört yaşında bir kâtib-i ‘Arabî olup, mukaddem bir def‘a dahi Mısır'a vürûd ve üç sene mukîm oldukdan sonra,

¹ 21 Muharrem 1215 = 14 Haziran 1800 Cumartesi.

² Fransız bir general olan bu şahıs, *Abdullah Menou* ismiyle anılmıştır; bkz. Muthanna al-Kurtass, **Sabir the Egyptian**, Author House, Indiana, 2008, s. 194.

³ Kādî-i Belde'yi İ,Ü1,Ü2 : Cenerâl ve bir tarafında Şeyhül-beled P

⁴ mahkemeye İ,Ü2,P : Mısır'a Ü1

⁵ nâdire İ,Ü2,P : nâdir Ü1

⁶ bâğçesinde İ,P : bâğçesinde Ü1,Ü2

⁷ sohbet İ : musâhabet Ü1,Ü2,P

⁸ ederken İ,P : eder iken Ü1,Ü2

⁹ hançer İ,P : hancer Ü1,Ü2

¹⁰ eylediklerinde İ : etdiklerinde Ü1,Ü2,P

¹¹ ehâlî İ,Ü2,P : ehâlîleri Ü1

¹² topları İ,P : tobları Ü1,Ü2

¹³ bilmemek İ,Ü2,P : bilmemek Ü1

¹⁴ mütevâzî : mütevâdî İ ; mütevârî Ü1,Ü2,P

¹⁵ "Câmi‘-i Ezher'de ... su‘âl olundukda İ,Ü1,Ü2 : — P

¹⁶ beyzâ’-i İ,Ü2,P : beyzâ-yı Ü1

bu def'aki ikâmeti beş mâha karîb olduğun, inhâ eyledi. "Vezîr-i a'zam'ın bu mâddede¹ medhali var mıdır?" denildikde: "Haberî yokdur, kendü fi'l ü sanî'amdır" dedi². Siyâk-ı mezbûr üzere defe'ât-ı kesîre su'âl olundukda, cevâblarında habt u mugâlata ihsâs olunup, darb u teşdîd olundukda, Ordu-yı hümayûn Mısır'dan Şâm'a ric'at etdikde, Kleber'i katl etmek için Yeniçeri Ağâsı'nın ta'lîm u sanî'asıyla Gazze'ye gelüp, oradan hicân ile altı gün içinde Mısır'a vürûd ve otuz gün mürûrundan sonra bu işi işledigin ikrâr u beyân eyledi. "Ehl-i Mısır'dan kimesneye ifşâ eyledin mi?" deyü su'âl olundukda: "Seyyid Mehmed Kudüsî ve Seyyid Ahmed Vâlî ve Şeyh 'Abdullah Gazzî ve Seyyid 'Abdülkâdir Gazzî nâm kimesnelere söylemiş idim. Anlar gerçi 'Bu işden vazgeç. Kâbil degildir. Sonra katl olunursun' demişler idi. Dinlemeyüp Cîze'ye geldim. Ser'asker'in Mısır'a gitdüğün³ haber alup, oradan Mısır'a vürûd ve bu işe müterassıd-ı fırsat iken bâğçede⁴ bulup, katl etdim" dedi. Bundan sonra ehâl-i Mısriyye sanî'ası olmadığı tahakkuk edüp, Şeyh Şarkāvî ve Şeyh 'Arîşî'yi ihzâr ve nısfü'l-leyle dek alıkonulup, enfâr-ı mezbûrenin ihzârını taleb eylediler. Şeyhler ve Mısır'ın Yeniçeri Ağâsı Câmî'-i Ezher'e duhûl ve matlûb olan kimesneleri tefahhus eylediklerinde, üç neferi bulunup Kâ'im-makâm Konâğı'nda habs ve bir kâc def'a istintâk olundukdan sonra, Fransaluya ihbâr etmedigi cezâsına mebnî katl olunmağa karâr verildi. Mısır'da sâkin Hattât⁵ Bursalı Mustafâ Efendi kâtil-i mezbûr ile mu'ârefe vü ülfeti olduğu ihbâr olunmağın, mezbûr ihzâr u su'âl olundukda, ikâmet-i sâbıkasında kendüden resm-i hatt te'alüm etdigin ve bu münâsebetle mu'âşeret ü ülfeti olup, sırr-ı mezbûrdan⁶ aslâ âgâh etmedigin delâ'iliyle isbât ve bu vechile tebri'e-i zimmet eylediginden 'afv u itlâk olundu. İşbu vak'anın [63a] keyfiyyet-i zuhûrî ve muhâkeme vü kazâyâsını muhtevî üç cüz'e karîb 'Arabî ve Türkî ve Françe⁷ lisânı 'ibâreleriyle risâleler te'lîf olunup, nüshaların tab' ile teksîr ü işâ'a etdiler⁸.

¹ mâddede İ,P : mâdde Ü1,Ü2

² dedi Ü1,Ü2,P : deyü İ

³ gitdüğün İ,Ü1,P : gitdüğü Ü2

⁴ bâğçede İ,Ü2,P : bağçede Ü1

⁵ خطاط İ,P : خطاط Ü1,Ü2

⁶ mezbûrdan İ,Ü2,P : mezbûreden Ü1

⁷ Françe İ,Ü2 : France Ü1 ; Fransa P

⁸ etdiler İ : eylediler Ü1,Ü2,P

Ba‘dehû, maktûlû Nâsiriyye'de Hasan Kâşif hânesine nakl ve ahşâsını ihrâc ve eczâ'-i belesâniyye idhâl olunup, rasâsdan masnû‘ bir sandûka vaz‘ ve ol gice esvâk tathîr olunup, ertesi ‘ale's-sabâh sandûk üzerine maktûlûn seyfi ve dem ile mağmûs katl olunduğı hançeri¹ vaz‘ ve bir ‘arabaya tahmîl ve üzerine dört ‘aded sagîr² bayraklar nasb; meşâyih u ocâklı ve tüccâr önüne düşüp, ellerinde seyfleri ve bayrakları menkûs siyâh mâtem libâsları giyinüp, gamm u hüzn îrâs edecek bir nev‘ âgâzelû tîrenpete çalarak Nâsiriyye tarafına götürdüler. Ol mahalde kâtil Gâzî Süleymân Halebî³ ve enfâr-ı sülûse-i mezbûre ihzâr ve alay önünde ‘unkları darb olunup, zümre-i şehîdâna⁴ ilhâk olundu. Ba‘dehû, Kasr-ı ‘Aynî'de vâki‘ bir mahalde tâbûtı defn ve etrâfına servi ağaçları gars olunmağla, medfen şekline vaz‘ ve leylen ve nehâran beklemek üzere mülâzemeti iki nefer müsellahtan sultanlar ta‘yîn⁵ ve teslîm-i derekât-ı siccîn kılındı.

Ba‘dehû, Bonaparta⁶ gününde Reşîd'e mütevellî nasb olunan Cenerâl ‘Abdullah Menu Ser‘asker-i ‘âmm⁷ intihâb⁸ olunup, Belyar⁹ Cenerâl yerine mütevellî nasb olundu. Mesfûr Menu mukaddem gûyâ¹⁰ İslâm'a gelüp, ismini ‘Abdullah vaz‘ ve benât-ı müslimînden bir kızı kerhen tezevvüc etmişidi¹¹. Ertesi gün ‘ale's-sabâh, Kâ'im-makâm ve Yeniçeri Ağâsı Câmî‘-i Ezher'e duhûl ve meşâyih mahzarında etrâf u eknâfı tecessüs birle, sâkin olan ‘ulemâ vü gurebâyı eşyâlarıyla ihrâc ve kütüb-i mevkûfeyi bir başka mahalle nakl etdiler. Ve mücâvirîn isimleri dahi tahrîr olunup, tâ'ife-i Türk bi-ecme‘ihim ihrâc ve âfâkî vü ecnebîler sâkin olmağa muhkem yesâğ olundu.

Yevm-i mezbûrda Şeyh Şarkâvî ve Mehdî ve Sâvî, Ser‘asker-i cedîd huzûrına gidüp, Câmî‘-i Ezher'in bi'l-küllîyye tahliyesini ve ebvâbının tafsîl ü tesmîr olunmasını istid‘â eyledi. Yanında bulunan [63b] bir kac nefer Kıbtî istihşân etmediklerinde,

¹ hançeri İ,P : hanceri Ü1,Ü2

² sagîr İ,Ü1,P : — Ü2

³ Gâzî Süleymân Halebî İ : Mustafâ Halebî Ü1 : Mustafâ Çelebî Ü2,P

⁴ şehîdâna İ : şehedâya Ü1,Ü2,P

⁵ ta‘yîn İ,Ü1,P : — Ü2

⁶ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

⁷ Ser‘asker-i ‘âmm İ,Ü2,P : Ser-i ‘âmm Ü1

⁸ انتخاب İ,Ü2,P : انتخاب Ü1

⁹ Metinde Belyar imlası ile yazılmış bu kişinin tam adı *Auguste Daniel Belliard* olup, Fransız bir generaldır, bkz. Phillips, *The Dictionary of Biographical...*, s. 127.

¹⁰ gûyâ İ,P : gûyeyâ Ü1,Ü2

¹¹ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

meşâyıh: "Sizin bilmediğiniz yer vardır. Zîrâ Câmi'-i Ezher kemâl-i hıfz ve ihâtası kâbil olmadığından, bizim murâdımız emniyyet-i tâmmе tahsîlidir" deyü Kıbtîleri azâr u iskât eylediklerinde, Ser'asker'den izin alup, ertesi Câmi'-i Ezher bi'l-cümle tahliye ve kapuları sedd ü tesmîr olundu. Ve ol gün ocaklı ihzâr olunmağla, nâsın yedlerinde mevcûd esliha taleb ve birer birer taharrî birle esliha-i mevcûde teslim olundu. Tekrâr taleb olundukda "Mecmû'ı bu kadardır" denildi. "Yâ kani mukaddemâ meterislerde tecemmu' eden gördüğümüz eşhâs-ı kesîrenin eslihaları nice oldu?" denildikde: "Anlar Devlet-i 'aliyye 'asâkiri idi, Ordu-yı hümayûn ile berâber 'âzîm oldılar" deyü cevâb verildi.

Şehr-i Safer Salı günü¹ duhûl eyleyüp, evâ'ilinde meşâyıhdan ba'zı a'yân ve nice kimesneler 'iyâl ü emvâlliyle bilâd-ı eryâfa hicret eylediler. Ve ba'zıları dahi haremle rin gönderüp, kendüleri kaldılar. Nâs bunların hicretlerin mu'âyene etdiklerinde, ekserîsi rihlet ü 'azme karâr ve merâkib ü cimâl iştirâsına başladılar. Françelü² vâkıf olduklarında, kâğıdlar neşriyle "Müsâferet ü hicretten men' zımnında firâr edenler, on beş güne degin³ 'avd u ric'at etmezler ise, emvâlli a hz u kabz olunur" deyü münâdîler nidâ etmekle, hurûca kâğıd ile me'zûn olanlardan mâ-'âdâ fevc fevc gelmege başladılar.

Ve yine bu eyyâmda nezl⁴ ü salgınların nihâyeti olmayup, dört milyon akce⁵ teklîf olundu. Her bir milyon yüz seksan altı bin Fransa riyâli etmekle, henüz mukaddemki teklîfleri edâ olunamadığından, işbu cedîd sâlyâne, nâsı dîbelek iz'âc eyledi. Ve bu salgından iki yüz bin Fransa riyâli 'akâr u mahallâta ve yüz altmış bin riyâl mültezimîne ve iki yüz bin riyâl tüccâra ve altmış bin riyâl erbâb-ı hiref ü sanâyî'a tevzî' u tahmîl olunup, yüz bin riyâl menhûbâta 'ıvaz u bedel olmak üzere iskât olundu. Ve beldeyi sekiz mahalleye taksîm eyleyüp, her bir mahalleye yirmi beş bin riyâl tevzî' ve her mahallenin a'yânı ve hânât-ı⁶ meşâyıhı cem' u kabza me'mûr [64a] oldular. Ve işbu mahallelerde olan büyüti a'lâ ve evsat ve ednâ olmak üzere üç kısma taksîm eyleyüp, a'lâya altmış riyâl, evsata kırk ve ednâya yirmi riyâl ta'yîn eylediler. Ve

¹ 1 Safer 1215 = 24 Haziran 1800 Salı.

² Françelü İ,Ü2,P : Francelü Ü1

³ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

⁴ nezl İ,Ü2,P: 'Ü1

⁵ akce İ,Ü1,P : akçe Ü2

⁶ خانات İ,Ü1,P : حانات Ü2

müste'ciri olan hânelerden dahi ahz olunup, sâhibinden dahi misli ahz olundu. Ve kapısı kapalı, sâhibsiz hânelerin konşularından ahz u kabz olundu.

Mâhın yirmi altısında¹ Şeyh Sâdât'ın² sebîli tahliye olunmağla hânesine gönderildi. Ammâ 'akârât u emvâli bi'l-cümle ahz olunup, vezâyif ü îrâdâtı gasb olundu. Ve hareminin dahi cihât ve 'akâr ve ecdâdlarından mevrûs evkâf u vezâyifi dahi gasb olundu. Bilâ-izn rükûb-ı devâbbdan men' ve muhâletat-ı nâsdan dahi hacr olundu.

Şehr-i Rebî'ulevvel evâ'ilinde "Sâlyâne vü nezl havfından firâr edenler otuz üç gün mürûrında 'avd u ric'at etmezler ise emvâl ü hâneleri nehb ü gasb olunur" deyü münâdîler nidâ eyledikde, nâs ziyâde münzecir oldular. Zîrâ ednâ şübhe ile hâneleri nehb olunup, şefî' olanların dahi recâları kabûl olunmaz idi. Ser'asker Menu nâsdan muhtecib ve hânesine kapanup, a'yân-ı Mısriyye kendüye varamaz oldular. Ve 'uzamâsı dahi hânelerinde ihtifâ ve evvelkinden ziyâde müslimîne sû'-i zann eder oldular. Ve esvâkda âmed-şûd etdiklerince kıyâm olunmağa emrederler idi. Ve kıyâm etmeyen olursa³ kal'ada habs u darb olunup, ba'zı a'yân şefâ'atiyle, gücüyle⁴ kurtulur idi.

Ve bu mâhda Mustafâ Paşa meclisden ihrâc ve hedâyâ vü emti'a ile ikrâm olunup, Dimyât'a irsâl olundu. Biraz eyyâm mürûrından sonra Dimyât'da vefât eylemişdir⁵. Mûmâ ileyh Mustafâ Paşa, "*Köse Paşa*" denmekle ma'rûf, şecî' u mikdâm⁶ bir zât olup, Eb<e>hûr Vak'ası'nda zuhûra gelan hamâset u şecâ'atini a'dâ dahi mu'terif idi. Vak'a-i mezbûrede imdâda gelmese idi, 'azîm maslahat görmüş olurdu⁷. Ma'a-hâzâ, yine galebe eyleyüp, kati vâfir sultât katl olunmuş idi⁸.

Şehr-i Rebî'ulâhır'da mutâlebe-i mâlda şiddet u 'unf olunmağın, "*Şükrullah*" nâm Kıbtî cem' u ahza ta'yîn olunduğundan nâşî, matlûb-ı mu'ayyenden edâ

¹ 26 Safer 1215 = 19 Temmuz 1800 Cumartesi.

² Şeyh Sâdât'ın İ,P : Şeyh el-Sâdât'ın Ü1,Ü2

³ olursa İ : olur ise Ü1,Ü2,P

⁴ gücüyle İ,Ü1,Ü2 : güce P

⁵ eylemişdir İ,Ü1,P : etmişdir Ü2

⁶ mikdâm Ü1,P : mukaddim İ,Ü2

⁷ olurdu İ,P : olur idi Ü1,Ü2

⁸ olunmuş idi İ,P : olunmuş idi Ü1,Ü2

edemeyanların¹ [64b] hânelerine girüp, alât[1] hedm ile² tahrîb etdirir idi. Ve Bûlâk'da ricâl ü nisvân habs olunup, işkence vü eziyyet ile emvâl-i mektûmelerin su'âl ederler idi.

Ve bu mâhda cümle dekâkîn u hânât 'alâ hîni gafletin hatm ü tafzîl olundukdan sonra yine feth olunup, derûnlarında mevcûd bezâyî' ü akmışe ve kahve vü duhân emsâli eşyâlara rahîs ü dîn behâ takvimiyle sâlyânelerine tekâz ahz eylediler. Eşyâları cerîmelerine vefâ etmeyenlerin konşuları³ malından tekâmîl olunur idi. Vech-i mezkûr üzere cümle hanlar⁴ u vekâleler tahliye olundukdan sonra, çarşu ve bâzârda⁵ mevcûd üştür ve bağı⁶ ve feres ve cimâl emsâli devâbb dahi cerîmeye tekâz olmak üzere ahz olunur idi. Ve bir oda yâhud⁷ bir mahzen içine girdiklerinde, gizli vü âşikâre buldukları emvâli ahz u nehb ve sâhibleri uzakdan bakmağa bile kâdir olamazlar idi.

Ve yine bu mâhda defâtir-i 'uşûr tahrîrine şürû' olunup, Özbekiyye'de Câmî'-i Özbek mahall-i müzâyede ta'yîn olunup⁸, kezâlik yine bu mâhda begler ve firârîlerin hâneleri hedm u tahrîb⁹ olundu. Ve kal'a dahi ta'mîr u tahsîn olundukdan sonra, ekser cihâta kal'alar inşâ ve derûnuna mahzen ve sahrîc ve muhkem cebe-hâneler ve kâr-gir süknâlar binâ olundu.

Şehr-i Cumâdelûlâ'da¹⁰ Ahtât-ı Hüseyniyye ve Bâbü'l-Fütûh ve Bâbü'n-Nasr hâricinde vâki' hânât u büyût ve mesâcid u hamâmât hedm olunup, enkâzın müceddeden ihdâs eyledikleri ebniyeye kullandılar. Ve hâne sâhibleri enkâzlarından bir şey' dahi almağa muktedir olamayup, ebniyeden fazla kalan enkâz dahi mezâd u bey' olunur idi. Nâsa sâlyâne tahmîl etdiklerinden sonra, bu vechile dahi hâne vü mesâkinlerin hedm ü tahrîb ile zulm ederler idi.

Mâhın beşinde¹¹ şems mîzâna tahvîl ve i'tidâl harîfî olmağla, Fransalunun dokuzuncu senesi evveli olup, gündüzlerde tezyîn-i esvâk gicelerde îkâd-ı kanâdîl

¹ edemeyanların İ,Ü1,Ü2 : edemeyenlerin P

² ile İ,P : — Ü1,Ü2

³ konşuları İ,Ü1,Ü2 : konşuları P

⁴ hanlar İ,Ü2,P : hâneler Ü1

⁵ bâzârda İ : pâzârda Ü1,Ü2,P

⁶ bağı İ,Ü1,Ü2 : bigâl P

⁷ yâhud Ü2 : ya İ,Ü1,P

⁸ olunup İ : olundu Ü1,Ü2,P

⁹ تخریب İ,P : تخریب Ü1,Ü2

¹⁰ Cumâdelûlâ'da İ : Cemâziyelûlâ Ü1,Ü2,P

¹¹ 5 Cumâdelûlâ 1215 = 24 Eylül 1800 Çarşamba.

olunmak zımnında nidâ olunmağla, Özbekiyye ve kılâ'da tob şenlikleri ve fişenk donanması âyini icrâ ve sabâhısı alay ile Bâbü'n-Nasr hâricine vürûd ve beynlerinde ma'hûd mevâ'id-i¹ harbiyye ve melâ'ib-i 'âdiyyelerin edâ ile vakt-i zuhrda mahallerine [65a] dağıldılar.

Cumâdelâhir'de² meşâyih-ı bilâda mukarrerât ta'yîn olundu ki, yed-i tasarruflarında olan kurâ vü mezârî' a'lâ ve evsat ve ednâya taksîm olunup, bin feddân ya'nî bin dönüm arzın mâ-fevkine mâlik olanlar beş yüz riyâl a'lâ olmak üzere ve beş yüz feddândan ziyâdeye mâlik olanlar evsat olmak üzere üç yüz³ riyâl ve ednâ sınıfı yüz elli riyâl vermek üzere karâr verilüp, Şeyh Süleymân Feyyûmî Şeyhü'l-meşâyih olmak i'tibârıyla bu emre vekîl nasb olunup, "*Birizon*" nâm Fransalu dahi üzerine vekîl ü nâzır nasb olundu.

Bu mâhda şüyû' buldukda, meşâyih bir kat dahi müte'ellim ü muzdarib oldular. Ve yine bu mâhda, evvelki Dîvân resmine muhâlif bir yeni Dîvân ibdâ' olunmağla, 'ulemâdan dokuz nefer şahıs ve iki nefer Müsellim kâtib ve bir nefer Fransalu kâtib ve kebîr u sagîr nâmıyla iki nefer tercemân ve "*Furye*"⁴ nâm bir Fransalu üzerine vekîl nasb olunup, "*Siyâsât-ı Şer'iyye Dîvânı*" deyü 'unvân verildi. Ve mâhın on beşinde⁵ Dîvân-ı mezbûra şürû' olundu.

Mâhın yirmi üçünde⁶ dilenciler cem'ine emr olunup, evkâfdan infâk olunmalarına karâr verildi. Ve yine bu mâhda evkâf îrâdâtı zabtına şürû' ve bilâd ü ekâlîme kâğıdlar irsâl olundu.

Mâhın gâyetinde Dîvân'a bir kimesne gelüp, yağcı esnâfından olan oğlunu Fransa zâbıtı⁷ ahz ve Kâ'im-makâm Konâğı'nda habs eyledikten feryâd u istigâse eyledi. Sebebi bir 'avrat dükkânına gelüp yağ taleb eyledikde, "Her-çend ki, yağ yokdur" deyü iskâta sa'y etdi ise, 'avrat şîr-gîr olup, talebde ısrâr ve: "Sende elbetde yağ vardır, ammâ 'Osmânlu taraflarına satarsın" dedikde, yağcıya gazab müstevlî

¹ mevâ'id İ : mevâ'iz Ü1,Ü2,P

² Cumâdelâhir'de İ : Cemâziyelâhir'de Ü1,Ü2,P

³ üç yüz İ,Ü1,P : üç yüz Ü2

⁴ Furye Ü1,Ü2,P : Tudy İ. Nüshalarda farklı imlalar ile yazılmış bu şahsın tam adı Jean-Baptiste Joseph Fourier olup Fransız bir matematikçi ve felsefecidir; bkz. Phillips, **The Dictionary of Biographical...**, s. 401.

⁵ 15 Cumâdelâhir 1215 = 3 Kasım 1800 Pazartesi.

⁶ 23 Cumâdelâhir 1215 = 11 Kasım 1800 Salı.

⁷ ضابطی İ,Ü2,P : ظابطی Ü1

olup, "Sihriyye yüzünden, belî, sana ve Fransaluya rağmen 'Osmânlu'ya yağ satarım" dedigini bir gulâm istimâ' ve Kâ'im-makâm'a yetiştirüp, oradan ihzâr u habs olunmuşidi¹. Pederi "Amân oğlum katl olunmasun" deyü Vekîl'den recâ etdikde: "Mücerred bu kavî ile âdem katl olunmaz" deyü "Fransızlar kimesneye zulm etmezler, var müsterih ol" dediginin ertesi gün bî-çârenin² oğlunu dört nefer müslimîn ile ma'an katl eylediler.

Şehr-i Receb duhûl [65b] edüp, sanâyi' u hîrfet ashâbına senede yüz seksan altı bin Fransa riyâli virgü vü bid'at takdîr ve üç taksîte rabt ile her dört ayda altmış iki bin riyâl verilmek üzere teklîf olundukda, nâsın bir kat dahi şu'ûrların perîşân eyledi. Ve şöyle şüyû' bulmuşdur ki, bu tekâlîfi müslimînden ahza Ya'kûb³ Kıbtî tekeffül birle, Şükrullah ve emsâli akbât-ı nasârâ cem' ü tahsîline ta'yîn olunalar. Yâhûd yalnız 'akârât u hânâta⁴ mahsûs ola. Yâhûd sâbıkda zuhûr eden teklîf misâli ahz oluna. Hulâsa, bu makâmda ârâ-yı nâs ihtilâf üzere vâki' olmuşdur. Ba'dehû, "Müdîru'l-hiref" 'unvânıyla Denâvîl⁵ nâm bir Fransalı bu emre ta'yîn olundukdan sonra, cümle tüccâr ve ashâb-ı hiref ü sanâyi' bir yere tecemmu' ve beynlerinde meşveret eylediklerinde, bu tekâlîf-i 'anîf vücûhla dâ'ire-i tehammûlden hâric olduğına karâr verdiler. Evvelen cemî' sanâyi'a kesâd 'urûzıyla hâricden âmed-şud munkatî' olmasından başka, tüccâr ve erbâb-ı sanâyi' yedlerinde bulunan eşyâ dahi mütetâbi'atü'n-nüzûl nezl ü sâlyânelere gitdi. **Sâniyen**, mukaddem alınan virgüde tüccâr u esnâf defter ile hâllerinden hâric bu kadar şey' verüp, ellerindeki olan gitdikden sonra, dükkânları dahi kapalı kaldı. **Sâlisen**, otuz bin riyâl verecek bir hîrfet esnâfı re'y-i evvel üzere senede üç bin riyâl re'y-i sâni üzere on iki bin riyâl vermek iktizâ eder. Bu sûretde her birerleri dâğılup, 'adedleri kalîl⁶ olur. Dâğılamayanlar dahi dükkânları kapanup, te'âtî bi'l-küllîyye kalkar deyü 'arz u inhâ eylediler.

Ve yine bu mâhda buldân ü kurâya kâdî olanlar, Kâdî-i belde tarafından isimleri tahrîr olunmak ve kazâda olmayanlar haber verilmek Vekîl-i Dîvân tarafından

¹ olunmuşidi İ,Ü2,P : olunmuş idi Ü1

² bî-çârenin İ,P : bî-cârenin Ü1,Ü2

³ Ya'kûb İ,Ü1,P : Yâkûn Ü2

⁴ خاناته İ,Ü1,P : خاناته Ü2

⁵ Denâvîl Ü1,P : Venâvîl İ,Ü2

⁶ kalîl Ü1,Ü2,P : kabs İ

emr u inhâ olundu ki, Fransa senesi ibtidâsında işbu kâdîler Hâkim-i belde ma‘rifetiyle kur‘a ile beldelere ta‘yîn ve Ser‘asker'e ihbâr oluna.

Mâhın dördünde¹ Remîle'de müslimînden bir cemâ‘at katl olunup, "‘Osmânlu ve Fransaluyı lisânına alanın hâli budur" deyü münâdîler nidâ eyledi. Altıncı gün² Kâdî-i Mısır intihâbı için kur‘a atılıp, üç def‘a Şeyh Ahmed ‘Arîşî üzere³ [66a] tesâdüf etdiginden ba‘de-müddetin Hâkim-i Mısır ta‘yîn olundu.

Sekizinci gün⁴ Babü’s-Şa‘riyye'de bi gulâm ile bir câriye katl olunup, "Fesâda sâ‘î vü hâ’in olanların cezâsı budur" deyü münâdî nidâ eyledi. Nakl olunur ki, bunlar bir Fransaluya hizmet ederken Fransaluyı tesmîm ü helâk⁵ etmiş olalar.

Dokuzuncu gün⁶ ocaklı⁷ Dîvân'a hâzır olup, ihbâr eylediler ki, mültezimîn üzerine sâlyâne olunan emvâlden bakiyye te‘ahhüd eyledikleri yirmi⁸ beş bin riyâlin edâsiyçün otuz beş bin riyâl behâ ile kahve iştirâ vü istidân eylediklerinde, işbu edâsı ta‘ahhüd olunan yirmi beş bin riyâl fellâhînden taleb olundukda, Ser‘asker tarafından verilmemek⁹ üzere tenbîh olunduğun ihbâr eylediklerini ocaklı¹⁰ inhâ ve Ser‘asker'e ‘arz olundukda, cevâbı çıkmayup, hâli üzere terk olundu.

Yirmi dördünde¹¹ Kâ‘im-makâm Belyar Cenerâl, meşâyih-ı Dîvân ve ocaklı¹² ve sâ‘ir ekbât-ı nasârâ re‘islerin velîme ta‘âmına da‘vet eyleyüp, cümlesi vürûd ve ba‘de’l-‘ışâ hânelerine ric‘at eylediler.

Yirmi sekizinde¹³ iki nefer: "‘Avrat-ı hürre bey‘ edenin cezâsı budur" deyü meyân-ı esvâkda gezdirilüp teşhîr olundu. Sebebi Rûm tâ‘ifesinde dokuz riyâle bir hürre ‘avrat satdıkları havâdisi şüyû‘ bulmuşdur. Ve yine bu hilâlde evlâd-ı belleden bir gürûh Şeyh Kamer nüzget-gâhına¹⁴ çıkup, yanlarında olan erbâb-ı melâhî ile

¹ 4 Receb 1215 = 21 Kasım 1800 Cuma.

² 6 Receb 1215 = 23 Kasım 1800 Pazar.

³ üzere Ü1,Ü2,P : için İ

⁴ 8 Receb 1215 = 25 Kasım 1800 Salı.

⁵ helâk İ,P : ihlâk Ü1,Ü2

⁶ 9 Receb 1215 = 26 Kasım 1800 Çarşamba.

⁷ ocaklı Ü1,Ü2 : ocaklu P ; ocaklı İ

⁸ yirmi İ,Ü2,P : ٢٠ Ü1

⁹ verilmemek İ,Ü1,P : verilmemek Ü2

¹⁰ ocaklı Ü1,Ü2 : ocaklu P ; ocaklı İ

¹¹ 24 Receb 1215 = 11 Aralık 1800 Perşembe.

¹² ocaklı Ü1,Ü2 : ocaklı İ ; ocaklu P

¹³ 28 Receb 1215 = 15 Aralık 1800 Pazartesi.

¹⁴ nüzget-gâhına İ,P : nüzget-gâha Ü1,Ü2

kasîde-hânlık ve mülâ'abe eylediklerinde, Fransızlar üzerlerine¹ hücum ve kaldırıp habs eylediler. Sonra Kâ'im-makâm Belyar'a ifâde olundukda, içlerinden² birisin ihzâr u istintâk eyledikde, sâniyen yine kal'aya ısrâd ve ertesi gün tekrâr getürdüp sebîlleri³ tahliye eylediler.

Şehr-i Şa'bân'da⁴ iltizâmları kemâ-kâne mültezimîn yedlerine tasarruf u iltizâm olunması irâde olundu. Ve tüccâr Dîvân'a tecemmu' birle, takrîr olunan sâlyânededen bahs ve: "Rü'esâyâ tevzî' olunmakdan başka imkânı yokdur" dediklerinde, beyenlerinde söz çoğalup, bilâhare müslimînden 'ukalâ re'yine havâle olunmağın, intihâb olunanlar ihzâr ve şöyle karâr verildi ki⁵, nasrânî vü kibtî makûleleri fî-mâ-ba'd müslimîne [66b] cevır u ezâdan el çekmek şartıyla bu tevzî'a girmeyüp, kezâlik nisvân u sibyan ve fukahâ vü 'ulemâ ve huddâm ü fukarâ dahi girmeyeler⁶. Fakat nâsın zî-kuvvet u kudret olanlardan mekâsib ü hâllerine göre tevzî' oluna⁷. Ve Mısır-ı 'atîk ve Bûlâk ehâlisine dahi bu mu'âmele oluna deyü karâr verildi. Ammâ Mısır-ı 'atîk ve Bûlâk ehâlleri bu re'ye râzı olmamaları ile anlar içün mahsûs bir teklîf vaz' olundu.

Ve yine bu mâhda ve Câmî'-i Gavriyye verâsında Dâvûd Kâşif hânesinde⁸ bir Dîvân tertîb olunup, Seyyid Ahmed ve Behâr Kâtibi İbrâhîm Efendi ve Ahmed ibn Mahmûd ve sâ'ir ketebeden kimesneler hâzır⁹ olup, ehâlinin isimleri vü sanâ'atları birer birer kaleme alındı. Ve nâs tabakât üzere tertîb olunup, her bir tabakaya bir numra ıstılâh vaz' olunmağın meselâ fülân kimesne on numradan ve fülân üç numra yâhûd iki nemredan deyü telkîb olundu.

Ve yine bu mâhda Dîmyât'dan Mahalle-i Kübrâ'ya gelan harîr üzere bağlanan 'uşûr ibtâl olundu.¹⁰ Ve yine bu mâhda, Ser'asker meşâyıhdan su'âl eyledi ki: "Bir alay kimesneler var ki, 'avrat yerin keşf ve velâyet iddi'â ederek esvâkda serseri gezerler ve bunlara nâs velîdir deyü i'tikâd edüp, ma'a-hâzâ ki, şe'âir-i İslâm'dan olan

¹ üzerlerine İ,Ü2,P : üzerine Ü1

² içlerinden İ,Ü2 : iclerinden Ü1,P

³ sebîlleri İ : sebîllerin Ü1,Ü2,P

⁴ Şa'bân 1215 = 18 Aralık 1800-15 Ocak 1801.

⁵ verildi ki İ,Ü1,Ü2 : verdiler ki P

⁶ girmeyeler Ü1,Ü2,P : girmeye İ

⁷ oluna İ,Ü2,P : olunsâ Ü1

⁸ خانه سنده İ,Ü1,P : خانه سنده Ü2

⁹ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

¹⁰ Ve yine bu ... ibtâl olundu. İ,Ü1,Ü2 : — P

ikâmet-i salâh vü edâ-yı savm dahi etmezler iken, bunlara i'tibâr u i'tikâd şer'an câ'iz midir?" dedikde; meşâyih: "Hâşâ câ'iz degildir, şer'atımıza muhâlif ü harâmıdır" dediklerinde, Ser'asker hazz edüp, men' olunmaların tenbîh ve evsâf-ı mezbûre üzere bulunan mecnûnlar bîmâr-hâneye¹ vaz' ve mecnûn olmayanlar hâric-i beldeye nefy olunmaların işâret eyledi. Ve yine bu mâhda, Fransalunun Re'îsü'l-etıbbâsı mesâbesinde olan tabîb, cüderî² 'illetinin 'ilâcına dâ'ir bir risâle te'lîf edüp, erbâb-ı Dîvân meşâyihine birer nüshasın hediye eyledikde, ahz u kabûl olup, sâbâş-ı tahsîni hâvî cevâb irsâl eylediler. Fakîr mütercim derim ki, musannifin cüderî 'ilâcına dâ'ir nüsha dediği, ol senelerde İngiltere'den zuhûr eden öküz aşısı dedikleri san'atdır ki, ile'l-ân Âsitâne-i [67a] Devlet-âşiyân'da³ isti'mâli şâyi' ve menâfî'-i celîlesi gün-be-gün rû-nümâ olmaktadır, intehâ.

Mâhın on birinde⁴ 'Ömer Kâşif bostânında maktûl bir 'avrat bulunup, Kādî tarafından bir kimesne ile Ağâ hâzır⁵ oldukda, etrâfda olanlar habs olup, kâtil kim olduğu ma'lûm olmadı. Ve bu günde Özbekiyye'de Bâbü'l-Hevâ kurbunda inşâd olunan komadya-hâne⁶ binâsı ikmâl olundu. Komadya beynlerinde bir lu'b mahsûsdur ki, her on gicede bir def'a komâdyâ-hâneye varup, dört sâ'at kadar melâ'ib-i mahsûsaların icrâ ederler.

Mâhın on altısında⁷ erbâb-ı Dîvân'a tenbîh olundu ki, Ser'asker'in murâdı derûn-ı şehrde⁸ müslimînden ne kadar vefât ederler ve ne kadar tevellüd edenlerin defter olunmasını ister ve bu husûsa mukaddem Bonaparta temşiyet vermek üzere iken meşâgilden eli⁹ degmedi idi. el-Ân bu husûsa şürû'olunsa gerekdir. Ve bunun fevâ'id şudur budur, deyü söylediklerinde, hattât¹⁰ u herât¹¹ ehillerine haber olup, gassâl ü huffâr-ı beldeden¹² tashîha karâr verildi. Sonra Vekîl-i Dîvân dedi ki, "Ser'askerimiz

¹ بیمار خانہ یه : İ,Ü1,P : بیمار خانہ یه Ü2

² cüderî İ,Ü1,P : çüderî Ü1

³ âşiyân'da İ : âşiyâne'de Ü1,Ü2,P

⁴ 11 Şa'bân 1215 = 28 Aralık 1800 Pazar.

⁵ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

⁶ قومادیا خانہ İ,Ü1,P : قومادیا خانہ Ü2

⁷ 16 Şa'bân 1215 = 2 Ocak 1801 Cuma.

⁸ derûn-ı şehrde Ü1,Ü2,P : enderûn-ı şehrde İ

⁹ eli İ : el Ü1,Ü2,P

¹⁰ خطاط İ : خطاط Ü1,Ü2,P

¹¹ هرات İ : حارات Ü1,Ü2,P

¹² huffâr-ı beldeden İ: huffâr ve kavâbilden Ü1,Ü2,P

‘Abdullah Menu Cenerâl'in¹ Reşîdli müsleme bir hâtûndan henüz bir veledi zuhûr etmegin, size lâıyk olan mufassal tehniye-nâmeler tahrîr eylemekdir" dedikde, derhâl² tehniye-nâme tahrîr ve Vekîl'e i'tâ olundu.

Mâhın yirmi beşinde³ Ser‘asker tarafından meşâyıh-ı Dîvân'a kâğıd vürûd ve Tercemân-ı kebîr Refa'il Dîvân'da terceme vü kırâ'at eyledi.

Mazmûn-ı mektûb: Dîbâcesi cehele-i ekbât inşâlarıyla müsevvede⁴ ve muharref ve elfâzının⁵ me‘ânîye ‘adem-i irtibâtıyla⁶ mükreh ü müzeyyef olduğundan metâvîsi tayy olunup, maksûd-ı aslıden tercemeye ibtidâr⁷ olundu.

"Bismillâirrahmânirrahîm, Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Rasûlüllah.⁸ Cumhûr-ı Devlet-i Fransaviyye'nin Şark Ser‘askeri ve İklîm-i Mısır Hâkimi Cenerâl ‘Abdullâh Menû tarafından Mısru'l-Kâhire meşâyıhı ve Dîvân-ı münîf ‘ulemâsı *edâmallahu Te‘âlâ fezâ‘ilehüm*⁹ hazerâtına i‘lâm u inhâ olunur ki, tahrîrâtınızdan kalbimiz sürûr u hubûr ile mâlî olmuşdur. Sandîd¹⁰ ü şücâ‘, [67b] şehîr ü nebîl Bonaparta¹¹ cenâbları mukaddemâ vefât edenler ism ü şöhetleriyle bi-ecma‘ihim defter olunmak murâdları olduğın sizlere ihbâr eyledigimizde, yalnız tevellüd edenlerin defterini i'tâ ile iktifâ olunmuş, vefât ü tevellüd eden etfâlin bi't-temâm defterlerini i'tâdan sonra zâtü'z-zevc olanlar dahi kaleme alınmak sizlerden¹² matlûbdur. Ve zâtü'z-zevc olanlar yazılıp, mazbût olmakda fevâ'id-i celîle çokdur¹³. Meselâ ahvâl-i mevârîs ve zabt-ı emlâk gibi ki, Hâkimü's-şer‘ olanlara ‘adl ü insâf üzere hükm etmek dahi kolay olur¹⁴. Ma‘rifet-i sülâle¹⁵ vü ensâb dahi suhûlet kesb eder. Bundan sonra sizlere hayırlı¹⁶ olan her ne ise birer birer icrâ olunsa gerekdir.

¹ Cenerâl'in İ,Ü2,P : مرآت Ü1

² derhâl İ,Ü2,P : derü'l-hâl Ü1

³ 25 Şa‘bân 1215 = 11 Ocak 1801 Pazar.

⁴ müsevvede İ : موده Ü1,Ü2,P

⁵ elfâzının İ,Ü2,P : elfâzın Ü1

⁶ irtibâtıyla İ,Ü2 : irtibât ile Ü1,P

⁷ ibtidâr İ,Ü1,Ü2 : âgâz P

⁸ Bismillâirrahmânirrahîm ... Muhammedün Rasûlüllah İ,Ü1,P : — Ü2

⁹ "أَدَامَ اللَّهُ تَعَالَى فَضَائِلَهُمْ" = Allah faziletlerini daim etsin" anlamına gelem Arapça bir dua cümlesidir.

¹⁰ Sandîd İ,P : Sandîl Ü1,Ü2

¹¹ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹² sizlerden İ,Ü1,Ü2 : sizden P

¹³ çokdur İ : vardır Ü1,Ü2,P

¹⁴ kolay olur İ,Ü2,P : kolaydır Ü1

¹⁵ سلاله Ü1,Ü2,P : سلاله İ

¹⁶ hayırlı İ,P : hayırlı Ü1,Ü2

Seyyid Süleymân nâm veledimin mehd-i ârâ-yı şühûd olduğına dâ'ir vârid olan tahrîrâtınızdan gâyet ile hazz eyledim. Cenâb-ı Hüdâ'dan dîlerim ki, tûl-i 'ömr ile mu'ammer ve 'adl u istikâmete muhibb olup, ashâb-ı hırs u tama'dan olmaya, ve's-selâm¹."

Mâhın gâyetinde Câmi'-i Kusûn² minâresi nısf-ı a'lâsından sâkıt olup³ câmi'in bir tarafı dahi münhedim oldu. Zann olunur ki, işbu sukût u inhidâm Fransalunun bârût ile 'amellerinden nâşî ola.

Şehr-i Ramazân Cum'a gicesi hilâl-i rû'yet olunmağın⁴ muhtesib ü meşâyih-ı hirfet 'âdet üzere tabûl⁵ çalarak alay eylediler. Beşinci gün⁶ Mekke-i Mükerreme kisvesinden su'âl olundukda, mukaddemâ Paşa Kethüdâsı Mustafâ Ağâ ve Seyyid İsmâ'il⁷ Hûşâb 'amel-i mübâşeretleri ile a'mâl ve "Mescid-i Hüseyin'de mekân-ı mu'tâda vedî'at u îsâl olunagelür iken, bir müddetden berü terk ü ihmâl olunmağla, sakfindan cereyân eden yağmur damlaları ve mekânın rutûbeti ile çürüyüp kalmışdır" deyü cevâb verildikde, Vekîl: "Ser'askerimizin murâdı Yevm-i Hamîs'de kable'z-zuhr sizinle mekân-ı mezbûra varup, kisveyi mu'âyene ve çürüyan mahalleri ba'de't-ta'mîr, Mekke-i Mükerreme'ye îsâl ve Fransalu tarafından iksâ olunacaktır" dedikde, "Siz bilürsiz" yollu cevâb olunup, bu mazmûnda basma evrâk neşr olundu.

Ve bu günde bir kâğıd [68a] ibrâz etdiler ki, Fransaludan mekâtîb gelüp, Cezâ'ir⁸ ve Tunus ocaklarıyla sulh vâki' olduğın fîmâ ba'd, tarafeynden ticâret bâbı açılıp, tüccâr istedikleri vech üzere te'âtî eyleyecekleri mefhûmı inhâ olundu. Şeyh Ahmed 'Arîşî üzerine iki mâh mukaddem kazâ'-i Mısriyye kur'a ile isâbet etmegın şimdiye dek terk olunmuşıdi⁹. Yevm-i mezbûrun sabâhısı Şehir Nâzırı Belyar Cenerâl ve meşâyih-ı Dîvân ve ocaklu huzûrlarından Şeyh Ahmed 'Arîşî'ye fûrûh ilbâs ve Fransa küberâsı atlanup, Belyar ile hem-inân-ı vasat-ı medîneden mürûr ve mahkemeye ik'âd olundu.

¹ ve's-selâm Ü1,Ü2,P : İ

² Câmi'-i Kusûn İ,P : Kasûn Ü1,Ü2

³ olup İ : ve Ü1,Ü2,P

⁴ 1 Ramazân 1215 = 16 Ocak 1801 Cuma.

⁵ tabûl İ,Ü1,Ü2 : tabl P

⁶ 5 Ramazân 1215 = 20 Ocak 1801 Salı.

⁷ İsmâ'il İ,Ü1,Ü2 : İsmâ'il P

⁸ Cezâ'ir İ,Ü2 : Cezâyir Ü1,P

⁹ olunmuşıdi İ,P : olunmuş idi Ü1,Ü2

Pençşenbih günü Mekke-i Mükerrreme kisvesi rü'yetiyçün¹ Vekîl ve meşâyih-
ı Dîvân, Meşhed-i Hüseyinî'ye vardıklarında, Ser'asker gelüp feresinden nüzûl ve bâb-
ı Mescid'e mürûr esnâsında, derûn-ı Mescid'de izdihâm-ı nâsı² gördükleri gibi hâ'ifen³
girü rücû' ve sebeb-i izdihâmdan⁴ su'âl eyledikde, "Nehâr-ı Ramazân'da müslimîn
câmi'lerinde tecemmu' ederler. Murâd olunursa tahliye⁵ olunsun" dediklerinde, biraz
düşünüp: "Vakt-i âharda gelürüz" diyerek tekrâr feresine rükûb ve geldiği tarafa 'azm
eyledi⁶.

Mâhın dokuzuncu Sebt gicesi⁷ Mahmûd Çelebî ile karındâşı Mehmed
Çelebî'nin vak'ası zuhûr etmiştir. Şöyle ki, Trabluslı 'Ali Paşa Cîze'de mukîm ve
mezbûr Mahmûd Çelebî ile kerem-i ülfet iken Fransa vak'ası zuhûr etdikde, Şâm
tarafına firâr ve Ordu-yı hümayûn cânibine varup, Serdâr-ı ekrem'e Mahmûd Çelebî'yi
tavsîf etmekle, ba'zı havâdis celb ü işâ'asına dâ'ir Mahmûd Çelebî me'mûr olup,
beynlerinde mürâselât-ı hafîyye mütevâtîrül-vürûd iken, sene-i mâziyyede infisâh-ı
sulh ile Ordu-yı hümayûn Şâm'a ric'at etdikde, Mahmûd Çelebî, Seyyid Ahmed
Mahrûkî vâsıtasıyla hezâr havf u hirâsla sırran ü hufîyyen gâh-be-gâh Ordu-yı
hümayûn tarafıyla mükâtebe üzere olup, bu esnâda Kalyûb tarafına ordudan hafî
olmak üzere kâsıd-ı vürûd ve dört kıt'a Fransız lisânı üzere muharrer kâğıdların
cem'iyetgâh olan mahallere vaz' u ilsâka dâ'ir Mahmûd Çelebî me'mûr olduğu ifâde
vü inhâ eyledikde, [68b] Mahmûd Çelebî kâğıdların ikisini matlûb olan mahallere vaz'
u ilsâ ve üçüncü⁸ kâğıdı nehâran vaz'a imkân olmayup, gicesi Hammâm-ı Kilâb
kurbunda bir mahalde kendüsi pusuda durup, hidmetkârı kâğıdı mismâr ile dîvâra vaz'
u teşyîd eder iken, a'lâ-yı dârdan Fransızlar girüp, der-'akab aşğa nüzûl ve hidmetkârı
ahz ve⁹ kolları verildiğin Mahmûd Çelebî uzakdan nigerân oldukda, derhâl¹⁰ hânesine
firâr ve karındâşı ile bi'l-meşveret ihtifâya karâr verdikden sonra, ertesi 'ale's-sabâh

¹ rü'yetiyçün İ,Ü2 : rü'yeti içün Ü1,P

² izdihâm-ı nâsı İ,Ü2,P : izdihâm-ı nâs Ü1

³ خائف İ,Ü2,P : خائف Ü1

⁴ sebeb-i izdihâmdan Ü1,Ü2,P : سبب ارحامدن İ

⁵ تخلیه İ,Ü2,P : تخلیه Ü1

⁶ tarafa 'azm eyledi İ,Ü1,Ü2 : yola idbâr eyledi P

⁷ 9 Ramazân 1215 = 24 Ocak 1801 Cumartesi.

⁸ üçüncü İ,Ü2,P : üçüncü Ü1

⁹ ve İ : eylediklerinde Ü1,Ü2,P

¹⁰ derhâl İ,Ü2 : derü'l-hâl Ü1,P

Mehmed Efendi¹ ve yanında bulunanlar bi'l-cümle ahz olunup, hidmetkâr-ı ma'hûd ile ma'an Kâ'im-makâm Konağı'nda habs ile karındâşı ve sâ'ir hademedden Mahmûd Çelebî'nin mahall-i ihtifâsın her-çend ki, su'âl ü istiknâh etdiler ise eser zâhir olmadığından emvâl ü emti'aları bi'l-cümle müsâdere olunup, kal'aya ı'sâd ve su'âl ü tahkîkde şiddet ü ifrât olundu. Ba'dehû, hidmetkâra elli riyâl i'tâ ile ıtlâk ve mahallin bulur ise bin riyâl verilmek üzere va'd olunup, hidmetkâr² her ne kadar mezânn olan mahalleri cüst ü cû etdi ise dahi, eser ü âsâr olmadığından yine kal'aya ı'sâd u habs olundu. Ammâ, Mahmûd Çelebî ehl-i Mısır ve 'urbândan her kime ilticâ etdi ise kabûl olunmamağın bilâhare tebdîl-i câme vü hey'et edüp, hezâr mihen ü meşakkat ile Etrîb'e³ vâsıl⁴ ve orada Hasan Çelebî'ye ilticâ ve hânesinde Ordu-yı hümâyûn gelinceye dek ihtifâ eyledi.

Mâhın on dördüncü yevm-i Hamîs⁵ oldukda, kisve-i şerife tehyi'esine⁶ dâ'ir Câmi'-i Hüseyinî tahliye⁷ olunmağla, Kādî-i belde ve meşâyıh-ı Dîvân ve sâ'ir a'yân u ekâbir, Fransa⁸ mahzarlarında kisve-i şerife⁹ mu'âyene ve ta'mîri için¹⁰ üç bin para takdîr ve hademe-i Câmi'-e bin pâra bahş ile mekânlarına 'avd u ric'at eylediler.

Mâhın yirmi dördünde¹¹ şenlik zımnında toblar¹² atılup, sebebi istifhâs olundukda, alât-ı harbiyye ve 'asâkir ile meşhûn İskenderiyye'ye iki 'aded gemi gelüp, Bonaparta¹³ Nemçelü¹⁴ ile muhârebe-i kesîreden sonra [69a] galebe-i tâmme üzere musâlaha üzere oldukların ve fî-mâ-ba'd edevât-ı harbiyye ve 'asâkirin lüzûmı kalmamağla, bu tarafa karîben irsâl ve hitâm¹⁵ ile¹⁶ sulh ihbârıyla bir kac sefine dahi

¹ Mehmed Efendi İ1,Ü2,P : ^{محمّد} Ü2

² hidmetkâr İ,Ü2,P : hidmetkâ Ü1

³ Etrîb Doğu Mısır'da bulunan eski bir kasabadır; bkz. Muhammed Remzi, *el-Kāmûs-ü'l-Coğrâfi...*, c. I, s. 11.

⁴ vâsıl Ü1,Ü2,P : vusûl ü vâsıl İ

⁵ 14 Ramazân 1215 = 29 Ocak 1801 Perşembe.

⁶ tehyi'esine İ : tehniyesine Ü1,Ü2 ; tehyesine P

⁷ تحليه İ,Ü2,P : تحليه Ü2

⁸ Fransa İ : France Ü1,Ü2,P

⁹ tehyi'esine dâ'ir Câmi'-i Hüseyinî ... kisve-i şerife İ,Ü1,P : — T19

¹⁰ ta'mîri için İ,P : ta'mîriyçün Ü1,Ü2

¹¹ 24 Ramazân 1215 = 8 Şubat 1801 Pazar.

¹² toblar İ,Ü1,Ü2 : toplar P

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ Nemçelü İ,Ü2,P : Nemcelü Ü1

¹⁵ ختام İ,Ü2,P : ختام Ü1

¹⁶ ile İ : — Ü1,Ü2,P

geleceğin ve kalem-rev-i Mısır bi'l-küllîyye Françe¹ bilâdından ma'dûd olacağın ihbâr ve bu mazmûnda Dîvân'da kâğıd kırâ'at olundu.

Şehr-i Şevvâl'de tâ'ûn zuhûr etmegın, Fransalu² nihâyet mertebe-i münze'ic olmalarıyla hânelerin tathîr ve mahall-be-mahall tahaffuzât ile kendülerin hıfz u vikâye eylediler.

Mâhın sekizinci günü³ meşâyıha Vekîl-i Dîvân dedi ki: "Ser'asker tarafımıza ifâde eder ki, beldede tâ'ûn zuhûr etmekle nazarataya ihtiyâc mess etmiştir. İşbu nazarata husûsunda meşâyıh emrimize itâ'at ederler mi?" deyü su'âl eyledikde, "Bakalım" deyü cevâb olundukda⁴, tekrâr dedi ki: "Bu emir cümle nâs hayrı müstelzim olmağla icrâsına mecbûruz. Mülzem olduğunuz sûretde ne güzel! Ve illa cebren ü kerhen a'mâline icbâr u itâ'at etmeyenlerin⁵ te'dîb⁶ ve katline ısrâr olursa gerekdir. Bizim re'yimiz bunun üzerine mün'akid olmağla, sizin dahi itâ'atiniz lâzımdır. Zîrâ hıfz-ı sıhhat umûr-ı vâcibeden olup, 'inde's-şer' izâle-i maraz ve hıfz-ı sıhhat zımnında tabîbe mürâce'at dahi vâcibdir. Mağrib ehâlîsi bi-ecma'ihim nazarata vü tahaffuzuna⁷ ihtimâm ederler iken, 'ulemâ-yı Mısriyye vesâ'it⁸ isti'mâlinde her vechile anlardan mümtâz olduğu bedîhîdir" dedi. "Emr olunan ne makûlesidir?" dediklerinde, "Bu emrin 'illet-i gâ'iyesi ancak muhâfazat u hazerdir. Meselâ bir hânede tâ'ûn olsa, hâricde olanlar duhûlden ibâ ve dâhilde hurûcdan ittikâ⁹ eyleyeler. Ve bu emrin fûrû'âtından olarak sâ'ir nizâm u kavânîn Ser'asker tarafından sizlere vâsıl olsa gerekdir. Hemân sizin itâ'at ve 'adem-i muhâlefetiniz lâzımdır" dedikde, tarafeynden vâfir mübâhase vü münâkaşa olup, Ser'asker tarafına ifâde vü tefvîz ve nizâmına dâ'ir vaz'-ı kavânîn olmak üzere Meclis munkazî oldu. Mâhın on üçünde¹⁰ kal'ada vâfir toblar¹¹ atılup, sebebi ma'lûm olmadı.

¹ Françe Ü2,P : France Ü1 ; — İ

² Fransalu İ,Ü1,P : Françelü Ü2

³ 8 Şevvâl 1215 = 22 Şubat 1801 Pazar.

⁴ olundukda İ,Ü1,Ü2 : olundu ise de P

⁵ etmeyenlerin İ : etmeyenlerin Ü1,Ü2,P

⁶ te'dîb İ,Ü2,P : — Ü1

⁷ tahaffuzuna İ : tahaffuza Ü1,Ü2,P

⁸ vesâ'it İ,P : vesâyit Ü1,Ü2

⁹ ittikâ İ,Ü1,Ü2 : iskâ P

¹⁰ üçünde İ,Ü2,P : üçünde Ü1

13 Şevvâl 1213 = 27 Şubat 1801 Cuma.

¹¹ toblar İ,Ü1,P : toplar Ü2

On dördünde¹ Ser'asker'den gelen kâğıd Dîvân'da feth u kırâ'at ve nusah-ı kesîresi cüderân-ı [69b] esvâka ilsâk oldu. Mazmûnı bu ki: "Devlet-i Cumhûr-ı Fransaviyye'nin berr-i Mısır'da Emîrül-cüyûş Cenerâl 'Abdullah Menu tarafından mahrûse-i Mısır'da sâkin sagîr u kebîr ve ganî vü fakîre i'lâm u ifâde olunur ki, ehâlî-i Mısriyye'den bir alay eşkiyâ vü müfsidîn sizleri tahvîf içün neşr etdikleri envâ'-ı² müfteriyât ü erâcîfin cümlesi kizb-i sarîh olup, garazları ancak sizleri ihâfe³ vü ızlâl olmağla, 'an-karîbin esvâk-ı Mısır'da 'unkları darb olunsa gerekdir. Ey ehâlî-i Mısriyye! İşbu kelimâtımızı istimâ' birle müsterîhu'l-bâl ve müreffehu'l-hâl olasız. Françe⁴ Devleti sizlerin himâyet u sıyânetlerinizi mültezimlerdir, ve's-selâm." İşbu kâğıd mefâhiminden ma'lûm oldu ki, Ebhûr⁵ câniblerine biraz süfûn-i harbiyye gelmekle gönüllerine havf düşüp, murâdları ehâlî-i Mısır'ı tesliyet ü işgâl ola. Kal'adan toblar⁶ atıldığıın sebebi Ser'asker'den su'âl olundukda, cevâbında "Fransa Devleti krallarıyla muhârebe vü nizâ' üzere iken şimdi musâlaha olundu. İngiliz⁷ açıkda kalup, ol dahi mecbûr olsa gerekdir. Ve Fransa'dan Hind üzerine çıkan ordu Mısır'a dahi gelürler ve Moskovlu dahi bizlere imdâd içün zehâ'ir⁸ ile meşhûn gemiler gönderüp, mümkün olabilür ise İskenderiyye Limânı'na lenger-endâz ve oradan nakl-i zehâ'ir⁹ olunsa gerekdir. Ve altı 'aded ceng sefinesi dahi Bahr-i Hind'e îsâl olunmuş olmağla, oradan Süveys'e geleceklerdir. Top¹⁰ ve şenliginin aslı bu olup, bundan sonra iklim-i Mısır Fransa'da¹¹ kaldı gitdi. Zîrâ cihât-ı şimâliyye kralları Françelüye¹² bi-ecma'ihim düşmen idi, şimdi dost oldular. Fî-mâ-ba'd sizlere olan 'unf¹³ ü gazabımız bi'l-küllîyye zâ'il ve şefkat ü merhamet mübeddel olmuşdur" deyü cevâb eyledikde, meşâyih bir

¹ On dördünde : Yirmi dördünde İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda "yirmi dört" ifadesi geçmesine rağmen bu ifade metnin akışına uymamaktadır. Zira bir önceki cümlede 13 Şevvâl ve daha ileride 17 Şevvâl tarihlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca Cebertî de bu tarihi 14 Şevvâl 1215 olarak belirtmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 221. 14 Şevvâl 1215 = 28 Şubat 1801 Cumartesi.

² envâ' İ,Ü2,P : + envâ' Ü1

³ اخافه İ,Ü2,P : اخافه Ü1

⁴ Françe İ,Ü2 : Fransa Ü1,P

⁵ ابا خور İ,Ü2 : ابا خور P

⁶ toblar İ,Ü1,P : toplar Ü2

⁷ İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

⁸ zehâ'ir İ,Ü1,P : zehâyir Ü2

⁹ nakl-i zehâ'ir İ,P : nakl-i zehâyir Ü1,Ü2

¹⁰ top İ : tob Ü1,Ü2,P

¹¹ Fransa'da Ü1,Ü2,P : Fransa İ

¹² Françelüye İ : Fransaluya Ü1,Ü2,P

¹³ 'unf İ,Ü2 : te'assüf Ü1,P

ağızdan: "‘Ömriniz¹ mezîd olsun. Sizlere de lâıyk olan lütf u mürüvvetdir" deyü bâb-ı müdâheneyi bâz eylediler².

Ve bu mâhda Megâribe Re’îsi ‘Ömer Ağâ ve Mustafâ Çelebî ve ‘Ali Çelebî³ ahz u tescîn oldu. Sebebi Mustafâ Çelebî’ye ba‘zı havâyic zımnında bir dostı Şâm tarafından mektûb [70a] irsâl etmekle⁴, ‘Ömer Ağâ ve ‘Ali Çelebî mahzarlarında feth u kırâ’at olunur iken, bir kavvâs mu‘âyene ve Fransaluya gamz u nifâk eylediği nakl olunur.

Mâhın on yedisinde⁵ Ebhûr⁶ câniblerine süfün-i harbiyye geldiği ihbâr-ı meserret-asârı tahkîk olundu.

On sekizinde⁷ Fransa ‘asâkiri berren ve bahran Ebhûr⁸ cânibine gitdiler. Yirmisinde⁹ meşâyıh-ı Dîvân huzûrunda Vekîl dedi ki: "Ebhûr’a¹⁰ biraz sefâyın gelmekle zann-ı gâlib üzere muhârebe olunmuşdur. Lâkin bize haber vâsıl oldu ki, İskenderiyye pîşgâhına yüz yirmi ‘aded gemi gelüp yine ‘avdet etdiler." "Nasıl gemi?" deyü su’âl etdiklerinde, "Ervâm ile meşhûn biraz İngiliz¹¹ gemileri olup, ekalli kebîrce kalyonlar, ekserî sagîr zahîre gemileridir" dedi. Hitâm-ı Meclis’de Ser’asker tarafından gelan mektûbı ihrâc ve tercemân vesâtatıyla tercemesi kırâ’at olundu. **Mazmûn-ı mektûb:**

"Cumhûr-ı Devlet-i Fransaviyye’nin Şark Ser’askeri ve berr-i Mısır hâkimi Cenerâl ‘Abdullah Menu tarafından ‘âmme-i ehl-i Mısır’a hitâb olunur ki, Cenâb-ı Hudâ-yı Hâdîl-cünûd istedigine nusrat i’tâ buyurup, yed-i Fransaviyye’ye i’tâ buyurılan seyf-i sakîl a’dâsını dâ’imâ muzmahill etmekdedir. Li-hâzâ, cemî‘ mevâzi’de ecnâs-ı nâsa şerr îsâl eyleyan İngiliz¹² tâ’ifesi sevâhil-i Mısriyye’ye

¹ ‘Ömriniz İ,Ü1,Ü2 : ‘Askeriniz P

² eylediler İ,Ü2,P : etdiler Ü1

³ ‘Ali Çelebî İ,Ü1,P : — Ü2

⁴ etmekle İ,Ü1,P : olunmağla Ü2

⁵ 17 Şevvâl 1215 = 3 Mart 1801 Salı.

⁶ 18 Şevvâl 1215 = 4 Mart 1801 Çarşamba.

⁷ 20 Şevvâl 1215 = 6 Mart 1801 Cuma.

⁸ 18 Şevvâl 1215 = 4 Mart 1801 Çarşamba.

⁹ 20 Şevvâl 1215 = 6 Mart 1801 Cuma.

¹⁰ İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

¹¹ İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

¹² İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

musallat olup, vaz‘-ı ekdâm etmişiken¹, derhâl² ‘akablarına döndürüp, mağlûb u makhûr oldular. ‘Osmânî³ ‘asâkiri dahi İngilîzlü misâl harekât-ı reddiyyede bulunmağın anlar dahi gubâr-ı bâdiyede perîşân oldular. Ey ehâl-i Mısriyye! Eger Allah'dan hâ‘if⁴ olanlar tarîkine sâlik⁵ olursanız müsterîh olursuz. Ve-illâ, milletinizden biri Fransalı zıdd⁶ u ‘aleyhine dâ‘ir tarîk-i fesâdda bulunur ise, Cenâb-ı Hüdâ ve Rasûl-i kibriyâ'nın nâm-ı şerîflerin yâd ile kase ederim ki, ol sâ‘at helâk etsem gerekdir. Mısır'da mu‘ahharan sûret bulan harb ü sulhda âbâ’ ve evlâd u nisvânınızın kanları döküldüğün ve hılâf-ı mu‘tâd-ı sâlyâne vü ‘avârizlar⁷ tahmîl olunduğın yâd ile teyakkuz u intibâh üzere olasız, ve's-selâm. Min hâlisi'l-fu‘âd Cenerâl ‘Abdullah Menu, intehâ."

Yevm-i mezbûrda şenligi müş‘ir kal‘adan topar⁸ atıldığıının sebebi su‘âl olundukda, "İskenderiyye'ye [70b] iki ‘aded Fransa sefinesi geldi" denilüp, sonra kizb-i sarîh olduğu tebyîn eyledi. Ve yine yevm-i mezbûrda zahîre vü gılâl killetinden Vekîl-i Dîvân ile meşâyih beyinlerinde mübâhase vü münâkaşa olup, süfün-i harbiyye vürûdından nâşî anbârlarda buğdaya killet ve behâsına galâ vü kesret târî oldu. "Muhtesib emsâli hükkâm, sevâhil ü zevâyâyı tecessüse muhtâcdır" denildi. Bâlâda zikr olunan mektûb okunurken⁹ ba‘zı hâzırîn¹⁰ dediler ki: "‘Âkil olanlar gerçi fesâda sa‘y etmez, ammâ ma‘âzallah esâfil-i nâsdan fitne zuhûr eder ise, ‘ukalâ bi'z-zarûre hânelerinde ihtifâ etseler gerekdir" dediklerinde, Vekîl-i Dîvân cevâb eyledi ki: "‘Ukalâya lâyık olan ceheleye¹¹ nush-ı bend vermektedir. Ve-illâ, fitne zuhûr eder ise, ‘ukûbetinden anlar dahi hissedâr olurlar" cevâbı sadedinde iken, ba‘zılar: "Bu sözünüz gayr-i vâridir¹². Zîrâ, ‘ikâb dâ‘imâ mücrim üzerlerine vâki‘ olagelmiştir" dediler. Vekîl: "Mukaddemâ fitne ikât etdiklerinde, ‘ukûbât ‘umûmî olmuşidi¹³. Zîrâ, tob ve

¹ etmişiken İ,Ü2,P : etmiş iken Ü1

² derhâl İ : derü'l-hâl Ü1,Ü2,P

³ ‘Osmânî İ,Ü1,Ü2 : ‘Osmânî P

⁴ hâ‘if İ,Ü2,P : حائف Ü1

⁵ sâlik Ü1,Ü2,P : sülûk İ

⁶ zıdd Ü1,Ü2,P : ضد İ

⁷ ‘avârizlar İ,Ü2,P : ‘avâriz Ü1

⁸ topar İ,Ü2 : topar Ü1,P

⁹ okunurken İ : okunur iken Ü1,Ü2,P

¹⁰ حاضرین P : حاضرین İ,Ü1 ; حاضرین Ü2

¹¹ ceheleye Ü1,Ü2,P : cümleye İ

¹² gayr-i vâridir İ,Ü1,P : vâridir Ü2

¹³ olmuşidi İ,Ü2,P : olmuş idi Ü1

humbara dânelerinin ‘aklı yokdur ki, muslih ile müfsid beynini fark u temyîz eyleye¹" dedi. Ba‘zılar dahi "Muslih niyyet-i hayriyyesi kendüyi tahlîs eder" dedikde, cevâbında "Muslih oldur ki, salâhı ra‘iyyete şâmil ola. Ve-illâ, yalnız muslihın salâhı kendüye ‘â’id, sâninin salâhı ‘âmmeye râci‘dir" dedi. Ve bunun emsâli mübâhasât ü münâkaşât uzanup², bilâ-tâ’il Meclis munkazî oldu.

Mâhın nihâyetinde münâkaşa-i mezbûre cevâbı olmak üzere, Ser‘asker'den Vekîl-i Dîvân'a mektûb vürûd etmegin feth u kırâ’at olundu. Me’âl-i mektûb bu ki: "Ser‘asker-i ‘âmm Menu Cenerâl tarafından Dîvân-ı münîf ricâline hitâb ve iklîm-i Mısır ve derûn-ı şehirde sâkin cümle ehâlîye nidâ olunur ki, sizlere ihâle vü tenbîh olunan cümle eşyâya takayyüd ü ihtimâmınız bilâ-şübhe zâhir olup, sizler buradan Fransa Cumhûrî'nın ricâl-i Devlet'i mesâbesinde olduğunuzdan, ‘ukûl ü ezhânınız muktezâsınca mu’ahharan vâki‘ olan katl ü nehbi hâtıra getürüp, emniyyet ü rahatınız için halkı bir eyüce nush u pend ile zabt u rabt etdiniz. Nâsdan fitneye dâ’ir cüz’î harekât-ı sagîre sâdır olsa, ‘ukûbeti [71a] başınıza kopacağın fîkr u mülâhaza edin. Fransa'dan bizlere haber gelmişdir ki, Nemçe³ İmparatoru ile sulh vâki‘ olup, Moskovlu dahi Devlet-i ‘aliyye ile nakz-ı ‘ahd ve harbe kıyâm etmişdir, ve’s-selâm."

Ertesi gün Şeyh Şarkâvî hânesinde meşâyih ve Muhtesib ve Vâlî hâzır olup, hân kethüdâları ve mahallât-ı ihtiyârların cem‘ ile herkes dînında olan nâsı ‘âkibeti vahîm olduğun zîkr ile üzerlerine lâzım olmayacak havâdis u mâlâyâ’nîye ‘adem-i iştigâllerin tavsiye vü tahzîr eylediler. Bu aralıkda bâkî kalan sâlyâne tahsîliyçün me’mûr kavvâsîn ü sultâtlara teşdîd olunup, tahsîle bed’ olundu. Ve tâ‘ûndan muhâfaza zımnında dahi dikkat ü ihtimâm olunmağla, tâ‘ûndan hasta olanları ahz ve bunun için i‘dâd olunan hasta-hâneye idhâle bed’ olundu⁴. Bir sûrete vardı ki, akrabâ vü havîşâvendi berü gelüp, esvâka çıkmayınca hâlinden haberdâr olamayup vefât eyledikde, hemân esvâbıyla çukura defn ederler idi. Ve hânesinde kırk güne denk âmed-şûddan men‘ ile esvâb-ı mahsûsasın ihrâk ve kapuya bekci konulup, kapuyu dakk eden dahi ahz ile kırk gün habs olunur idi. Hânesinde mat‘ûnen vefât edenlerin siyâb

¹ eyleye İ,Ü2,P : ede Ü1

² uzanup Ü1,Ü2,P : uzatup İ

³ Nemçe İ,Ü2,P : Nemce Ü1

⁴ idhâle bed’ olundu Ü1,Ü2,P : idhâl İ

u ferâşî ihrâk olundukdan sonra, hammâl sırtına verilüp, nâsı yanına¹ tekarrubdan men‘ ile defn ederler idi. Yanından geçüp², hammâla dokunan kimesneyi dahi ahz ve habs ile götüren hammâl u gassâl derhâl habs olunur idi. Bu sûretler nâsa gâyet girân gelüp, bilâd-ı eryâfa dağılur oldular.

Ebhûr'a³ gelen gemilerden Fransalu paralanup, eşyâların kal‘aya nakl ederler idi. Yine bû esnâda hamûle vü eşyâlarıyla Fransalu şark tarafına zâhib olduklarında, Ordu-yı hümayûn ‘Arîş'e vusûl buldığı ahabârı münteşir oldu. Ve bu esnâda Şeyh Sâdât mahbesde kendü sebeb-i habsinden su‘âl eyledikde, "Sen Fransalunun hâ'ini⁴ olduğından, ancak fitne îkâz eylemekden tehazzür içün habs olundun" dediler. Şeyh Bekrî ve Seyyid Ahmed, Muhtesib Hasan Ağâ'yı recâ etdiklerinde, "Muhtesib sizin [71b] cinsinizden olmamağla vazîfeniz degildir" denildikde⁵, "Belî vazîfemiz degildir, lâkin sâlyâne cem‘inde nef‘-i ‘azîmi⁶ olup, cürmi dahi ‘indimizde ma‘lûm olmamağla recâ ederiz" dediklerinde, "Cürmini Allahü Te‘âlâ bilür, bir de Ser‘asker bilür" dediler. Muhtesib habs olundukdan sonra yerine kimesne nasb olunmayup, Kethüdâsı kola biner idi. Ve bu günlerde "Tâ‘ûndan vefât edenlerin üzerinde mevcûd esvâbından gayrı eşyâsı ihrâk olunmayacaktır, emîn olsunlar" deyü münâdîler nidâ eyledi⁷. Zîrâ, halk beyinde tâ‘ûndan vefât edenlerin hâneleri ihrâk olunacak deyü havâdis ü erâcif çoğalmış idi.

Cum‘a günü rü’esâ-yı Dîvân⁸ ve tüccâr, Vekîl Konağı'na da‘vet olunup, Vekîl-i mesfûr Bahriyye cânibine ‘azîmet edecek olmağla, yerine "Belyar" nâm Fransaluyu vekîl nasb edeceğin ve belde üzerine dikkat u ihtimâmların tavsiye eyledikten sonra, Ebhûr⁹ cânibine gelen İngiliz¹⁰ ‘askeri Fransalu tarafından dâ’iren-mâ-dâr ihâta olunduğın dahi ihbâr eyledi.

¹ yanına İ,Ü1,Ü2 : tanına P

² geçüp İ,Ü2,P : gecüp Ü1

³ Ü1,Ü2 : ابة حوره İe ; ابا حوره P

⁴ Fransalunun hâ'ini İ,Ü1,Ü2 : Fransaluya P

⁵ denildikde İ,Ü1,P : dediklerinde Ü2

⁶ nef‘-i ‘azîmi İ,Ü1,P : nef‘-i ‘azîm Ü2

⁷ eyledi İ,Ü1,Ü2 : eyleyüp P

⁸ rü’esâ-yı Dîvân Ü1,Ü2,P : rü’esâ İ

⁹ Ü1,Ü2 : ابة حور İ ; ابا حور P

¹⁰ İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

Mâhın gâyetinde şark tarafına teveccüh edenler hamûle vü eskâlleriyle gelüp, ‘Arîş'e degin cüstu cû birle Ordu-yı hümâyûn vürûd etmedigin ihbâr u i‘lâm eylediler.

Şehr-i Zilka‘de'nin üçüncü günü¹ Ser‘asker'e meşâyih tarafından mekâtîb tahrîr olunmasın² Vekîl Dîvân'a tavsiye etmekle, her birerleri³ mektûb tahrîr eylediler.

Altıncı günü⁴ Re‘îs-i mustahfîzân Mehmed Ağâ, Yevm-i Sebt'te tâ‘ûndan hastalanup gicesi vefât etmekle, bir çukura defn ve hânesi⁵ iğlâk olundu. Yerine bir kimesne nasb olunmamağla, "Nasrullah" tercemân mu‘âvenetiyle "‘Abdül‘âl" nâm kimesneye ihâle olunup, giderek üzerinde tekarrur eyledi.

Mâhın dokuzunda⁶ Serdâr-ı ekrem Şâm tarafından Mısır üzere hareket eyleyüp, ‘asâkir-i İslâmiyye ‘Arîş'e vâsıl oldukları ahabârı tevârüd etmekle, Fransalu derûnuna havf u hirâs târî oldu. Ol gicenin ‘işâsında Vekîl-i Dîvân Furye, meşâyih-ı Dîvân'ı ihzâr edüp, vehmlerini izâle ve hâtırların celb edecek kati vâfir kelimât-ı hîle-âmiz bast eyledi. [72a] Ya‘nî: "Ma‘lûmunuz olsun ki, Ser‘asker ve bizler bi't-tab‘ müslimîn ‘ale'l-husûs ‘ulemâ vü fuzalâya meyl ile muhibb olduğumuzdan, ferahlarıyla ferîh ve gamlarıyla mağmûm olarak matlabımız dâ‘imâ anlara hayırdır. Ser‘asker, Ebhûr⁷ cânibine çıkmazdan mukaddem, meşâyihı yanında rehin olmak üzere habs etmek murâdı iken, Ebhûr'a⁸ gelenlar İslâm ‘askeri olmayup, ‘asâkir-i İslâm ve Fransaluya a‘dâ olan İngiliz⁹ ve Napoli ‘askerleri olduğu lede't-tehakkuk¹⁰ akvâm-ı mezbûreye müslimînin ‘adem-i meyli¹¹ nümâyân olduğundan habs eylemekden ferâgat ve iğmâz eylemişidi¹². Velâkin, Ordu-yı hümâyûn bu tarafa râhî olduğu tehakkuk etmekle, muktezâ-yı kavânîn-i harbiyye içinizden ba‘zı kibâr u a‘yânın rehin olmak üzere habsleri iktizâ etmişdir. Sakınup bir vechile hâtırınıza¹³ teşvîş getürmeyüp, mükedder olmayasız. İ‘zâz u ikrâmınızda kusûr olunmaz" deyü bast-ı müdde‘â eyledikde,

¹ 3 Zilka‘de 1215 = 18 Mart 1801 Çarşamba.

² olunmasın İ,Ü1,P : olunmağın Ü2

³ birerleri İ,Ü2 : birleri Ü1,P

⁴ 6 Zilka‘de 1215 = 21 Mart 1801 Cumartesi.

⁵ hânesi Ü1,Ü2,P : hâne İ

⁶ 9 Zilka‘de 1215 = 24 Mart 1801 Salı.

⁷ P : أبأ خور ; إأأأ خور : Ü1,Ü2

⁸ P : أبأ خوره ; إأأأ خوره : Ü1,Ü2

⁹ İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz Ü2

¹⁰ lede't-tehakkuk İ,Ü1 : lede't-tahkîk Ü2,P

¹¹ ‘adem-i meyli : ‘adem ‘adem-i meyli 6034

¹² eylemişidi İ : eylemiş idi Ü ; eylemişdi Ü2,P

¹³ Ü1 : خاطر يكره : إ,Ü2,P

meşâyıhdan dört nefer kimesnenin habsine karâr verilüp, Meclis munkazî oldu. Ba‘dehû, Şeyh Şarkāvî ve Sâvî ve Feyyûmî gice sâ‘at dörtde kal‘ada kâ‘in Sâriye Mescidi'nde habs olundu¹ ve² Şeyh Sâdât dahi câmi‘-i mezbûra indirilüp, hizmetlerine bir hizmetkâr ta‘yîn olundu. Ehibbâlarından biri buluşmak istese Kâ‘im-makâm'dan izin kâğıdı alurdu³. Kezâlik, Behâr Kâtibi Mahmûd Efendi ve Ahmed ve Kurra‘ Hüseyin ve Bâş Çavuş Yûsuf ve ‘Ali Kethüdâ emsâli habs olundular. Bu hilâlde sâlyâne ihmâl u iğmâz olunmağla, halk bir parça nefeslenüp kal‘aya zehâyir⁴ ü emti‘a nakliyle meşgûl olduklarından, ta‘ûn için olan dikkatleri nâkıs olduğundan kendülerde isâbet eder olup, her gün nice nice⁵ Fransız helâk olmakda idi.

Mâhın on birinde⁶ Şeyh Süleymân ıtlâk olunmağla Kâdî ile ma‘an Dîvân'a hâzır⁷ olmaları tenbîh olundu. On üçünde⁸ Vekîl-i Dîvân eşyâsıyla ma‘an kal‘aya intikâl ve mefrûşât-ı beytiyyesin Şeyh Feyyûmî hânesine nakl etmekle, Dîvân'a hâzır⁹ olanlar bir seccâde getürüp rû‘yet-i mesâliha meşgûl oldular. Mâhın on dördünde¹⁰ Muhtesib Hasan Ağâ burc-ı kal‘adan meşâyıh yanına nakl [72b] etdirildi. Furye dahi câmi‘-i mezbûrı mesken ittihâz eyledi.

On dokuzunda¹¹ mâhın on üçü¹² târîhiyle müverreh İskenderiyye'den mektûblara cevâb olmak üzere, Ser‘asker'den kâğıd vürûd eyledi. Mazmûnı bu ki: "Dîvân-ı münîf meşâyıhına Ser‘asker-i ‘âmm ‘Abdullah Menu tarafundan i‘lâm u ihbâr olunurki, mektûbunuz vâsıl ve Fransaluya olan muhabbetiniz ‘indimizde hâsıl olmağla, müceb-i sürûr olmuştur. Ehâlî-i Mısriyye ile ma‘an hamîyyet ü istikâmet üzere dâ‘im olasız¹³. Ma‘lûmunuzdur ki, nusrat ancak Cenâb-ı Allah'dan olup,

¹ olundu İ : olundılar Ü1,Ü2,P

² ve İ,Ü2,P : — Ü1

³ alurdu İ,Ü1,P : alur idi Ü2

⁴ zehâyir İ,Ü1,Ü2 : zehâ‘ir P

⁵ nice nice Ü1,Ü2,P : niçe niçe İ

⁶ 11 Zilka‘de 1215 = 26 Mart 1801 Perşembe.

⁷ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

⁸ üçünde İ,Ü2 : üçünde Ü1,P

⁹ 13 Zilka‘de 1215 = 28 Mart 1801 Cumartesi.

¹⁰ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

¹¹ 14 Zilka‘de 1215 = 29 Mart 1801 Pazar.

¹² 19 Zilka‘de 1215 = 3 Nisan 1801 Cuma.

¹³ üçü İ,Ü1,P : üçü Ü2

¹⁴ dâ‘im olasız İ,Ü1,P : olasız dâ‘im Ü2

i'timâdım dahi anadır. Nusrat hâsıl olursa, 'avâ'idi ancak berr-i Mısır ve ehâlî vü sükkânının umûr-ı hayriyyesine râci' olduğu bî-iştibâhdır, **intehâ**¹."

Bu günde ba'zı Françelü² lisânından olmak üzere tahkik olunmuşdur ki, İngilizlü ile Fransalu beyenlerinde muhârebe vâki' olup, Fransaludan³ iki bin yedi yüz neferi ba'de'l-helâk münhezimen İskenderiyye derûnına tahassun eyledikleri ve "Menu", "Reyne"⁴ ve "Damas" nâm re'îslerin sû'-i tedbîrleriyle münhezim oldukları ve İngilizlü⁵ taraf-ı İskenderiyye'ye⁶ deniz suyunu salıverüp, cihet-i 'acemîden gayrı mesâlik ü enhâ kapandığı ve Bâb-ı garbî tarafından İngilizlü beldeyi ihâta eylediği ve Kapudân-ı deryâ Hüseyin Paşa Donânma-yı hümayûn ile Ebhûr'a⁷ nüzûl ve 'asker ihrâc etdiği ahbârın Françelünün⁸ neşr-i ekâzîb ile harekât u ef'âlleri tasdik etmegin nekbet ü hizlânların fâl-i hayr 'add olunmuşdur.

Ve yine bu günde Bâbü'l-Berkıyye münsedd olup, nâs emvâtların Karâfe'ye ihrâcda meşakkate dûçâr oldular. Zîrâ bostân-ı mücâvirîn medfenine emvâtların defn edenler Bâbü'n-Nasr'da çıkup, kal'a dîvârı verâsından medfene degin dolaşmak iktizâ eder idi⁹. Ba'zı meşâyih, Kâ'im-makâm'a söylediklerinde, kal'a dîvârına cenâze sığacak kadar bir kapu açıldı.

Mâhın yirmi birinci¹⁰ Bâzâr¹¹ günü Cevherî-zâde Şeyh Mehmed Efendi vefât etmekle, vâlidî cenbinde defn olundu. Ve karındâşı Seyyid 'Abdulfettâh dahi dört gün sonra vefât eyledi.

¹ intehâ Ü1,Ü2,P : — İ

² Françelü İ,P : Francelü Ü1 ; Fransalu Ü2

³ Fransaludan İ,Ü1,Ü2 : Françelüden P

⁴ Metinde Reyne şeklinde yazılmış bu isim Fransız bir general olup, tam adı *Jean Reynier*'dir; bkz. David Nicholls, **Napoleon: A Biographical Companion**, ABC-CLIO, California, 1999, s. 45.

⁵ İngilizlü İ,Ü1,P : İngilizlü Ü2

⁶ taraf-ı İskenderiyye'ye İ : turuk-ı İskenderiyye'ye Ü1,Ü2,P

⁷ ابا خوره Ü1,Ü2 : ابا خوره İe ; ابا خوره P

⁸ Françelünün İ,Ü2,P : Francelünün Ü1

⁹ eder idi İ,Ü1,Ü2 : ederdi P

¹⁰ yirmi birinci : on birinci İ,Ü1,Ü2,P

Nüşhalarda "mâhın on birinci Bâzâr günü" ifadesi geçmesine rağmen bu ifade metnin akışını bozmakta ve Pazar gününe değil Perşembe gününe denk gelmektedir. Cebertî de bu günü 21 Zilka'de 1215 olarak zikretmektedir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 232.

21 Zilka'de 1215 = 5 Nisan 1801 Pazar.

¹¹ Bâzâr İ,Ü1,Ü2 : Pazar P

Mâhın yirmi ikisinde¹ Hazînedâr-ı ‘âmm Üstuf ve Furye ve Şena’il² ve Vekîl-i Dârü'd-darb Bernar ve Hazînedâr-ı Dârü'd-darb Rih³ ve Laberet emsâli müte‘înânı Fransa [73a] rü'esâ-yı kıbtadan Cevherî Cerces⁴ ile ma'an Bahrî cânibine râhî oldular.

Yirmi üçünde⁵ Cirar⁶ nâm Fransalu İskenderiyye'den mashûb mektûb mefâdı olmak üzere, Cenerâl'in hâlâ İskenderiyye'de mukîm olduğu akvâl-i kâzibesin takrîr eyledikten sonra, evlâd-ı ‘Arabdan üç nefer kimesne ile biraz Fransalu gelüp, kavî-i mezbûrun kızbi ‘iyân oldıkda cümlesi habs olundular. Ve yine bu günde devâbb-ı kesîre ve âlât-ı harb ile biraz Fransalu vürûd ve Mısır esvâkından mürûr eylediklerinde, mustashibleri olan bârût varillerine nâr isâbeti havfindan esnâ-yı mürûrda şûrb-i duhân men' olundu.

Mâhın gâyetinde Necdeli⁷ ‘Ali Kethüdâ kal'ada mahbûs iken marîz olmağla indirilüp, vefât eyledikde hânesinde defn olundu⁸.

Şehr-i Zilhicce ibtidâsında Vekîl-i Dîvân'da Ser'asker tahrîrâtı mazmûnı olmak üzere, İngilizlülerden eşhâs-ı kesîre helâk olduklarından başka, ekser 'asâkiri remed ve zahîreden 'alîl ve kılet-i mâ' ile hâlleri dîger-gûn ve su için gönderdikleri gemiler gelmemekle zâr u zebûn olduklarında, hemân bi'l-musâlaha beldelerine gitseler gerekir, deyü nakl eyledi. Ve bu hilâlde, Devlet-i 'aliyye 'asâkiri İngilizlü ma'iiyetiyle bi'l-muhârebe, sugr-ı Reşîd'e mâlik oldukları ahbârı tevârüd eyledi. Ve altmışa karîb Megâribe ricâli dahi, 'Abdul'âl vâsıtasıyla ahz olundu. Kezâlik, 'Abdul'âl ile ma'an meşâyıhdan biri her gün kol dolaşmak tenbîh olunmağın bir def'a Şeyh Mehmed⁹ Emîr ve bir def'a Şeyh Feyyûmî kola bindiler.

¹ yirmi ikisinde: on ikisinde İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda "mâhın on ikisinde" ifadesi yer almasına rağmen bu ifade metnin akışına ve Cebertî'nin belirttiği tarihe uymamaktadır. Gerçekte bu tarih 22 Zilka'de 1215 olmalıdır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 233.
22 Zilka'de 1215 = 6 Nisan 1801 Pazartesi.

² Şena'il İ : Şenanil Ü1,Ü2,P

³ Rih İ,Ü2 : Yeriş Ü1 ; — P

⁴ Cerces Ü1,Ü2 : Cercis İ,P

⁵ yirmi üçünde: on üçünde İ,Ü1,Ü2,P. Nüshalarda "on üçünde" ifadesi geçmesine rağmen bu ifade metnin akışını bozmaktadır. Cebertî'nin belirttiği üzere bu gün 23 Zilka'de 1215 olmalıdır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 233. 23 Zilka'de 1215 = 7 Nisan 1801 Salı.

⁶ Cirar imlası ile kaydedilmiş olan bu isim *Etienne Maurice Gérard* olup, Fransız bir generaldir; bkz. "Gérard, Eitenne Maurice", **The Encyclopaedia Britannica**, Encyclopaedia Britannica Inc, New York, 1910, c. XI, s. 764.

⁷ Necdeli İ : Necdli Ü1,Ü2,P

⁸ eyledikde hânesinde defn olundu İ,Ü1,Ü2 : eyledi P

⁹ Mehmed İ,Ü1,P : Ü2

Mâhın altısında¹ Ser'asker cânibinden gelan² mektûb tercemesi kırâ'at olundu. Şu mazmûnda ki: "Mahrûse-i Mısır'da Dîvân-ı münîf meşâyih ü ricâli *edâmallahü Te'âlâ fezzâ'ilehüm*³ ma'lûm ola ki, nusrat Cenâb-ı Allah'ın imdâd u i'âneti ile olduğu bî-reyb ü gümândır. Bu vakitlere degîn Fransa ve İngilîz 'asâkiri etrâfları⁴ meteris ü hendekler ile cenge hâzır u müheyyâ⁵ olmuşlardır. Ve sizlere ihbâr ederiz ki, Sultân Selîm hazretlerine Rusya İmparatoru tahrîr etmiş ki, Ser'askerine haber gönderüp, berr-i Mısır'dan fî-mâ-ba'd kat'-ı eyâdi-i ta'arruz ile Fransaluya teslîm ederler ise ne a'lâ, ve illâ yüz bin 'asker ile İstânbul üzerine hücum u iktihâm olunacaktır. Bu haber Âsitâne'ye⁶ vâsıl olduğu ân, Sultân Selîm [73b] dahi berr-i Mısır'ı tahliye ve bizlere teslîm olunmak zımnında vûkelâsına fermân ısdâr eylemişlerdir. Ve ahabârı ehâl-i Mısıriyye'ye işâ'a ile Devlet-i Cumhûr-ı Fransaviyye himâyetinde hûş-hâl olası, ve's-selâm."

Yevm-i mezbûrda gelan mektûba cevâb olmak üzere, meşâyih taraflarından mekâtîb tahrîr u irsâl olundu. Ve yine Kâ'im-makâm Balyâr ba'zı rû'esâ-yı Dîvân'a "Ser'askerimiz eger mansûran 'avdet ederse sâlyânenin nısfı ref' olunur" deyü tebşîr eyledi.

Mâhın onuncı günü⁷ iki bin riyâle kat' ile vâlidesi şefâ'atiyle tâcir Ahmed ıtlâk olundu. Yevm-i mezbûrda 'Abdul'âl, Ebû Za'bel Nâhiyesi'ne teveccüh ve ba'de'r-rücû' götürdüğü üç nefer fellâhın biri katl olundu.

On ikisinde⁸ Murâd Beg'in tâ'ûndan vefâtı haberi vürûd eyledi. Yevm-i mezbûrda tilâl-i Berkıyye 'indinde hanâdik hafrine bed' olundu. Nâs mevtâların dâğ tebesinden aşağı hendekler sırasından götürmeğe muhtâc olduklarında, zahmet-i 'azîmeye⁹ dûçar oldular. Hattâ cenâzenin biri hamâl sırtından depeden düşüp, aşağı yuvarlandığı dahi¹⁰ vâki' olmuşdur.

¹ 6 Zilhicce 1215 = 20 Nisan 1801 Pazartesi.

² gelan P : — İ,Ü1,Ü2

³ "أَدَامَ اللَّهُ تَعَالَى فَضَائِلَهُمْ" = Allah faziletlerini daim etsin" anlamına gelem Arapça bir dua cümlesidir.

⁴ etrâfları Ü2,P : etrâflara İ ; etrâflar Ü1

⁵ hâzır u müheyyâ Ü1,Ü2,P : müheyyâ İ

⁶ Âsitâne'ye İ,Ü1,P : Âsitâne-i 'aliyye'ye Ü2

⁷ 10 Zilhicce 1215 = 24 Nisan 1801 Cuma.

⁸ 12 Zilhicce 1215 = 26 Nisan 1801 Pazar.

⁹ zahmet-i 'azîmeye İ,Ü2,P : zahmet-i 'atîme Ü1

¹⁰ dahi İ,Ü1,P : — Ü2

Yine yevm-i mezbûrda Murâd Beg ‘avenesine mektûblar tahrîr ve içlerinden Çukadâr¹ Osmân Beg Sa‘îd’e Vâlî nasb olundu. Ve yine etrâf u enhâya zahîre vü gılâl tahsîliyyün gönderilan evâmirden haber vürûd edüp, yolların mahûf u mesdûd olmasından, zehâ‘ir-i müctemi‘a² nakli müte‘assir belki müte‘azzir oldığı tebeyyün eyledi. Hattâ Ordu-yı hümayûn’ın talî‘a makâmında etrâfa gelan ‘asâkir havfindan ib‘âs olunan Tatar dahi girü ‘avd ü ric‘at eyledi.

Ebtâl Mustafâ Ağâ mat‘ûn olmağa Bâbü'l-‘Azeb’de hasta-hâneye³ ilkâ, ba‘dehû erbâb-ı Dîvân şefâ‘atiyle hânesine⁴ nakl olunmağa irzâ olundu. Fransalulara tâ‘ûn isâbet etmekle, günde otuz kırk neferi mütevârî-i verâ-yı cahîm olmakda idi. Fî-mâ-ba‘d: "Sâlyâne vü cerîmeden ‘afv olunacağına dâ‘ir tebşîr ü te‘mîn olunmuşiken⁵, ‘Abdül‘âl’in bî-vechin emvâl-i nâsa ta‘arruzı⁶ ne dîmekdir?" yollu meşâyih-ı Dîvân, Vekîl’e iştikâ etdiklerinde, "İnfâk-ı ‘askerde mesârif-i kesîreye ihtiyâc mess etmekle, ‘alâ-sebîli’l-karz ahza mecbûruz" deyü cevâb eyledi.

Mâhın on altıncı Hamîs günü⁷ Hazînedâr Üstuf ve Cevherî [74a] Cerces⁸ ve rü‘esâ-yı Fransa’dan mâ‘adâ ‘Abdül‘âl ve ba‘zı rü‘esâ-yı kıbt Dîvân’a hâzır⁹ olup, Hazînedâr tercemân vesâletiyle ihbâr eyledi ki: "Ser‘asker sizlere selâm eder. İnşâ‘allah bu hâdise kârîben ke’l-‘adem olup, hayra müntic olur. İngilîzlü’den kati vâfiri helâk olduktan sonra, bâkîsi remed ü zahîreden müşevveşü’l-hâl ve cû‘ u ‘atş tekâzâsından bir mikdârı dahi Fransaluya teba‘iyyet eyledi. Ve ma‘lûmunuz olsun ki, Fransalu Reşîd’i mağlûbiyyetlerinden nâşî vermediler. Dimyât dahi hemân tahliye¹⁰ ile¹¹ verilse gerekdir. Merâmları ‘asâkir-i ‘Osmâniyye ve İngilîzlü geregi gibi yayılup, kahr u istîsâlleri sühûlet ile mümkün ola. Fransa’dan İskenderiyye’ye bir seffine gelüp, haber verdi ki, İngilîzlü’den mâ‘adâ cümle krallar ile sulh ü salâh vâki‘ oldu. Kal‘ada

¹ Çukadar kavramı, çuhadar şeklinde de kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti’nde Enderun teşkilatında Has Oda ağalarından birine verilen addır; bkz. Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", *DİA*, İstanbul, 1993, c. VIII, s. 381-382.

² zehâ‘ir-i müctemi‘a İ,P : zehâyir-i müctemi‘a Ü,Ü2

³ حسنه خانه یه İ,Ü1,P : حسنه خانه Ü2

⁴ خانه سنه İ1,Ü2,P : خانه سنه Ü2

⁵ olunmuşiken İ,P : olunmuş iken Ü1,Ü2

⁶ ta‘arruzı İ,P : ta‘arruz Ü1,Ü2

⁷ 16 Zilhicce 1215 = 30 Nisan 1801 Perşembe.

⁸ Cerces İ : Cerces Ü1,Ü2 ; Cercis P

⁹ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

¹⁰ تخلیه İ,Ü2,P : تخلیه Ü1

¹¹ tahliye ile İ,Ü1,P : tahliye olunarak Ü2

meşâyıh u a'yândan habs olunan zevâta zarar u kasd olmayup, ancak kânûnumuz muktezâsınca beyne'l-enâm fitne vü fesâd 'urûzı havfindan irtikâb olundu. Sizler nusûs-ı Kur'ân-ı 'azîm'e muhâlefete kudretiniz olmadığı gibi, bizlerin dahi kavânîn-i mevzû'aya muhâlefete zehremiz yokdur. Ve bize bâliğ olmuştur ki, Fransaludan keff-i eyâdî-yi harb ve rücû' zımnında İstanbul'dan orduya emir sâdır oldu. Lâkin, İngilîzlü rüşvet ile rü'esâ¹ vü 'askeri ifsâd ve Pâdişâh'a 'isyân etdirdüp, bilâ-izn harbe tasaddî eyleyecekler². Ve ma'lûmunuz ola ki, diyâr-ı Mısriyye Fransalunun zamîme-i memâliki olduğundan, fî-mâ-ba'd terk etmezler. Bi'l-farzi ve't-takdîr gelecek 'asker gâlib olsalar dahi Sa'îd içine gidüp, sâniyen yine gelürler. Ve 'askerimizin kılleti dahi hâtırınıza gelmesün. Zîrâ, anlar yek vücûd olduklarından, bir yere geldiği gibi az iken çok olurlar." Ve bunun emsâli envâ'-ı ekâzîb ü temvîhât îrâd edüp, her birine muktezâsınca³ cevâbları verildi. Ba'dehû yine Hazînedâr dedi ki: "Sizden murâd u maksadımız ancak Fransaluya mu'âvenet ü müsâ'adet olup, sâlyânenin nısfı 'afv olundu. Nısf-ı âharı dahi Ser'asker'den şefâ'at ile 'afv etdirsek gerekdir. Lâkin, Kâ'im-makâm Belyar'ın tevzî'ine müsâ'ade etmek gereksiz. Ağniyâ olan hâlince verüp, fukarâya dokunulmaz. Zîrâ, infâk-ı 'askere [74b] müzâyaka-i 'azîmemiz vardır. Beldenin emân u râhatına dâ'ir Ser'asker'e mektûblar edin" deyü Meclis hitâm bulup, mekâtîb tahrîrine şürû' olundu.

Yevm-i mezbûrda Tâhir Paşa 'askeri ile Ebû Za'bel Nâhiyesi'ne vusûli ahabârı vürûd eyledi. Ve yine biraz Fransa 'asâkiri çıkup kuttâ'-i tarîkden dört 'aded 'Arab köyleri nehb olundu. Ve yine yevm-i mezbûrda, mültezimîn zimmetlerinde kalan iltizâmâtıdan bakiyye bin iki yüz riyâl tahsîl olunmak üzere ocakludan istid'â, vermedikleri takdîrde azyak ve⁴ mahbese ilkâ olunacakları îmâ olundukda, Seyyid Ahmed vesâtetiyle şiddet-i muzâyakaların beyân ve dört bin riyâl şimdiden verilüp, bâkîsi ceste ceste verilmeğe müsâ'ade olundu. Ve yine Fransalu bir oğlan müslümân olup, Vekîl Hasan Ağâ konâğında başını tıraş ve ihtifâ eylediği fâş olmağla, Hasan Ağâ konâğı ihâta olunup, oğlanı ahz ve hidmetkârların habs eylediler. Ve bu hilâlde,

¹ رؤسا İ Ü1,Ü2,P : رؤسا

² eyleyecekler İ,Ü1,Ü2 : eyleyecekleri P

³ muktezâsınca İ,Ü1,P : iktizâsınca Ü2

⁴ ve İ,Ü2,P : — Ü1

Sadria‘zam tarafından Kā‘im-makām Belyar'a bir kimesne vürûdu mahfiyyen ictimâ‘ eyledikleri Vekîl'den su‘âl olundukda, musâlaha için irsâl olunduğın ikrâr eyledi.

Mâhın on beşinde¹ Behâr Kâtibi İbrâhîm Efendi ‘afv u itlâk olundu.

Mâhın yirmi sekizinde² Sadria‘zam Ordu-yı hümayûn ile dört gün mukaddem Cum‘a günü Belbîs'e vusûli ahabârı ile ‘âmme-i nâs ferîh u şâdân oldılar. İmdî, bu sene dahi zikr olunan vekâyi‘ u ahabâr ile mürûr edüp, cüz‘iyyâtdan başka ba‘zı külliyyâtı tahrîr olundu.

Vekâyi‘-ı senedendir ki, Bâb-ı Fütûh hâricinde hıttâ-i Hüseyniyye'de vâki‘ ahtât ve derûb ve hânât u hamâmât ve mesâcid ü zevâyâ emsâli ebniye-i ‘azîme ve Bâbü'n-Nasr'da vâki‘ Câmi‘-i Ceneblâtiyye³ ve sâ‘ir kâr-gîr mu‘allâ kubbeler ü minâreler yekser hedm ü tahrîb olundu. Ve Bâbü'n-Nasr hârici ile Bâbü'l-Fütûh hâricine ve Bâbü'l-Kavs hârici ile Bâbü'l-Hadîd hâricine varınca hedm olunmağın sûr-ı medîne muttasılan hâricde kaldıkda, binâsın terfî‘ ile ta‘mîr ü istihkâm verildi. Ve her kapu cânibinde burclar u bendler yapıp, leylen ve nehâran beklemek üzere sultatlar vaz‘ olundu. Berkıyye cibâli tepelerine sagîr kal‘alar u tabyalar yapıdırılıp, sahrîc⁴ ü cebe-hâne ile ta‘biye olundukdan sonra, mükemmel ‘asker vaz‘ olundu. Ve dâğ tepelerini düzleyüp⁵, [75a] su‘ûd u hübütda suhûlet için zevâyâ-yı kâ‘ime vü münferice üzere hendese-kârî yokuşlar ve turuk-ı vâsi‘a îcâd olundu. Ve kal‘a-i kebîre tahtında kâ‘in Bâbü'l-Vezîr nâm mahalde medâris-i kadîme ve kıbâb-ı mürtefi‘a ve medrese-i nizâmiyye hedm olunup, yerine kal‘a inşâd olundu. Ve etrâfında olan kubûr-ı mevtâ⁶ beş oldukca, tabutlar zuhûr ve içinde akçe vardır zannıyla kesr olunup, ‘izâm-ı mevtâ zuhûr eyledikde, hârice ilkâ olunur idi. Sonra müslimîn ‘izâm-ı mevtâyı birer birer devşirüp⁷, defn ederler idi. Ve Kâniyye Medresesi ve Seb‘a Selâtîn denmekle ma‘rûf câmi‘ ve Câmi‘-i Çerkes ve Bâbü'l-Karâfe'de vâki‘ ebniye ve ol tarafda kâ‘in medâris ü mesâcidin cümlesi hedm olundu. Ve Câmi‘-i Nâsirî ve

¹ 15 Zilhicce 1215 = 28 Nisan 1801 Çarşamba.

² 28 Zilhicce 1215 = 12 Mayıs 1801 Salı.

³ Hicrî 9. asırda Şeyh Muhammed ibn Korkmas tarafından inşa edilmiştir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 242.

⁴ sahrîc İ : sehâric Ü1,Ü2,P

⁵ düzleyüp İ,Ü2,P : dürleyüp Ü1

⁶ mekâbir-i mevtâ Ü1 : kubûr-ı mevtâ İ,Ü2,P

⁷ دیوشیروپ : اوشیروپ Ü1,Ü2,P

minâresi kal‘ olunmağla, kal‘a ibdâ‘ olundu. Kezâlik, devr-i Özbekiyye hedm evzâ‘ı tebdîl ve Kantaratü'l-Musikî hıttası dahi tahrîb ve sûret-i âhara tahvîl olundu. Ve Kantaratü't-Teke'ye mücâvir mescid dahi hedm ve Fransa ‘asâkirine¹ tahsîs kılındı. Kezâlik, Bereketü'l-Feyl kusûr² ve devri ile bir dahi sûret-i âharîsine gelmek müstehîl olmak derecesinde, etrâfdaki ümerâ konakları ile³ hedm ü harâb ve âşiyâne-i bûm u gurâb kılındı⁴. Câmi‘-i Özbek dahi tahrîb olunmağla, aklâm-ı mükûs bey‘ine sûk vaz‘ olundu. Ve Câmi‘-i Revî‘i dahi hedm olunup, meykede ittihâz olundu⁵. Ve bunlardan mâ‘adâ ‘Osmân Kethüdâ Câmi‘i ve Benhâvî⁶ ve Tartûşî ve ‘Adevî ve ‘Abdurrahman Kethüdâ câmi‘leri dahi bi'l-küllîyye eser-i ıtlâl⁷ kalmamak şartıyla ‘arsa-i hâliye kılındı.

Ve yine vekâyi‘-i senedendir ki, çarşularda olan dekâkîn pîşgâhlarında olan peykeler bi'l-cümle ref‘ ile esvâk tevsî‘ olundu. Garaz-ı zâhirîleri suhûlet üzere hintov ve ‘arabalar mürûrî ise de, garaz-ı bâtinîleri fitne zuhûrından tahazzür etmektir ki, nâs peykelere teterrüs etmesün⁸ için idi.

Kezâlik vekâyi‘-i senedendir ki, Mısır'ın karıları⁹ Fransa karılarına taklîd ile hetk-i perde-i ‘ismet eder oldular. Zîrâ Fransalu Mısır'a geldiklerinde, berâber gelen karıları esvâk u bâzârda¹⁰ Freng esvâblarıyla gezdikce¹¹, nisvân-ı Mısır dahi başdan çıkup, hayâ vü ‘ismetî elden bıraktılar¹². [75b] Fitne-i ahîre¹³ de, Bûlâk Muhârebesi'nden sonra benât-ı Mısriyye'den begendiklerin ahz u seby ve kendü nisvânları ziyy ü hey‘etine vaz‘ıyla¹⁴ gören sâ‘ir muhazzirât dahi anlara¹⁵ taklîd ile fevâhiş çoğaldı. Fransalunun ekserî a‘yân u ekâbir kızlarını ‘ulemâya zor ile kendülere nikâh etdirir oldular. Ve işbu nisvân-ı müslimîn Freng kızları hey‘etinde sâhibleriyle

¹ ‘asâkirine Ü1,Ü2 : ‘askerine İ,P

² kusûr Ü1,Ü2,P : huzûr İ

³ konakları ile İ,Ü1,P : konaklarıyla Ü2

⁴ kılındı İ,Ü2,P : olundu Ü1

⁵ olundu Ü1,Ü2,P : + olundu İ

⁶ Behnâvî Ü1,Ü2 : Benhârî İ,P

⁷ eser-i ıtlâl İ,Ü1 : eser-i ıtlâ‘ Ü2 ; eser-i ıtlâk P

⁸ etmesün İ,Ü1,P : etmesünler Ü2

⁹ karıları İ : nisvânı Ü1,Ü2,P

¹⁰ bâzârda İ : pâzârda Ü1,Ü2,P

¹¹ gezdikce İ,Ü1,P : gezdikçe Ü2

¹² bıraktılar Ü1,Ü2,P : kaldırdılar İ

¹³ Fitne-i ahîre Ü1,Ü2,P : Fitne-i ahîr İ

¹⁴ vaz‘ıyla İ : vaz‘ ile Ü1,Ü2,P

¹⁵ anlara İ,Ü1,Ü2 : âhara P

ma'an seyran-gâhlarda halî'ü'l-'ızâr geşt ü güzâr ederler idi. Nîl vefâ edüp, halîci imlâ eyledikde, gemilere binüp, kendü nisvânlarıyla karışık müslimîn kızlarını raks etdirir oldılar.

Ve Murâd Beg'in vefâtı dahi bu sene vekâyı'ındandır ki, mezbûr Fransalu istid'âsıyla Mısır'a 'âzim iken, şehr-i Zilhicce'nin dördüncü günü¹ Suhac'da² vefât eyledi. Seksân iki târîhinde Ebû Zeheb Mehmed Beg³ Murâd Beg'i iştirâ ve eyyâm-ı kalîle mürûrundan sonra âzâd eyleyüp⁴, Sâlih Beg zevcesi Sitt-i Nefise'yi tezvîc ve hâne vü eşyâsı⁵ dahi temlik olunmağla zümre-i ümerâya mülhak olmuşdu⁶.

VEKÂYI'-I SENE SİTTE 'AŞERA VE Mİ'ET EYN VE ELF

Mâh-ı Muharremü'l-harâm duhûl eyledikde,⁷ 'Abdül'âl Emîr Şeyh Mehmed'i ihzâr ve kal'ada meşâyih yanında habs eyledi. Sebebi mezbûrun oğlu vak'a-i sâbıkada müslimîni kîtâle hass ü tergîb etmekle, ba'de's-sulh Bahrî tarafına firâr ve sonra yine Mısır'a gelüp Fransalu izniyle Fuva cânibine gitdiği ba'zı cevâsîs vâsıtasıyla Ordu-yı hümâyûn'a rücû'ı ihbâr olundukda, pederinden istikşâf-ı hâl ve sekiz güne dek Fuva'dan mektûb getürmek⁸ üzere kavî ve eyyâm-ı mezbûre inkızâsından sonra, iki gün dahi ruhsat olup, yolların 'adem-i emniyetiyle⁹ i'tizâr eyledikde, habsi iktizâ etmişidi¹⁰.

Gurre-i Muharrem'de¹¹ Fransalu Bahrî cânibine râhî oldular.

Zilhicce'nin yirmi beşinde Sebt günü¹² Ordu-yı hümâyûn[un] Rahmâniyye'ye vusûlü müjdesi tevârüd eyledi. Yevm-i mezbûrda Ser'asker'in zevce makâmında istifrâş eylediği 'avrat, karındâşı Seyyid 'Ali Reşîdî ile Rahmâniyye feth olundukda,

¹ 4 zilhicce 1215 = 18 Nisan 1801 Cumartesi.

² Suhac : Sanhâc Ü1,Ü2,P ; Minhâc İ. Suhac, Nil'in batısında kalan, Mısır'ın kadim şehirlerinden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 251.

³ Mehmed Beg İ,Ü2,P : Mehmed Ü1

⁴ eyleyüp İ : olup Ü1,Ü2,P

⁵ eşyâsı Ü1,Ü2,P : eşyâsı İ

⁶ olmuşdu İ : Ü2 ; olmuş idi Ü1

⁷ 1 Muharrem 1216 = 14 Mayıs 1801 Perşembe.

⁸ getürmek İ : getürmek Ü1,Ü2,P

⁹ 'adem-i emniyetiyle İ,Ü1,P : 'adem-i emniyle Ü2

¹⁰ etmişidi İ,Ü2,P : etmiş idi Ü1

¹¹ 1 Muharrem 1216 = 14 Mayıs 1801 Perşembe.

¹² 25 Zilhicce 1215 = 9 Mayıs 1801 Cumartesi.

Mısır'a vürûd ve karındâşıyla kal'aya su'ud eyledi. Ve yine bu günlerde Ordu-yı hümâyûn cihet-i şarkiyyeye nüzûl ve talî'a-i 'asâkir Kalyûb ve Münîr ve Hânke taraflarına mürûr eylediklerinde, mâhın dördüncü Ahad günü¹ Kâ'im-makâm Balyâr üzerlerine muhârebeye hurûc eyledikde, bi-'avnillâhi Te'âlâ münhezimen Mısır'a rücû' ve inhizâmın nihâyet rütbe ketme meşgûl oldular.

Mâhın beşinde² bâkî kalan nısıf sâlyâne bi'l-küllîyye 'afv ile ziyâde rıfk u mülâyemete başladılar. Yevm-i mezbûrda kal'aya dakîk u mâ' ve bârût [76a] degirmenciler ile nakl olundu³. Yevm-i mezbûrda yağcılar taleb u cem' olunup, iki yüz kantâr şir rugan⁴ mübâya'a⁵ olundukdan sonra, yağcı otaları vü dükkânları bi'l-cümle temhîr olundu. Yakın karyelerden⁶ koyun iştirâsına giden kassâblar Ordu-yı hümâyûn tarafından gelen rû'esâ-yı 'asâkir⁷ men'iyile Saferü'l-yed rücû'larından ve akvât u zehâ'ir⁸ cem'ine me'mûr fellâhînin 'adem-i vürûdlarından nâşî, akvât ve şahm u lahm behâya⁹ çıkup¹⁰, bu hilâlde Fransalu hâric-i belde-i¹¹ Şarkiyye ve Bahriyye câniblerinde meteris hafrine ibtidâr ve buldukları kimesneleri zor ile götürüp, hendek ü meteris hafriyle iştigâl ederler idi. Kezâlik, Karâfe tarafına dîvâr misillü taşlar yığılup, İnbâba¹² Denizi'ne mâ'ûne vü kayıklardan sedd ta'biye vü tarh eyledi ki, sefâ'in mürûrına mâni' ola. Ve Bâbü'l-Hadîd'den Kantaratü'l-Yemûn'a degin¹³ meteris hafr olundu.

Mâhın sekizinde¹⁴ Kâ'im-makâm Balyâr tüccâr ve 'uzmâ'-i beldeyi¹⁵ cem' ile dükkânların kapanmasından su'âl eyledikde, esnâfın firârı ve eşyânın galâsı tâ'ûn sebeblerinden olduğu haber verildikde: "Mevcûd olan esnâf feth-i dekâkîn etsün,

¹ 4 Muharrem 1216 = 17 Mayıs 1801 Pazar.

² 5 Muharrem 1216 = 18 Mayıs 1801 Pazartesi.

³ bârût degirmenciler ile nakl olundu Ü1,Ü2 : bârût nakline degirmenciler ile nakl olundu İ,P

⁴ روغان شیر Ü1 ; شیر روغن Ü2

⁵ mübâya'a İ,Ü2,P : مابغة Ü1

⁶ karyelerden İ : köylerden Ü1,Ü2,P

⁷ rû'esâ-yı 'asâkir İ : rû'esâ-yı 'asker Ü1,Ü2,P

⁸ zehâ'ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

⁹ behâya İ,Ü1,P : pahâya Ü2

¹⁰ çıkup İ : çıkdı Ü1,Ü2,P

¹¹ hâric-i belde-i İ : hâric-i beldede Ü1,Ü2,P

¹² İnbâba İ,Ü2 : İbnâye Ü1 ; İnbâne P

¹³ degin İ,Ü1,P : kadar Ü2

¹⁴ 8 Muharrem 1216 = 21 Mayıs 1801 Perşembe.

¹⁵ 'uzmâ'-i beldeyi İ,Ü2,P : 'uzmâ-yı beldeyi Ü1

etmeyenlar bize haber verilsün" dedikde, dekâkîn feth ü küşâd ve bey' u şîrâ olunmağa¹ nidâ olundu.

Mâhın onunda² Nâdir nâm mahalle Ordu-yı hümâyûn'un vusûli haberi tevârüd eyledi. On ikisinde³ eşyâ vü emti'asıyla bir hâtûn⁴ kal'adan nüzûl ü ihtifâ eyledikde, Sû-başı ihzâr ve bulunmasına teşdîd olundu. Mezbûre hâtûn⁵ ümerâ'-i keşşâfdan⁶ birinin zevcesi olup, tûr u 'ismetden⁷ hurûc ile Nikola nâm zimmîye kendüyi tezvîc etmişidi⁸. Bu havâdisler yayıldıkda, hâtûn⁹ siyâbını cem' ve bir hımâra¹⁰ yükledüp, ihtifâ eyledikde, Fransalu hımâr sâhibin bulup, lede'l-teftîş mahallât arasında gâ'ibe olduğun beyân¹¹ ve bilâhare 'Abdül'âl 'avrat libâsıyla haremleri aramağa meşgûl oldu.

Mâhın on altısında¹² Mehmed Efendi ve Şeyh Sâvî marîz olduklarından, hânelerinde¹³ mekse me'zûn oldular. Yevm-i mezbûrda Şeyh Bekrî'nin bir gulâmı Ordu-yı hümâyûn'dan gûyâ¹⁴ seyyidîne fermân götürdiği 'Abdül'âl ağavâsıyla ihbâr olundukda, Kâ'im-makâm huzûrına Şeyh'i¹⁵ ihzâr ve su'âl olunup, ba'de'l-inkâr gulâm dahi ihzâr ve lede's-su'âl ordudan fermânın geldiğın¹⁶ ve Şeyh ba'de'l-kırâ'e hark eylediğın [76b] takrîr etdikde, bu misillü iltifâtı müştamil fermân hark olunmayacağı vâzih ve gulâmın [ifâdesinin] kizb-i sarîh olduğü Kâ'im-makâm'a lâyıh olmağla, gulâmın kat'-ı lisânıyla emr olunmuşiken¹⁷, efendisi recâsıyla 'afv olundu.

Mâhın yirmisinde¹⁸ "Abdullâh" nâm bir racûl-i kıbtî meteris a'mâline nâsı cem'e te'ahhüd etmekle, zor ile halkı iz'âc ve ba'zı ekâbiri feresinden indirüp, teklîf-i a'mâl emsâli harekâtı Kâ'im-makâm'a ihbâr olundukda, kıbtî-i mezbûr habs olundu.

¹ olunmağa İ,Ü1,P : olunmak Ü2

² 10 Muharrem 1216 = 23 Mayıs 1801 Cumartesi.

³ 12 Muharrem 1216 = 25 Mayıs 1801 Pazartesi.

⁴ خاتون İ,Ü1,P : خاتون Ü2

⁵ خاتون İ,Ü1,P : خاتون Ü2

⁶ ümerâ'-i keşşâfdan İ,Ü2,P : ümerâ-yı keşşâfdan Ü1

⁷ tûr u 'ismetden İ : tûr-ı 'ismetden Ü1,Ü2,P

⁸ etmişidi İ,Ü2,P : etmişdi Ü1

⁹ خاتون İ,P : خاتون Ü1,Ü2

¹⁰ خماره İ,Ü2,P : خماره Ü1

¹¹ beyân Ü1,Ü2,P : — İ

¹² 16 Muharrem 1216 = 29 Mayıs 1801 Cuma.

¹³ خانه لرنده İ,Ü1,P : خانه لرنده Ü2

¹⁴ gûyâ İ,P : gûyeyâ Ü1,Ü2

¹⁵ Şeyh'i İ : Şeyh Ü1,Ü2,P

¹⁶ geldiğın İ : geldiği Ü1,Ü2,P

¹⁷ olunmuşiken İ,Ü2,P : olunmuş iken Ü1

¹⁸ 20 Muharrem 1216 = 2 Haziran 1801 Salı.

Yevm-i mezbûrda Ordu-yı hümâyûn evâ'ili Decve'ye¹ vusûli haberi tahakkuk² eyledi. Yevm-i İsneyn'de vakt-i dahvede, uzakdan Ordu-yı hümâyûn'dan tob sadâları işidilür oldu. Yevm-i mezbûrda Vekîl huzûrına meşâyih Dîvân'da müctemi' olduklarında, dedi ki: "Sadria'zam ve 'asâkir vürûdları işte karîb oldu. Sizden³ recâmız budur ki, Fransaluya verdiginiz 'ahd ü peymânda pâbercâ-yı devâm olup, ra'iiyet ü kavminize sükûn üzere olmak zımnında nush u pend veresiz. Zîrâ ra'iiye veled ve sizler baba menzilesindesiz. Baba oğlu te'dîben nush u pend ile tarîk-i⁴ reşâda şevk⁵ şânındandır. Eger sükûn u salâh üzere dururlar ise, haklarında hayrı müntic, şürûrdan sâlim olurlar, ve illâ, hane⁶ vü emvâlleri nehb ü yağmâ ile evlâdları yetîm kalup, sebî vü istirkâk ile tavk-ı beşerden hâric-i tekâlîfe dûçâr olurlar. Vekâyı'-ı sâbıkada numûnesini dahi gördiler. Muhârebe oldukda, biz sizlerden mu'âvenet dahi istemeziz. Ancak bizim matlûbumuz sukûn u salâhdır" dedikde, muktazâsınca cevâblar olunup, bu mazmûnda bir varaka dahi kırâ'at olundu. Sû-başı ve Ağâ'ya bu vech üzere nidâ olunmak dahi tenbîh olundu. Ve yine yevm-i mezbûrda Sadria'zam'ın Şâlkân'a⁷ ve 'asâkir-i garbiyyenin Verârîk⁸ taraflarına vusûli ahabârı teşnîf-i sâmi'a-i muntazırân eyledi.

Mâhın gâyeti Cum'a günü⁹ meşâyih 'âdet üzere Dîvân'a hâzır¹⁰ olduklarında, ahvâl-i mevârîs ve Beytü'l-mâl'e dâ'ir sohbet olunup: "Fransalunun başka îrâdı kalmadı. İşte sekiz gün mühlet¹¹. İltizâmâta tâlib olan, gelüp¹² ahz eylesün, ve illâ kabûl olunmaz. Mısır dersenez, bizim elimizde kaldı gitdi. Fîmâ ba'd, hurûcî mümkün [77a] degildir. Ve buna gereği gibi i'tikâd birle gelecek 'askere mağrûr olmakdan hazer edin. Zîrâ, anların ellerinden bir şey' gelmez. İngilterelü¹³ dersenez, anlar bir alay harâmi vü bâgî tâ'ifedir. Devlet-i 'aliyye bizim dost u muhibbimiz iken, tâ'ife-i

¹ Decve'ye Ü1,Ü2,P : Vecve'ye İ

² tahakkuk Ü1,Ü2,P : tahkîk İ

³ Sizden İ,Ü2,P : Sizlerden Ü1

⁴ tarîk İ,Ü1,P : طريق Ü2

⁵ şevk İ : sevk Ü1,Ü2,P

⁶ خانه İ,Ü1,P : حانه Ü2

⁷ Şalkan, Kalyub'a bağılı eski köylerden biridir; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 269.

⁸ Verârîk Ü1,Ü2,P : Vedârîk İ.

⁹ 30 Muharrem 1216 = 12 Haziran 1801 Cuma.

¹⁰ حاضر Ü2,P : حاضر İ,Ü1

¹¹ mühlet İ,Ü1,Ü2 : mühlet ile P

¹² gelüp İ,Ü1,Ü2 : — P

¹³ İngilterelü İ,Ü1,Ü2 : İngilizlül P

mezbûre beynimize ilkâ-yı fesâd¹ eyledi. Ve anların beldeleri gâyet dayyik ve cezîreleri sagîrdir. Anlar ile beldemiz mâ-beyninde karadan² yol³ olaydı⁴, şimdiye degin⁵ nâm u şânlarından bile⁶ eser kalmaz idi⁷. Bir kere te'emmül ile nazar edin. Biz⁸ Mısır'a geleli üç mâh oldu, ne fi'le kâdir olabildiler? Biz İskenderiyye'ye geldigimizin on sekizinci günü Kâhire-i Mısır'ı ahz u tasarruf eyledik" deyü uzun uzadıya bunun emsâli hurâfât⁹ u temvîhât îrâd eyledi.

Şehr-i Safer gurresi Sebt günü¹⁰ ba'de'l-gurûb¹¹, 'Abdül'âl kola binüp, önünde bir münâdî: "Yarın sâ'at dörtde şenlik tobları¹² atılsa gerekdir. Zîrâ Bonaparta¹³, 'asâkir-i 'azîme ile İskenderiyye'ye vürûd ve İngilizlü rücû' eyledi" diyerek esvâk u bâzârda¹⁴ nidâ eyledi. Ertesi Bâzâr¹⁵ günü¹⁶ şark tarafından toplar¹⁷ atılmağa başlayup, birbirine müte'âkiben sâ'ir kal'alarda¹⁸ dahi atıldı. İşbu şenlikden mukaddem, nâs minârelere çıkup, dûrbîn ile etrâfa imrâr-ı enzâr eylediklerinde, Ordu-yı hümâyûn mukaddimesi ve 'asâkir-i garbiyye âhir-i Verârîk¹⁹ ve evvel-i İnbâba'ya²⁰ vusûl ve esfel-i İnbâba'ya hıyâmların²¹ nasb eylemişler. 'Asker cihet-i garbîden tob menziline geldiklerinde, şenlik deyü işâ'a etdikleri tobları²² 'askere karşı ifrâğ eylediler. Ammâ, evâ'il-i 'asker Minye'ye²³ vâsıl oldukda, akvât u erzâka killet gelüp, Bâb-ı Karâfe'den gayrı turuk munkatı'a oldu.

¹ ilkâ-yı fesâd İ : ilkâ-yı 'adâvet Ü1,Ü2,P

² karadan İ,Ü2,P : kardan Ü1

³ yol İ : tarîk Ü1,Ü2,P

⁴ olaydı İ,Ü2,P : ola idi Ü1

⁵ degin İ,P : kadar Ü1,Ü2

⁶ bile İ,Ü2 : dahi Ü1 ; — P

⁷ kalmaz idi İ,Ü1,Ü2 : kalmazdı P

⁸ Biz İ,Ü2,P : bir Ü1

⁹ حرافات İ,Ü2 : حرافات Ü1,P

¹⁰ 1 Safer 1216 = 13 Haziran 1801 Cumartesi.

¹¹ ba'de'l-gurûb İ : ba'de'l-mağrib Ü1,Ü2,P

¹² tobları İ,Ü1,P : topları Ü2

¹³ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹⁴ bâzârda İ : pazarda Ü1,Ü2,P

¹⁵ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

¹⁶ 2 Safer 1216 = 14 Haziran 1801 Pazar.

¹⁷ toplar İ,Ü2,P : toblar Ü1

¹⁸ kal'alarda İ : kal'alardan Ü1,Ü2,P

¹⁹ Verârîk Ü1,Ü2,P : Verâdik İ

²⁰ İnbâba'ya İ,Ü2 : İbnâye'ye Ü1 ; İnbâne'ye P

²¹ خياملرين İ,Ü2,P : خياملرين Ü1

²² tobları İ,Ü1,P : topları Ü2

²³ Minye, Nil Irmağı'nın batı kıyısında bulunan bir şehirdir; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kāmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. II, s. 34.

Mâhın üçüncü¹ Bâzâertesi², meşâyih u tüccâr ve hân kethüdâları mahzarında Balyâr'dan gelan varaka kırâ'at olundu. Mazmûnı şu ki³: Ser'asker tarafından hicân ile mektûb vürûd edüp, kendüsi sıhhat ü 'âfiyetde mukîm ve İskenderiyye'ye etrâf-ı 'urbândan zehâ'ir-i kesîre vürûd etmekde olup, Fransalunun külliyyetlü donanması hurûc⁴ ve yakınlarda İskenderiyye'ye gelmek üzere olduđu⁵ ve mezbûr donanma İngiltere Cezîresi'nin bir büyük kıt'asını⁶ zabt eylediği ahabâr-ı kâzibesî mazmûn-ı mektûb olmak üzere kırâ'at olundu⁷. Ma'a hâzâ ki, İskenderiyye'den [77b] haber munkatı' olalı⁸ kırk güne karîb idi.

Yevm-i mezbûrda 'Abdül'âl bir kimesneyi katl eyleyüp, "'Osmânlu'ya⁹ ve İngilterelüye haber iblâğ eyleyenin cezâsı budur" deyü münâdî nidâ eyledi. Nakl olunur ki, şahs-ı mezbûr ba'zı nisvândan Ordu-yı hümayûn'da¹⁰ zevclerine mekâtib irsâl edermiş¹¹.

Ve yine yevm-i mezbûrda, 'asâkir-i İslâm 'Âdiliyye'ye vusûl ile Ordu-yı hümayûn Minyetü's-Sîrc¹² nâm mahalle dek mümtedd oldu. Ve kezâlik, garb tarafında olan 'asâkir-i İslâm dahi İnbâba'ya¹³ vusûl ve mâbeyninde olan Nîl'in iki câniblerine çadırların nasb edüp, Nîl derûnına gülle vü humbara¹⁴ atarak, sagîr sefinelerin imrâr eylediklerinde, biraz Fransa atlusı çıkup, nısf-ı nehâra dek a'mâl-i edevât-ı kâr-zâr ile iki taraf yerlü yerine¹⁵ rücû' ve minvâl-i mezkûr üzere hergün tarafeynden harb ü kıtâl olunmakda idi¹⁶.

¹ üçüncü İ,Ü2 : üçüncü Ü1,P

² 3 Safer 1216 = 15 Haziran 1801 Pazartesi.

³ şu ki İ,Ü2,P : bu ki Ü1

⁴ hurûc İ,Ü2,P : hurûc ve bakiyye Ü1

⁵ olduğu Ü1,Ü2,P : — İ

⁶ kıt'asını Ü1,Ü2,P : kal'asını İ

⁷ mazmûn-ı mektûb olmak üzere kırâ'at olundu İ,Ü1,Ü2 : dahi mazmûn olmak üzere istimâ' P

⁸ olalı İ : oldu Ü1,Ü2,P

⁹ 'Osmânlu'ya İ : 'Osmânlu Ü1,P ; 'Osmânlu Ü2

¹⁰ Ordu-yı hümayûn'da İ : Ordu-yı hümayûn'a Ü1,Ü2,P

¹¹ edermiş İ : eder imiş Ü1,Ü2,P

¹² Minyetü's-Sîrc, Mısır'a bağlı eski köylerden biridir; bkz. Muhammed Remzi, **el-Kâmûs-ü'l-Coğrâfi...**, c. II, s. 14-15.

¹³ İnbâba'ya İ,Ü2 : İbnâye'ye Ü1 ; İnbâne'ye Ğ

¹⁴ humbara İ,Ü1,P : humpara Ü2

¹⁵ yerine İ,P : yerlerine Ü1,Ü2

¹⁶ olunmakda idi İ,Ü1,P : olmakda idi Ü2

Mâhın altısında¹ ‘asâkir-i şarkiyye Kubbetü'n-Nasr'a varıncaya dek hücum eyleyüp, İbrâhîm Beg Demirtaş Zâviyesi'ne² biraz ‘asker ile nüzûl eyledikde, ‘askerden bir gürûh selh-hânedan³ kassablar kethüdâsın taleb eylediklerinde, derûn-ı selh-hânedan üç nefer Fransız⁴ bulunup, birisinin ayağına kurşun isâbetiyle mahallinde karâr ve iki neferi firâr eyledi. Karîb-i ‘asra dek Fransalu ile muhârebe vü cidâl vâki‘ olmağla birazı katl ü esîr olmuştur⁵.

Mâhın yedisinde⁶ sabâhdan vakt-i ‘asra dek tob u tüfenk ile muhârebe olup, bi'l-küllîyye cihet-i bahriyye münsedd oldu. Ve yine mâh-ı mezbûrun on birinde⁷ câsûs zannıyla hizmetkâr kılıklı bir bîçâre ahz olunup, defe‘ât ile⁸ su‘âl ve inkârdan sonra iz‘âc u idhâl olunup⁹, altı binden ziyâde kır bâc urulmağla, meyyit sûretinde kal‘aya habs olundu. Ve yine yevm-i mezbûrda altı mâhdan berü kal‘ada mahbûs Şeyh Süleymân iki bin rişâl fidâsıyla itlâk olundu.

Mâhın sekizinde¹⁰ âhir-i nehâra dek muhârebe olunup, Ordu-yı hümâyûn'dan yirmi beş nefer kadar eşhâs Hüseyniyye'ye duhûl ve kahve peykelerinde keyiflerin yatıştırdıklarından sonra, [78a] cem‘iyyet-gâhlarına gitdiler. Ve Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa etbâ‘ından çend nefer esîr olmağla, Kâ‘im-makâm Konâğ‘ında habs olunup, Bâbü'n-Nasr ve Bâbü'l-‘Adevî¹¹ bu günde sedd olundu. Ve bu günde berr-i garbî ‘asâkiri Cîze'ye vürûd eyledigin Kâ‘im-makâm haber aldığı gibi yanında mevcûd ‘asker ile ol tarafa râhî oldu. Cîze Nâhiyesi'nden tob sadâları işidildiginden başka, mâhın on biri Salı¹² gününe dek mehter-hâne¹³ âvâzeleri dahi işidilür oldu. ‘Asâkir-i mansûre Cîze'ye geldiklerinde, Kiblî tarafına münteşir olup, berr-i şarkîden âmed-şûd edecek zehâ‘ir¹⁴ ü gılâli kat‘ etdiklerinden nâşî, akvât-ı yevmiyyeye killet tareyânıyla

¹ 6 Safer 1216 = 18 Haziran 1801 Perşembe.

² Demirtaş Zâviyesi'ne İ,Ü1 : Tîmurtâş Zâviyesi'ne Ü2,P

³ selh-hânedan İ,Ü1,Ü2 : sel-hânedan P

⁴ Fransız Ü1,Ü2,P : Fransa İ

⁵ olmuştur İ : olunmuştur Ü1,Ü2,P

⁶ 7 Safer 1216 = 19 Haziran 1801 Cuma.

⁷ 11 Safer 1216 = 23 Haziran 1801 Salı.

⁸ defe‘ât ile İ,Ü1,P : defe‘ât ile Ü2

⁹ iz‘âc u idhâl olunup İ : — Ü1,Ü2,P

¹⁰ 8 Safer 1216 = 20 Haziran 1801 Cumartesi.

¹¹ Bâbü'l-‘Advî İ,P : Bâbü'l-‘Addî Ü1 ; Bâbü'l-‘Udûl Ü2

¹² 11 Safer 1216 = 23 Haziran 1801 Salı.

¹³ مهتر خانه İ,Ü1,P : مهتر خانه Ü2

¹⁴ zehâ‘ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

Remîle'de nâs hubûbât olan mahallere tecemmu' ile bir şey¹ bulamadıklarından, ekser nâs besâtîn ü bâğçelerde erzâkların tahsile meşgûl oldular. 'Abdül'âl kapânlıları² cem' ve zor ile gücüyle iki günde on dört rıtl sâde yağ tahsîl olundu. Luhûmdan eser kalmamağla, bir tavuk kırk pâraya satıldı. Çehârşenbih³ ve Pençşenbih günleri işbu kaht u galâ ile mürûr edüp, beyne'l-ferîkayn harbin sükûnundan musâlaha sûretleri nümâyân⁴ oldukca⁵, nâs ferîh u şâdân oldular. Ve yine bu günde Bâbü'l-Karâfe ve Bâbü'l-Mecrât⁶ bilâ-sebeb kapanup, ertesi 'ale's-sabâh feth olundukda, kalan 'uşûr dahi ref' olundu.

Mâhın on yedinci İsneyn günü⁷ kal'ada mahbûs müslimîn bi-esrihim ıtlâk olunup, her birlerine birer kumâş ve on beşer gurûş i'tâsıyla Ordu-yı hümâyûn tarafına isrâ olundu. Mahbûsîn⁸ toprak⁹ taşımak emsâli a'mâl-i şâkiyye¹⁰ mübtelâ oldukda¹¹ eksirîsi bi't-tedric¹² helâk olmuşlar idi.

Bâzâertesi gicesi hâric-i Hüseyniyye'de Câmi'-i Ezher tarafından bir tob atılup, 'ışâ vü fecr¹³ ezânları câmi'-i mezbûr tarafından işidilür oldu. Sabâh olup nâs nazar eylediklerinde, a'lâ-yı câmi'de 'Osmânlu bayrağı müşâhede ile teslîmi ma'lûmları olduğu gibi, sücûd-ı şükrâneyi¹⁴ tekrâr eylediler. Ve bu hinde Fransalu dahi emvâl ü mevâşîlerin nakle meşgûl [78b] oldular. Ve yevm-i mezbûrda kal'adan müte'addid toplar¹⁵ atıldı.

Salı günü meşâyıh u a'yân Dîvân'a hâzır¹⁶ olduklarında Vekîl, iklim-i Mısır'ı teslîm ile sulh vâki' olduğın ve meclis-i âtîde¹⁷ şürût-ı musâlahayı hâvî kâğıd kırâ'at

¹ şey İ,P : şey' Ü1,Ü2

² kapânlıları Ü2 : kapânluları Ü1 ; kabânlıları P; kabâ'lıları İ

³ Çehârşenbih İ,Ü2 : Cehârşenbih Ü1,P

⁴ sûretleri nümâyân İ,Ü1,P : sûretlerini gösterir Ü2

⁵ oldukca İ,Ü1,P : oldukça Ü2

⁶ Bâbü'l-Mecrât İ : Bâbü'l-Hacrât İ,P ; Bâbü'l-Hacrâb Ü2

⁷ 17 Safer 1216 = 29 Haziran 1801 Pazartesi.

⁸ Mahbûsîn Ü1,Ü2,P : محبوسين İ

⁹ toprak İ,Ü2,P : tobrak Ü1

¹⁰ a'mâl-i şâkiyye İ : a'mâl-i şâkkaya Ü1,Ü2,P

¹¹ oldukda İ : Ü1,Ü2,P

¹² bi't-tedric Ü1,Ü2,P : — İ

¹³ 'ışâ vü fecr Ü1,Ü2,P : — İ

¹⁴ sücûd-ı şükrâneyi İ : sücûd-ı şükrâne ve tahiyyatı Ü1,Ü2,P

¹⁵ toplar İ : toblar Ü1,Ü2,P

¹⁶ حاضر İ,Ü2,P : حاضر Ü1

¹⁷ meclis-i âtîde İ : meclis-i âtiyede Ü1,Ü2,P

edecegin nakl ü i'lâm eyledi. Ve bu günde, kal'a-i kebîre ve kılâ'-ı sâ'ireden Fransalu, eşyâların nakle sa'y u ihtimâm eylediler. Yevm-i mezbûrda Berdîsî 'Osmân Beg¹ emn ü emânı müşt Emil fermânlar ile Mısır'a zehâ'ir² ü akvât cem'ine ve Bahr-ı Kulzüm'den gelan altı bin kadar İngiliz 'askerine mülâkî olmak için Sa'id içine isrâ³ olundu. Ve sirkat töhmetiyle Özbekiyye'de bir Fransalu salb olundu.⁴ Kezâlik, Fransalu ahmâl ü eskâlin⁵ nakl için⁶ Sadriâ'zam'dan deve taleb etmelerine mebnî iki yüz deve ve 'alâ-rivâyetin dört yüz deve i'tâ buyuruldu.

Mâhın yirminci Hamîs günü⁷ Şeyh Sâdât ve Şarkâvî ve Seyyid Emîr ve Mehdî ve Hasan Ağâ ve Rıdvân Kâşif emsâli bakiyye-i mescûnîn ıtlâk olunup, Kâ'im-makâm menziline vürûd eylediklerinde: "Sadriâ'zam'a sizleri tavsiye eyledik, isterseniz Ordu-yı hümayûn'a varın" deyü terhîs eyledi. Yevm-i mezbûrda Vezîr-i a'zam ve 'asâkir-i sâ'ire Nâhiye-i Şubrâ'ya hurûc etdiklerinde, Kapudân-ı deryâ Hüseyin Paşa ve rü'esâ-yı İngiliz gelüp, mülâkât eylediler. Ve yine yevm-i mezbûrda şürût-ı müsâlemeden umûr-ı 'âmmeye dâ'ir iki şürût⁸ 'Arabî ve Fransavî 'ibâreleriyle cüderân-ı esvâka îlsâk olundu. Mazmûn-ı evrâk: Cenâb-ı Allah irâdesiyle ferîkayn beyninde sulh u salâh vâkî' olup, nefis⁹ ü edyânınız ve malınıza kimesne müdâhale etmemek üzere, zikri âtî iki şürût dahi¹⁰ meşrût kılındı. **On ikinci şart:** Ehâlî-i Mısriyye'den her ne milletten olur ise¹¹ olsun, Fransalu¹² ile hicret murâd eyledikde, kimesne men' eylemeyüp, ibkâ ve beydâ¹³ eyledikleri 'iyâl ü emvâl ve mesâlihlerine dahi ta'arruz olunmaya. **On üçüncü¹⁴ şart:** Kangı milletden olursa olsun, Françelûnün¹⁵ [79a] eyyâm-ı ikâmetinde mu'âvenet etdikleri için kimesne rencide ve mu'âhaze olunmaya. Ey ehâlî-i Mısriyye! Cumhûr-ı Fransaviyye sizlerin refâh u râhatınıza müte'ahhid ü mütekeffildir. Hemân

¹ Berdîsî 'Osmân Beg Ü1,Ü2,P : 'Osmân Beg İ

² zehâ'ir İ,P : zehâyir Ü1,Ü2

³ isrâ Ü1,Ü2,P : emr İ

⁴ Ve sirkat ... salb olundu. İ,Ü1,Ü2 : — P

⁵ eskâlin İ : Ü1 ; eskâllerin Ü2,P

⁶ nakl için İ,Ü2,P : nakliyyün Ü1

⁷ 20 Safer 1216 = 2 Temmuz 1801 Perşembe.

⁸ iki şürût İ : iki şart Ü2,P ; on iki şart Ü1

⁹ nefis İ : enfes Ü1,Ü2,P

¹⁰ iki şürût dahi İ : iki şart Ü2,P ; on üç şart Ü1

¹¹ olur ise İ,Ü2 : olursa Ü1,P

¹² Fransalu İ,Ü2,P : Francelü Ü1

¹³ ve beydâ İ : — Ü1,Ü2,P

¹⁴ üçüncü İ,Ü2,P : Ü1

¹⁵ Françelûnün İ,Ü2,P : Francelûnün Ü1

sizler tarîk-i müstakîme sâlik olup, Cenâb-ı Allahü Te‘âlâ *celle celâlihû*¹ hazretlerinin ef‘âlini tefekkür edin, intehâ.

Yevm-i Cum‘a olduğda, Dîvân tertîb olunup, Vekîl: "Şürût-ı musâlaha ma‘lûmunuz mıdır?" deyü meşâyıhdan su‘âl eyledikde: "Ma‘lûmumuz degildir" dediler. Ceybinden Fransa² lisânı üzere muharrer bir varaka ihrâc ve mefhûmını tercemân bu vechile terceme vü beyân eyledi ki³: "Bakiyye on bir şartların zeyli⁴ olarak Fransalu iklîm-i Mısır'ı⁵ Devlet-i ‘aliyye’ye teslîm eyleyüp, emti‘a vü emvâleriyle Reşîd’e ve oradan İskenderiyye’ye ve oradan sefinelere rûkûb ve beldelerine doğru gitmeleri ve ibtidâ-yı sulhden ric‘atlerine kadar ekall-i müddet elli gün takdîr⁶ olunması ve İngilizlû Fransaluyu emnen ü sâlimen îsâle ta‘ahhüdü ve ‘Osmânlu ile İngilizlû Fransaluya⁷ her birerleri dörder⁸ sefine verüp, Fransa sevâhiline degin sâlimen teslîmleri ve Fransaludan müdebbirîn-i umûr ve⁹ rû‘esâ ve mühendisînin gerek mustashibleri ve gerek Mısır'da mâlik oldukları eşyâ vü emti‘a ve evrâk u kütüb her ne ise berâber zehâb u istishâbları ve Mısırlu'dan Françe¹⁰ diyârına hicret ü seyâhat murâd edenler ve Fransaludan Mısır'da karâr isteyenlere kimesnenin ‘adem-i mûmâna‘atı ve Fransaludan yaralı vü marîz olanların nafaka vü edviyeleri¹¹ Devlet-i ‘aliyye tarafından idâre olunup, ba‘de’l-ber’ emnen ü sâlimen beldelerine ircâ‘ı, kezâlik Devlet-i ‘aliyye dahi ta‘ahhüd eder ki, iki taraftan birer kimesne iki sefine ile Tolun sâhiline gidüp, emr-i sulhı Fransaluya ihbâr¹² eylemeleri ve tarafeynden bulunan üserâ dahi yek-dîger teslîm ile üserâ’-i Fransa beldelerine varıncaya dek, rehinleri ahz olunması" emsâli bakiyye-i şürût-ı müsâleme meşâyıha ma‘lûm olduğda: "İşbu sulh cümleye rahmetdir, inşâ’llahü Te‘âlâ musâlaha-i

¹ "جَلَّ جَلَالُهُ" = Onun şânı ne yücedir." anlamına gelen bu cümle Allah’ın ismi anıldığı zaman hürmet için söylenir.

² Fransa İ,P : Françe Ü2 ; France Ü1

³ eyledi ki Ü1,Ü2,P : eyledikde İ

⁴ zeyli İ : meâli Ü1,Ü2,P

⁵ iklîm-i Mısır'ı İ,Ü2,P : iklîmi Mısır'ı Ü1

⁶ takdîr İ,Ü1,Ü2 : — P

⁷ İngilizlû Fransaluya İ,Ü2,P : İngilizlûnün Ü1

⁸ دوردر İ,Ü1 : دوردر Ü2,P

⁹ ve Ü2,P : — İ,Ü1

¹⁰ Françe İ,Ü2,P : France Ü1

¹¹ edviyeleri Ü1,Ü2,P : edvîleri İ

¹² Fransaluya ihbâr İ,Ü2,P : + Fransaluya ihbâr Ü1

‘âmmeye münticdir" dediklerinde, Vekîl: "Bu sulh husûsunun sulh-ı [79b] ‘umûmîye müntic olmasına ümmîd-vârız" dedi.

Ve yine bu günde, Nakbü Berkıyye nâm mahalleye duhûl ü hurûcları kesîr olup, mukaddemâ Fransalu bu tarafa âmed-şûd edenlerden virgü ahz ederken¹, bu def‘ada iğmâz eylediklerinden, zihâm-ı nâs gâyet ziyâde oldu. Ve Bâbü'l-Karâfe'den duhûl ü hurûc edenlere mümâne‘at olunmayup, ba‘zıları men‘ olunur idi². Rü‘esâ-yı İngiliz dahi gelüp, Fransalu ile ma‘an esvâk u³ bâzârda⁴ gezdiler. Kezâlik, Ordu-yı hümâyûn'dan ba‘zı ekâbir Meşhed-i İmâm Hüseyin ve İmâm Şâfi‘î ve Şeyh ‘Abdülvehhâb Şa‘rânî hazerâtı mezârlarına fevc fevc duhûl ü ziyâret eylediler.

Mâhın yirmi dördü İsneyn gicesi:⁵ "Sabâh tob atılacak" deyü münâdî nidâ eyledi. Sabâh oldukda, Kleber maktûlün kabri benş ve cîfe-i murdârı ihrâc olunup, topar⁶ atıldı. Yevm-i mezbûrda Dîvân tertîb olunmağın, meşâyıh u tüccâr ve ba‘zı ocaklı cem‘ olduklarında, Vekîl-i Dîvân Ser‘asker Menu Cenerâl'den meşâyıha olmak üzere ceybinden bir mühürlü mektûb ihrâc eyleyüp⁷, Re‘îs-i Dîvân'a i‘tâ, ol dahi mührünü⁸ fekk ile tercemâna verdikde, mazmûnı bu vechile ma‘lûm olmuştur ki: "Sizler⁹ her ne kadar ehâl-i belde ve nizâm-ı ahvâle Fransalu misillü muktedir olamaz iseniz, Allahü Te‘âlâ hayrâtınıza ‘ivaz olmak üzere, dâreynde mükâfât etse gerekdir. Cem‘u's-senede mezkûr u meşhûr mikdâm ü hubûr Bonaparta¹⁰, sizlerin refâh uistirâhatinize dâ‘ir vesâyâ-yı kesîre¹¹ iblâğ eyleyüp, mektûblarınızın cevâbını ‘an-karîbin kendü zâtıyla irsâl eylese gerekdir. Cumhûr-ı Fransa iklîm-i Rûm'da cümle a‘dâsına gâlib olduğu gibi, ‘an-karîbin Mısır'daki a‘dâsına dahi gâlib olur. Kurbunuza

¹ ederken İ,P : eder iken Ü1,Ü2

² olunur idi İ,Ü1,Ü2 : olunurdu P

³ esvâk u İ,Ü2,P : — Ü1

⁴ bâzârda İ : pâzârda Ü1,Ü2,P

⁵ yirmi dördü Ü1,P : yirmi dördüncü Ü2 ; dördüncü İ

Nüşhalarda "yirmi dört" ve "dört" olmak üzere farklı ibareler geçmekle birlikte 4 Safer 1216 tarihi metnin akışına uymamakta ve Pazartesi değil Salı gününe denk gelmektedir. Cebertî de bu günü 24 Safer 1216 olarak zikretmiştir ki doğru tarihlendirme de bu olmalıdır; bkz. Cebertî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 277.

24 Safer 1216 = 6 Temmuz 1801 Pazartesi.

⁶ topar İ : toblar Ü1,Ü2,P

⁷ ihrâc eyleyüp İ : ihrâc edüp Ü1,Ü2,P

⁸ mührünü İ,P : mührün Ü2 ; mührünün Ü1

⁹ Sizler Ü1,Ü2,P : — İ

¹⁰ Bonaparta İ,Ü1,P : Ponaparta Ü2

¹¹ vesâyâ-yı kesîre Ü1,Ü2,P : vesâyâyı kesîre İ

vaz' olunan¹ "*Sitûyân Cirar*" nâm Fransaluya mezîd i'timâd edin. Zîrâ ol 'adl ü istikâmet ile meşhûr u ma'rûfdur². Ve zevce-i kerîmem³ Seyyide Zübeyde ve veledim Seyyid Süleymân'ı sizlere vasiyyet ederim. Ve Murâd Beg'in 'âlem-i bekâya rihletinden 'azîm müte'essif oldum. Ve ma'lûm-ı fezâ'ilinizdir ki, Murâd Beg [80a] zevcesi Sitt Nefise'ye müddet-i ikâmetimizde vezâ'if ü 'ulûfât ta'yîn olunmuşidi⁴. Kavminize ihbâr edin ki, merâm u tekayyüdüm ancak hayırlarına dâ'irdir. Mezbûr Sitûyân Cirar'ın sizlere olan vesâyâ vü ta'lîmâtına kemâl-i ihtimâmla⁵ takayyüdiniz mercûdur, ve's-selâm."

Ba'dehû, kâğıd-ı mezbûrî Vekîl yedine alup, dedi ki: "Dört beş günden sonra sizlere Bonaparta'nın⁶ mektûbı gelse gerekdir. Zîrâ ol a'dâsını unutmadığı gibi ehîbbâsını⁷ dahi unutmaz. Eger Şâm gâ'ilesi olmasa idi, sizler için bir 'azîm câmi' ve bir 'azîm hasta-hâne binâ vü inşâsı menvî-i zamîri idi" deyü buna dâ'ir kati çok temvîhât u hurâfât îrâd eyledi. Ba'dehû, bir kâğıd dahi îbrâz ve sulha müte'allik şürût u vesâyâ kırâ'at eyledi. Ba'dehû, Hazînedâr Üstuf dahi bir varaka îbrâz ve tercemân vesâtetiyle mazmûn oldukda⁸, mehabbet ve fesâd âmîz misâli⁹ kırâ'at ve âhir-i Dîvân olmak üzere meclise hitâm verildi.

Ba'dehû, bi'l-cümle meşâyıh Ordu-yı hümâyûn'da Sadrîa'zam huzûrına vürûd ve ol gice beytûtet ile ertesi berr-i garbîye¹⁰ mürûr ve Kapudân-ı deryâ Hüseyin Paşa'ya tebrîk ü tehniye-i gazâ¹¹ eylediler. Yevm-i mezbûrda İbrâhîm Beg ekâbir-i kıbtâ emânı hâvî fermânlar ile ihrâc olundu. Ammâ Ya'kûb kıbtî emtî'a vü eşyâsıyla Ravza'ya mürûr eyledikde, ekbâtdan cem'-i kesîr yanına tecemmu' eyledi. Ve yine yevm-i

¹ vaz' olunan İ,Ü2,P : vâsıl olan Ü1

² meşhûr u ma'rûfdur İ,Ü1,P : ma'rûfdur Ü2

³ zevce-i kerîmem İ,P : zevce vü kerîmem Ü1,Ü2

⁴ olunmuşidi İ,Ü2,P : olunmuş idi Ü1

⁵ kemâl-i ihtimâmla İ,Ü2 : kemâl-i ihtimâm ile Ü1,P

⁶ Bonaparta'nın İ,Ü1,P : Bonaparta'nın Ü2

⁷ ehîbbâsını İ : ahbâbını Ü1,Ü2,P

⁸ mazmûn oldukda İ : mazmûn-ı evvelde Ü1,Ü2,P

⁹ misâli İ,P : me'âli Ü1,Ü2

¹⁰ berr-i garbiyye İ : berr-i garbîye ÜQ,ÜW,P

¹¹ غزا Ü2 : اعزا İ,P ; عرا Ü1

mezbûrda Kâ'im-makâm Belyar üç nefer 'uzamâ'-i Fransa¹ ile Ordu-yı hümâyûn'da hila'-i fâhire² ile³ ilbâs olunup, ric'at eylediler.

Mâhın on dokuzuncu⁴ Çehârşenbih günü⁵ ekbât u Freng bâzergânları ve tercemânlar ve mezâlîme müdâhale ile nefsinden emîn olmayan ba'zı⁶ müslimîn emti'a ve haremleriyle⁷ Ravza'ya hurûc eylediler. Kezâlik, yevm-i mezbûrda Câmi'-i Ezher açılıp, tanzîf ü tathîr olundu⁸. Ertesi vakt-i zevâlde, Fransalunun kılâ' vü husûnı bi'l-külliyye teslîm eyleyecekleri havâdisi münteşir olmuşiken⁹, vakti ma'hûdda teslîm bulunmadığından havâdis çoğalup, ba'zılar [80b] Cum'a ve ba'zılar Bâzâarteresi¹⁰ günü teslîm olunacağı¹¹ rivâyet eder oldular.

Âhir-i leyl oldukda, 'asâkir-i 'Osmâniyye'nin ayakları sadâları işidilür oldu. Meger ise Fransalı ol gice kal'a-i kebîre ve sâ'ir kılâ'-ı sığarı terk ile bi-ecme'ihim Cîze ve Ravza taraflarına râhî olmuşlar. [Mısra]':

Îlâ haysü elkat¹² rahalehâ¹³ Ümmü Kaş'am.¹⁴

Nâs bu ahvâlî mu'âyene etdiklerinde, birbirlerine tehniye ile: "*Nasarallahü's-Sultâne*"¹⁵ âvâzesin çarh-ı¹⁶ berrîne îsâl eylediler. Ba'dehû 'asâkir-i İslâm fevc fevc

¹ 'uzmâ'-i Fransa İ,Ü1 : 'uzmâ-yı Ü2,P

² hila'-i fâhire Ü1,Ü2,P : hila' u fâhire İ

³ ile İ : — Ü1,Ü2,P

⁴ Mâhın on dokuzu : Mâhın yirmi dokuzuncu İ ; Mâhın yirmi dokuzu Ü1,Ü2,P. Nüshalarda "Mâhın yirmi dokuzu" ifadesi geçmesine karşın 29 Safer 1216 tarihi Çarşamba değil Cumartesi gününe denk gelmektedir. Ayrıca metnin devamında aynı ay içerisinde geçen bir Cuma gününden bahsedilmektedir ki, eğer bu günü 29 Safer olarak kabul edersek böyle bir ifadeden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Zira Safer ayı 29 gün sürmektedir. Ceberî de bu günü 19 Safer 1216 olarak kaydetmiştir; bkz. Ceberî, **Mazharu't-Takdîs...**, s. 281.

19 Safer 1216 = 1 Temmuz 1801 Çarşamba.

⁵ Çehârşenbih İ,Ü2 : Cehârşenbih Ü1,P

⁶ müdâhale ile nefsinden emîn olmayan ba'zı İ,Ü2,P : müdâhale edenler ba'zı Ü1

⁷ haremlerin İ,Ü2,P : harem-i İslâm ile Ü1

⁸ olundu İ,Ü2,P : etdiler Ü1

⁹ olmuşiken İ,Ü2,P : olmuşken Ü1

¹⁰ Bâzâarteresi İ,Ü1 : Pazararteresi Ü2,P

¹¹ olunacağı Ü1,Ü2,P : olacağı İ

¹² الفت Ü1,Ü2,P : الفت İ

¹³ رَحَلَهَا İ,Ü1,P : رَحَلَهَا Ü2

¹⁴ "إِلَى حَيْثُ الْفَتْ رَحَلَهَا أَمْ قَشِيعَ" = Benden uzak olsun." anlamında kullanılan bu mesel, kötülük yapan kimselerin dönüşü olmaksızın uzak olmaları için yapılan sitemli bir dua olarak kullanılmaktadır.

¹⁵ "نصر الله السلطان" = Allah sultana yardım etsin." anlamına gelen bu cümle Arapça bir dua cümlesidir. nasarallahü's-Sultân İ,Ü1,Ü2 : nasara Sultân P

¹⁶ چرخ Ü1 : چرخ Ü2; چرخ P

duhûle şitâb ile birden¹ müzâhame havfıyla Bâbü'n-Nasr ve Bâbü'l-'Adevî açılmayup, mesdûd kaldı. Sabâh oldukda, mezkûr kapular açılıp Yeniçeri ve atlu ve yaya cem'-i kesîr birden duhûl ve esvâk u bâzâra² koyulup, Yeniçeri, kahvelere nişân u baltaların asdılar. Bu günden sonra *lillahi'l-hamdü ve'l-minne*³ erzâk u akvât çoğalmağla es'âr gâliyelerine küllî hıffet târî oldu.

Yevm-i Cum'a⁴ kable'z-zuhr Sadria'zam, dâ'iresi halkıyla vasat-ı medîneden mürûr ve Mescid-i Hüseyinî'de ba'de-edâ'i's-salâh Şeyh Sâdât hânesine med'üvv bulunmağın hâneye⁵ vürûd ve bir sâ'atden sonra Câmi'-i Ezher'i ziyâret, ba'dehû sâhil-i Nîl'de mezkûr otâğına 'avd ü ric'at eyledikde⁶, husûn u kılâ'dan sürûr-ı şâd-mânî topları⁷ atıldı.

Şehr-i Rebî'ulevvel guresinde⁸ Ordu-yı hümayûn⁹ Yeniçeri Ağâsı atlanup, verâsında Mısırî Selîm Ağâ ve Mısır 'askerinden kati vâfir kimesne ahmâl ü eskâlleriyle Mısır'a duhûl ve büyütl u süknâ aramağa¹⁰ meşgûl oldular. Ba'dehû, Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa duhûl edüp, mahallât-ı meşâyih¹¹ ihzârıyla hâlî süknâ vü hâneler tehyi'esine ibtidâr olundu.

Mâhın üçüncü¹² Salı günü¹³ Kapudân Paşa Cîze'den mürûr ve derûn-ı şehre girüp, doğru Meşhed-i Hüseyinî'ye şitâb ve beş re's câmûs ve yedi re's ekbâş zebh u kurbân birle, iki bin altun tasadduk ve re's-i sandûkaya dört 'aded keşmîrî a'lâ¹⁴ [81a] şâl leff eyledi.

¹ birden İ,Ü2,P : bizden Ü1

² bâzâra İ : pazara Ü1,Ü2,P

³ " الحمد و المنه = Hamd ve minnet Allah'a mahsustur." anlamına gelen Arapça bir cümledir.

⁴ Tarih yaz

⁵ hâneye İ,P : hâne-i mezkûra Ü2 ; oraya Ü1

⁶ eyledikde İ,Ü21,P : eyledi Ü2

⁷ topları İ,Ü2 : tobları Ü1,P

⁸ 1 Rebî'ulevvel 1216 = 12 Temmuz 1801 Pazar.

⁹ Ordu-yı hümayûn İ : Ordu-yı hümayûn'dan Ü1,Ü2,P

¹⁰ aramağa İ,Ü2,P : aramak ile Ü1

¹¹ meşâyih İ,Ü2,P : meşâyihinin Ü1

¹² üçüncü İ,Ü2,P : üçüncü Ü1

¹³ 3 Rebî'ulevvel 1216 = 14 Temmuz 1801 Salı.

¹⁴ keşmîrî a'lâ İ,Ü1,P : a'lâ keşmîrî Ü2

Çehârşenbih¹ günü Kasr-ı ‘Aynî ve Cîze ve Ravza'da olan Fransalu bi'l-külliyye Vedârîk² cânibine zehâb ve verâlarından Kapudân Paşa ve ba‘zı rü’esâ-yı İngiliz³ ile ba‘zı ümerâ’-i Mısriyye beş bin kadar Arnâbûd ‘askeriyle şitâb eylediler.

İmdî, Fransalunun Mısırdâ müddet-i ikâmetleri üç sene-i kâmile ve yirmi bir gün olup, berr-i İnbâba⁴ ve Cîze'ye mâlik oldukları iki yüz on üç senesi Safer'inin yedinci Cum‘aertesi günü⁵ olmağla tahliye ve zehâbları dahi iki yüz on altı senesi şehir-i Safer'inin yirmi birinci Cum‘a gicesi⁶ vâki‘ olmuştur. *Bismillâhirrahmânirrahîm*.⁷ *Fekuti ‘a dâbirü'l-kavmi'llezîne zalemû ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-‘âlemîn*.⁸

Yevm-i mezbûrda Nakîbü'l-eşrâf ‘Ömer Efendî ve Şâh-ı Bender-i Mısır Seyyid Ahmed Mahrûkî'ye fâhir samûr kürkler ilbâs olundu. Ve yine Sadrîa‘zam duhûl etmesiyçün⁹ alay tertîbi emr olundu. Ferdâsı yevm-i Hamîsde¹⁰, alay[ın] mürûr eyleyeceği yollara peyke vü tahta perdeler¹¹ yapıp, izdihâm-ı¹² ricâl ü nisvân ile numûne-i mahşer olduğu hinde, Bâbü'n-Nasr'dan duhûl ve ol sabâhdan vakt-i zuhra degin alay mürûr eyledi. Evvelen Yeniçeri ortaları ‘askerleriyle ve Arnâbûd ve Şâm ‘asâkiri, ba‘dehû ümerâ’-i Mısriyye¹³, ba‘dehû ricâl-i Devlet-i ‘aliyye ve Ordu-yı hümâyûn Kâdîsı ve ‘alâ-merâtibihim vüzerâ mürûr eylediklerinden sonra¹⁴, arkalarından Sadrîa‘zam übühheth ü şân ile güzâr ve yerlû yerlerine vardıklarında, şenlik topları¹⁵ endâhtıyla a‘râz-ı Mısriyye numûne-i sûr oldu. Bundan sonra Sadrîa‘zam Hâretü'l-‘Âbidîn nâm mahalli kendülere me’vâ ta’yîn buyurup, etrâfındaki büyût u emâkin dahi ricâl Devlet-i ‘aliyye'ye tahsîs kılındı.

¹ Çehârşenbih İ : Cehârşenbih Ü1,Ü2,P

² Vedârîk İ : Verârîk Ü1,Ü2,P

³ rü’esâ-yı İngiliz İ,Ü1,P : İngiliz rü’esâları Ü2

⁴ İnbâba İ,Ü2 : İnbâye Ü1 ; İnbâne'ye P

⁵ 7 Safer 1213 = 21 Temmuz 1798 Cumartesi.

⁶ 21 Safer 1216 = 3 Temmuz 1801 Cuma.

⁷ Bismillâhirrahmânirrahîm Ü1,Ü2 : — İ,P

⁸ "فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" = Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." meâlindeki bu cümle En‘âm Sûresi'nin 45. Ayetinden (En‘âm, 6/45) alıntılanmıştır.

⁹ etmesiyçün İ,Ü1,Ü2 : etmesi için P

¹⁰ 27 Safer 1216 = 9 Temmuz 1801 Perşembe.

¹¹ perdeler İ : bendler Ü1,Ü2,P

¹² ازدحام İ,Ü2,P : ازدحام Ü1

¹³ ümerâ’-i Mısriyye İ,P : ümerâ-yı Mısriyye Ü1,Ü2

¹⁴ eylediklerinden sonra İ,Ü2,P : eylediklerinde Ü1

¹⁵ topları İ,Ü2 : tobları Ü1,P

Bâzâr¹ günü Hicâz tarafına feth u nusrat beşâ'iriyle² mu'anven fermânlar hicân ile irsâl olunup, Mısır'da mevcûd şerîklerine kahve vesâ'ir [81b] emti'a-i Hicâziyye irsâliyçün³ tüccâra dahi evâmîr neşr olundu. Yevm-i mezbûrda yehûd u nasârâ ve ekbât ve⁴ re'âyâ-yı Devlet-i 'aliyye'den olmağla, Fransaluya töhmet-i mu'âvenetleri [nümâyân olanlar] 'afv olunup, emânı <hâvî> münâdîler nidâ eyledi. 'Acîbdır ki, Fransalu libâsına girüp müslimîne sebb ü la'n eden ba'zı kefere, bu def'a Kalyoncu libâsıyla müselleme kıyâfetinde lûgat-ı Türkiyye üzere nâsa "Fransız kâfir[leri]!" deyü sebb etmeğe başladı. Ertesi Sadrîa'zam tebdîlen esvâk-ı medîneyi biraz geşt ü güzâr ile Meşhed-i Hüseyinî'yi ziyâret ve oradan Seyyid Ahmed Mahrûkî hânesine varup, biraz istirâhatden sonra ric'at eyledi.

Salı günü Sadrîa'zam'ın Belbîs'e duhûl tebrîkin hâvî ba's olunan Tâtâr, mekâtîb ile vürûd eyledi. Ve mevlid-i Nebevî⁵ içün bir gün mukaddem esvâk tezyîn olunmağa nidâ olunmağla, ertesi Salı gün[ü] Sadrîa'zam, mevlid-i Nebevî⁶ kırâ'at olunacak mahalle nüzûl ve ba'de'l-magrib cümle minârâtta kanâdîl ikâd olunup, sinîn-i sâbıkada olagelan vech üzere âyîn-i mevlid-i Nebevî⁷ icrâ olundu.

Rebî'ü Sâni⁸ evâ'ilinde⁹ Mısır ocaklısı terk etdikleri melâbis ü 'imâme[yi] tekrâr iktisâ olunmağa emr olundu.

Cumâdelûlâ gurrelerinden sekizinci Cum'a¹⁰ nihâyetine gelinceye¹¹ dek donanma âyîni icrâ olunup, leylen ve nehâran esvâk u bâzâr¹² tezyîn olundu. Ve bu hilâlde, mansıb-ı Mısır, Mehmed Paşa ref'inden Hüseyin Paşa Kethüdâsı Hüsrev Paşa'ya tevcih olunup, ferve-i semmûr ilbâs olundu.

¹ Bâzâr İ,Ü2 : Pazar Ü1,P

² nusrat-ı beşâ'iriyle İ,Ü2,P : nusrat Ü1

³ irsâliyçün İ,Ü1,Ü2 : irsâli içün P

⁴ ve İ,Ü2,P : — Ü1

⁵ mevlid-i Nebevî Ü2,P : mevlûd-i Nebevî İ,Ü1

⁶ mevlid-i Nebevî Ü2,P : mevlûd-i Nebevî İ,Ü1

⁷ âyîn-i mevlid-i Nebevî Ü2,P : âyîn-i mevlûd-i Nebevî İ ; isneyn mevlûd-i Nebevî Ü1

⁸ Rebî'ü Sâni İ,Ü1,Ü2 : Rebî'ü's-Sâni P

⁹ 1-10 Rebî'ulâhir 1216 = 11-20 Ağustos 1801.

¹⁰ 8 Cumâdelûlâ 1216 = 16 Eylül 1801 Çarşamba.

¹¹ gelinceye Ü1,Ü2,P : — İ

¹² bâzâr İ : pazar Ü1,Ü2,P

On ikinci Hamîs günü¹ Murâdî ‘Osmân Beg ve Berdîsî ve Sitârî İbrâhîm Beg ve sâ’irleri Kapudân Paşa tarafından taleb olunmağın mâhın yirmi dördünde² râhî oldular.

Şehr-i Cemâziyelâhir gurresinde³ Bâzâr⁴ gicesi sâ‘at üçde zelzele-i hafîfe vukû‘ buldu. Dördüncü Salı günü⁵ Mîrahûr-ı kebîr Şemseddîn Beg, Pâdişâh tarafından ve Vâlide [82a] Sultân tarafından Baş Ağasını Mercân Ağâ hatt-ı hümayûn ve mücevher seyf getürüp, vüzerâ ve ‘ulemâ ve ricâl-i Devlet mahzarlarından seyf taklîd olunup, şenlik topları⁶ atıldı. Yevm-i mezbûrda Cebecibaşı⁷ Tosun Paşa'ya Cidde eyâleti tevcih olundu. Ve fuzalâ-yı muhakkikînden Debbâğ-zâde Mustafâ Efendi Kâdî-i Mısır nasb olunmağla, mahkemeye ik‘âd olundu.

On birinci Salı günü⁸ Dîvân tertîb olunup, ümerâ’-i Mısriyye⁹ geldiklerinde ahz olundular. Ebû Diyâb Selîm Beg'e haber ahz vâsıl olduğu an Cîze'de İngilizlû tarafına firâr ve taleb olunup, bulunmamağla emvâl ü eşyâsı müsâdere olundu. Ve yine bu günde ocâklu ve sâ’ir ra’iyyeye emânı müş’ir münâdîler nidâ eyledi. Ve yine bu hilâlde, cünûd-ı Mısriyye ve sâ’ir kölemen tâ’ifelerinden kati vâfiri firâr eylediler¹⁰. Zîrâ anlar, Sadrîa‘zam Mısır’ı feth etdiği gibi girü da‘vet eder zu‘m fâsidîne düşmüşler idi¹¹. Hilâf-ı zannları Sadrîa‘zam Mısır'da meks etdiğin gördükleri gibi derûnlarına havf düşüp birer birer çözüldüler.

On yedinci İsneyn günü¹² Âsitâne-i ‘aliyye'den kisve-i şerîfe vusûli haberi gelmekle mâhın yirmisinde¹³ ‘ulemâ ve meşâyih ve Nakîbü'l-eşrâf alay ile Bûlâk'dan¹⁴ Meşhed-i Hüseyinî'ye¹⁵ hasbe'l-‘âde nakl eylediler. Yevm-i mezbûrda haber vürûd

¹ 12 Cumâdelûlâ 1216 = 20 Eylül 1801 Pazar.

² 24 Cumâdelûlâ 1216 = 2 Ekim 1801 Cuma.

³ 1 Cemâziyelâhir 1216 = 9 Ekim 1801 Cuma.

⁴ Bâzâr İ : Pazar Ü1,Ü2,P

⁵ 4 Cemâziyelâir 1216 = 12 Ekim 1801 Pazartesi.

⁶ topları İ : tobları Ü1,Ü2,P

⁷ Cebecibaşı İ,P : Cecibaşı Ü1,Ü2

⁸ 11 Cemâziyelâhir 1216 = 19 Ekim 1801 Pazartesi.

⁹ ümerâ’-i Mısriyye İ,P : ümerâ-yı Mısriyye Ü1,Ü2

¹⁰ eylediler İ,Ü1,P: eyledi Ü2

¹¹ düşmüşler idi Ü1,Ü2,P : düşdüler idi İ

¹² 17 Cemâziyelâhir 1216 = 25 Ekim 1801 Pazar.

¹³ 20 Cemâziyelâir 1216 = 28 Ekim 1801 Çarşamba.

¹⁴ Bûlâk'dan İ : Bûlâk'da Ü1,Ü2 ; Bûlâk'da istikbâl P

¹⁵ Meşhed-i Hüseyinî'ye Ü1 : Meşhed-i Hüseyiniyye Ü2 ; Meşhed-i Hüseyinî'de İ ; Meşhed-i Hüseyinî'yi P

eyledi ki, Kapudân Paşa ümerâ'-i Mısriyye'yi¹ ahz murâd eyledikde, ta'assub u muhâlefetlerinden nâşî Murâdî 'Osmân Beg ve Sagîr Murâd Beg ve Eşkar² 'Osmân Beg ve Sitârî İbrâhîm Beg katl olunup, mâ'adâsı İngilizlüye ilticâ vü firâr eylemişler.

Yirmi dördüncü İsneyn günü³ İngilizlü rü'esâsından bir şahıs vürûd ve Sadriâ'zam'[I]a buluşup ilbâs-ı hil'at olundu.

Şehr-i Recebü'l-ferd⁴ evâ'ilinde ümerâ bir kaç gün eglenmek şartıyla İngilizlü tarafından taleb u istizân olundukda, Sadriâ'zam izin verüp, vehle-i ûlâda 'adem-i icâbet ve bilâhare **[82b]** gönülleri olup, gitdiklerini etrâf u enhâda muhtefî olanlar istimâ' eylediklerinde, bi'l-cümle begler yanına tecemmu'a âgâz ve berâber Cîze'de kalup Mısır'a⁵ mu'âvedet etmediler.

Mâhın yirmi yedinci Cum'a günü⁶ Sadriâ'zam hazretlerinin⁷ kayını 'Abdî Beg vürûd etmekle istikbâl olunup, alay ile serây-ı Sadriâ'zamî'ye idhâl olundu.

Şehr-i Şa'bân'da⁸ Cidde Vâlîsi Tosun Mehmed Paşa⁹ kal'adan nüzûl ve alay ile 'Âdiliyye tarafına râhî oldu. Mâhın dokuzunda¹⁰ Buhayra câniblerine¹¹ 'arabiyyü'l-'ibâre fermânlar ba's u irsâl olundu.

HÂTİME¹²

Fransalunun Kâhire-i Mısır'ı istîlâ ile mir'ât-ı garâ'ib-nümâ-yı felekiyyeden üç sene zarfında 'aks-efgen-i siyâha'-i şühûd¹³ olan suver-i 'acibetü't-temâsîl-i hâdisât ve eşbâh-ı mütenevvi'atü'l-efâ'îl-i vâkı'âtın her biri nevâdir-i 'asr ve şevâzz-ı¹⁴ dehr-i bu'l-'acîbeden ma'dûd iken¹⁵ derûn-ı Mısır'da sûret bulan havâdis-i rûz-merreyi

¹ ümerâ'-i Mısriyye'yi İ,P : ümerâ-yı Mısriyye'yi Ü1,Ü2

² Eşkar Ü1,Ü2,P : 'Aşkar İ

³ 24 Cemâziyelâhir 1216 = 1 Kasım 1801 Pazar.

⁴ Şehr-i Recebü'l-ferd İ : Ü1,Ü2,P

⁵ Mısır'a Ü2,P : — Ü1,Ü2

⁶ 27 Receb 1216 = 3 Aralık 1801 Perşembe.

⁷ hazretlerinin Ü1 : — İ,Ü2,P

⁸ 1- 29 Şa'ban 1216 = 7 Aralık 1801- 4 Ocak 1802.

⁹ Tosun Mehmed Paşa Ü1,Ü2,P : Tosun Paşa İ

¹⁰ 9 Şa'bân 1216 = 15 Aralık 1801 Salı.

¹¹ câniblerine İ,Ü2,P : cânibine Ü1

¹² Hâtîme Ü1,Ü2,P : Hâtîmeden İ

¹³ sayâha-i şühûd Ü1,Ü2 : sâha'-i şühûd İ,P

¹⁴ şevâz İ,Ü2,P : şevâd Ü1

¹⁵ iken Ü1,Ü2,P : eden İ

isti'mâl ile işbu eser-i pür-‘ibere¹ hadd-i zâtında nâkıs u dûn olmak lâzım gelür. Zîrâ Fransalunun râbıta-i mülkiyyetden çıkup, Serbestî² ve Cumhûriyyet'e intikâli mahrûse-i Mısriyye'yi³ ne vechile istilâ eyledikleri ve Devlet-i ‘aliyye, İngiltere ve Rusya devletleriyle ittifâka mecbûr olduğu ve ‘Akka pîş-gâhında Cezzâr Ahmed Paşa'nın gâlibiyyet ile melhame-i kübrâsı ve Ordu-yı hümayûn'un berren ve bahran⁴ keyfiyyet-i galebe vü istilâsına dâ'ir kütüb-i tevârihde nazîri nâ-mesbûk nice nice⁵ vekâyi‘ u ahbâr ve reybü'l-menûn rûz-gâr ki, ne misl-i misîli⁶ mesmû‘-ı müverrihân-ı eslâf⁷ ve ne manzûr-a‘yen hurde-bînân ahlâfdır. Vech-i meşrûh üzere işbu nüsha-i celîle Fransalunun çigûnegî-i Cumhûriyyetlerinden bed’ ile Devlet-i ‘aliyye'nin berren ve bahran ‘asâkir-i zafer-i me’ser sevkinde vukû‘-yâfte olan havâdis ü ahbâr ve İskenderiyye fethi ve ‘Akka ve Ebehor muhârebeleri tafsîlâtıyla cem‘ u tedvîn olunmuş olsa, nüsha-i merkûme ol zemân tâmm u kâmil ve vak‘a-i mezbûreyi⁸ etrâfiyla şâmil olacağı bî-iştibâh idi. [83a] Lâkin musannif Cebertî-zâde ‘Aburrahmân Efendi derûn-ı Mısır'da mütevellid u sâkin, re’sü'l-mâl-i⁹ hayât-ı müste‘ârı iktisâb-ı fûnûn-ı ‘Arabiyyeye masrûf, etvâr-i ümem ve ahvâl-i ‘âlemden bî-haber u bî-vukûf olup, tashîh-i havâdis ve tenkîh-i mebâhis tarîkleriyle çendân münâsebet ü âşinâlığı olmamağla, vazîfesi degil iken böyle bir eser ü yâdigâr cem‘ u te’lîfine muvaffak olması, hayliden hayli şâyeste-i i’tibâr ve lâyük-ı tahsîn-i ashâb-ı ulî'l-enzâr olmağla, ‘ibârât-ı sehele ve ma‘rûfe üzere terceme olunup, *bi-‘inâyetillâhi Te‘âlâ*¹⁰ bin iki yüz yirmi iki¹¹ Rebî‘ulûlâ guresinde¹² karîn-i hitâm olmuşdur. Nüsha-i asliyyenin ekser mahalli hilye-i fesâhatden sâde ve erkân-ı kavâ'id-i nahviyyeden âzâde¹³ ‘ucme vü mu‘arrabât ve rekâket ü gâletât üzere mü’ellef olmağın, mevâzi‘-i mükerrere¹⁴ ve

¹ ‘ibere İ : ‘iber Ü1,Ü2,P

² Serbestî İ,Ü1,Ü2 : Serbestiyyet P

³ Mısriyye'yi İ,Ü2,P : مصریّة Ü1

⁴ berren ve bahran P : — İ,Ü1,Ü2

⁵ nice nice Ü1,Ü2,P : niçe niçe İ

⁶ misl-i misîli İ,Ü1,P : misl-i misli Ü2

⁷ müverrihân-ı eslâf Ü1,Ü2,P : müverrihân-ı İslâm İ

⁸ mezbûreyi Ü2,P : mezbûrı Ü1 ; mezbûra İ

⁹ re’sü'l-mâl Ü1,Ü2,P : re’isü'l-mâl İ

¹⁰ "بِعَنَایَةِ اللَّهِ تَعَالَى = Allah'ın yardımı ile" anlamına gelen Arapça bir cümledir.

¹¹ yirmi iki : yirmi beş İ,Ü1,Ü2,P.

¹² 1 Rebî‘ulevvel 1222 = 9 Mayıs 1807.

¹³ âzâde Ü1,Ü2,P : âzâd İ

¹⁴ mükerrere Ü1,Ü2,P : mekrûh İ

gayr-ı lâzimesin tayy u iskâtıyla¹ me‘ânî vü mefâhimin ahz u iltikât² ve lisân-ı ‘azbû'l-beyân-ı Türkî'ye³ nakl ü tahvîl olundu. Kusûr ve kûsûr ve habt u hatâ mânendi hefevât⁴ tesviye vü tashîh ve ta‘mîr ü tenkîh buyurulmak eşi‘a-i rîzân-ı enzâr olan zevât-ı kirâm hazerâtından mültemis ü mercûdur.

¹ iskâtıyla İ : iskâtla Ü1,P ; iskât ile Ü2

² iltikât Ü2 : iltifât İ,P ; iltifâz Ü1

³ Türkî'ye İ : Türkiyye Ü2 ; Türkiyye'ye Ü1,P

⁴ hefevât İ,Ü2 : hefevât u ‘aşerâtı Ü1,P

EKLER

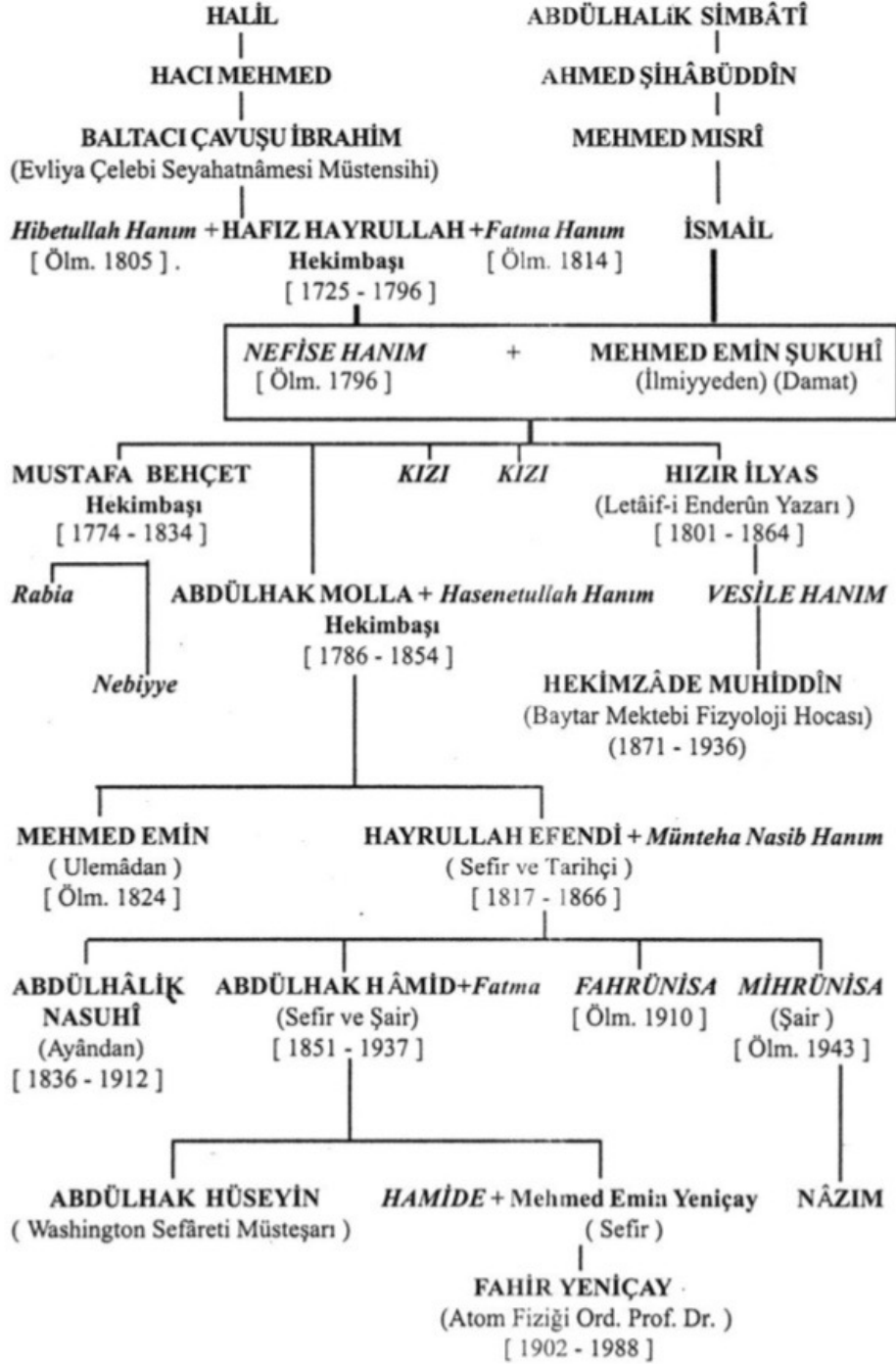
*EK 1- Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin resmi
(Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", s. 26.)*

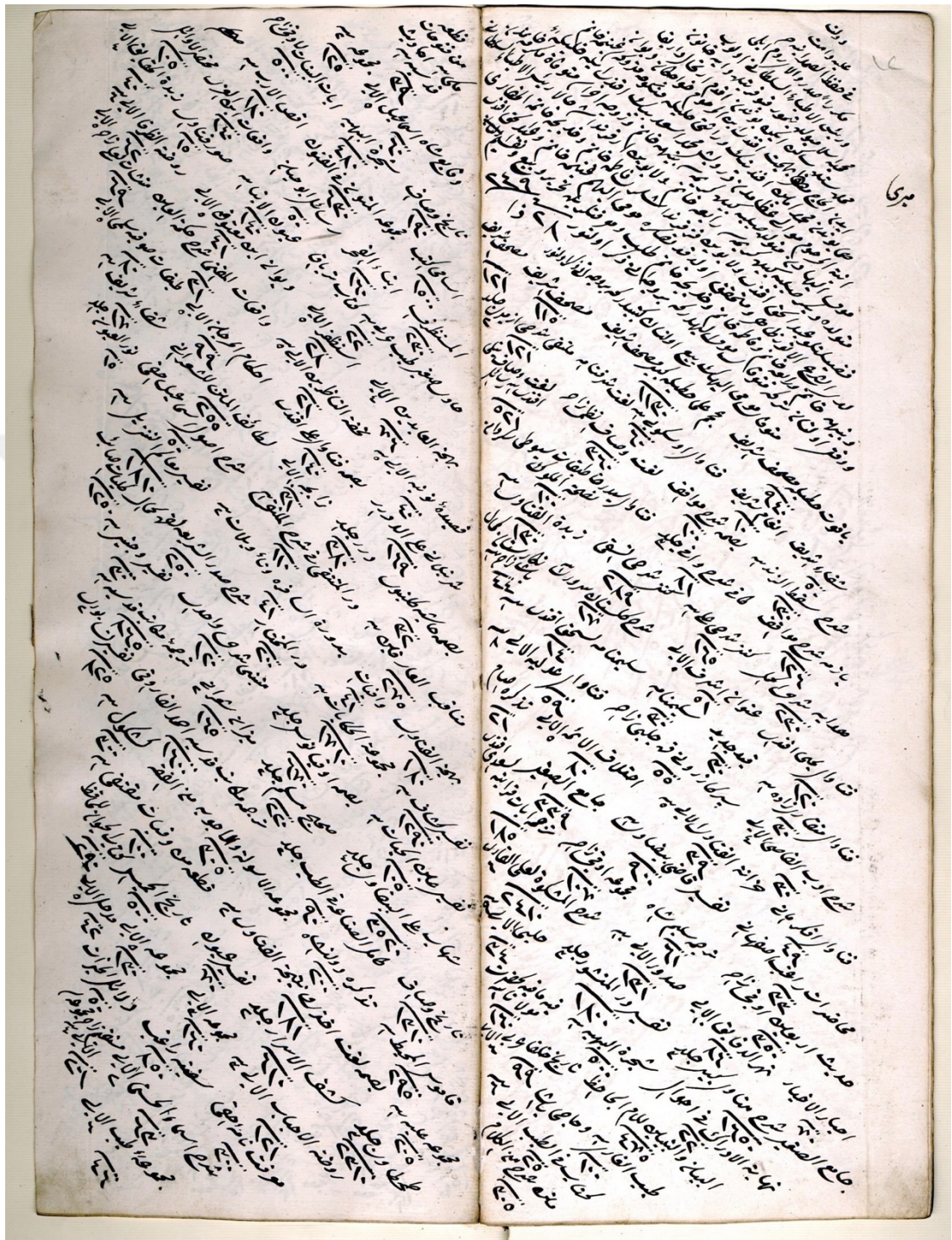
EK 2- Mustafa Behcet Efendi'nin mührü
(Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", s. 26.)

EK 3- Mustafa Behcet Efendi'nin kabri
(Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin Terekesi", s. 28.)

EK 4- Hekimbaşı Ailesi Şeceresi
(Bayat, Osmanlı Devletinde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar.)

EK 6- Mustafa Behcet Efendi'nin terekesinden bir bölüm
(Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Terekesi", s. 37.)

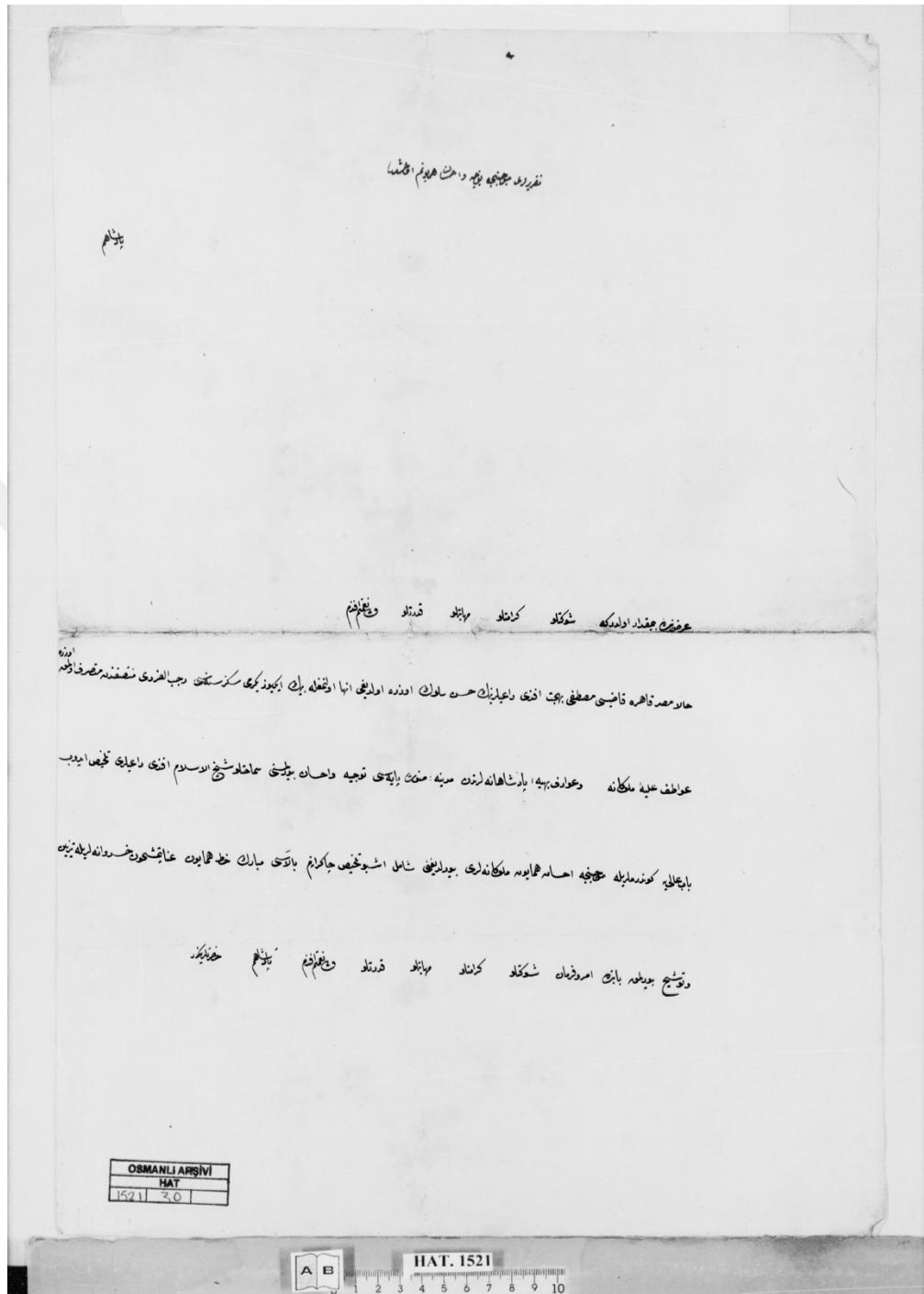
EK 7- Târîh-i Mısır'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan
10816 numaralı nüshasının tezhipli ilk sayfası (İ Nüshası, vr. 1b-2a)

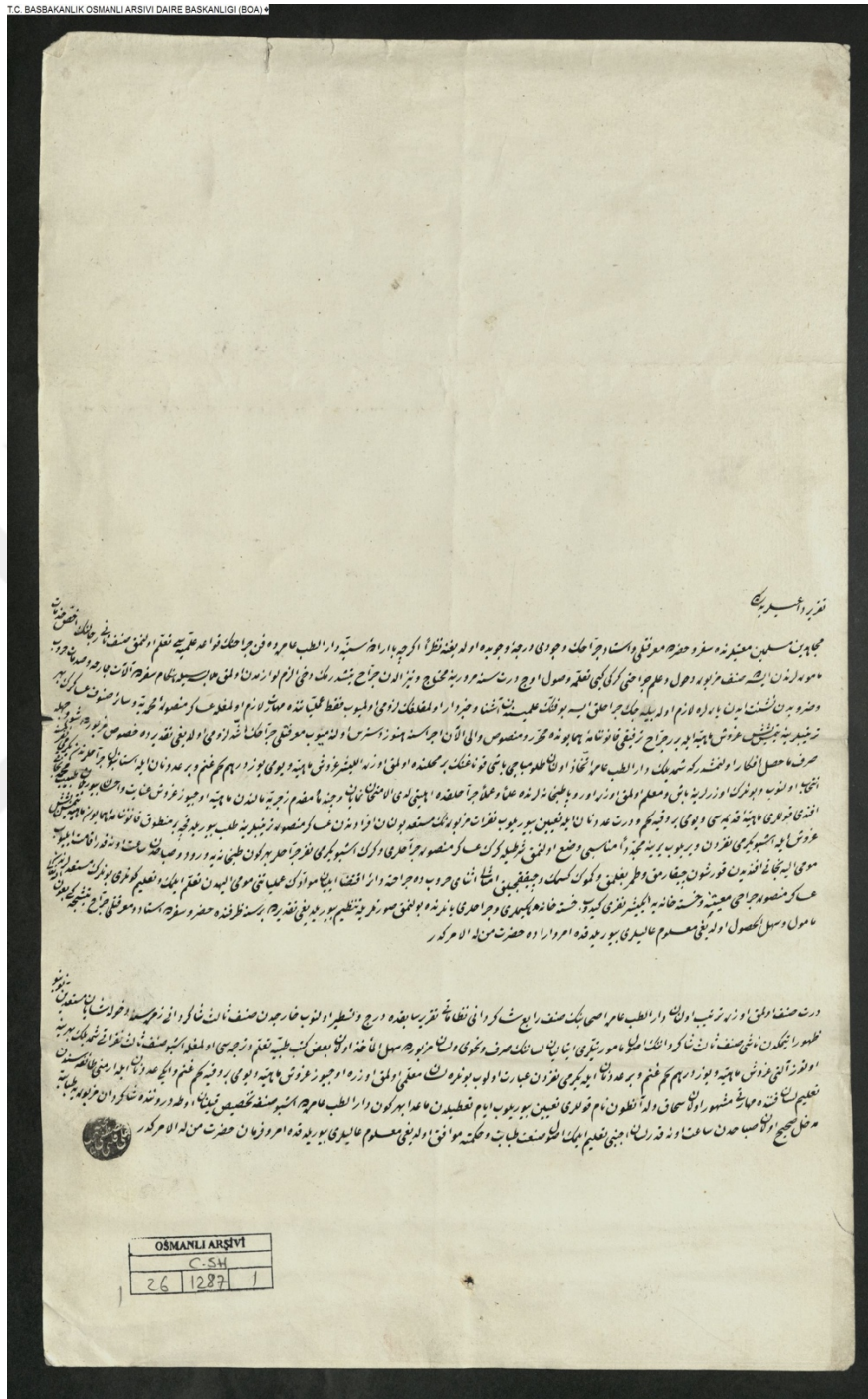
EK 8- Târîh-i Mısır'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 6034 numaralı nüshasının tezhipli ilk sayfası (Ü1 Nüshası, vr. 1b-2a)

EK 9- Târîh-i Mısır'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 19 numaralı nüshasının tezhipli ilk sayfası (Ü2 Nüshası, vr. 1b-2a)

EK 10- Mustafa Behcet Efendi 'ye Medine-i Münevvere payesinin tevcihine dair belge (BOA. HAT., nr. 1521-30)

C.SH.00026.01287.001

EK 12- Müslüman tabipler yetiştirilmek üzere bir tıbbiye mektebi açılmasına dair
Mustafa Behcet Efendi tarafından sunulan taktirir bir bölümü
(BOA. C. SH., nr. 26-1287)